

**AFGANİSTAN'IN MAYMANA ŞEHRİNDE
YAŞAYAN ÖZBEK TÜRKLERİNİN
FOLKLORU**

Firuz FEVZİ

**Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Doç. Dr. Hüseyin BAYDEMİR
2013
Her Hakkı Saklıdır**

T. C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Firuz FEVZİ

AFGANİSTAN'IN MAYMANA ŞEHRİNDE YAŞAYAN ÖZBEK
TÜRKLERİNİN FOLKLORU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

ERZURUM 2013

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

16/04/2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Afganistan'ın Maymana Şehrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

16/04/2013

Firuz FEVZİ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Hüseyin BAYDEMİR danışmanlığında, Firuz FEVZİ tarafından hazırlanan bu çalışma 16/04/2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

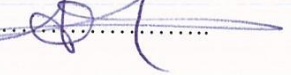
Başkan : Doç. Dr. Gülhan ATNUR

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

İmza:

Jüri Üyesi : Doç Dr. Ahmet GÖKÇİMEN

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
ÖN SÖZ.....	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM GÜNEY TÜRKİSTAN

1.1. GÜNEY TÜRKİSTAN TARİHİNE BİR BAKIŞ.....	3
1.2. TÜRKİYE- AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ.....	6
1.3. MAYMANA HAKKINDA GENEL BİLGİLER	9
1.3.1. Maymana Şehri.....	9
1.3.2. Coğrafi Özellikleri.....	9
1.3.3. Tarihi Özellikleri	10
1.3.4. Nüfus ve Ekonomik Yapısı	11
1.3.5. Toprak Yapısı	12
1.3.6. Maymana'nın İdari Yapısı	12
1.3.7. Ulaşım	12
1.3.8. Eğitim ve Sağlık Hizmetleri.....	13
1.3.9. Tarihî Eserler ve Kalıntılar	14
1.3.9.1. Hoca Masire Kalesi.....	14
1.3.9.2. Derey-i Ayar	14
1.3.9.3. İmam-ı Bakır Türbesi	14
1.3.9.4. Avlad-ı Hacim (Maymana Özerk Yönetim Emirlerinin Mezarlığı) ..	15
1.3.9.5. Zehiriddin Faryabî Türbesi.....	16
1.3.9.6. Sayfu'l- Maluk Makberesi	18

İKİNCİ BÖLÜM HALK YAŞANTISI

2.1. DİL.....	19
2.2. BARINAK-KONUT	20
2.3. YAZIN YAŞAM	20

2.4. KIŞA HAZIRLIK	21
2.5. YEMEK KÜLTÜRÜ.....	21
2.5.1. Yemeğe Başlama	22
2.5.2. Özbek Pilavı	22
2.5.3. Tandır Ekmeği	23
2.5.4. Sümelek Tatlısı	23
2.6. MİSAFİR	24
2.7. DİNİ İNANÇLAR VE İBADETLER	25
2.7.1. Namaz	25
2.7.2. Oruç	25
2.7.3. Zekat	26
2.7.4. Hac	26
2.7.5. Kurban	27
2.7.6. Dua etmek	27
2.7.7. Sadakalar	27
2.8. GİYİM-KUŞAM.....	28
2.8.1. Kadın Giyimi.....	28
2.8.1.1. Genç Kız Giyimi.....	29
2.8.1.2. Nimçe	29
2.8.2. Erkek Giyimi.....	30
2.8.2.1. Ton	30
2.8.2.2. Toppi	31
2.9. SELAMLAŞMA-HAL HATIR SORMA	32
2.9.1. Sokakta Konuşma.....	32
2.10. ANT (YEMİN).....	32
2.11. AİLE VE ÇOCUK	33
2.12. HALK MÜZİĞİ	34
2.12.1. Müzik aletleri.....	34
2.12.1.1. Dap	34
2.12.1.2. Donbıra	34
2.12.1.3. Tabla	35
2.12.1.4. Tula (ney).....	35
2.12.1.5. Kabız	35

2.12.1.6. Sıbıçğ.....	35
2.12.1.7. Uşpılağ	35
2.13. HALK HEKİMLİĞİ.....	35
2.14. RÜYA	37
2.15. BAYRAMLAR	37
2.15.1. Nevruz Bayramı.....	37
2.16. HALK İNANÇLARI.....	39
2.17. DOKUMACILIK VE ÖRÜCÜLÜK	43
2.17.1. Dokumacılık	43
2.17.1.1. Dokuma Türleri	44
2.17.1.1.1. Kilim Dokuma	44
2.17.1.1.2. Horcin (Heybe) Dokuma	44
2.17.1.1.3. Kızgız Dokuma.....	44
2.17.1.1.4. Dıstarhan (Yemek Sofrası) Dokuma	45
2.17.1.1.5. Kap (Telis) Dokuma.....	45
2.17.1.1.6. Kanat (Büyük Telis)Dokuma	45
2.17.1.1.7. Bağış (Süslü Torba)Dokuma	45
2.17.1.1.8. Yuvağı (Ev Süslüsü)Dokuma	45
2.17.1.1.9. İpek Karsı (İpekli Şal)Dokuma	46
2.17.2. Örücülük	46
2.17.2.1. Boriya (Hasır) Örme.....	46
2.17.2.2. Sabat (Sepet) Örme	47
2.17.2.3. Toppi (Şapka) Örme.....	47
2.17.2.4. Salah (Sarık) Örme.....	47
2.17.2.5. Süt Sabat (süt sepet) Örme	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMLERİ

3.1. DOĞUM.....	48
3.1.1. Doğum Öncesi	48
3.1.2. Doğum Esnası	50
3.1.3. Müjde Götürme	51
3.1.4. Tuğış Toyi.....	51

3.1.5. Doğum Sonrası.....	52
3.1.6. Kundak- Beşik Hazırlama	53
3.1.7. Beşik Töyü.....	54
3.1.8. Kırklama	55
3.1.9. Ad Koyma	56
3.1.10. Kırk Basması.....	57
3.1.11. Saç Töyü	57
3.1.12. Sünnet.....	58
3.1.12.1. Sünnet Töyü	59
3.2. EVLENME	60
3.2.1. Söz Alma-Söz Verme.....	60
3.2.2. Başlıca Evlenme Türleri	60
3.2.2.1. Görücü Usulüyle Evlilik.....	60
3.2.2.2. Kayınbiraderle Evlilik.....	60
3.2.2.3. Beşik Kertmesi	61
3.2.2.4. Berdel.....	61
3.2.2.5. Enişte - Baldız Evliliği	61
3.2.2.6. Tercihî Evlilik	61
3.2.3. Evlilik Öncesi	62
3.2.3.1. Kız isteme	62
3.2.3.2. Kalın (Başlık Parası).....	62
3.2.3.3. Nişan	63
3.2.3.4. Nişanlılık dönemi	64
3.2.3.5. Kına gecesi.....	65
3.2.4. Düğün	65
3.2.4.1. Gerdek Gecesi	69
3.2.5. Evlilik Sonrası.....	70
3.2.5.1. Taht Cemi (Çeyiz Hediyeleyi).....	70
3.2.5.2. Kelin Çallama (Gelin Çağırma)	71
3.2.5.3. Aile Hayatı.....	71
3.2.5.4. Boşanma ve Boşanmaya Neden Olan Tutumlar	73
3.3. ÖLÜM	73

3.3.1. Ölüm Öncesi.....	74
3.3.2. Ölüm Esnası	75
3.3.3. Ölüm Sonrası	75
3.3.4. Devre (İskat)	78
3.3.5. Cenaze Evi ve Taziye Ziyaretleri	80
3.3.6. Belli Günlerde Ölü Yemeği.....	81
3.3.7. Yas Tutma	81
3.3.8. Mezar Ziyaretleri	82

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SPOR VE ÇOCUK OYUNLARI

4.1. SPOR.....	83
4.1.1. Güreş.....	83
4.1.2. Buz Kaşı/Oğlak Oyunu	84
4.2. ÇOCUK OYUNLARI	86
4.2.1. Çıllay Oyunu	86
4.2.2. Top Oyunu	86
4.2.3. Gözcüm Oyunu	86
4.2.4. Aşığ Oyunu.....	86
4.2.5. Beş Taş Oyunu	87
4.2.6. Keylik Oyunu (Keklik Oyunu).....	87
4.2.7. Horuz Oyunu (Horoz Oyunu)	87
4.2.8. Köpek Dövüşü Oyunu	87
4.2.9. Bodana Dövüşü Oyunu	87
4.2.10. Deve Oyunu.....	88
4.2.11. Kaşık Oyunu	88

BEŞİNCİ BÖLÜM

HALK EDEBİYATI

5.1. KOŞIKLAR.....	89
5.1.1. Sabzıvan (Yazı va Zeba) Koşıkları	89
5.1.1.1. Sabzıvan (Yazı va Zeba) Koşıklarından Örnekler	91
5.1.1.1.1. Arap Harfli Özbekçe Metinler.....	91

5.1.1.1.2. Latin Harfli Özbekçe Metinler	105
5.1.1.1.3. Türkiye Türkçesi Metinler	121
5.2. ALLALAR (NİNİLER)	136
5.3. HAVZAK-HAVZAKLAR.....	138
5.4. MAKALLAR (ATASÖZLERİ).....	139
5.6. DASDANLAR (DESTANLAR)	157
5.6.1. Sakılık (bahşılık) Geleneği.....	157
5.6.2. Devlet Kiptan Destanı Hakkında	159
5.6.2.1. Davlat Kiptan Destanı	162
5.6.2.1.1. Arap Harfli Özbekçe Metin	162
5.6.2.1.2. Latin Harfli Özbekçe Metin	165
5.6.2.1.3. Türkiye Türkçesi Metin	167
5.7. ERTEKLER (MASALLAR).....	170
5.7.1. Masalcılık	170
5.7.2. Masal Metinleri.....	170
5.7.2.1. Çoban Kızı Zebinisa	171
5.7.2.2. Oduncu Korkmaz Adam.....	174
5.7.2.3. Güzel Peri Kızı	175
5.7.2.4. Taht ile Baht (Taht Bilan Baht).....	177
SONUÇ.....	183
KAYNAKÇA	185
EKLER.....	188
EK 1. Sabzıvan Koşıkları Metin Örnekleri.....	188
EK 2. Fotoğraflar	228
ÖZGEÇMİŞ.....	243

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
AFGANİSTAN’IN MAYMANA ŞEHRİNDE YAŞAYAN ÖZBEK
TÜRKLERİNİN FOLKLORU

Firuz FEVZİ

Danışman: Doç. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

2013, 243 Sayfa

Jüri: Doç. Dr. Hüseyin BAYDEMİR (Danışman)
Doç. Dr. Gülhan ATNUR
Doç. Dr. Ahmet GÖKÇİMEN

Maymana şehir folkloru üzerine yaptığımız bu çalışma giriş ve beş bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında bu çalışmanın başından sonuna kadar geçen sürede yaşadığımız bazı sorunlar ve çalışma sahamızla ilgili genel bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde Maymana şehrinin tarihi ve sosyo-kültürel yapısı ele alınmıştır.

İkinci bölümde Maymana şehrinde yaşayan Özbeklerin yaşantısı ve maddi kültür öğeleri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölüm geçiş dönemlerine ayrılmıştır. Doğum, evlenme ve ölümle ilgili uygulamalar ve inanışlar ayrı başlıklar altında yer almaktadır.

Dördüncü bölümde spor ve çocuk oyunları ele alınmıştır.

Beşinci bölümde ise halk edebiyatı ürünleri yer almaktadır. Bu bölümde hem halk edebiyatı ürünlerinin icrasıyla ilgili bilgiler de bulunmaktadır.

Bu çalışma sonuç, kaynakça, ek metinler ve fotoğraflarla sona ermektedir.

Anahtar kelimeler: Afganistan, Güney Türkistan, Özbek, Maymana, folklor.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

THE FOLKLORE OF UZBEK TURKS

LIVING IN THE CITY OF MAYMANA IN AFGHANISTAN

Firuz FEVZİ

Advisor: Assoc. Prof Dr. Hüseyin BAYDEMİR

2013, 243 Page

Jury: Assoc. Prof Dr. Hüseyin BAYDEMİR (Advisor)

Assoc. Prof. Dr. Gülhan ATNUR

Assoc. Prof. Dr. Ahmet GÖKÇİMEN

The present study made on the folklore of Maymana city consists of introduction and five sections.

In the Introduction part, some problems we encountered during the course of this study from the beginning to the end and general information about our focus of study are given.

In the first chapter, the historical and socio-cultural structure of the city of Maymana is discussed.

In the second part, the life style of Uzbek Turks living in the city of Maymana and the material culture elements are focused on.

The third chapter covers periods of transition. Practices and beliefs regarding birth, marriage, and death are dealt with under separate titles.

In the fourth chapter, sports and children's games are discussed.

In the fifth chapter are products of folk literature. At the same time, information is given in this section about the performance related to folk literature works

At the end of the study, references, additional texts, and photographs take place.

Keywords: Afghanistan, South Turkestan, Uzbeks, Maymana, folklore

ÖN SÖZ

Her milletin kendine has edebiyatı olduğu gibi, Afganistan sınırları içerisinde kültür ve geleneklerini canlı bir şekilde yaşayan bütün etnik grupların da kendilerine özgü edebiyatları bulunmaktadır. Önemli bir etnik grup olan Özbek Türkleri de kadim bir edebî geleneğe sahiptirler.

Afganistan’da Özbekler başta olmak üzere farklı Türk boyları, zengin halk kültürleriyle günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Sözlü edebî geleneklerini güçlü bir şekilde yaşayan bu boylar, 19. yüzyıldan sonra Afganistan’da yönetimden ve idari görevlerden uzaklaştırılarak, ülkenin kuzey bölgelerinde tarım ve hayvancılıkla uğraşmak zorunda bırakılmışlardır. Eğitim ve öğretim kendi dillerinde yasaklanmıştır. Bu nedenle; dil, edebiyat, sanat ve kültür zenginliklerini sözlü olarak devam ettirmişler, yukarıda bahis konusu edilen kadim zenginliklerini yine canlı bir şekilde yaşama çabası içerisinde olmuşlardır.

Çok zengin bir halk edebiyatına sahip olan Afganistan Özbekleri hakkında Türkiye’de ve Türkiye dışında yapılan akademik çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Söz konusu akademik çalışmaların yetersizliğinin birçok sebebi vardır. Afganistan’da halen günümüzde de devam eden siyasî ve sosyal problemlerden ve politik belirsizlikten kaynaklanan güvenli ortamın olmayışı, söz konusu sahada araştırmacıların rahat hareket edemeyişi, bu sebeplerin başında gelmektedir. Türkiye’de ve dünyada bu alanla ilgili çalışmaların az oluşu beni bu çalışmayı yapmaya yönlendirdi.

Tezimize kaynaklık eden araştırmalarımız safhasında birçok zorlukla karşı karşıya kaldık. Çalışmalarımızı daha çok merkezî yerler üzerinde yoğunlaştırdık. Daha önce belirttiğimiz üzere, bir kısım güvenlik nedenlerinden dolayı köylerde araştırma yapamadık. Bu açığımızı, aracı kaynak kişilerden bilgi toplayarak gidermeye çalıştık. Kaynak kişilerin çoğu okuma yazma bilmedikleri için verdikleri bilgilerin bir kısmında birtakım yanlışlıkların olduğu görüldü. Söz konusu bilgiler, tarafımızdan kritik edilerek, bilimsel ölçüler ışığında tek tek ele alındı. Her ne kadar Özbek dili ve edebiyatına uygulanan yasakların doğal sonucu olarak tatmin edici bilgiler veya malzemeler bulamamış olsak da devlet kütüphaneleriyle özel şahıs kütüphanelerinden de istifade etmeye çalıştık.

Çalışmamda bana büyük destek sağlayan değerli arkadaşım yüksek lisans öğrencisi Kenan Topaloğlu'na ve çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Hüseyin Baydemir'e teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Bugünkü coğrafi konumu itibarıyla Orta Asya, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya memleketleri arasında önemli bir geçit oluşturan Afganistan, sahip olduğu bu jeopolitik konumu sebebi ile tarih boyunca farklı devletlerin dikkatini çekmiştir. Bu nedenle Afganistan toprakları, tarihin farklı dönemlerinde doğudan batıya, güneyden kuzeye ve kuzeyden güneye geçmek isteyen devletlerin istilâsına uğramıştır. *Afganistan toprakları Asya'nın stratejik öneme sahip bölgelerinden biridir. M. Ö. 4. yüzyılda Makedonyalı Büyük İskender'in hükümdarlığı Afganistan'a kadar ulaşmıştır. M. S. 480'den itibaren Afganistan'ın yeni hâkimleri Türkler olmaya başlamıştır.*¹ Ak Hunlar olarak bilinen Halaç Türkleri bu devirde Afganistan'a gelip yerleşmişlerdir. Ülkeye yedinci asrın sonlarında İslamiyet'i yayan Arap orduları girmiş; Hz. Osman döneminde İslamiyet, Afganistan'da hızla yayılmaya başlamıştır. Gazneli Sultan Mahmud zamanında Türk-İslam nüfusu Afganistan'a iyice yerleşmiş; Afganistan, Gaznelilerden sonra büyük Selçukların hâkimiyetine girmiştir.

12. yüzyılda Harzemşahlar'ın kontrolüne giren Afganistan'da Emir Timur ve Zahirüddin Muhammed Babür Şah'ın kurduğu imparatorluklar hüküm sürmüştür. Babür Şah, Hindistan'ı da egemenliği altına alıp uzun yıllar bu topraklarda kalmış, bunun etkisiyle 14. yüzyılda Herat şehrinde büyük Türk şairi Emir Alişir Nevâî ve Hüseyin Baykara'nın öncülüğünde Çağatay dili ve edebiyatı bu topraklarda inkişaf etmiştir. Çağatay edebiyatı Nevâî zamanında en parlak dönemini yaşamıştır.² 17. yüzyıldan itibaren Babür Devleti zayıflayınca, bölgede Türkmen asıllı olan Nadir Afşar hüküm sürmeye başlamıştır. Nadir Afşar vefat edince, onun komutanlarından olan Ahmet Şah Dürrânî 1747 yılında Yeni Afgan Devleti'ni kurarak Türk hakimiyetine son vermiştir. Kalan Türk boyları da 1919'a kadar Afganistan'ın kuzey bölgesindeki şehirlerde hakimiyetlerini beylik şeklinde devam ettirmiş daha sonra bu beylikler de Yeni Afgan Devleti'nin hakimiyeti altına girmiştir.

Afganistan Özbeklerinin halk edebiyatları ile Özbekistan Özbeklerinin halk edebiyatları arasındaki farklılık 19. yüzyıldan sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Afganistan'ın sınırları İngilizler, Ruslar ve Afganistan Emiri Abdurahman Han tarafından 1888 yılında çizildiğinde meşhur Amu Derya'nın güneyinde kalan

¹ Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, s. 7.

² Namık Şahbarani, *Büyük Özbek Edebiyatı Tarihi*, El Hazar Yayınları, Pişaver-Pakistan 2000, s. 32.

Özbeklerin bir kısmı bugünkü kuzey Afganistan (Güney Türkistan) diye anılan bölgeye kalmıştır. Sovyetler Birliği Özbekistan'ı topraklarına bağladığı zaman Afganistan sınırları içinde yaşayan Özbek Türkleri ile sosyal ve kültürel ilişkilerini koparmıştır. Şuan beş milyondan fazla nüfusa sahip olan Afganistan Özbekleri 260 yıldan beri Afganların yönetiminde yaşamaktadırlar. *Afganistan, 20. yüzyılda ise İngilizlerin sömürmesine girmiş, 1979'da da Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiştir.*³ Bu kadar çok mücadeleye sahne olmuş Afganistan topraklarında, birçok millet yaşamış, yaşanan bu mücadelelerin etkisiyle bu milletler arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu olumsuz şartlardan en çok etkilenen milletlerden biri de Özbek Türkleri olmuştur. Bugün Kuzey Afganistan olarak nitelendirilen Güney Türkistan, Uluğ Türkistan'dan 1888 yılında Rusya, İngiltere ve İngiliz himayesindeki Afgan devletleri arasında yapılan bir anlaşmayla ayrılmış, mevcut sınırları çizilmiştir. Özbeklerin yüzde yetmişi bugünkü Özbekistan sınırlarında kalmış, kalan yüzde otuzun bir kısmı Afganistan bir kısmı da Çin, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan sınırlarına dâhil edilmiştir. Ruslar ve İngilizlerin kasıtlı olarak ayırdığı Türkistan Türkleri; bugün kendi aralarında da birtakım siyasi ve kültürel problemler yaşamaktadırlar. Soğuk savaş döneminde Türkistan aydın, şair, ve yazarlarının dil ve edebiyat konularındaki çalışmaları yasaklanmıştır. Yasakların ve baskıların tabii sonucu olarak Güney Türkistan bölgesinde yaşayan Özbek Türkleri de, dil ve edebiyatlarını sözlü olarak yaşatmaya çalışmaktadırlar. Bugüne kadar sözünü ettiğimiz sahada akademik çalışmalar yapılamamıştır. Onun için böyle bir çalışmaya ihtiyaç olduğunu gördük. Araştırılan Maymana şehri, Güney Türkistan'ın çok zengin ve üzerinde araştırma yapılmamış, bakir alanlarından sadece birisidir. Afganistan'da uzun yıllar süren savaş ve akabinde oluşan kargaşa, bu gibi araştırmaların yapılmasını engellemiştir.

Çalışmamız, Kuzey Afganistan'daki Türk boylarının çoğunlukta yaşadığı bir şehir olan Maymana şehrini ve iki ilçesini kapsamaktadır. Maymana şehir merkezi ve Anthoy ve Şirin Tagap ilçelerinin merkez ve köylerinde yaşayan Özbeklerin gelenek görenek, adet, halk inançları, yemekleri, geçiş dönemleri ve halk edebiyatı unsurları gibi folkloru ait konuları ele alınmıştır. Umarız bu araştırmamız, gelecekteki çalışmalara ışık tutar, Özbek dil ve edebiyatına azda olsa katkı sağlar ve Özbek folkloru üzerine yapılacak çalışmaların mukaddimesi yerine geçer.

³ Saray, age, s. 44.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜNEY TÜRKİSTAN

1.1. GÜNEY TÜRKİSTAN TARİHİNE BİR BAKIŞ

Afganistan Türkleri çoğunlukla Kuzey Afganistan’da (Güney Türkistan) yaşarlar. Nüfusları yaklaşık 9 milyon üzerindedir. Afganistan Türkistanı, Katagan ve Türkistan olmak üzere iki bölgeye ayrılmaktadır. Bir Özbek aşiretinin ismi olan Katagan Bölgesi’nin merkezi Kunduz, Türkistan’ın merkezi ise Şibirgan’dır. Afganistan Türkistanı’nda yaşayan Türk boyları başta dilleri olmak üzere gelenek, görenek, örf ve adetlerini muhafaza etmeyi başarırken, bu bölgenin dışında kalan diğer Türk boyları genelde asimile olmuşlardır.⁴ Afşarlar, Kalaçlar, Aymaklar ve Kızılbaşların büyük bir kısmı asimile olan Türk boylarıdır. Dillerini unutmuş olan bu boylar, Farsça konuşurlar ve Şii inançlıdırlar. Afşar Türklerinin Sunnî inaçlı olanları Peştunca konuşurlar. Afganistan’ın en kalabalık Türk grubu ise Özbek Türkleri’dir. İkinci kalabalık grup olan Türkmenler ise genellikle Türkistan ve Katagan bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bu iki büyük Türk grubu dışında *Tatarlar, Afşarlar, Kalaçlar, Kızılbaşlar (Şii-Caferi Türkleri) Aymaklar, Bayatlar, Moğollar, Karaçaylar, Kıpçaklar*, gibi başka Türk grupları da Afganistan’da yaşamaktadırlar ki bunlar da Farsça ve Peştunca konuşurlar. Afganistan Türkleri’nden Kazaklar ve Kırgızlar kendi lehçeleri ile konuşurken diğerleri de ya Özbekçe ya da kendi bölgelerinde çoğunlukta olan kavimlerin dilleriyle konuşurlar. Türkistan ve Katagan bölgelerindeki Türk kavimleri arasında Özbek Türkçesi ortak bir lehçe sayılır.

1747 yılından Afgan Devleti’nin kuruluşuna kadar bugünkü Afganistan topraklarının tamamı muhtelif Türk Devletleri tarafından yönetilmiştir. Afganlar devlet kurduktan sonra amaçları hep Kuzey Afganistan’da yerleşim yerleri kurarak Özbek Beyliklerini bölmek ve Afgan Devleti’nin bölgedeki denetimini artırmak olmuştur. 1888’den önce bölgede yalnızca birkaç memur ve askerle sınırlı olan Peştun nüfusu, Hindukuş Dağları’nın kuzeyine çok sayıda Peştun’un yerleştirilmesi ile büyük oranda artırılmıştır. Sağlanan çeşitli ayrıcalıklarla asıl sahibi Özbekler olan bu yerleşim yerleri, Özbeklerden alınarak Peştunlara tahsis edilmiştir. Güney ve güneydoğu Afganistan’dan getirilen göçebe Peştun kabileleri bölgenin artık yeni sakinleri olmuşlardır. Özbekler

⁴ Firuz Fevzi “Modern Afganistan’ın Demografik Yapısı”, *EkoAvrasya Dergisi*, Sayı: 16, Ankara 2011, s. 98-99.

kendi haklarını savunmak için 1930 yıllarında bir isyan çıkarmış fakat Özbekler istedikleri hakları elde edememişlerdir. Bundan sonra Özbekler Afgan Devleti'yle barışma yolunu seçmiş, işbirliğine girerek bölgedeki devlet kurumlarından yararlanmayı tercih etmişlerdir. Özbekler sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi haklarını oldukça uzun bir mücadele sonucu çok sonraları elde edebilmişlerdir.

Afgan Emir Abdurahman Han'ın merkezîleşme politikası, Afganistan'ın Peştunlaştırılması amacı ile yapılan faaliyetler Afganistan Türkistanı'nda Peştun nüfusunu artırmakla kalmamış, etnik grupların yeni siyasi sistemden tasfiyesini de bereberinde getirmiştir. Bu katı tutumlar uzun vadeli olmuş, iktidar mücadelesi 1990'lara kadar sürmüştür. Bu durum Afganistan halkının perişan olmasına zemin hazırlamıştır. Peştunculuk Afgan ulusal kimliğini üstün olarak görmekte ve bu tez eğitim sisteminde de açıkça belirleyici bir rol oynamaktadır. Diğer etnik grupların ülkenin tarihine ve kültürüne yapmış oldukları katkılar bir zenginlik olarak görülmemiş bu çalışmalar hem küçümsemiş hem de yasaklanmıştır. Türk boylarının kendi dillerinde eğitim ve öğrenim görmeleri bu anlayışla yasaklanmıştır. Kendi dilleriyle eğitim göremeyen Özbek ve Türkmenler siyasetten de mahrum bırakılarak sadece tarım ve hayvancılıkla uğraşmak zorunda kalmışlardır. 1979 yılında Sovyet Rusya Afganistan'ı işgal etmiş 10 yıl boyunca orada kalmıştır. Rusları ülkelerinden çıkarmak için ülkedeki çeşitli etnik gruplar birleşerek Ruslara karşı galibiyet kazanmışlardır. Rus yönetimi Afganistan topraklarından ayrıldıktan sonra bu kez ülkede etnik gruplar arasında iktidar savaşları başlamıştır. Komünist rejimin çökmesi ve ardından başlayan iç savaş, Afganistan toplumu içindeki etnik gruplar arasında daha da kutuplaşmaların meydana gelmesine ve Afganistan'ın bütünlüğünü koruyamamasına neden olmuştur. Özbekler siyaset sahnesine ancak 1992 yılında, Afganistan İslam Devleti'nin kurulmasından sonra girebilmiştir.

1992 yılında Özbek General Raşit Dostum'un önderliğinde Kuzey Afganistan'da siyasi kimliğine kavuşan Afganistan Türkleri dünya kamoyuna buradaki Türk varlığını gösterebilmiştir. Afganistan Türkleri Kuzey Afganistan'da şu şehirlere hakim oldular: *Maymana, Şibirgan, Seripul, Mezar-ı Şerif, Aybek, Kunduz, Tahar, Bağlan ve Semangan*. Bir nevi özerk bir devlet konumuna ulaşan Afganistan Türkleri bu rahatlık sayesinde kendi kültür, dil ve edebiyatlarına sahip çıkmışlardır.⁵ Ancak bu durum 1997

⁵ Fevzi, s. 99.

yılında merkezi Afganistan yönetime gelen Taliban'ın, Afganistan Türkistan'ına hakim olması ile son bulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğiyle 2001 yılında kurulan yeni Afgan Hükümeti NATO'ya bağlı olan ve çok uluslu güçten oluşan İSAF bünyesinde Hamit Karzai başkanlığında kurulmuştur. Bu hükümet bütün etnik gruplara hak vermeyi vaad etmiş ve bu vaad yerine getirmiştir. 2003 yılında Yeni Afgan Anayasasında Afganistan Türkleri'nin dilleri olan Özbekçe ve Türkmençe Afganistan'ın Peştunca ve Farsça'dan sonra üçüncü resmi dili olarak kabul edilmiştir. Afganistan Milli Eğitim Bakanlığı'nın Özbekçe ve Türkmençe ders kitapları 6. sınıfa kadar basılmış olup bu kitaplar Güney Türkistan'da bazı okullarda okutulmaktadır. Ama bazı nedenlerle lise seviyesindeki kitaplar basılamamaktadır.

1.2. TÜRKİYE- AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ

Türkiye Afganistan ilişkileri Mustafa Kemal Atatürk döneminde başlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlayan Türkiye Afganistan ilişkileri günümüzde de yoğun bir şekilde sürmektedir. Geçmişte olduğu gibi bugün de Türkiye Cumhuriyeti, Afganistan’a askeri, sağlık, eğitim ve alt yapı olarak destek olmaktadır. Özellikle Türkoloji bölümünün 2002 yılında TİKA tarafından açılması, iki dost ülkenin arasında büyük bir köprü konumundadır.

Afganistan’ın modern eğitim sistemine ulaşmasının Türkiye Cumhuriyeti’nin büyük katkısı vardır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Atatürk öğretim üyelerini Afganistan’a göndermiştir. Afgan Milli Eğitiminde uzun yıllar çalışan Türk öğretmen üyeleri modern eğitim sistemini kurmuştur. 1923’ten 1960’lı yıllar arasında Türk öğretim üyeleri Afganistan devlet kurumlarında çok değerli eserler bırakmışlardır. Afgan Milli Eğitiminde müsteşar olarak çalışanlar” Prof Dr. Hasan Vasfi MENTAŞ, Prof. Dr. Emin Ali ÇAVLI, Prof. Dr. İsmail Hikmet ERTAYLAN, Prof. Dr. Ethem MENEMENCİOĞLU vd”.⁶ Bu kişiler, Afgan eğitim seviyesinin yükselmesine yardımcı olmuşlardır. Afgan Kralı Emanullah Han Türkiye ziyaretine Ulu Önder Atatürk’ten Afganistan’ın modernleşmesi için yardım istemiştir. Atatürk bu isteği kabul ederek bizzat kendi özel doktoru olan Prof. Dr. Kamil Rıfkı URGA ile bir sağlık heyetini Afganistan’a göndermiştir. Dr. Kamil Bey Kabil Üniversitesinde ilk Tıp fakültesini kurmuş, fakülte dekanlığında üstlenmiştir. Dr. Kamil bey Afgan kralını aile doktorluğunda yapmıştır. 17 yıl Kabil’de hizmet eden Dr. Kamil Beyi Afgan kralı ve Afgan halkı onu değerli çalışmalarından dolayı çok sevmişler ve adını bir sanatoryum binasına vermişlerdir. Dr. Kamil Bey Tıp fakültesine çalıştığı yıllarda birçok tıbbi laboratuvar ve sağlık ocaklarını açılmasına öncülük etmiştir. Dr. Kamil Bey 1944’de Afganistan’dan ayrıldığında öğrencileri fakülte yönetimi tarafından onu adını ebedileştirmek için Kabil tıp fakültesinin kavşağında ona yakışır bir anıt yaptırmışlar.

Afgan Ordusunu temelini kuran Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Atatürk döneminde gönüllü olarak giden Türk subayları Afgan Ordusunda eğitim ve öğretim vermiştir. Bugün dahi askeri terimlerin bir çoğu Afgan ordusunda Türkçe olarak

⁶ Mehmet Ali F. Dağpınar, “Afganistan’da Mülkiye”, *Mülkeyeliler Birliği Dergisi*, Nisan-Haziran 1976, Cilt: 6, s. 10.

kullanılmaktadır. Örnek: Asker, Ordu, Kağuş, Kışla, Karakol, Nizamiye, Karvana, on başı, yüz başı, bin başı vd.

Türkiye'nin Afganistan'a destediği 1960'lı yıllarına kadar devam etmiştir. 1960'den sonra Afganistan Sovyetler Birliğine yaklaştığında Türkiye Afganistan ilişkileri azalmıştır. Türkiye'ye gelen askeri ve sivil öğrenciler bundan sonra sovyetlere gidecektir. 1979 Sovyetler Afganistan'ı işgalında Afgan devleti doğrudan Rusların eline geçmiştir.

Türkiye'nin desteği 1992 yılında yeniden başlar. Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Türk ve Akraba topluluklarına karşı *Büyük Öğrenci Projesi* başlatmıştır. Türk Dünyasının her köşesinden binlerce öğrenci bu proje kapsamında Türkiye'nin çeşitli Üniversitelerine yerleştirilerek çağdaş eğitim almaya başladılar. 1993 yılında Güney Türkistan'dan ilk defa 500 öğrenci kardeş ülke Türkiye'ye geldiler. TÖMER'de Türkiye Türkçesini öğrendikten sonra farklı Üniversitelerde eğitime başladılar. Ve dönem dönem öğrenci Türkiye'ye gelmeye başladı.

ABD'nin 2001 Eylül'ünde Afganistan'da askeri müdahalesi ile Taliban rejimi yıkıldı. NATO'ya bağlı olan ülkeler Afganistan'a 39 ülkeden oluşan Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF) ABD'nin başkanlığında terörle mücadeleye destek amacıyla Başkent Kabil'de kuruldu. Türkiye ISAF'ta en aktif faaliyet gösterdi. 2002 yılında ISAF komutanlığını Türkiye'nin devir almasında, general Hakim Zorlu Paşa'nın önerisi Afganistan Cumhurbaşkanı Hamit Karzai'nin fermanı etkili olmuştur. Kabil Devlet Üniversitesi edebiyat fakültesinin bünyesinde Türkoloji bölümü de açıldı. Afganistan Yüksek eğitim bakanı ve dönemin Türkiye Cumhuriyeti'nin Kabil büyükelçisi Müfit Özdeş, Kabil Devlet Üniversitesi Rektörü, Özbek aydınları ve çok sayıda öğretim üyeleri, öğrenci velileri katıldılar.

Türkiye'nin Türk Diline yönelik en büyük eğitim projesi olan Türkoloji bölümü 2002-2003 eğitim ve öğretim yılında Afganistan'da yaşayan her etnik gruptan öğrenci almaya başladı. Gazi Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesinin değerli hocaları Türkoloji Bölümün ders müfredatını ve ilk Türkçe derslerini öğrencilere vererek büyük katkı sağladılar. Türkoloji bölümünü 2004 yılında Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) üstlendi. 2011 yılından Yunus Emre Enstitüsü Türkoloji bölümünü TİKA'dan devraldı. TİKA Kabil Türkoloji Bölümde her türlü desteği sağlamıştır. Öğretim

görevlilerinisayısını artırmak için Türkiye’den Türk Dili ve edebiyatından mezun olanları da bölüme almıştır.

Türkoloji öğrencilerinin Türkçe’nin ve Türk Kültürünün daha iyi öğrenmeleri için Türkçe kurslarını da açılmasını istedik, her yıl Türkoloji bölümünde (İSAF)’ta görev yapan Türk askeri ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kabil’de kurmuş olduğu Radyo Türkiyem’in desteğiyle Türkiye’nin milli bayramları 19 Mayıs Atatürk’ü Anma Spor ve Gençlik Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet bayramlarını Türkiye’de olduğu gibi aynı coşkuyla Kabil’de kutlanılıyor. Ayrıca Türkoloji öğrencilerinin TİKA Türkiye’ye kültür gezisi ve yaz staj programları düzenliyor. Türk silahlı kuvvetleri Kabil Bölge Komutanlığının Türkçe’ye yönelik faaliyetleri yukarıda belirtildiği gibi Afganistan Ordusu’nun temelini Türkler kurmuştur. O dönemde Afganistan ordusuna Türkçe kursu yoktu. 2003 yılında Afganistan Kara Harp Okulunda ve Afganistan Savunma Bakanlığında Türkçe kursları açıldı. Ayrıca 2005 yılında daha modern eğitim sistemine giren Afganistan Askeri lisesinde eğitim Türk subayları tarafından Türkçe verilmektedir. Türk askerleri tarafından Afganistan gençlerine yönelik meslek kazandırma kursları açılmıştır. Bu meslek kurslarının yanısıra bilhassa şahsen teklifte bulunduğum, Türkçe kurslarının açılması uygun görüldü. İlk önce meslek kazandırma kurslarının bulunduğu 16. Belediye Binasında açtık, Türkoloji bölümden mezun olan öğrencileri öğretmen olarak yerleştirdik. TİKA ve Kabil bölge komutanlığı tarafından yapılan KABİL ATATÜRK lisesinde kendim de Türkçe kursunda ders verdim. Her yıl (SAİ) Sivil Askeri İşbirliği Komutanlığı tarafından başarılı öğrencileri Türkiye’ye Kültür geziside düzenleniyor.

Afganistan Çağ Eğitim Kurumları tarafından 1995 yılında Afgan-Türk okulları Güney Türkistan’da açıldı. Taliban döneminde kapandı. 2001 yılında tekrar Afgan-Türk okulları açıldı. Şuan iki kız lisesi 6 erkek lisesi 4 de ilkokul olmak üzere toplam 12 okulda yılda 6. 500 öğrenci Türkiye Türkçe’sini öğrenmektedir.

1.3. MAYMANA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.3.1. Maymana Şehri

Kelime anlamı itibariyle ‘doğruluk’ anlamına gelen Maymana kelimesinin sözlüklerdeki diğer anlamları ise şu şekildedir: ‘ iyi niyetli, sevap’. Maymana Uluğ Türkistan’ın tarihi ve stratejik şehirlerindendir. Maymana’nın kadim zamandan beri yerleşim ve ticaret şehri olduğu kale ve kervansaray kalıntılarından anlaşılmaktadır. Maymana ticaret bakımından tarihi İpek yolunun üzerindedir. İpek yolu, Herat, Horasan ve Belh şehirleri ile Maverâünnehir ve Pamir dağlarından geçerek Doğu Türkistan’a ulaşır. Eskiden Maymana Türkistan’ın kalabalık ve ticari şehirlerinden idi. Herkes bu şehire geldiğinde çabuk iş bulabilirdi.⁷

1.3.2. Coğrafi Özellikleri

Güney Türkistan’ın kuzey batısında yer alan Maymana, Baba Kaşgar, Talaşkan, Hoca Paytak, Çağatayı, Hoca Ishak, Sarbılak, Torpahto, Yambılak, Bibi Ayına, Kotur, İman Can adlı tepelerle çevrili bir şehirdir. Maymana şehri ortalama 35-37 derecelik sıcaklıkta 250 ile 300 kilo metrelik arazısıyla kuzeyden Türkmenistan ile sınırdır. Kuzey doğudan Şibirgan şehriye sınırlı olup çok geniş bir arazisiyle Leyli çoluyla⁸ çevrilidir. Maymana’nın en önemli akarsuyu Muğrab nehridir. Maymana şehrinin rakımı 2500 metredir. En çok yağışını ilkbahar mevsiminde alan Maymana doğası, iklimi, akarsuları ve tabiat şekilleriyle Afganistan’ın doğal güzelliklere sahip bir şehridir⁹. Taşsız tepelerde her türlü meyve ve sebze sulamaya gerek kalmadan yetiştirilmektedir. Yörede en çok yetişen meyve türü ise üzüm ve nardır. Daha çok bu meyveler şehrin Şirin Tegap ve Kayser ilçelerinde yetişmektedir. Maymana şehri yer altı ve yer üstü kaynakları ile de çok zengindir. Bakır, doğal gaz, sefalın, tuz. , kömür, renkli mermer taşı vb. madenleri vardır.

Maymana Afganistan için çok önemli bir stratejik konumdadır. Bu önemi anlatan Afganların bir atasözü şöyledir: “*Maymana toksa bütin Afganistan toktur, Maymana açsa bütin Afganistan aç demektir.*” Bu söz Maymana’nın önemini anlatmaya yeter.

⁷ Dr. Enayetullah, Şahrani, *Sher He Ahwal wa Asare Ghulam Mohammed Maimanagi*, Kabil 2010. s, 13.

⁸ Şibirgan Şehri ile Maymana Şehri arasında geniş araziye sahip olan Leyli Çölü, çok eskilerden burada leyli ile Mecnun konakladığı rivayet edilir. Nevruz aylarında burasının tepeleri kıpkırmızı Lale gülleri ile çevrilir. Halk buralarda geziler düzenliyorlar. Leyli çölünde küçük köylerde göçebe insanlar yaşarlar.

⁹ M. Kazım, Amini, *Coğraf-i Umum-i Faryab*, Kabil 2008, s, 12.

1.3.3. Tarihi Özellikleri

Ak Hun Türklerinin Halaç boyları Maymana'nın en eski sakinleri olduğu bilinmektedir. Tarihi eser kalıntılarından ve arkeolojik çalışmaların sonuçlarından hareketle altıncı yüzyılda Horasan illerinin ticari ve kültürel bir şehri olduğu anlaşılmaktadır. Maymana yedinci asrın ortalarında Koşaniler ve Yaftalilerin sülalelerin hakimiyetine girmiştir.¹⁰ Koşaniler'in başkentleri Kunduz idi, Tova Kiyu Türkleri Doğu Türkistan'dan gelmişlerdi. Maymana ve Badgiz şehirlerinde yerleşik hayata geçmişlerdir. Maymana şehri Yahudi veya Yahudiyan isimleri ile İslamiyetin ilk yıllarında anılmaktadır. Bunun sebebi az sayıda da olsa Yahudilerin Maymana'da yaşamasından kaynaklanmaktadır.¹¹ Maymana 18. Yüzyılın başlarında İngiliz Arkoloji bilim adamı Dr. Loy Doperi'nin araştırmasında çok sayıda tarihi eserlerin Maymana ve ilçelerinden bulunduğunu yazar.¹² eski kalelerden çıkarılan altın sikke ve değerli mücevherlerin, bu şehrin çok eskilerden bir medeniyet şehri olduğu anlaşılmaktadır. İngiliz tarihçisi, Maymana şehrinin etnik yapısı olarak Türk boylarının yaşadığı bir şehir olduğunu ileri sürer.¹³ Maymana şehri Moğol istilasında yağmalanmış ve bir çok saray ve kaleleri ateşe verilmiştir. Maymana 16. yüzyılın başlarında ise Şeybanilerin kontrolüne geçer, 17. yüzyılın ortalarında Türkmen Türkü olan Nadir Afşar bu toprakların hakimi olur. Nadir Afşar'ın kuvvetli adamı olan Özbek Türkü Hacı Nazar Muhammet Han Ming Baş (Mengi)'nin Maymana hakimi olarak görevlendirir. Hacı Han Mengi Maymana'nın bir Emirlik olarak yönetir. M. 1751 yılından itibaren başlayan Hanlık veya Emirlik yönetimi dönemin istilacı güçlerine karşı ancak M. 1893 yılına kadar dayanabildi. Mengi'nin kurmuş, olduğu emirlik silsilesinin son hakimi Mir Muhammed Şerif Handır. Maymana Rus Çarlık döneminde Buhara Hanlığına bağlanır. 19. yüzyılın başında Türkistan şehirleri parçalanmaya başlar. M. 1888 yılında Afgan Emiri Abdurahman ile İngilizlerin çizdiği harita'da bugünkü Afganistan sınırları içine kalan Maymana şehri tamamıyla Buhara Hanlığından ilişkileri kesilir. Nadir Afşar'ın komutanlarından Afgan aşiret reisi olan Ahmet Şah Durani Nadir Afşar'ın ölümünü fırsat bilerek 1747 yılında Afganistan'ın Kandehar şehrinde ilk defa Afgan devletini kurarak kendini Afgan Şahı olarak ilan eder. Ahmat Şah hızlı bir şekilde Türkistan

¹⁰ Abdulali, Habibi, *Afganistan Badaz Tarih-i İslam*, Kabil 1987, s, 605.

¹¹ Habibi, s, 607.

¹² Janatanlı, Janatanlı, *Tarih-i Maymana*, (1988. Farsça'ya tercümesi, Abdulvahab, Fanayi), Maymana 1989, s, 3.

¹³ Janatanlı, s. 5.

illerini hakimi olur. Afganistan'ın Güneyinden kuzeye (Güney Türkistan) doğru ilerler. ¹⁴ Maymana Şehrinde bağımsız olarak hakim olan Mengi silsilesi yüz kırk iki yıl Afgan devletiyle mücadele eder. Sonunda Afgan devleti bir hileyle Maymana şehrini kuşatır, ve söz verir kimseye zarar gelmez diye Emir Muhammet Hüseyin Han'ın oğlu Emir Muhammet Şerif Han ve Özbeklerin aydınlarını başkent Kabil'e davet eder, onları hunharca hepsini katleder. Böylece Güney Türkistan'ın son kalesi olan Maymana Afganların yönetimine girer. Ondan sonrada ayaklanmalar olmuş, kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Hakim Nasır Hısrav Balhi H. 5. asrın şair ve yazarı , Yakut Hamuyı Matufi H. 626 Hamdullah Mustufi H. 740 Rus tarihçisi Bartold 18. asır Lostırañ Batı tarihçilerinden, Ali Akbar Dehhuda, Firdevsi, Sadi Şirazi'¹⁵de eserlerinde Maymanadan bahsetmişlerdir.

1.3.4. Nüfus ve Ekonomik Yapısı

Maymana verimli toprakları ve iklimiyle tarım ve hayvancılığa uygundur. Bugün Maymana'da halkın yüzde 95'i tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Ayrıca bir geçim kaynağı olarak el sanatları da bugün halen işlevini korumaktadır. Özellikle halı ve kilim dokumacılığı bu şehirde yaşayan Türklerin en önemli geçim kaynaklarından biridir. Hayvancılıkla uğraşan bölge halkı koyun yavrusunun derisi olan 'karakul'u yurt dışına ihraç eder. Bu ihraç yine önemli bir geçim kaynağı olarak görülmektedir. Ayrıca Özbekler arasında çok yaygın olan başlarına taktıkları kalpakda bu koyun derisinin açılmamış deri motiflerinin çiçeklerinden yapılır. Bugün Afganistan devlet büyüklerininde kullandığı bir gelenek haline gelen kalpak Maymana şehrinde üretilmektedir.

Maymana'nın en önemli tarım ürünü ise Şirin Tagap ve Kayser ilçelerinde yetişen üzümdür. Yöre halkının önemli bir geçim kaynağı bu üzüm ve üzüm sanayisidir. Diğer bir tarım ürünü ise Mah bitkisidir. Bu bitkiden halk ilaç yapımında faydalanmaktadır. Kendiliğinden Maymana tepelerinde yetişen Mah bitkisi ayrıca geçim kaynağı olarak kullanılmaktadır. Zira bu bitki Pakistan'a ihraç edilmektedir. Geniş bir tarım arazisine sahip olan Maymana halkı sulama sistemindeki aksaklıklardan dolayı bu verimli topraklardan yeterince faydalanamamaktadırlar. Maymana'nın yanı başında Tarihi Amu Derya nehri olmasına rağmen sulamada kullanılamamaktadır.

¹⁴ Saray, s. 48.

¹⁵ Amini, *Coğraf-i Umum-i Farya*, s. 9.

Nüfusa gelirsek Afganistan'ın genelinde sağlıklı bir nüfus sayımı yapılamamıştır. Çeşitli kaynaklarda farklı rakamlar verilmektedir, ki genel itibariye tahminidir. M. K. Aminin 2008 yılında yazdığı kitapta Maymana'nın nüfusu 800. 000 civarında olduğu ve bu nüfusun % 90'ı Özbek, kalan % 10'luk kısım ise Türkmen, Peştun, Tacik, Hazara, Aymak milletlerine mensup olduğu kayıtlıdır. Peştunca yazılan kaynaklara göre ise bu nüfus daha az olarak geçmektedir.

1.3.5. Toprak Yapısı

Türkistan illerinin en verimli toprak yapısına sahip olan Maymana dik dağları olmayan hep tepelerle çevrilidir. ¹⁶Toprak yapısı çok verimli, her türlü tarım faaliyetine uygun olup, zengin minirelli bir yapıya sahiptir. Tepelerin eteklerinde geniş araziysiyle Leyli Çölü vardır. Baharda Maymana halkı, Nevruz ve Hıdırellez Bayramlarını bu yeşil doğal güzellik alanında kutlarlar. Maymana'nın farklı bölgelerinde iki çeşit toprak yapısına rastlamaktayız. İlk olarak kıraç topraklar göze çarpar. Bu topraklar sadece yağmur sularından beslenir ve bu topraklarda buğday, arpa gibi getirisi az olan ürünler yetiştirilir. İkinci olarak ise akarsulardan faydalanarak sulanan topraklar vardır. Fakat baraj olmadığı için bu akarsulardan toprak sulamada yeterince faydalanılamamaktadır.

1.3.6. Maymana'nın İdari Yapısı

Maymana'nın idari yapısı 1941 yılında yapılan düzenlemeye göre beş yerel bölgeye ayrılmıştır. Buna göre bu bölgelerin adları şöyledir: “ *Anthoy - Peştun Kot - Şirin Tagap – Kaysar - Bılçırağ*” bu bölgelere bağlı da yedi tane belde bulunmaktadır. Bu beldelerin isimleri şöyledir: “*Kuhistan, Almar, Han Çarbağ, Karamkol, Korğan, Darzap, Cuma Bazar*”. Bu beldeler, bölgelere bağlı olarak yönetilirdi. 1990 yılında Afganistan'ın yeni idari düzenlemesinde ise Maymana ili, 13 ilçeye ayrılmıştır. Bunların yönetim merkezi Maymana'ya bağlıdır. Maymana valisi merkezi Afgan devleti tarafından atanır. Atanan bu valiler ise düzenli olarak farklı etnik gruplarından olur böylece adalet sağlanmaya çalışılır.

1.3.7. Ulaşım

Maymana şehrinde karayolu fazla gelişmemiştir. İlk karayolu 1908 yılında Emir Habibullah zamanında patika yol yapılmıştır. 1942 yılında ise yoldan elden geçirilmiş

¹⁶ Amini, *Coğraf-i Umum-i Faryab*, s, 47.

ve taşlar dizilerek geniş yollar yapılmıştır. ¹⁷Maymana’da ancak 2007 yılında asfalt yol yapılmıştır. Şehiriçi ulaşım domuş ve faytonlarla sağlanmaktadır. Maymana’ya ulaşım sadece kara ve havayoluyla mümkündür. Başkent Kabil’den Maymana’ya her gün düzenli olarak otobüs seferleri vardır. Maymana’nın şuan demiryolları yoktur fakat çalışmalar devam etmektedir. Afganistan’nın ilk özel hava yolları olan Kam Air haftada iki gün başkent Kabil’den Maymana şehrine uçak seferleri düzenlemektedir. Afgan Hava Yolları Aryana da haftada bir gün Maymana’ya uçuş seferi düzenlemektedir.

1.3.8. Eğitim ve Sağlık Hizmetleri

Maymana şehrinde eskiden medrese ve tekkelerde sadece dini eğitim verilirdi. Modern anlamda eğitim veren ilk okul ise 1920 yılında Ahmet Koli Han tarafından Kabil yönetimi tarafından atanarak Maymana’da açılmıştır. 1927 yılında çok sayıda modern eğitim almış öğretmenler merkezden Maymana’ya geldiler. Modern eğitim sistemi 1928’de daha iyi bir şekilde ders müfredatlarına yerleştirildi. ¹⁸ 1956 yılına kadar bu okullarda eğitim dili Farsça ve Peştunca idi. 1964 yılında yeni bir kanunla Maymana’da yaşayan Özbeklere kendi dillerinde sınırlı olarak okuma yazma hakkı tanındı. ¹⁹ 2002 yılında ise Afganistan’ın yönetiminin değişmesiyle bütün etnik gruplara kendi dillerinde eğitim öğrenim hakkı verildi. Böylece rahat bir ortam bulan Özbekler de rahatlıkla kendi dillerinde eğitim veren özel okullar, dershaneler açtılar. Ayrıca basın ve yayına gelen özgürlüklerle beraber de Özbekler kendi dillerinde gazate, dergi, kitap, yazılı ve görsel duyurularını yapma imkanı bulmuşlardır.

Maymana’ya modern anlamda sağlık hizmeti veren ilk poliklinik 1924 yılında açılmıştır. İlk hastane ise 1940 yılında hizmete girmiştir. . Daha sonraları ise Askeri ve Jandarma hasteneleri de yapılmıştır. Günümüzde Merkezi Maymana hastanesi 2005 yılında Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) ‘na devredilmiştir. TİKA hastanenin tümünü restore ederek bir hizmet vermektedir. Her yıl Türkiye’den bir grup doktor toplu sünnet ve tedavi için Maymana şehride gelmektedirler. 2005 yılından sonra hastanenin ismi MaymanaAfgan-Türk Dostluk hastanesi olarak isimlendirilmiştir.

¹⁷ Amini, *Coğraf-i Umum-i Faryab*, s, 11.

¹⁸ Zehir, P. M., İlmî Muhammed. Y. *Afganistan Maarif Tarihi*, Cilt: 2. Maarif Matbaası, Kabil 1960, s. 34.

¹⁹ Zehir, s. 36.

1.3.9. Tarihî Eserler ve Kalıntılar

Maymanaşehrinde tarihi kale ve sarayların Türklere ait olanların çoğu ortadan kaldırılmış, bazısıda savaşlardaçok büyük hasar görmüştür. Daha eski uygarlıklardan kalan diğer kale kalıntıları ise restorasyon çalışmaları yapılmadığı için yok olmak üzeredir. Günümüzde Maymana’da şu tarihî yadigarlılar bulunmaktadır:

1.3.9.1. Hoca Masire Kalesi

Maymana şehrinin kuzeyinde, yakınlarındadır. Yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak İslam orduları bu şehre girdiklerinde bu kaleyi kullandığı, İslam komutanlarından olan Hanif İbni Kays’ın bu kalede kaldığı bilinmektedir.²⁰ Azizan köyünde olan bu kale sadece askeri amaçlarla kullanılmış ve savaşlarda büyük ölçüde hasar görmüştür. Kalenin surları kerpiçten yapılmıştır. Yakın tarihte gizlice kazı çalışmaları yapan bir örgütün çok sayıda tarihi eseri yurt dışına çıkardığını bildiren bölge ahalisi, durumu yetkililere bildirmiş, devlet de bir arkoloji ekibini bölgeye göndermiştir. Bu arkeologların yaptığı araştırmalara göre de bu kalenin çok eski zamanlardan kalma bir yapı olduğunu söylenmiştir. Şu an kale askerlerce korunmaktadır.²¹

1.3.9.2. Derey-i Ayar

Gizik Kul köyündedir. Abu Müslim Horasa’nın ordusunun bu derede karargah yaptığı ve savaşta burayı kullandığı bilinmektedir.

1.3.9.3. İmam-ı Bakır Türbesi

Maymana’nın birçok türbesinde olduğu gibi bu türbe hakkında da bilinenler çok azdır. Türbenin özellikleri ve halk arasındaki nazar-ı dikkat şu şekildedir. Maymana halkının en çok ziyaret ettiği türbelerden biri olan İmam-ı Bakır Türbesi Maymana’nın İmam Sahib köyündedir. İman-ı Bakır halk arasında beşinci imam olarak bilinir. Hz. İmam Muhammed Bakır, İmam Zeynuddin’in oğludur. İmam-ı Bakır’ın Hz. Muhammed (s. a. v)’in soyuna dayandığına inanılır. İmam-ı Bakır bu bölgeye İslam’ın yaymak için gelmiş ve savaşta parmaklarını kaybetmiştir.²² Bu türbede yapılan duaların kabul olunacağına dair bir inanç vardır. Halk dileğinin kabul olması için türbenin

²⁰ *Atlas Mahalatı Afganistan*, Cilt: 18 Faryab, İli İdareyi Merkezi Isahiye, Kabil 1986. s, 65.

²¹ Rızvan Kul Tamana, *Faryab Dergisi*, Maymana 1978, s, 33.

²² Amini, *Coğraf-i Umum-i Faryab*, s, 58.

pencerelerine bez bağlamaktadır. Bu türbenin içerisinde küçük bir mağara ve bir kişinin sığabileceği bir yer vardır. Özel günlerde bu mağara açılır. Türbe iki kümbetlidir. Birinci tumbette Hz. Ali'ye ait sancak vardır. İkinci kümbette mağara yolu ve ziyaretçilerin oturup Kur'an-ı Kerim okuyacağı yerler vardır. Nevruz'da binlerce kişi bu türbeyi ziyaret edip dileklerde bulunurlar. Nevruz da Hz. Ali'nin sancağı dışarı çıkarılıp renkarek kumaşlarla bağlanarak din adamları eşliğinde türbenin yakınındaki özel bir yere dikilir. Nevruz öncesi ve sonrası olmak üzere 40 gün boyunca ziyaret edilir. Bu türbenin çevresinde bu günlerde çadırlar kurulur ve Nevruz kutlamaları bu türbe etrafında yapılır. Bu kutlamalarda halk ozanları, şairler, meddahlar hikayeler anlatarak halkı eğlendirir. Ardından yöresel danslar yapılır ve çeşitli gösteriler sunulur. Bu türbe akşamları rengarenk ışıklarla süslenir.

1.3.9.4. Avlad-ı Hacim (Maymana Özerk Yönetim Emirlerinin Mezarlığı)

Bu mezarlık İmam Sahib köyünde İmam Bakır hazretlerinin türbesinin yanındadır. Maymana yönetiminde bulunan Özbek Türklerinin ebedi istirahatgahları olan bu mezarlık, halk arasında Avlad-ı Hacim olarak anılır. Bu mezarlık 1990 yılında Afgan mücahit grupları tarafından medrese yapılacağı bahanesiyle tamamen tahrip edilmiştir. Kitabeleri ve değerli süslemeli taşları çıkarılarak satılmıştır. 1996 yılında birkaç hayırseverin maddi yardımıyla bu tarihi mezarlık restore edilmiştir.²³

Burada medfun emirlerin yönetime geldikleri ve ölüm tarihleri ve ölüm sebepleri şu şekildedir:

1. Hacı Han Ming Başı (Özerk yönetimin kurucusu) yönetime geldiği tarih ve ölüm tarihi 1773- 1775, ölüm sebebi eceliyle.
2. Can Han (Hacı Han'ın oğlu) 1775-1795, ölüm sebebi eceliyle.
3. Farzand Raşit Han ?- 1795'de öldürüldü.
4. Rahim Han (Can Han'ın oğlu) 1795- 1804, şehit edildi.
5. Ahmet Han (Can Hanın diğer oğlu) saltanatı sırasında şehit edildi. 1804-1814.
6. Ali Yarhan (Rahim Han'ın oğlu) hastalanarak öldü. 1814-1830.
7. Momin Han (Ahmet Han'ın oğlu) zehirlenerek öldürüldü. 1830-1831.
8. Mızrab Han (Momin Hanın kardeşi) zehirlenerek öldürüldü. 1831- 1845.

²³ Janatanlı, *Tarih-i Maymana*, İngiliz yazarı, 1988. Farsça'ya tercümesi, Abdulvahab, Fanayi, Maymana 1989. s, 33.

9. Hükümet Han (Mızrab Hanın oğlu)1845- 1847.
10. Şirhan (Hükümet Han'ın kardeşi) öldürüldü.
11. Hükümet Han, Afgan yönetimiyle işbirliği yaptığı için üvey kardeşi Hüseyin Han tarafından öldürüldü. 1847-1862.
12. Hüseyin Han (Mızrab Han'ın oğlu) Afgan yönetimiyle sürekli savaştı. 1862-1878.
13. Dilavar Han (Hükümet Han'ın oğlu) Afgan yönetimi tarafından öldürüldü. 1879-1884.
14. Hüseyin Han ikinci defa yönetime geldi, ama Afgan yönetimi tarafından şehit edildi. 1884-1885.
15. Vali Muhammet Şerif Han (Hüseyin Han'ın oğlu) Afgan yönetimi tarafından şehit edildi yaklaşık beş yıl valilik yaptı. 1888-1893. ²⁴

Bu tarihten sonra Maymana Afgan Hükümetine bağlanır. 1893 yılından sonra bütün valiler Afganlar tarafından atanmıştır.

2010 yılında bu Avlad-ı Hacım mezarlığı Dr. Muhammet Zaman Fevzi'nin maddi yardımlarıyla yeniden restore edilmiştir. Bugün Özbek Türklerinin tarihi yazılarak mezarlık önündeki anıtta sergilenmiştir. Bu restorasyon çalışmalarından sonra mezarlık, halkın uğrak ziyaret yerleri arasında yer almış, yöredeki Özbekler kendi tarihlerini bu mezarlık sayesinde öğrenmişlerdir. ²⁵

1.3.9.5. Zahiriddin Faryabî Türbesi

Bu türbe Maymana şehrinin Şirin Tagap ilçesinin merkezindedir. On yedinci yüzyılın Türk şairi olarak bilinen bu zatın türbesinin aslında tam olarak yeri bilinmemektedir. İran'ın Tebriz şehrinde de bir türbesinin olduğu bilinmekte fakat Afganistan Özbekleri Faryabî'nin mezarının Şirin Tagap'da olduğunu düşünmektedirler. ²⁶ Halkın çok yoğun ilgi gösterdiği bu türbe hakkında geniş bilgiye sahip değiliz. Türbenin ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. 1944 yılında hayırsever Nazir Kolhan ve ilçe halkının maddi yardımlarıyla türbe restore edilmiştir. 1978 ve daha sonraları Muhammet Aman Fevzi tarafından da restore edilmiştir. Özbek halk şairleri tarafından Zahiriddin Faryabî hakkında ona sevgilerini belirtmek için şiirler yazılmıştır.

²⁴ Amini, *Coğraf-i Umum-i Faryab*, s, 11.

²⁵ Amini, *Coğraf-i Umum-i Faryab*, s, 11.

²⁶ M. İshak, Şamsi, *Zahiriddini Faryabi*, Maymana 1996. s, 64.

Türbesini restore ettiren Muhammet Aman Fevzi, Faryabî için de şu şiiri yazmıştır. Bu şiir türbenin duvarında asılı durmaktadır.

Zehiriddini Faryabî

Medfunı ışkı cahan ast incah
Yak cahanı nıhanet incah
Ravzayı pakı zahiriddin ast inhak
Bakıya nam ravan ham ast incah

Ba adab yak razı tartıbı ın hak
Ki ravanaş ingaran ast incah
Cayi sar daftarı ahlı adap ast
Fayzi bahşi du cahan ast incah

Hımmatı hak zı dardaşmıdihat
Garmışı hamagan ast incah
Duvayı ravzay pakaş Fayzist
Fayzi du cahan ast incah (Şiir : Muhammat Aman Fevzi²⁷)

Zehiriddini Faryabî

Burada yatan kişiye büyük dünya aşıktır,
Bir dünya dolu sevgi vardır
Zehiriddinin temiz ravzasıdır burası,
Bakiye kalan adıdır burası.

Bu hak yolundaki zat edeblidir.
Onun yolunda gidenlerde akar buraya
Edep ehlinin yüce mekanıdır burası
İki cihanın feyizli yoludur burası.

Hakkın himeti bu ıssız yerde olur.

²⁷ Şirin Tagap, *Belediyesi, Dergisi*, Maymana, 1972. s, 14.

Birleřtirici yerdir burası,
 Temiz ravzasına dua ve dileklerle
 İki dünyanın feyizli yeridir burası.

1.3.9.6. Sayfu’l- Maluk Makberesi

Maymana’nın merkezinde olup, yüksek bir tepenin üstünde bulunmaktadır. Bu tepede ayrıca eski zamalardan kalma saray kalıntıları vardır. Makbere bir kümbedin içindedir ve bu kümbetin duvarları yazılarla süslüdür. Seyfu’l Maluk, Hz. Süleyman Peygamber zamanında yaşamıştır. Seyful Maluk’un tarihi kişiliği hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz ancak halk arasında onun hakkında rivayetler çoktur. Bin Bir Gece Masalları ve eski halk hikayelerinde onun ismine sıkça rastlarız. Seyfu’l Maluk bir padişahın kızına aşık olur, çok sıkıntılarla karşılaşır. Bu tür hikayeler Afganistan’ın diğer şehirlerindedeki halkın arasında anlatılmaktadır. Tarihi mezara en çok kazı ve yağmalama Taliban döneminde olmuş ve çok değerli eserler buradan çıkarılarak satılmak üzere Pakistan’a kaçırılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

HALK YAŞANTISI

Maymana halkının yaşantı tarzı Afganistan'ındaki illerinden farklıdır. Örneğin erkeklerin çoğu sarık takarlar ve uzun bol şalvarlı şeklinde elbise giyerler. Kadınlarında elbiseleri yeşil ve kırmızı renginde olup uzun beyaz ve yeşil örtü ile örtünürler. Özbek halkı çok çalışkan bu kadar savaş ve yokluğa karşı bölgelerini terk etmemişler. Diğer milletlere mensup insanlar bölgelerini terk edip, başkent Kabil'e çadır kente yaşamakta ve devlet, sivil kuruluşlardan sürekli yardım almaktadır. Ama Özbekler hiç biri bu çadır kentlere müracaat etmemiştir.

Doğal güzelliklere sahip bir coğrafyada yaşayan Maymana halkı baharın gelmesiyle özel kutlamalar yapıp kırlara pikniğe giderler. Aşıklar saz çalarak şarkı ve türküler söyler, gençler yöresel giyimleriyle halk oyunlarını oynarlar.²⁸ 2007 yılından sonra Maymana halkı gelişen şartlar doğrultusunda daha rahat bir ortama kavuştular. Yolların yapılması, uçak seferlerinin düzenlenmesi, elektrik santrallerinin kurulması Maymana halkını ciddi şekilde bir rahatlığa kavuşturmuştur. Yolun yapılması ticaret canlılığını kazandırmıştır. Halk rahatlıkla diğer şehirlere gidip gelmektedirler. Bu durum şehrin ekonomisini zenginleştirmiştir.

Türkiye de olduğu gibi Maymana'da eskiden gelen bir gelenek halen sürmektedir. Bu geleneğin adı Açık Pazar geleneğidir. Haftanın belirli günlerinde Maymana ve ilçelerinde Pazar kurulur ve buralarda gıdadan giyime, tahıl ürünlerinden el sanatlarına kadar hemen her şey bu pazarlarda uygun fiyata satılır. Halk bu pazarlara çok yoğun bir şekilde ilgi göstermektedir.

2.1. DİL

Kültürün aynası olarak nitelendirilen dil, insanoğluna mahsus bir özelliktir. Dil bir toplumun kültürünün duygu ve düşünce hazinesidir. Dayanışma simgesidir ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Konuşma, kişiler arası davranışın en geniş şekli ve vasıtasıdır. Bu sebeple dilin incelenmesi sosyal bilimciler için önemli bir konudur. Dil yoluyla haberleşme sayesinde bir tecrübenin başkasıyla karşılıklı olarak kavranması mümkün olur. Bu karşılıklı kavrayış, ortak sosyal hareketi kolaylaştırır, toplumun teşekkülüne imkan verir ve kültürün ortaya çıkıp devam etmesini sağlar. Günlük hayatta Kuzey

²⁸ Namık, Şahbarani, B. *Özbek Edebiyatı Tarihi, El Hazar Yayınları*, Pişaver-Pakistan. 2000. s, 36.

Afganistan bölgesinde konuşulan dil Özbek Türkçesi'dir. Özbekçe Afganistan'da son zamanlara kadar resmi dil olarak kabul edilmediğinden mahalli dil olarak konuşula gelmiştir. Ayrıca din eğitiminde Kur'an'dan sonra okutulan ilmiyal niteliğindeki "Çar Kitap" kitabının Fars dilinde yazılmış olması, Farsça'nın Özbekler tarafından öğrenilmesini sağlamıştır. Maymana şehrinde yaşayan Türk boylarının ortak dilleri Özbekçedir. Özbekler diğer resmi dil olan Farsça ve Peştunca'da bilmektedirler. Özbekçeyi Afganistan'da yaşayan Türkmenler, Kazaklar, Kırgızlar ve uygular da bilmektedir.

2.2. BARINAK-KONUT

Maymana Özbeklerinin evlerinin çoğunluğu kerpiçten yapılan toprak evlerdir. Her evin bahçesi vardır ve duvarlarla çevirili evlere "oy" denilir. Bu evler geniş bahçesiye yüksek duvarlarla çevrili olmasına rağmen genelde evler tek katlıdır. Toprak kerpiçten yapılan evlerin damlarına kereste ağaçlarının odunlarını kapatırlar. Onun üzerine de çamur sonra yağmur geçirmesin diye naylon ondan sonrada samanla karışık çamuru sıvazlarlar. Şehirde yazlar sıcak olduğundan insanlar geceleri bu evlerin damlarında yatarlar. Kırsal alanlardave köylerde ise evlerin damları aynı zamanda saman, meyve kurutma amacıyla da kullanılır. Her Özbeğin kendi bütçesine göre evlerin büyük ve küçüğü vardır. Evlerde mutlaka misafirler için ayrı bir oda vardır ki bu misafir odası evin giriş kapısının yanındadır. Hiçbir şekilde içerideki odalarla bağlantısı yoktur. Özbekler misafirperver olduğu için dışarıdan gelen misafire kaç gün kalsada misafirederler. Misafir odasının pencere ve kapısı içerideki odalara bakmaz sokak tarafındadır. Yaz ayları çok sıcak olduğu için her evin bir avlusu vardır. Akşam yemekleri burda yenir ve aile burada uyurlar. Özbek aile yapısı çok kalabalıktır, dede nine baba, anne, çocuklar evlenen erkeklerin hanımları ve çocukları birlikte yaşarlar. Evin temizliği ve yemek aile bireyleri arasında nöbetleşe yapılır. Köylerdeki evleri saman karışımıyla sıvazlar ve boya yapmazlar. Nakışlı örtü ve halı ile duvarlar süslenir.

2.3. YAZIN YAŞAM

Yaz aylarında insanlar tarım ve hayvancılıkla uğraşır. Maymana'nın iklimi burada meyve ve sebze yetişmesine imkan sağladığı için halk genellikle bu meyve ve sebze bahçelerinde çalışır. Bu meyve ve sebzeler ulaşım sıkıntısından dolayı yaş sebze olarak diğer şehirlere gönderilemiyor. Bu yüzden halk bu meyveleri kurutarak muhafaza

ederler. Yaz aylarında ayrıca yine iklimle alakalı olarak küçükbaş hayvancılık çok yaygındır. Kürk, çarık ve deri montlar için bu küçükbaş hayvanların yeni doğan kuzularından faydalanırlar. Küçükbaş hayvanların da et ve sütünden yararlanırlar.

Ayrıca yazın pamuk ve susam tarlalarında çalışan halk bu ürünlerden yağ çıkararak yemeklerde kullanırlar. Maymana halkının yazın bir diğer uğraşı ise demirciliktir. Bu demirlerden bıçak, balta, kürek, kazık, at nalı, çivi, vd. yapılır. Yazın marangoz işleri de çoktur. Beşik, kapı, sandalye, ahşaptan çocuk oyuncakları ve özellikle marangozlar çeyizlik sandıklar yaparlar. Yaz için uğraşlardan biri de topraktan yapılan çanak ve çömleklerdir.

2.4. KIŞA HAZIRLIK

Maymana halkı genelde tarım ve el sanatlarıyla uğraşırlar, yaz boyunca erkekler çiftçilik yaparlar kadınlar da evde halı, kilim dokumacılığı gibi el sanatlarıyla uğraşırlar. Haftanın bir gününde köy, kasaba ilçe ve şehrin muhtelif bölgelerinde açık Pazar yeri açılır, belirttiğimiz yerlerden bu pazar yerine gelirler ve alış verişler yaparlar. Halısını satan onun yerine buğday, pirinç, yağ, patates, soğan gibi temel besim gıdaları alarak kışlık yiyeceklerini karşılarlar. Ayrıca hayvanların yemleri için de kış ayları boyunca yetecek şekilde ot ve saman yığınları yaparlar. Bunun yanında ısınmak içinde odun, tezek, gibi yakılacak mazemeleri yaz ayları süresince hazır edip tandırhane denilen yerlerde depolarlar. Sobaları yaz aylarından hazır ederler. Kış yağışlarından etkilenmemek için kerpiçten yapılmış damlarını elden geçirirler. Ayrıca kış gelmeden önce üzüm, dut, et, domates gibi sebzelerini yaz güneşinde kurutarak kış için yiyecek depolarlar. Özbekler kış aylarında yapacak işleri olmadığı için yazın çok fazla çalışarak kendilerini kış aylarına hazırlarlar.

2.5. YEMEK KÜLTÜRÜ

İnsanların en tabi ve en temel ihtiyaçlarından olan yemek ve beslenme birbirlerinden ayrılmayan iki önemli kavramdır. Farklı kültürlere sahip olan toplumların beslenme ve mutfak kültürleri de gerek coğrafi yapı ve yaşayış, gerekse dinsel ve toplumsal adet, gelenek, görenek ve inanışlardan dolayı farklılıklar gösterebilir. Özbeklerin mutfak kültürü oldukça zengindir.

2.5.1. Yemeğe Başlama

Kutsal kabul edilen sofraya ilkin ekmek konur. Özbek sofralarına tandır ekmeği çift konur. Yemeğe genelde şu dua ile başlanır:

“Bismillahirrahmanirrahim”

Kop bersin, mol bersin,
Keng fel ketmez devlet bersin.
Dostga zar, düşmanga har,
Namerdge muhtaç kılmasın.
Ot balası, su belası, nahak.
Tohmetten. özü esresin. ”

Çok versin bol versin.
Hurafe işler yürümez devlet versin.
Dosta bağlı, düşmanı rezil etsin,
Namerde muhtaç etmesin.
Ateş ve su belalarından uzak tutsın.
Gıybetten bizi korusun.

2.5.2. Özbek Pilavı

Özbek mutfağının en ünlü yemeği Özbek pilavıdır. M. Ö. 4. yüzyılda, Büyük İskender zamanından bu yana yapılan, her bir aşçının kendi bulduğu bir özelliği ekleyerek zenginleştirdiği ve bu nedenle bir “sanat” diye nitelendiren pilavın yapılışı, bölgeden bölgeye değişiklik gösterse de, hepsinin ayrı bir lezzeti, ayrı bir özelliği bulunuyor²⁹. Pilav yapımında ana malzemeler değişmez. Bu yemek “seylan pirinci”ne et, havuç, kuru üzüm ve salça karıştırılarak yapılmaktadır. Bu yemeğin püf noktası "dem"idir. Pirinç suyunu çekince yirmi dakika çok kısık ateşte bekletilmekte, yemeğin hava almasını engellemek için de tencerenin kapağının kenarı beyaz bez veya hamurla kapatılmaktadır. Bazı yemek tariflerinin yüzyıllar öncesinden kaldığı geleneksel Özbek mutfağının en önemli konumunda bulunan Özbek Pilavı, Maymana’da çoğu erkekler tarafından da yapımı bilinir. Eve misafir geldiğinde bu pilav vazgeçilmez ana menüdür. Misafir çok olduğunda pilavı erkekler pişirir. Pilav pişirmek için özel yerler de

²⁹ Usman, Harf, *Halk Durdaneleri, Afganistan Özbeklerinin Folklorunden Nemuneler*, Kabil Afganistan 1980, s, 67.

bulunuyor. “çayhane” denilen bu yerlere malzemelerle gidilir. Pilav büyük kazanlarda pişirildikten sonra, orada yenilmektedir. Yemek bittiğinde orda bulunan en yaşlı kişi şükür duası eder. Çayhaneler, özellikle kalabalık misafirlerin ağırlandığı yerlerdir. Buralarda yenen yemek, yapılan sohbetler bir geleneğe dönüşmüştür ve bu gelenek Özbekler’in yaşamında çok önemli bir yer tutmaktadır.

2.5.3. Tandır Ekmeği

Özbeklerin çok değer verdiği ve sofralarının baş köşesinde yer alan bir başka önemli yiyecekleri de tandır ekmeğidir. Hemen her evde bulunan tandırlarda yapılan bu ekmek yapımında çeşitli kalıplar kullanılmaktadır. Genellikle yuvarlak olarak yapılan ekmeklerin üzerine mutlaka susam konur ve süslenir. Bu ekmek hergün yapılmaz. Bir günde imece usulü çokça yapılır. Birkaç gün boyunca tüketilir. Bu ekmeğin özelliği hemen bayatlamamasındadır. Bu ekmek ipek kumaşların altında muhafaza edilerek bayatlaması geciktirilir.

2.5.4. Sümelek Tatlısı

Sümelek tatlısıyla ilgili bir takım inançlar vardır. Bunlardan en çok yagın olanı dilekle ilgili olanıdır. Allah’tan bir dileği olan kişi, sümelek kazanının başında durmakta ve dileğinin gerçekleşmesi için dua etmektedir. Daha sonra küçük taşlardan birkaç tane sümeleğin piştiği kazana atmaktadır. şayet dileği tutarsa artık hayatı boyunca her yıl sümelek pişirmesi gerekmektedir. Yapılan görüşmelerden genelde kadınların hayırlısı ile çocuğunun olması için sümelek yaptıkları gözlenmiştir. Eğer dileği kabul olan kadının muradı gerçekleşip de her yıl sümelek yapmazsa çocuğuna zarar geleceğine inanılmaktadır.³⁰

Sümeleğin yapılışı oldukça zordur ve uzun sürmektedir. Bir hafta önceden ıslatılarak yeşertilen buğdaylar köklenince tahta bir sehpa serilerek serin bir yere bırakılmakta ve günde üç defa sulanmaktadır. Beş veya altı gün geçtikten sonra buğdaylar hafifçe çimlenir. Kökler ve buğday taneleri kahverengi bir tabaka oluşturur. Daha sonra bu buğdaylar ezilerek sulandırılır ve süzülür. Ertesi gün kazanlar için özel ocak kazılarak kazan yerleştirilir. Ocağın altını genelde bekarlar kismetleri için dilek tutarak yakmaktadırlar. İlk önce kazana yağ konup tuzsuz hamur kızartılmaktadır. Daha sonra süzülen buğdaylar ve un kazanın içine atılmaktadır. Bu andan itibaren iki kişi

³⁰ Kaynak kişi, Hüseyin Han, anlatıkları yazıya geçirildi.

nöbetleşe sürekli kazanı karıştırır. Bu karıştırma işlemi yaklaşık 15–16 saat sürmektedir. Bu arada dilek tutmak isteyen kazanın başına gelip kazanı karıştırır ve dilek tutar. Eğer kazana taş atılırsa dileğin kabul olma olasılığı daha yüksek olacağına inanılır. Sümelek ile sürekli kadınlar ilgilenmekte, ocağın başında şarkılar söyleyerek eğlenmektedir. Sümelek suyunu çektikçe buğday suları ve un eklenmektedir. Bu işlem bitince sümeleğin suyu çekmeye ve rengi değişmeye başlar. Sümelek geç saatlere kadar kaynatılmakta, piştiğine kanaat getirilince üstü kapatılmaktadır. Ocaktaki korların yarısı kazanın kapağının üstüne konarak kazanın kapağı ile kazan arası hamurla hava almaması için kapatılmaktadır, bu hamur tutkal vazifesi görür. Böylece sümelek sabaha kadar demlenmeye bırakılır. Sabahleyin şafak vakti yaşlılar kapağı açar. Sümeleğin üstünde gülü veya tespihi andıran figürler ortaya çıkar. Daha sonra sümelek kazandan boşaltılarak gelen misafirlere ve komşulara dağıtılır. Komşulara dağıtma işini küçük çocuklar yapmaktadır. Bazı komşular aldıkları sümeleğin yerine para, un, şeker ve pirinç koymaktadır.

2.6. MİSAFİR

Özbek misafirperverliği eskiden beri meşhurdur. Özbeklerin misafirlere verdiği önemi atasözlerinde de görmekteyiz: “Misafir babandan da büyüktür”, “Misafir kısmeti ile gelir. ”, “Mehman yeşikden keldi rızgı teşiyden”³¹(Misafir kapıdan geldi rızkı delikten.) Misafir, önceden haber vererek ve hediye olarak ziyarete gider. Ev sahibi misafiri içeri buyur ettikten sonra selamlaşır. Misafirle kapı eşiğinde selamlaşmak Özbekler’de ayıp karşılanır. Oturulduktan sonra muhakkak en yaşlı kimse veya misafir tarafından fatiha okunur. Misafire yemek misafire sorulmadan doğrudan getirilir. Misafire “yemek getirelim mi?” şeklinde bir soru Özbekler arasında ayıp karşılanır. Sofrada ekmeği, ev sahibi paylaşır. Misafir ilk olarak ve muhakkak “Bismillahirrahmanirrahim” diyerek yemeğe başlar. Sofrada misafir için yemek olarak en son Özbek pilavı sunulur. Misafir yemek yedikten sonra mutlaka elini özel bir ibrikle yıkar. Ev sahibi misafirin eline su dökerek onun elini yıkamasına yardımcı olur. Misafirin eline su dökmek misafire gösterilen saygının ifadesidir. Yemekten sonra çoğunlukla yeşil çay içilir. İbni Sina’nın “Her çeşit yemeği gönlün çektiği zaman yemek faydalıdır. ” Sözü üzerine istenilen vakitte her çeşit yemek sofrada mevcuttur. Misafir

³¹ Harf, s, 67.

“gelmek misafirden, izin ev sahibinden” atasözünde ifade edildiği gibi ancak ev sahibinin iznini alarak gidebilir.

2.7. DİNİ İNANÇLAR VE İBADETLER

Bütün dinler bir takım inançlara dayanmaktadır. Temel inançları olmayan bir din düşünmek imkânsızdır.³² En ilkel olanından en yükseğine kadar hangi din olursa olsun, bu temel inançlar o dinin ayrılmaz birer parçasıdır. Bu inançlar o dine inanan fertleri birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görür. Dini inançlar, iman esasları ve Halk inançları başlıkları altında incelenmeye çalışılacaktır.

Maymana Özbekleri gelenekleri gereği aile fertlerinden birisini gurbete uğurlarken aile büyükleri Kur'an'ı iki tarafından tutup ve yola gidecek kişiyi Kur'an-ı Kerim'in altından üç defa geçirirler. Yolcu daha sonra Kuran'ı üç defa öperek alnına götürür. Daha sonra topluca Kur'an'ın yolcuyla koruması için dua edilmektedir. Böylece yolcu Kur'an'a dolayısıyla Allah'a emanet edilmektedir. Kur'an yere bırakılmamakta ve Kur'an'ın üzerine başka herhangi bir eşya konulmamaktadır. Yıpranmış, kullanılamayacak Kur'an veya Kur'an parçaları gömülmekte veya cami hocalarına verilmektedir. Bu işlemi yapan kişi iki rekat namaz kılmaktadır. Ayrıca Kur'an Kerim düğünlerde gelinin hep üzerinde tutulur. Kur'an'ın gelini kötülüklerden koruduğuna inanılır.

2.7.1. Namaz

Namaz, İslam dininde kendisine en çok önem verilen ve belli yaş sınırı üzerindeki tüm inananlarının sorumlu tutulduğu en önemli ibadetlerden biri olup, İslam dininin gerektirdiği en önemli pratiklerin başında gelir. Küçük yaşta ibadet etmeye başlayan Maymana erkekleri, camilere giderken başlarına genellikle kendi yerel kıyafetlerinin bir parçası olan toppi takarlar. Erkeklerin camiye giderken başlarının açık olması ayıp karşılanır.

2.7.2. Oruç

Bedenle yapılan ibadetlerden bir diğeri de, İslam dininin ramazan ayında tutulmasını emrettiği oruç ibadetidir. Orta yaş ve üstü Özbeklerin birçoğunda oruç tutmaya Recep ve Şaban aylarında başlanıp Ramazan orucu ile bitirmek geleneği

³² Oliver Roy, *Afganistan'da Direniş ve İslam*, (Çev: Mustafa Kadri Orağlı), Yöneliş Yay., İstanbul 1990, s. 44.

oldukça yaygındır. Bu aylar “üç aylar” diye bilinmektedir. Mükellef olanların tamamına yakını ramazan ayında oruç tutmaya özen göstermektedir. Ramazan ayından önce alışveriş yapma adeti yaygındır. Bu alışverişlerde öncelikle un, şeker ve pirinç alınmaktadır. Bu alışveriş ihtiyaçtan fazladır. Bunun nedeni ise kalacak olan erzak malzemelerinin gelecek yıla kadar bereket getireceğine dair olan inançtır. Ramazan ayında Maymana’da yapılan geleneklerden en ilginç camilerde insanların toplanıp birlikte iftar etmeleridir.

2.7.3. Zekat

Zekat malla yapılan ve tamamıyla ekonomik durumla ilgili olan ibadetlerdendir. İslam’ın beş temel şartlarından biri olan zekat, fakir olanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mallarının bir kısmını dağıtmasıdır. . Dini bir emir olmakla birlikte zekat, toplumsal dayanışmayı sağlayan ve kişiler arasındaki sevgiyi artıran bir fonksiyonu da icra eder. Zekatta öncelik, yakın akraba, komşu, mahalle, şehir gibi yakından uzağa sıra takip eder. Zekata muhtaç olanın gururunu incitmeden vermek ve onun toplumda kendisini aciz hissetmesini önlemek adaptandır. Özbekler zekatlarını genelde üç aylarda daha çok vermekle birlikte bu aylarda hayrat dediğimiz toplu yemekte fakirlere dağıtırlar.

2.7.4. Hac

Hem mal ve hem de bedenle yapılan bir ibadet olarak hac, zengin Müslümanlara ömürlerinde bir defa yerine getirmeleri emredilen bir yükümlülüktür. Maymana’da Hac dönemiyle ilgili olarak şu gelenek vardır: Hacı adaylarının hacca gitmesinden yaklaşık bir hafta önce hacca gidecek olan kişinin akraba ve komşuları hacı adaylarını evlerine davet etmekte ve hacı adayları topluca davet edildikleri evleri gezmektedir. Bu davetlerde Özbek pilavı yenmekte ve hacı adaylarının hayırlısı ile gidip gelmeleri, yapılacak haccın kabul olması ve başkalarına da nasip olması için dualar edilmektedir. Hac farizasini yerine getiren hacılar, vatanlarına döndüklerinde, halkı, topluca hacıların evlerine giderek hacıların alnından öpmektedir. Çünkü o alınlar Kâbe’deki kutsal taş olan “Hacerü’l Esvet”i öpmüştür. Hacılar, hac’dan getirdikleri hediyelik eşyaları misafirlere vermektedir. Daha sonra hacılar, de birçok eve davet edilmekte ve yine yemekler yenerek, dualar edilmektedir. Hacılar yaklaşık bir ay boyunca davet edildikleri bu evleri gezmektedir.

2.7.5. Kurban

Özbekler kurban ibadetine büyük önem vermektedir. Onların kurban ibadetini, fakirlere yardım maksadından ziyade, Allah'ın emrinin yerine getirilmesi için yaptıkları gözlemlenmektedir. Çünkü maddi durumu kurban kesmeye elverişli olmayanlar dahi, dinen mükellef olmadıklarının farkında olmalarına rağmen, yakınlarından borç para alarak kurban kesmektedir. Kurban kesilecek hayvanın, imkan dahilinde evde beslenmesi fazilet sayılmaktadır. Eğer ev, kurbanlık hayvanı beslemek için müsait değilse kurbanlık, bayramdan bir hafta önce alınmakta ve kurbanlık alırken kesinlikle pazarlık yapılmamaktadır. Kurbanı, bayramın birinci günü bayram namazından sonra aile reisi veya ehil birisi kesmektedir. Kurban kesildikten sonra bazı ailelerde ailenin en yaşlı erkeği bütün aile fertlerinin alına kurban kanından sürmektedir. Bu kanın baş ağrısı, sıtma vb. hastalıkla iyi geldiğine inanılmaktadır. Kurbanı kesen kişi kurban kesildikten sonra traş olma adeti vardır. Bayram ziyaretine gelen tüm misafirlere bayram sofrasında yiyecek, çerez ve kurban eti ikram etmek önemli bir adettir.

2.7.6. Dua etmek

Her dinde, her toplumda, her kültür ve medeniyette duanın varlığına rastlamak mümkündür. Dualarda bir toplumun hayat felsefesine dair birtakım izler bulmak mümkündür. Maymana'da insanlar genelde bir yere ulaştıklarında şu duayı okumaktadırlar: "Kadem yetti bela yetmesin, şükür Huda'ya". Yine ayrılırken aynı şekilde bu dua tekrar edilmektedir. Topluca yapılan duaların başında hatim duaları gelmektedir. Bir kişi vefat ettiğinde o kişinin ölümünün üçüncü, yedinci ve kırkıncı günlerinde ve bir yıl sonra ölen kişinin ve bütün Müslüman ümmetinin ruhu için, din adamları toplanarak cenaze evinde hatim indirmektedir. Hocalardan birisi hatim sonrası hatim duası okumaktadır. Kabir ziyaretinde Kur'an okumasını bilenler, yakın akrabalarının başında özellikle "Yasin, Mülk ve Nebe" sürelerini okumaktadır. Bu süreleri yazılı veya ezbere okuyamayanlar genellikle "üç ihlas bir fatiha" okumaktadır.

2.7.7. Sadakalar

Maymana'da sadakalar genelde medresede öğrenim gören öğrencilere, fakirlere, yaşlılara ve dul kadınlara verilir. Sadakanın insanları beladan koruduğuna dair inanç vardır. Eğer bir insan bir beladan kurtulursa şu söz söylenir: "Huda korudu ve sadaka-i reddi belası varmış".

2.8. GİYİM-KUŞAM

Maymana Özbekleri giyim kuşamlarında günlük hayatta “Köylek İştan” denilen elbise giyilmektedir. Bu elbisenin aslı Hint kültürüne aittir. Başta Özbekistan olmak üzere, Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan’da yaşayan Özbek Türklerinin milli giyimleri olan “çapan ve doppi” olmasına rağmen Afganistan’ın Maymana şehrinde yaşayan Özbekler sadece bayramlarda ve düğünlerde doppi giyinmektedir.³³ Yaşlılar ise başlarına sarık takmaktadır. Özbek kadınlar desenli kırmızı kumaştan yapılmış, geniş ve uzun iki parçadan oluşan “Köylek” denilen bir elbise giyip, başlarını “romal” denilen büyük bir eşarpla örtmektedir. Dışarı çıkarken çarşafın üstüne büyükçe bir şal atmaktadırlar. Kadınlar sokakta erkeklerle karşılaştıkları zaman yüzlerini kapatmaktadır.

MaymanaÖzbekleri, milli kıyafetlerini renk ve nakışla süslemişlerdir. Dekoratif nakış halk sanatları içinde önemli yer alır. Eskiden nakışçılık sanatı kendi nakış güzelliğiyle, renkler çeşitliliği ve özgünlüğüyle meşhur olmuştur. Bugünde aynı şekilde devam etmektedir. Gelinin çeyizi içine muhakkak üzerine nakış süslenmiş olan kıyafetler vardır. Kıyafetlerin çoğu aileyi büyüden, nazar değmesinden koruma fonksiyonunu taşımaktadır. Gelin damadın evine nakışlarla süslenmiş olan şal altında götürülür. Bazı süslenmiş şallar da gelinin odasına asılır. Bu şalların adı, ”şüzani” olup, asıl anlamı “iğneyle dikilmiş olan” demektir. Milli kıyafetler şimdi de orjinallliğini sağlamak amacıyla elle yapılmaktadır. Nakışın stili ve türlerini halk nakış sanatının ustaları yapmaktadır. Nakış genelde siyah kadife veya seten üzerine yapılır. Günümüzde Özbek kıyafetleri ise, modern çizgiler içerisinde kendini göstermeye başladı. Ünlü modacılar, geleneklere uygun dizayınları uygularlarken, batıya has yenilikçi çizgileri de ihmal etmiyorlar. Özbek giysileri artık çağdaş boyutlarda kendini göstermektedir. Özbek köylerinde çok küçük yaşta gençlere sarık ve çapansız dolaştırmazlar gören olursa ayıp olarak karşılanır.³⁴

2.8.1. Kadın Giyimi

Evli ve yaşlı kadınların elbiseleri de atlas kumaşlardan dikilir. “Hatun libası”olarak adlandırılan elbisenin önü göğse kadar açık, robalı ve ceket yakalıdır.

³³ Harf, s, 44.

³⁴ Henri, Bergson, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, (Çev: M. Mukadder Yakupoğlu), Doğu Batı, İstanbul 1998. s, 48.

Kollar normal genişlikte, bileğe kadar açık, robalı ve ceket yakalıdır. Kollar normal genişlikte, bileğe kadar uzundur. Bol olan elbisenin boyu diz altına iner. Alta yine lazım giyilir, modeli aynıdır. Evli kadınlar saçlarını bir veya iki örük yaparlar. İşlemeli saç bağı “cemelek” ile süslerler. “Sırğa” adı verilen küpeler, “nazgerdan” gerdanlık ve “zibi gerdan” adlı kolye kullanılır. Özel günlerde ve gösterilerde ise “tillekaş” adı verilen taç başa takılır. Tillekaş üzerine ince ipek bir örtü bulunur. Bu örtünün adı ise “rumal”dır

Gelin elbisesinin özellikleri de hatun libası ile benzerlik gösterir. Elbisenin içine beyaz bir ipek kumaştan dikilen “parancı” adlı gelin gömleği giyilir. Modeli genç kız elbisesi gibidir.³⁵ Gelinin ellerinin görünmemesi için bilekten lastikle büzdürülüp, parmaklarının ucuna kadar uzun olan bir kumaş parçası takılır, buna “yençe” denir. Gelin elinde “destrumalçe” adını alan işlemeli bir mendil vardır. Bu mendili burun üzerinde tutarak yüzünü erkeklerden saklar.

Gelinlerin saçlarına siyah ipek ipler ve boncuklarla hazırlanan “tahta pupek” adı verilen saç süsü enseden aşağı saçlara tutturulur. Bu süsü gelin 40 gün taşır. Başlarına tes kalpak giydikten sonra üzerine “ak peril rumal” örterler. Eskiden üzerleri özellikle kenarları yine zincir işi (suzeni) ve sap işi ile stilize çiçek ve yaprak formları ile işlenirken, günümüzde bu örtüler farklı bölgelerde kullanılır.

2.8.1.1. Genç Kız Giyimi

Maymana şehrinde geç kızların giyisilerine “köylek” adı verilir. Bu elbise “v” yakalıdır. İki parçadan oluşan bu elbisenin üst kısmı dar, etek kısmı ise geniştir. Etek uçlarına bir sıra fırfır adı verilen pile dikilerek süslenir. Yaka ince pilelerle hazırlanır. Kollar bileğe doğru bollaşarak el üzerine kadar iner, uçları yine ince pilelerle süslüdür. Elbisenin boyu da ayak bileği hizasındadır.

2.8.1.2. Nimçe

Köylekin üzerine giyilen kısa yeleğin adı “nimçe”dir. Bu yelek düz ipekli kumaşlardan veya kırmızı kadifeden dikilir. Yakası “v”kesimli, vücuda oturacak şekilde hazırlanan nimçenin boyu bele kadardır. Eskiden üzeri zincir işi (süzeni) ile işlenirken günümüzde farklı kumaşlarla stilize formlar aplike edilerek ya da boyanarak süslenir. Nimçelerin uzun dikilenleri de vardır. Alta “lazım” adı verilen pantolon dikilir.

³⁵ Meli Han, Özbek halk türkücüsü okuma yazma bilmeyen ama halk kültür ve desenlerinden anlayan Özbek kadınının söyledikleri yazıya geçirildi.

Köylekin kumaşından hazırlanır. Normal genişliktedir. paçalara doğru daralır. Uçlarına aynı kumaştan ince bant geçirilir. Lazımın boyu ayak bileği hizasındadır. Ayağa etik (çizme) veya topuklu ayakkabı “tufli” giyilir. Saçlar birden fazla örülür. Başa zincir işi (suzeni) veya goblen işlemeli toppı giyilir. Sim iplerle dokunmuş kumaşlardan dikileni genellikle gelinler tarafından kullanılır. Ve “tes kalpak” adını alır. Bu başlıklar yaklaşık 5 cm. yüksekliğinde ve kare formludur.

2.8.2. Erkek Giyimi

Maymana şehrinde yiğit giyimi olarak tespit edilen “Tik Köylek” ve “Tik İştön”, beyaz üzerine ince çizgili pamuklu veya ipekli kumaşlardan dikilir. Yakası yuvarlak kesimli ya da omuzdan düğmeli olan tik köylekin boyu kalça altına kadar iner. Bol olan gömleğin beline “çarsı” şayı belbağ denilen desenli, kare şeklinde bir örtü bağlanır. Tik iştön normal genişliktedir. Paçalara doğru daralır. Ayağa etik (çizme) giyilir. Bu pantolonun paçaları diz altına kadar uzun olan çizmenin içinde kalır. Başa siyah üzeri elde veya makinede işli toppı giyilir. Uzun kollu yiğit haladı (uzun ceket) işlemelidir. Pek fazla kullanılmaz. Genellikle “çapan” adı verilen içi pamuk, çift yüzölü kapitone yapılmış paltolar kullanılır. Gündelik giyilenleri renkli pamuklu kumaşlardandır. Damatların çapanları ise atlas kumaşlardan aynı modeldir. Önü açık olan çapanların beline çarsı bağlanarak kapatılır.

2.8.2.1. Ton

Maymana halkının erkeklerinin ton kıyafetini çok eski zamanlardan beri kullandıkları bilinmektedir. Özbekistan’da yaşayan Özbeklerin ton kıyafeti ile Maymana Özbeklerinin ton giysisi birbirinde farklıdır. Maymana Özbeklerinin giydikleri Tonlar ipek ve pamuktan yapılır. Genelde yeşil, beyaz, vesiyah komuşlarla dikilir. Geniş bir cübbe şeklinde olup kolları çok geniştir. Bu ton giysisini Özbek zenginleri vedevlet adamları giyerler. 2002 yılından beri Afganistan Cumhurbaşkanı Hamit Karzai de bu giysiyi üzerinde taşımaktadır. Afganistan’da yaşayan bütün etnik grupların da Özbek tonunu çok beğendikleri bayramlarda, düğünlerde ve özel günlerde Özbek tonunu kullandıkları görülmektedir. Ton giysisinin kollarının uzun olmasının birkaç sebebi vardır: Eski zamanlarda erkeklerin, sırtlarında yük taşıdığı zaman elbisenin uzun kolluklarını yüklerini bağlamak için kullandığı düşünülmektedir. Bir başka neden ise erkeklerin, kış aylarında pazardan alış-veriş yaptıkları zaman yine bu

kolları bir çuval şeklinde kullanılmalarıdır.³⁶ Günümüzde ise kolluklar, bir moda şeklinde elbisenin sırtına asılarak, elbiseye güzel bir görüntü verilmeye çalışılır.

2.8.2.2. Toppi

Eskiden sadece erkeklerin kullandığı toppı, artık kadınlar tarafından da kullanılıyor. Toppi sadece geleneksel bir başlık değildir. Özbek halkı için bu şapkaların çeşitli anlamları da bulunmaktadır. Örneğin, bir erkeğin şapkasının başından düşmesi çirkin ve ayıplanacak bir hareket olarak kabul edilir. “Senin başında şapka var mı?” sorusunun anlamı “Sen de erkek misin?” demektir. Klasik erkek toppıları yuvarlak şeklinde kırmızı yeşil toruncu siyah renklerle çok süsülü halı motiflerine benzer.³⁷ Zemin ve süslemesi farklı şapkalarla önceleri kuş kanadı motifi kullanılırdı. Çünkü doğu efsanelerine göre, insanın kafasına konan kuşun mutluluk getireceğine inanılırdı. Bu nedenle çocuk şapkalarının çoğu hâlâ kuş tüyleriyle süsleniyor. Çocuk şapkaları ayrıca, değişik nakışları ve resimleriyle de ilgi çeker. Simli kumaştan yapılan şapkaya, çocuğu kem gözden korumak için de bir nazarlık takılır. Kadın toppıları ise bir çiçek bahçesinin gözalcı renkleriyle ayrıca sarı parlayıcı ile süslenir.

Geçmiş yıllarda kızlar, çeyizleri için kendileri toppı dikerlerdi. Gelinler bazen bütün maharetlerini göstererek, şahaserler yaratırlardı. Kadifeden dikilen bu zarif toppılarda en çok kırmızı, mor, bordo renkler tercih edilirdi. Toppi ayrıca boncuklar ve kıymetli taşlarla da süslenirdi. Şirin Tagap ilçesinin şapkalarında tabiat ve meyve-sebze figürleri işleniyor.³⁸ En beğenilen süsleme ise “Çor Gül” denilen bir tür çiçek desenidir. Halk arasındaki inanışa göre, kadınların sevdiği erkek için diktiği şapka, onu belalardan, felaketlerden korur. Bu nedenle kadınlar, erkekler savaşa ya da uzak yola giderken diktikleri şapkayı onlara hediye ederlerdi. Şapkanın renkleri ve süslemesi de diken kadının duygularını anlatırdı. El yapımı toppılar bugün de büyük ilgi görmektedir. Maymana’nın bazı bölgelerinde bulunan ve şapka üretimi yapan küçük atölyelerde çalışan kadınlar, diktikleri şapkalarla hem geleneği yaşatmakta hem de geçimlerini sağlamaktadır.

³⁶ Melih Han, kaynak kişi.

³⁷ Harf, s, 44.

³⁸ Harf , s, 47.

2.9. SELAMLAŞMA-HAL HATIR SORMA

Maymana'da insanlar birbirlerini tanısa da tanımasa da birbirleriyle selamlaşırlar. Özbeklerde selam, “Selamün Aleyküm” diyerek küçük tarafından büyüğe, sağ elini göğüs kalp hizasına getirilerek verilir. Selam vermek ve almak sevap sayılır. Özbekler arasında “Selamlaşma hayata muhabbeti arttırır. ” ve “Selam ruhu tazeler” denilir.³⁹ Selamlaşan kimseler matemli yerlerde tanıdıkları ile el vererek selamlaşırlar. Hasta ziyaretinde de tokalaşmadan selamlaşılır. Özbeklerde selamlaşmak adabın bir hükmüdür. İnsan tanımadığı bir kimseyi de selamlamalıdır. “Selam Allahın borcudur. ” inancı vardır. “Selamlaşan sevap alır. ” düşüncesi hakimdir. Özbekler selamlaşırken, genellikle “Assalamu alaykum”, “Salamaleykum” ya da “Salam, yahşimisiz?” kalıplarını kullanırlar. Selamlaşma faslından sonra hal-hatır sormaya geçilir. Mesela, “İşleringiz, sağlıklarınız yahşimi?” “Bolalarınız kalay?” (İşleriniz, sağlıklarınız iyi mi ? Çocuklarınız nasıl ?) gibi kalıplar kullanılır. Özbekler hal hatır sormayı çok severler. Hal hatır sorma işlemi, tanıdık kişilerle olabileceği gibi tanıdık olmayan kişilerle de yapılabilir.

2.9.1. Sokakta Konuşma

Şehirde herhangi bir oteli ya da iş yerini aradığınız zaman: “Keçirasiz, Baladiya mehmonhonasiga kanday borış mumkün?” (Afedersiniz, belediye misafirhanesine nasıl gidebilirim ?) ya da “Bugun bozor kayerda?” (Bugün pazar nerededir ?) şeklinde sormanız gerekmektedir. Bu soruyu sormadan önce “Assalomu aleykum” ya da “Salom” şeklinde selamlaşırsanız daha iyi olur. Gerekli bilgileri aldıktan sonra: “Sağ amon boling” (Sağ olun.) şeklinde teşekkür edebilirsiniz.

2.10. ANT (YEMİN)

Özbek halk inanclarında ant içmek önemli bir yer tutar. Ömürlük (daimi) arkadaşlıklar ant içilerek belgelenir. Yetişkinler arasındaki ant içme daha önemlidir. Ant içenler halka bir şölenle yemek ikram ederler. Bütün hayat boyu sürececek bu arkadaşlıkta, hıyanet asla affedilmez. Ant merasiminde taraflar birbirlerine hediyeler verirler. Ant içme için “Söylenmiş söz atılmış bir ok gibidir. ” denir. Ant içmeye Allah adıyla başlanır. Kuran-ı Kerim öpülür. Anne, eş ve çocukların ismi zikredilir. Özbekler'de ekmek üzerine de ant içilir. Ahde vefa itibariyle “ekmek kör etsin”, “nan

³⁹ Melih Han, kaynak kişi.

körü olayım” denir. Ant bozmak, Özbek halkı arasında çok kötü kabul edilir. Allah ve Kur’an üzerine yapılan antlar asla bozulmaz. Andını bozana “Seni ant vursun. ” denilir. Çok ant içmek için yerli yersiz yemin etmek de doğru bulunmaz.

2.11. AİLE VE ÇOCUK

Özbek ailesinde, çocuklara küçüklüklerinden itibaren özellikle her işe “Bismillahirrahmanirrahim” diye başlamaları, kendinden büyüklere itaat etmeleri ve selam vermeleri öğretilir. Özbek halkı, çok çocuklu ailelerin güçlü aileler olacağına inanır. Çok kardeşin daha büyük dayanışma sağlayacağına inanılır. Halk arasındaki bir deyişe göre “Köpek ol, kuş ol ama çok ol. ”, “Yalnız atın tozu çıkmaz, tozu çıksa sesi çıkmaz” veya “Birleşen uzar, birleşmeyen kısalır” denir. ⁴⁰

Kız çocuğu dünyaya gelirse anne-babası evlilik sandığı için çeyiz hazırlamaya başlar. Erkek çocuk dünyaya gelirse, ileride bu çocuğa ev yapmak için fidan dikilir ya da ev çocuk doğduğu günden itibaren hazırlanmaya başlanır. Özbek halk inançlarında hayırlı evlat en büyük nimettir.

İyi niyetin de özel bir önemi vardır. “İyi niyet yarım devlet” inancı geçerlidir. İyi niyetin ve iyi terennümünün işleri kolaylaştıracağına inanılır. Dünyaya çocuğu gelen aileye, çok çocuklu olması, ocağının kutlu olması, tuttuğu toprağın altın olması, Allah’ın kendisinden razı olması dileklerinde bulunulur. Çocuklarına isim koyarlarken de dikkatli davranan Maymana halkı bazı isimlerin çocuklar tarafından kaldırılmayacağına, bu isimlerin onlara ağır geleceğine inanır. Erkek çocuklara daha çok Resul, Ekber, Nebi, Gani, Muhammed gibi dinî adlar konur. Bu isimlerin o kişiye yardımcı olacağına ve ömrünün uzun olacağına inanılır. ⁴¹ Maymana’da erkek çocuk kız çocuktan daha önemlidir. Maymana’da halk arasında çok yaygın olan “Kız çocuk gidici, erkek çocuk kalıcıdır” sözü de erkek çocuğun önemini gösterir. Kız çocuk evlendirildiğinde, geri gelmesin temennisiyle, “Kızım sizin evde taş gibi kalsın. ” şeklinde temennide bulunulur. Bir eve gelin geldiğinde gelin o evin kızı sayılır ve anne-babaya erkek çocuk ile gelin bakar. Yine çocukların cinsiyeti hakkında söylenen şu tekerleme de erkek çocuğun önceliğini göstermesi bakımından önemlidir:

⁴⁰ Melih Han,, kaynak kişi.

⁴¹ Melih Han,, kaynak kişi.

Oğul evin bülbülüdür.
 Kız evin gülüdür.
 Oğul karanlıkta ışıktır,
 Oğlum yahşı (iyi) ise meşalemdir.
 Oğlu olmak her zaman yeğdir.

Özbek inancına göre babanın erkek evlat üzerinde 3 borcu vardır. Bunlar: sünnet (hatna) ettirmek, meslek sahibi yapmak, evlendirip ev kurmasını sağlamaktır.

2.12. HALK MÜZİĞİ

Maymana şehrinde en çok kullanılan ve bilinen müzik aleti “dombıra”dır. Halk ozanları ellerinde dombıra eşliğinde şiirlerini, şarkılarını, türkülerini terennüm etmektedirler. Düğünlerde, sünnetlerde, özel günlerde bu ozanlar çağrılır ve halka müzik ziyafeti verilir. Gece geç saatlara kadar dombırayla, tabla eşliğinde müzik çalan ozanlara kim çok para verirse onun adına da güzel bir şarkı ozan tarafından söylenir. Böylece gece çok eğlenceli ve zevkli geçer. Özbek gençleri Hintçe, Farsça ve Türkçe şarkılar dinlemektedir. Özbeklerin arasında yapılan düğünlerde ve özel eğlencelerde çalınan enstrümanlar “Dombıra, Rabap, Kopuz, Tef, Armunya ve Tabla’dır. Armunya ile Tabla Hint kültürüne aittir. Bu enstrümanların çalınması için uzun bir eğitim alınması gerektir. Son yıllarda ise Türk pop müziği Afganistan’ın Türk bölgelerinde özellikle Maymana’da popüler olmuştur. Hemen her radyo ve televizyon kanallarında Türk pop müziği ile karşılaşılmalıdır. Bunun nedeni ise Türk dizilerinin izlenmesiyle Türk kültürüne olan meraktır.

2.12.1. Müzik aletleri

2.12.1.1. Dap

Koyun derisinden yapılan daplar, daha çok gelin, babasının evinden damat evine getirilirken çalınır. Yine yaygın olarak genç kızlar, gelin ve damadın kıyafetlerini kendilerine ulaştırırken türkülere bu müzik aleti eşlik eder.

2.12.1.2. Donbıra

Telli bir çalgıdır. Özbekler arasında Donbıra, çok eski zamanlardan beri halkı eğlendiren bir müzik aleti olarak günümüze kadar canlılığını korumuştur. Donbıralar iki

veya dört telli olurlar. Bahşılar donbıra eşliğinde masalları veya kahramanlık destanlarını söylerler.

2.12.1.3. Tabla

Tabla çalgısı iki farklı boyutta, yanyana bulunur. Farklı ezgileri çıkarabilmek için birinin boyutu diğerinden büyüktür. Tablanın ağzı koyun derisinden yapılır. Halk oyunlarına canlılık kazandıran ve dinleyicilere iyi bir müzik ziyafeti veren tablanın düğünlerde önemli bir fonksiyonu vardır.

2.12.1.4. Tula (ney)

Neyin Özbekçe'si "tula"dır. Tula kamıştan yapılır. Farklı bir saz sedası vardır. Maymana'da çobanlar genelde tula üflemesini bilirler.

2.12.1.5. Kabız

Kabız üflemeli bir çalgıdır. Genelde çocuklar tarafından çalınır. Bazen deyaşlı kadınlar kabızı, bazı önemli toplantılarda türkü eşliğinde halkı coşturmak için çalarlar. Renkli bir görüntüye sahiptir.

2.12.1.6. Sıbıçğ

Sıbıçğ üflemeli bir çalgıdır. Uzun kış gecelerinde gençler arasında çalınır. Sıbıçğ genellikle çeviz ağacından yapılır.

2.12.1.7. Uşpılağ

Uşpılağ, üflemeli bir çalgıdır. Bu çalgı özel bir çamurdan yapılır. Bu çamur pişirildikten sonra üzeri farklı renk ve desenlerle süslenir. Bu çalgıyı genelde çocuklar çalar.

2.13. HALK HEKİMLİĞİ

Günümüzde bilim ve teknolojinin gelişmesine, hekim sayısının artmasına, en uzak köylere kadar sağlık hizmetlerinin götürülmeye çalışılmasına rağmen, halkın bazı hastalıkları atalarında gördüğü şekilde tedavi etmesi, sosyolojik bir gerçektir. Bu tür tedavi şekillerinin geçmişte olduğu üzere bugünde eski ya da yeni inanç sistemleriyle birleşerek yaşamaya devam etmesi ise işin başka bir boyutudur. Diğer bir deyişle halkın sağlık ve hastalık hakkındaki düşünceleri onun inanç sisteminin bir parçasıdır. Bu sebeple olsa gerek özellikle kırsal kesimlerde oturan halkın dünden bugüne özenle

koruyageldiği ve “Halk Hekimliği” diye tanımladığımız geleneksel tedavi yöntemlerinin kaynağını açıklamak ancak söz konusu toplumun kültürünü bilmekle mümkündür. Bugün Maymana’da halk bazı hastalıklarını şu şekilde tedavi etmektedir:

Maymana şehrinde aşırı ishal olduğu zaman nar kabuğunun ibiği öğütülerek veya nişasta ile yoğurt karıştırılarak hastaya verilmektedir.

Bel ağrılarında damar tedavisi uygulanmaktadır. Bu şekilde hastanın ayak damarlarından beldeki damar tedavi edilmektedir. Yine bu tip ağrılarda kepek ısıtılıp bir beze konmakta ve bele sarılmaktadır. Bel ağrılarını bir başka tedavi yöntemi de şudur: “ispend” denilen bir madde ateşe atılmakta daha sonra pamuk üzerinde ısıtılmaktadır. Ağrıyan yer yağlanmakta ve ısıtılan pamuk ağrıyan yere sarılmaktadır.

Yaralanmalarda eğer yara çok açılmışsa yaranın üzerine temiz toprak konmakta veya kanamanın durması için yaraya şeker ya da tütün bastırılmaktadır

Nazar olaylarında veya evdeki uğursuzluk gitsin diye “ispend” denilen madde kor ateşe atılmakta ve hastanın etrafında veya evin içinde gezdirilmektedir.

Güneş çarpmasının sonucunda meydana gelen “muhrika” (güneş çarpması) hastalığının tedavisinde, bir gün önceden söğüt yaprakları toplanarak gece boyunca suya bastırılmaktadır. Sabahleyin hasta çırılçıplak soyulmakta, hastanın altına ve üstüne hazırlanan yapraklar sarılmaktadır. Yaklaşık iki saat boyunca hasta terleyinceye kadar o halde bekletilirken yaprağın üzerine yorgan atılmaktadır. En sonunda hastaya banyo yaptırılmaktadır.

Zedelenmelerde veya burkulmalarda bir parça pamuk tuzlu suda kaynatılmaktadır. Daha sonra yumurta sarısı ile tuz karıştırılarak zedelenmiş olan yere sürülüp, yara tuzlu pamuk ile kapatılmaktadır.

Böcek sokmalarında veya iltihaplanmalarda kor ateşte pişmiş soğan yaranın üzerine konmaktadır.

Bebeğin kulağı ağrıdığı zaman bebeğin kulağının içine anne sütü akıtılmaktadır. Aynı durum bebeğin burnu aktığı zaman da geçerlidir. Bebeğin burnuna anne sütü akıtılmaktadır.

Kabız hastalığının tedavisinde “helille” denilen bitki öğütülerek tereyağı ile birlikte hastaya verilmektedir.

Karın ağrılarında Özbeklerde “cuvanibadiyan” diye isimlendirdikleri anason öğütülerek hastaya yedirilmektedir.

Mide üşütmelerinde zencefil yenilmekte veya sıcak suyla karıştırılarak içilmektedir. Görüldüğü gibi Özbeklerde geleneksel tedavi usûlleri oldukça çoktur ve bu usûller yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

2.14. RÜYA

Özbek Türkleri'nde kötü bir rüya görüldüğünde hayırlı sonuçlar getirmesi için kutsal ziyaret yerlerine gidilir, yakınlarla ziyafet verilir, canlı (kurban) kesilir, “Sokak aş” adı verilen yemkler yapıp dağıtılır ve fakirlere sadaka dağıtılır. . Rüyaı gören kişiye Allah'dan şifa ve hayır dilenir; ki bu da bir tür sadakadır. Özbekler sadakayı Müslüman'ın Allah yolunda bir şeyi adaması olarak bilirler. Sadaka biçare gönüllerden çıkarılıp kaza, bela defî için verilen maddi yardımdır. Özbek inançlarında sadaka çıkarmak (vermek) eski dönemlerden kalmıştır. Özbekler arasında “Sadaka belayı savar.” inancı çok yaygındır.

2.15. BAYRAMLAR

Maymana'da gerek eskiden beri kutlanan gerekse yeni kutlanmaya başlanan bayramların sayısı oldukça fazladır. Dini Bayramlar: Ruza hayıtı yada Namaz hayıtı (Ramazan Bayramı - İyd el Fıtr). Kurban hayıtı (Kurban Bayramı - İyd-el Adha) ⁴² Milli Bayramlar: Nevruz, Lale Bayramı, Hasat Bayramı, Zafer Bayramı, Aşula (Koşuk Bayramı) bunların dışında da her meslek grubunun kendine has kutlama günleri vardır.

2.15.1. Nevruz Bayramı

Özbek Türkçesinde “Nevroz” tarzında telaffuz edilen Nevruz kelimesi, Farsça'dan alıntıdır. “Yeni” ve “gün” anlamlarına gelen Farsça nev ve ruz kelimelerinin birleşmesinden oluşan bu kelimenin Türkçe'de, özellikle doğu Türk dilleri ve lehçelerinde, ne zaman kullanılmaya başlandığı ve bir bayram ismine ne zaman dönüştüğünü belirlemek güçtür. Türklerde Kurtuluş bayramı olarak da kabul edilen Nevruz Bayramı, 21 Mart günü Türkler'de bir geleneğin doğmasına neden olmuş ve bu gelenek günümüze kadar gelmiştir.⁴³ Nevruz geleneği, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Maymana'da Özbek Türkleri arasında kendine özgü geleneksel görkemli törenler ile kutlanır.

⁴² Nasır Kohi, s, 24.

⁴³ Mehmet, Hazar, “Özbekistan'da Nevruz Törenleri ve Merasimlerin Özbek Hayatındaki Yeri”, *Dişarbakır, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Sayı: 3, 2004, s. 95-98.

Maymana'da Nevruz hem yıl başı hemde bahar bayramı olarak kutlanır. Oyunlar oynanır, güreş tutulur. Köpek, Deve, Keklik, Horoz ve Koç dövüşleri düzenlenir. Oğlak oyunu (At oyunu) yapılır. Çeşitli müzik aletleri eşliğinde pehlivanlar ve ağırlık kaldıranlar gösteri yaparlar. Maskaralar komiklikler yaparlar. Bütün bunlara “darbaz oyunları” denir. Nevruz, bahar mevsiminin birinci gününe denk geldiği için, bu bayramda yapılan bütün etkinlikler, baharla ilgilidir. Sokak ve parkları ağaçlarla kaplanmış eski ve görkemli şehirler, bağ ve bahçelerle bezenmiş köyler, küçüklü büyüklü ekin tarlaları ve yaylalar bulunan vadiler ve suların şırıldayarak aktığı dağ ve dağ etekleriyle çevrili Maymana'da bahar, çok canlı geçmektedir. Tepelerin eteklerindeki kırmızı lale çiçekleri her terafı kaplar. Tabiatta büyük bir uyanış gerçekleştiği için halk kırlara pikniklere giderler.

Çiftçilik, Nevruz Bayramı'nın Maymana'da kutlanmasında etkili olmuştur. Maymana'da Nevruz kutlama hazırlığına birkaç gün önce başlanır. Maymana'da “aşar” geleneği vardır. Bu gelenek temizlikle ilgilidir. Devlet dairelerinde, mahallelerde, işyerlerinde bayram komisyonları kurulur. Şehir ve köylerde, sokakların iki tarafından akan kanallar, ağaçların dibi, etrafı, parklar, duraklar ve sokaklar ayrı bir özenle temizlenir. İşyerlerinin saçakları, kapılar, camlar temizlenir, avlular sulanarak süpürülür. Nevruz bayramı'nda insanları, özellikle çocukları kutlayan, onlara hediyeler veren yeşil elbiseli ak sakallı dede, bilgi, tecrübe, cömertlik ve inanç sembolüdür. Onun ismi Baba Dehkan (Çifçi Dede)'dir. Bayram kutlamalarına ayrıca erkek kıyafetiyle güzellik, saflık, masumluk sembolü bahar kızı Baharay katılır.

Bayram kutlamalarının kızıştığı bir dönemde ortaya çıkan Çifçi dede, Nevruz ile kara kışın gittiğini, neşeli baharın geldiğini anlatan şiirler okur ve çeşitli danslar yapar. Nevru günü Maymana'da halk büyük bir Nevruz Sofrası hazırlar. Bu sofrada özel yemekler bulunur. Bu yemekler genellikle şunlardır: “Sambusa, Özbek pilavı, Helim, Navvat ve Nevruz'un baş yemeği Sümelek”. Nevruz günü Maymana'da barış günü gibidir. Birbirleriyle küs olanlar bugün barışırlar. Nevruz sebebiyle nefretlerini, kinlerini unutup dostluklarını tazelerler. Büyük şehirlerden ziyade küçük yerleşim yerlerinde Nevruz Bayramı daha canlı ve samimi bir ortamda geçer. Bu günde ayrıca insanlar bir araya gelip mezarlara giderler, ölenlerin ruhu için dualar okurlar. Bu günde insanlar en güzel kıyafetlerini giyerek bu güne vermiş oldukları önemi ayrıca göstermiş olurlar.

2.16. HALK İNANÇLARI

Halk inançları, toplumların kültürlerinde ve geleneklerinde bulunan bir kültür kalıbıdır. Yerel inançlar, belli bir dinle bağdaşmayan, aslı esaslı olmayan ya da doğanın belli bir zamandaki bilimsel bir gerçekle çatışan, toplumun büyük bir kısmı tarafından kabul görmüş genel inanışlardır. Halk inançları, eğitim seviyesi ve ekonomik durum fark etmeksizin toplumun her tabakasında ilgi gören inançlar arasındadır.⁴⁴

Maymana'da halkın çoğunlukla kabul ettiği inançlardan biri Nazar inancıdır. Toplumun nazardan korunmak veya kurtulmak için kimi zaman dine bağlı kalınarak kimi zaman ise dinin yasak ettiği yöntemler kullanılarak önlemler aldığı ve tedavi metotlarına başvurduğu görülmektedir. Kötü niyetli insanların kıskançlık duygusuyla dikkatli bakışları, nazara sebep olacağına inanılmaktadır. Kimi zaman da insanları hayretler içerisinde bırakacak kadar güzel ve iyi şeylerle karşı karşıya kalındığı zaman, kişinin bakışları ile istemeden nazar edeceğine inanılmaktadır. Böyle olumsuz bir duruma sebebiyet vermemek için sürekli "Maşallah, Huda nazardan saklasın" ifadeleri söylenmektedir. nazardan korunmak için evlerine, işyerlerine, arabalarına nazar duası asmaktadır. Halk nazarın etkisinden korunmak için nazar boncuğu, doğadan topladıkları türlü nebatat veya doğadan buldukları çeşitli taşları kullanmaktadır. Örneğin yeni doğan bir bebeğe, yeni alınan bir ata veya yeni alınan bir bina ya da eve nazar boncuğu takarlar. Ayrıca nazar olduğuna inanılan kişi, din adamlarına götürülmekte, din adamları nazar duası okuduktan sonra nazarın geçeceğine inanılmaktadır. Yeni yapılan evlere kırmızı bez bağlanınca nazar değmez.

Maymana Özbekleri, haftanın günlerine karşı farklı inanışları vardır. Örneğin; Çarşamba günleri sadece kadınlara mahsusdur. Kadınlar Çarşamba günleri hamama komşularıyla birlikte giderler. Türbe ve mezarlık ziyaretlerini Çarşamba günlerinde yaparlar. Çeşitli tatlı ve böreklerle türberlere akın ederler birbirlerine ikram ederek hem ziyaret etmiş olur hemde sosyal ilişkilerini geliştirmiş olurlar. Perşembe ve Cuma günleri çarşıya çıkma günleri olur, alış veriş yaparlar. Yolculuklar halk inanışına göre Perşembe günleri olur. Çünkü Perşembe gününün daha uğurlu olduğuna inanılır. Cuma günü mübarek gündür. Tatil olduğu için Cuma günü erkekler oğlak oyunu oynarlar

⁴⁴ Şahbarani, s, 37.

ailece pikniğe giderler. Kırsal bölgelerde kadınlar komşularıyla birlikte dere kenarlarına çaşamır yıkamaya giderler bu adet eski zamanlardan kalmadır.⁴⁵

Bir takım gizli yöntemlerle tabiat üstü güçlere başvurmak süretiyle insanlara ve toplumsal yaşamın akışına etki edilebileceğine inanmaktan ibaret olan sihir ve büyü olaylarına en eski çağlardan bilim ve tekniğin, rasyonel düşüncenin geliştiği günümüzün moderin dünyasına kadar, hemen her toplumda rastlanmaktadır. Büyü, sihir ve falcılık gibi şeylere inanmak ve bunlarla uğraşmak İslam dininde yasaklanmasına rağmen, bu tür inanç ve uygulamaların çeşitli halk katmanlarında popüler halk dindarlığı içerisinde geniş bir yaygınlık ve kabul gördüğü bilinmektedir. Büyü ve falcılık olaylarına Maymana'da rastlanmaktadır. Halkın çoğunluğu büyü ve falcılığın dinen kesinlikle yasak olduğunu bilmekle birlikte fakat bunların gerçek olduğuna inanmaktadır. Falcılığa “falbin”, fal bakan kimselere ise “falçi” denmektedir. Evde herhangi bir eşyası kaybolan veya çalınanlar, falcılıkla uğraşan kişilere başvurur. Falcılar suya bakarak kendisine gelen kişilere cevap vermektedir. Ayrıca “kısmetin açılması için” de falcılara başvuranların olduğu gözlenmiştir. insanların arasını bozmak, kin ve nefret duygusu içerisinde oldukları düşmanlarına zarar vermek amacıyla büyü yapanlar vardır. Büyü yapıldığına inanılan bir durumda ise, büyüü bozdurmak için bu işle ilgilenen din adamlarına gidilmekte, din adamı muska yazarak büyüün etkisini gidermeye çalışmaktadır. Muska, ya “taviz veya tumar” adıyla bilinmektedir.

Kedinin gece ses çıkarması o kedinin cin olduğuna işarettir. Birisi kedinin üzerine su dökerse o kişinin elinde yara çıkar.

Karga öterse birisi ölebilir. Yine karga öterse kar yağacaktır.

Köpeğin akşamları havlaması bir felakete delalettir.

Baykuşun uğursuzluk getirdiğine, öttüğü evden cenaze çıkacağına inanılır.

Akşam öten horoz varsa uğursuzluktur. Akşam öten horoz bu yüzden kesilir. Horozun erken öterse birinin öleceğine delalet eder.

Yolculuk sırasında tilki ile karşılaşma uğur, tavşan ile karşılaşma uğursuzluk sayılır.

Güvercin beslemenin bazı ailelere uğur, bazı ailelere uğursuzluk getirdiğine inanılır.

⁴⁵ Şahbarani, s, 38.

Anahtar sallamak kavga veya tartışma getirir.

Ayakkabılar üst üste konulunca o kişiye sefer, uç uca konulunca kavga, arka arkaya konulunca kavga çıkacağına inanılır. Ayakkabının ters konulması uğursuzluk sayılır.

Bıçağın dik olarak konması uğursuzluk sayılır.⁴⁶

Makasla oynanınca kavga çıkacağına inanılır.

Eşikte durmak ekonomik sıkıntıya neden olur.

Bir yiyeceği iki kişinin ısırması tartışmaya neden olur.

Ay ve güneş tutulması uğursuzluktur.

Süpürge ters konması uğursuzluktur. Süpürge ile bir yer süpürülürken süpürge bir teli birine değerse, süpürge bir teli alınır. Süpürgeyle birisini dövmek felaketlere yol açar. Geceleyin ev süpürülmez eğer süpürülürse uğursuzluk getirir. Süpürgeyi başkasına vermek felaketlere yol açar.

Ateşle oynayan çocuğun gece yatarken altını ıslatacağına inanılır. Yanan ateşe su atılması uğursuzluk sayılır. Ateşe soğan kabuğu atmak uğursuzluk getirir. Gelin ile damat, düğün günü birbirlerinin arası sıcak olsun diye ateş üzerinden geçirilir.

Sağ el kaşındığında para geleceğine, sol el kaşındığında ise para harcanacağına inanılır.

Ayak kaşındığında yolculuk var denilir. Geceleyin ev süpürülmesi ve gece cepten para çıkarılması uğursuzluk getirir.

Yılbaşında (Nevruz) ne kadar çok yemek hazırlanırsa, bütün yıl boyunca o kadar bereket; az yemek hazırlanırsa kıtlık olacağına inanılır.

Sağ gözün seğirmesi mutluluğa, sol gözün seğirmesi mutsuzluğa delalet eder.

Yemek kazanının dibini yalayanın düğününde yağmur yağar. Tabak dibi yalayanın evlatları yakışıklı olur.

Burnu kaşınana et geleceğine inanılır.

Yemek yerken dostlar arasında acı biber elden verilmez. Elden verilirse dostluğa zarar geleceğine inanılır.

Beşik boş iken sallanmaz. Daha sonra yatan bebeğin başı ağrır.

Şapka ters çevrilmez, baş ağrıtır.

⁴⁶ M. Salih Hasas, Sözlü kaynak kişi, *Özbek Halk Edebiyatı, Araştırmacısı*, anlattıkları yazıya geçirildi.

Uyuyan birinin üzerinden atlanılmaz. Uyuyanın ömrü azalır. Bir mecliste otururken kaşınılmaz. Kaşınana tü tü denir. Çünkü kaşınanın ağırlığının diğerlerine geçeceğine inanılır.⁴⁷

Yatan birinin üzerinden başkası geçerse, yatan kişinin boyu uzamaz.

Gece sakız çiğnemek ölmüş insan eti çiğnemek gibidir.

Belli yerlerdeki ağaçlara çivi çakılınca diş ağrısı geçer.

Küçük yaştaki çocuklar bayılınca ayılması için cam veya tabak kırılır.

Kapı eşiğine oturmak uğursuzluk getirir.

Gece aynaya bakmak uğursuzluk getirir. Çocukların aynaya bakması uğursuzluk getirir.

İki bayanın arasından geçen bahtı kapanır.

Soğan kabuğu ateşte yakılırsa uğursuzluk getirir.

Birinin uyurken horlamasını durdurmak için ayakkabılarını ters çevirmektir.

Çocukları sürekli ölü doğan aile çocuklarının ölmemesi için yeni doğan çocuğu ölü kurdun ağzından geçirir.

Türbelere bez bağlayıp dilek tutarlar.

Ev deki yastığın üzerine oturmanın baş ağrısına sebep olacaktır.

Dişi çıkmayan çocukları atın ve eşeğin üzerine bindirdiklerinde çocukların dişlerinin çıkacağına inanılır.

Elbisesi yırtılan birinin elbisesi kişinin üzerindeyken dikiş yapılmaz uğursuzluk sayılır. Yapılsa da mutlaka ağzına ip verilmesi gerekmektedir.

İnsanlar parmakla sayılırsa onların ölümüne sebep olunacağına inanılır.

Birisi hakkında bahsederken o kişinin gelmesi onun ömrünün uzun olacağına işarettir.

Kötülükleri önlemek için muska takarlar.

⁴⁷ M. Salih Hasas, kaynak kişi.

Yeni gelen gelin eve girerken ateş etrafında döndürülür, böylece yeni evinin sahibi olur.

Herkes bir aradayken birisi orda uyursa orda bulunanlardan biri ölecek demektir. Evin kapı, pencere gibi kısımlarının ses çıkarması o ev sahibinin zenginleşeceğine işarettir.

Yıldız kayarsa birinin öleceğine inanılır.

Evde örümcek ağı varsa uğursuzluktur.

Yürüyerek ekmek yemek fakirleşmeye işarettir.

Damad nikaha giderken bahtının kapanmaması için cebine bıçak koyar. Gece uyurken korkmamak için yastık altına bıçak koyarlar.

Külün üzerine küçük abdest yapılırsa o kişi kör olur.

2.17. DOKUMACILIK VE ÖRÜCÜLÜK

2.17.1. Dokumacılık

Orta Asya Türk topluluklarında çok eski zamanlardan var olan dokuma türlerinin başında halı ve kilim gelir. Maymana Özbek halkı arasında farklı desenlerde halı dokuma türleri vardır. El dokuma halıları Maymana halkının geçimini büyük ölçüde karşılamaktadır. Bu halılar 5. 000 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu halılar dünyaya Afgan halısı olarak tanıtılmakta ve satılmaktadır. ⁴⁸Kırsal bölgelerde yaşayan Özbek ve Türkmen ailelerinin genelinde halı dokuma sanatı yaygındır. Maymana'nın Andhoy İlçesinin halıları dünyanın en çok tanınmış halılarıdır.

Halıların ebatları 25 metreden daha büyük de olabilir. Bu halılar tek bir kişi yerine imece usulüyle birçok kişi tarafından dokunur. Bu halılar dokunurken aynı zamanda kadınlar iyi vakit geçirmek için savzıvan koşukları da söylerler. Halının dokuma işi esnasında genelde birbirlerine yardımcı olmak için, kadınların iyi vakit geçirmesi amacıyla savzıvan koşukları söylerler. Maydana halkı halılarda farklı motifler çizerler. Birkaç halı dokuma motifinde daha yeteneklidirler.

⁴⁸ Neyim, Bay, Meymanagi, halı tüccarı.

2.17.1.1. Dokuma Türleri

2.17.1.1.1. Kilim Dokuma

Maymana'da halıdan sonra en çok kilim dokunur. Kilim Maymana'nın Kayşar ilçesinde daha çok yapılır. Kiliminde farklı dokuma motiflerivardır. Kilimdokuması, halı dokunması gibi uzun zaman alır. Onun için Özbek kadınlar aşar; yani imece şeklinde birbirlerine kilim dokumasında yardımcı olurlar. İki şekilde kilim dokunur. Birincisi atölyelerde toplu bir şekilde kilim dokunur. Genelde zengin Özbek iş adamlarının açmış olduğu atölyeler vardır. Ayrıca evinde dokuma yapmak isteyen kadınlara dokuma eşyalarını tüccarlardan alırlar ve günlük yevmiye ile kadınlar kendi evlerine ipliklerini şirketlerden alıp dokurlar. Kim ne kadar çok kilim dokursa o kadar para kazanır.

2.17.1.1.2. Horcin (Heybe) Dokuma

Heybe Maymana'da “dehorcin” adıyla bilinmektedir. Dokunması çok eskilerden gelmektedir. Hala Maymana Özbek Türkleri günlük hayatta heybe kullanmaktadırlar. Heybeler genelde at, eşek ve deve üstünde yük taşımak için kullanılır. Son zamanlarda daha süslü, incili ve püsküllü heybelerievlerde şark köşelerinde de kullanıldığını görmekteyiz. Meymama'nın farklı bölgelerinde halı, kilim alışverişinin yapıldığıpazar yerleri olmakta ve bu pazarlarda heybeninfarklı dokuma türleri sergilenmektedir. Heybeleri çok desenli, püsküllü, incili çeşitli motiflerle dokurlar. Heybeler çok nakışlı olduğu için çok amaçlı kullanılırlar. Mesela dükkânlara asmak ve içine önemli evrakları saklamak için kullanılırlar. Özellikle köy evlerinde çok yayındırlar.

2.17.1.1.3. Kızıl Dokuma

Kızılde dokunur, kilimden biraz daha kalındır. Koyunyününden yapılır. Bahar aylarında koyunların bir yaşına geldiği zamanlardayünleridaha yumuşak olduğu için yünlerini keserler. Kızılaları halı veya kilim gibi kullanılırlar. Kış aylarında daha çok talep görür. Çünkü çok sıcak tutma özelliği vardır. Zenginler kızılaları halıların altlarına sererler. Meymana köy evlerinde genelde kızıl kilimini kullanılırlar. Renkli kızılalarda dokurlar. Güzel görünmesi için farklı desenleri vardır. Kış aylarında atların sırtını örtmesi içinde bu kızılaları kullanılırlar. Tarlalarda öküzlerin çift sürmelerinde onların sırtına kızıldan çul yaparlar ve onu sererler. Kış aylarında kızıldan çobanlar çapan adını verdikleri uzun elbise dokurlar.

2.17.1.1.4. Dıstarhan (Yemek Sofrası) Dokuma

Özbeklerde çok kutsal sayılan dıstarhan yani sofa; el dokuması dıstarhan hemen hemen her evde vardır. Yemek sofralarını bir metreden altı metre uzunluğunda dokurlar. Dokuma işlerini kadınlar ve erkekler yaparlar. Bu el dokuma sofrasının özelliği, Maymana'da Özbek kadınlar ekmekleri tandırda pişirirler. Bir ailede sekiz, on kişi yaşamaktadır. Ekmek pişirmek için, iki veya üç günde bir tandır yakarlar. Otuz, kırk ekmeği bir seferde tandırda pişirirler. Ekmekleri el dokuma sofralarında saklarlar. Çünkü uzun süre ekmekler taze kalır. Son yıllarda naylonlu sofralar çıkmıştır. Bu sofralarda ekmekler daha çabuk bayatlanmaya başlamaktadır. Artık el dokuma sofraları eski zamanlara göre azalmıştır. Sofraları kilim desenli olarak dokurlar. Farklı işlemeli süsleri vardır. İki tür sofa vardır; birincisi ekmek saklamak içinve ikincisi ise sofa olarak kullanmak için.

2.17.1.1.5. Kap (Telis) Dokuma

Telis torbasınıda elde dokurlar. Genelde bu torbanın içinde buğday, arpa, pirinç ve diğer tahıl ürünleri saklarlar. Son zamanlarda el dokuması azalan telis borbalarının yerini naylondan yapılan torbalar almaya başlanmıştır.

2.17.1.1.6. Kanat (Büyük Telis)Dokuma

Kanat Özbekçe de daha büyük telis anlamındadır. Elde dokurlar. Uzun mesafelerde tahıl ürünlerini bu büyük kanatlarda taşırlar. Hala Maydana'da kullanılır. Daha sağlam telis torbalarıdır.

2.17.1.1.7. Bağış (Süslü Torba)Dokuma

Elde dokunan bağışlar genelde Özbeklerin mutfağında bulunur. Duvarlara asılır. İçinde küçük mutfak eşyaları saklanır. (Kaşık, çatal, bıçak, rende, vd.)Çok süslü dokunan bağışlar mutfağın güzelleşmesi ve temiz olması için kullanılır. Şimdilerde azalmakta ve yerini mutfak dolabları almaktadır.

2.17.1.1.8. Yuvağı (Ev Süslüsü)Dokuma

Elde dokunan yuvağı uzunlamalı duvarlarda asarlar. Genellikle yeni evlenenlerin yatak odalarını süslemesi için, özel yuvağı yani duvar süslüsü yaparlar. Kırmızı renkli çiçek motiflerini çok işlerler.

2.17.1.1.9. İpek Karsı (İpekli Şal)Dokuma

İpek şalı hem saf ipektenhemde ipek ile yünü karıştırıp dokuyanlarda vardır. Genelde Özbek kadınlarının başlarında ipekli şal çok yaygındır. Beyaz renkli olan bu şal dokumaları, genellikle yaşlı kadınların çok kullandığı görülmektedir. Düğünlerde hediye olarak gelinlereverilir. Onlarda ya annesine veriry da kendisi yaşlandığı zaman kullanmak üzere saklar. Maymana şehrinde Özbekler arasında el dokuma sanatı çok yaygındır. Ancak bunlar devlet tarafından hiçbir şekilde destek görmemektedir. Genelde gönüllü Özbek iş adamları maddi durumuna göre küçük atölyeler kurmuş ve bazı aileler kendi aralarında bu tür dokuma türlerini sürdürmektedirler. Bunlara benzer daha onlarca el dokuma türleri Maymana Özbek halkı arasında mevcuttur.

2.17.2. Örücülük

El dokuma sanatından sonra Özbeklere en çok ilgi alanı olan örücülüktür. Meymana Özbekleri, halk kültürü alanında en çok sanata sahip olan yetenekli bir topluluk olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak bu sanat ve kültür şehrinde yeterince yatırım yapılmamıştır. Buraların zengin iş adamları Afganistan'ın farklı şehirlerinde yatırım yapmışlar ve kendi şehirlerinde yapmamışlar. Bunların birçok sebepleri vardır. En önemlisi asfaltlı yolun bu şehire çok geç gelmesidir. Meymana halkı her bakımdan yeteneklidir. Yeter ki her alanda yatırım yapılsın, böylelikleeski el sanatlarına hızla dönüş sağlanabilir.

2.17.2.1. Boriya (Hasır) Örne

Maymana Özbekleri, hasır örmeyi hala eskisi gibi sürdürmektedir. Bu hasırları evlerinin damlarında kullanırlar. Genelde enlerin odaları kerpiçten olduğu için odanın tavanı daima hasır döşelidir. Hasır kullanımını birçok yerde görebilirsiniz. Bu yerler camiler, semaver haneleri, lokantalar, vb. yerler. Hasır'a Özbekçe'de "Boriya" denilmektedir. Hasır örme işlemini erkekler ve gençler yaparlar. Hasırları örmek çok zaman almaz. Kamışlar veya diğer dallar kullanılarak örme işlemini gerçekleştirirler. Örme işleminde hasırların daha süslü olması için renkli ipler veya renkli kumaşlar kullanıldığı görülmektedir. Özbekler yazları üzüm bağlarında çaylaların altında serinlemek için hasır döşerler. Tarlalarda bekçilik yapanlarında hasırları çeşitli amaçla kullandıkları bilinmektedir.

2.17.2.2. Sabat (Sepet) Örne

Meymana'da çok farklı sepet örme şekilleri vardır. En önemlisi ve en çok kullanılanı ekmek sepetidir. Her akşam caddelerin kenarındaki tezgahlarda, genç erkek veya yaşlı kadınlar, kamışlardan yapılan ekmek sepetlerinin içinde tandır ekmeği satarlar. Sepetlerin daha set olanlarında ise; meyve veya diğer ev eşyalarını saklamak için kullanırlar. Örucülüğün her çeşidi Meymana'dabulunur. Keklik ve diğer öten kuşlar için farklı kafesler ağaç dallarından örülür.

2.17.2.3. Toppi (Şapka) Örne

Toppi şapkasını örmek ve kullanmak Meymana Özbek halkı arasında çok yaygındır. Kadın ve genç kızlar tarafından farklı motiflerle örülen şapkalar genelde kırmızı ve siyah renkli ipliklerle örülür. Ama kadınların toppileri beyaz, yeşil ve pembe ipliklerle örüldüğü görülmektedir. Ayrıca gelinlerin şapkası süslü olup, yuvarlak küçük ayna ve gümüşten boncuklar da dikerler.

2.17.2.4. Salah (Sarık) Örne

Meymana İlçe ve köylerinde yaşayan erkek çocukları 14 yaşından itibaren salahtakmaya başlar. Kaliteli ipliklerden örülen sarıkları kullananlar, başı açık gezenleri ayıpla karşılarlar. Hele hele camilerebaşı açık hiç gitmezler. Sarık örmesi Meymana'nın her bölgesinde yapılmaktadır. Din adamları beyaz renkli sarık kullanırlar. Bu sarıkların uzunluğu yaklaşık onbeş metre kadardır. Çünkü din adamları bunları aynı zamanda bir kefen olarak da kullanırlar. Genellikle ipek iplikten örülen sarıkları yeni evlenenler ve zengin adamlar takarlar.

2.17.2.5. Süt Sabat (süt sepet) Örne

Süt sepet eskiden buzdolabı olmadığı için kullanılırdı. Ağaç dallarından örülen süt sepetlerinin içine süt, yoğurt, süzme yoğurdu ve yemekler konulurdu. Sütsepetleri büyük örülüp, ters çevrilerek sütürünlerinin saklanması ve bu ürünlerin hava alması daha kolaydır. Çocukların ürünlere zarar vermemesi için daha elverişlidir. Özbek halkı örucülükle çok maharetlidirler. Sandalye, ranza, vd. el sanatları hala eski canlılığını korumaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMLERİ

3.1. DOĞUM

Doğum insan yaşamında başlıca önemli dönemlerdendir. Her birinin kendi içerisinde bir takım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu önemli dönemlerin çerçevesinde birçok inanç, adet, töre, ayın, dinsel ve büyüsel işlemler bir araya toplanarak, bunların bağlı bulundukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde işlemektedir. Bunların hepsinin amacı, kişiyi bu dönemlerindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilere korumaktır. Bu dönemlerde yerine getirilen adetler, gelenekler, töreler ve törenlerle bunların içerisinde yer alan işlemler ve uygulamalar bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana bölümlerinden birini oluşturmaktadır. insanlığın bu dönemlerle ilgili düşünce, tasarım, tutum, davranış, işlem ve uygulamaları belirli bir ülkenin, bir halkın ya da etnik grubun coğrafyasından ve kültüründen gelen kimi yerel ayrımların, özelliklerin dışında ana çizgileriyle evrensel bir özellik taşımaktadır. Doğum, üreme yeteneğine sahip insan hayatının başlangıcıdır ve doğum her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilegelmiştir. Dünyaya gelen her çocuk sadece anne babasının değil, aynı zamanda akrabaları, komşuları ve soyu da sevindirmiştir. Çünkü her doğum ailenin, akrabaların ve soyun sayısını artırmaktadır ki sayı artışıyla gücün, ailenin, dayanışmanın artması demektir. Anneye benlik ve bütünlük, babaya güven, akrabaya ve soya güç kazandıran ve de yaşamın başlangıcı olan doğum, gerek söz konusu çiftin, gerekse yakınlarının gözünde büyük önem kazanmaktadır. Doğuma ve onun kendi içerisindeki evrelere de bir takım törenler eşlik etmektedir. Doğumun öneminden kaynaklanan, inançlar ve gelenekler gebe kadının doğum öncesinden, hatta çocuk sahibi olma isteğinden başlayarak bir takım adetlere uymaya, bu adetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır.

3.1.1. Doğum Öncesi

Birtakım folklorik malzemelerde istenilen çocuğun sayısı veya cinsiyetine dair bilgiler vardır. Mesela alkış(dua)larda bu durumla karşılaşmak mümkündür: “On

çocuğun olsun”, “Çok çocuk göresin” “Allah sana beş, yedi, dokuz oğul, üç de kız versin”.

Özbekler arasında çocuğu olmayan kadınlara “tuğmaz, uruksuz ve kısır” diye hitap edilmektedir. Çocuğu olmayan erkek ve kadınların her ikisi de hor görülmekle birlikte, kadınların daha çok hakir görüldüğü ve oldukça zor durumda kaldıkları gözlemlenmektedir. Örneğin çocuğu olmayan kadın, ondaki olumsuzluğun diğer kadın ve çocuklara da kendisinden bulaşacağı, başka evlere uğursuzluk getireceği ve nazar değdireceği inancından dolayı doğum yapan başka bir eve girememektedir. Çocuğu olmayan aileler, çocuklarının olması için kısır kadını “baksi veya baksiye” diye isimlendirdikleri gizil güçleri olduğuna inanılan kimselere götürmekte, dua ettirip, muska yazdırmaktadır. Ayrıca davetler başlığı altında anlatılan “ bibi seşenbi ve sümelek törenlerini” yapmakta, yakın akraba ve komşularını davet ederek topluca dua ederek adak adamaktadır. Özbekler arasında çocuğu olmayan ailelerin, şeyh evliya, şehit, nefesine hakim ve haram yememiş kimselerin mezarlarını ziyaret etme adeti de oldukça yaygındır. Bu aileler mezar ziyaretlerinde dua etmekte ve isteklerinin gerçekleşmesi için adak adamaktadır.⁴⁹

Hamile kadının erkek çocuk mu kız çocuk mu doğuracağını tahmin etmek için bazı uygulamalar vardır. Bunlardan bazıları şöyledir: “Hamile kadının saçlarına ve yüzüne -onun haberi olmadan- biraz un atılır, eğer hamile kadın unu temizlemek için ellerini yüzünden arkaya doğru saçlarına götürürse kız olacağına sadece yüzünü temizlerse erkek olacağına inanılmaktadır. Hamile kadının oturacağı yerdeki minderlerin altına bıçak ve makas konulur. Eğer hamile kadın, altında bıçak saklanan mindere oturursa erkek, makasın saklandığı mindere oturursa kız olacağına inanılmaktadır. Diğer bir inanç da, eğer hamile kadın hamilelik döneminde yavaş hareket ederse kız olacağına inanılmaktadır”. Yine Maymana halkı arasında hamile kadının karnına bakarak çocuğun cinsiyeti hakkında fikir beyan eden “Mame” diye adlandırılan yaşlı kadınlar vardır. Buna göre hamile kadının karnı yuvarlaksa kız çocuk dünyaya gelecektir. Erkek doğuran kadınlar bebeği doğduğu an baş parmağını emerse bundan sonraki çocuğunun da erkek olarak dünyaya geleceğine dair bir inanç vardır. Hamile kalan kadının gebeliğini uzunca bir süre ailesine dahi söylemesi ayıp karşılanmaktadır. Hamile kadın ancak fizyolojik olarak dışarıdan saklaması mümkün

⁴⁹ M. Salih Hasas, Halk araştırmacısı, anlattıkları yazıya geçirildi.

olmadığı zamanda hamile olduğunu söyleyebilmektedir. Bunun için hamile kadının bazı şeylere çok dikkat etmesi gerekmektedir. Adete ve inanişâ göre, anne olacak hamile kadın oldukça iyi karşılanmalı, ona hürmet edilmeli, ona evde ağır işler yaptırılmamalıdır. Hamile kadınların ölünün yanına gitmesi, cenazeyi görmesi, karanlıkta yalnız başına dışarı çıkması ve yürümesi sakıncalı görülmektedir. Hamile kadın helal ve harama dikkat etmeli, kendini temiz tutmalı, hamileyken hep güzel şeylere bakmalıdır. Çünkü kadının yediği ve baktığı şeyler çocuğa etki etmektedir. Buna göre hamile kadın, eğer güzel şeylere bakarsa çocuğunun da güzel olacağına inanılmaktadır. Eskiden doğum öncesinde çocuğa beşik, elbise, vb. alınmadığını belirtmişlerdir. Zira inanişâ göre, doğmayan çocuk henüz anne babanın değil, Allah'ındır. Böyle bir hazırlık yapılırsa çocuk dünyaya ölü olarak gelebileceğine dair bir inanç vardır.

3.1.2. Doğum Esnası

Özbeklerde çocuk dünyaya geldiği zaman çocuğu ve annesini, cinlerden, kötü ruhlardan ve nazardan korumak amacıyla ateşten geçirirler. Özbeklerde doğumu “Mame” diye adlandırılan eveler yapmaktadır. Son yıllarda hastanelerde doğum yapan kadınların sayısı gittikçe artmaktadır. Doğumda bebeğin göbek bağına “kindik”; doğum yaptıran ve bebeğin göbегini kesen kadına da “kindik ene (göbek ana)” adı verilmektedir. Nasıl ki gebe kadının yediği içtiği şeylerin, baktığı kimse ve hayvanların çocuğu etkileyeceği inancı varsa, çocuğun göbегi ve eşi (hamrayı) ile ilgili de aynı inanç söz konusudur. Çocuğun geleceğini, ilerde yaşamını etkileyeceği inancıyla göbek bağı gelişigüzel atılmamaktadır. Bebeğin göbek bağı, çocuktan bir parça olduğu için temiz bir beze sarılarak bir ağacın dibine veya başka bir yere gömülmektedir. Çocuğun dünyaya gelmesi sadece anne babayı değil, bütün akraba ve komşuları sevindiren mutlu bir olay olarak kabul edilmektedir. Bunun için doğumu ilk müjdeleyen kadın özellikle çocuğun babasına “oğulum, balan boldu, sövünçü ber” (oğlum çocuğun oldu müjdem ver) der. Müjde olarak iyiliğin ve memnuniyetin karşılığı verilen hediyeye Özbeklerde “söğünçü” adı verilmektedir.

Özbekler arasında bazı ailelerde ilk hafta, bazı ailelerde ise anne ve bebek kırk günlük oluncaya kadar sokağa çıkmamaktadır. Buna “çille” adı verilir. Çille Farsça kırk anlamındadır. Kırklı eve bazı ailelerde komşuların genç kızları gelemmez, sadece yaşlılar gelebilmektedir. Bazı ailelerde ise bebek kırk gün boyunca dışarıdan hiçbir kimseye

gösterilmemektedir. Kırklı eve yabancıların gelmesi çocuğun “cine uğrayacağı” inancından kaynaklanmaktadır. Ancak çocuğu olmayan kadınlar uğursuzluk getireceği inancıyla asla kırklı eve girememekte ve lohusa kadınla görüştürülmemektedir. Doğum yapılan evde lohusa kadını cinlerden korumak için “İspend” denilen kokulu bir bitki yakılmaktadır.⁵⁰ Bu İspend konu nazardan korumak için yapılır hem hemen her Özbek evine bulunur. LoHusa kadın ve bebeği akşamları yalnız bırakılmamaktadır. Çünkü inanca göre, şeytan ve cin her ikisine de zarar verebilir. Lohusa kadına ”kara basması” nı önlemek için kırk gün her akşam yanında aileden bir bayan yatmakta, kocası ise ayrı bir odada yatmaktadır. Kara basması ile al basması aynı şeydir. Her insanın 7 veya 9 “avane” denilen cin avanı vardır. Hanımların bu dönemlerde bilindiği gibi 40 gün kanama olmaktadır. Pis kana cinin intikali kolaydır. İşte, bu sürede başka kötü cinlerin o kadının avanesini etki altına almaması için koruma yapılmış olmaktadır. Bu süre zarfında bebeği kötü cinlerden korumak için bebek sık sık tütsülenmektedir. Özbeklerde “Atala” diye un ve şekerden oluşan helva benzeri bir yemek yapılarak lohusa kadına kuvvet kazanması için yedirilmektedir.

3.1.3. Müjde Götürme

Bir Özbek ailesinde yeni doğan bir çocuğun babası gurbette çalışıyorsa en yakın dostu ona “Allah evine nur toplu bir oğlan verdi” diyerek müjde verir ve ondan bahşiş alır. Müjdeci genelde aileden birisi olur, evin büyük erkek veya kız çocuğu önce babasına daha sonra amca, dayı, hala, teyze gibi yakın akrabalarına müjde götürerek bahşişlerini toplarlar.

3.1.4. Tuğış Toyı

Özbek çocuk folklorunda çocuğun doğuşuyla ilgili inanç, pratik ve uygulamalara genel olarak “tuğış toyi” demek mümkündür.⁵¹ Özbeklerde “tuğış toyi” adı verilen ve çocuğun doğduğu gün çeşitli şekillerde icra edilen belirli bir tören vardır, ancak bu tören dışında kalan, çocuğun doğumuyla alakalı diğer bazı inanç ve uygulamalar da tuğış toyi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu toy, çocuğun doğduğu ilk gün, çocuğun doğumunun duyulmasıyla birlikte yapılan ilk toydur. Çocuğunu gören baba toya gelen

⁵⁰ İspend bitkisel güzel bir kokudur, onu kor ateşin üstüne dokarlar güzel koku verir, inanişâ göre hem nezardan saklar hemde evin içinde biriken mikropları yok eder, aynı zamanda güzel bir koku evde sergiler bu inaniş Özbekistan Özbeklerindedir.

⁵¹ Faryabi, s. 24.

yakınlarının “tuğuluk” tebriklerini kabul eder. Böylece ilk toy başlamış olur. Bu bir “toyça” yani küçük toydur. Bu bağlamda çocuğun doğumu öncesine, doğum sırasına ve doğumu sonrasına yönelik pek çok merasimi ve bu merasimlerde icra edilen ayırım alkişi “tugis toyi” adı altında değerlendirmek mümkündür. Mesela doğumdan önce hamile kadın nazardan korunmak için düğün ve cenazelere gitmez. Doğumdan önce hamile kadın dikiş işlerine bakmaz.

Özbeklerde bir evde çocuk doğduğunda mahalledeki herkes sevinir. Aileyi tanıyan tanımayan, bütün mahalleli, eş ve yakınlar çocuğun sağlıklı ve mutlu bir hayat geçirmesi için iyi dileklerde bulunurlar. Özbeklerde ilk erkek çocuğun doğumu büyük bir sevinçle karşılanır. Bu durumda ailenin bireyleri ve yakın çevre hemen evde toplanır ve çocuğun doğumundan duyulan sevinç, hep birlikte paylaşılır. Bu “ilk toy”da aile maddi imkânlarına göre çeşitli kurbanlar kesip yemekler hazırlayarak misafirlerini ağırlar. Kısacası Özbeklerde çocuk sahibi olmak, her yönüyle olumlu bir durumdur. Bunu, Özbeklerdeki bazı dualardan da anlamak mümkündür: “Çok çocuk göresin. ” , “Vali olsun, beşi kız beşi oğlan olsun. ”, “Allah sana beş, yedi dokuz oğul, üç de kız versin” gibi. Bu toyda dikkat çeken geleneklerden biri, toya gelenlerin aileye gül getirmesidir. Yine bu ilk toyda uygulanması gereken başka bir gelenek de annenin ilk pişirdiği yemeğin tavuk yumurtası olmasıdır. Tavuk yumurtası, neslin devamının bir simgesi olarak kabul görmektedir. Bu ilk yemekten sonra misafirlere çeşitli yemekler hazırlanır ve değişik ikramlarda bulunulur.

3.1.5. Doğum Sonrası

Bebek doğduktan sonra kurban kesilmekte veya herhangi bir tavuğun ibiğini keserek kan akıtılmaktadır. Bu uygulamaya şükür etme anlamında “şükrane” denir ve şükrane kesildikten sonra komşulara yemekli bir ziyafet verilmektedir. Özbeklerin genel inanişına göre, maddi durumu elverişli olan ailelerin kız çocuğu olduğunda iki koyun veya keçi, erkek çocuğu olduğunda bir koyunya da keçi kesmesi gerekmektedir. Onlara göre dinimizin emri bu şekildedir. Kesilen bu kurbana “hakike” bu düğüne de “hakike toyu” denilmektedir. Özellikle ilk çocukta kurban kesme adeti yaygındır. Hakike kurbanı ailenin üzerine borçtur ama bunu istediği bir zamanda kesebilir. Fakat bu adeti tüm Özbekler yerine getirmediği görülmektedir.

Çocuğun akranları ile süt emmesinde sakınca görülmemektedir. Süt kardeşi olan çocuklar ve onların küçük kardeşlerinin birbirleriyle evlenmesi yasaktır.

Bebeğin ilk saç kesimi sade bir düğünle yapılmaktadır. Bu düğüne yalnız yakın akraba ve komşular davet edilmektedir. Törenle bebeğin saçından makasla küçük bir parça kesilmektedir. Düğünde davetlilere tatlı ve şeker dağıtılmakta sadece kadınlar kendi aralarında eğlenmektedir. Bu düğünü Özbekler “saç/çaç toyu” diye isimlendirmektedir.

Çocuk diş çıkardığı zaman "dendan koçek" denilen içinde buğday, mısır, kuru üzüm, bademden oluşan bir yemek yapıp dağıtılmaktadır. Bebeğin ilk dişlerinin üst damaktan çıkmaya başlaması olumsuz bir durum olarak algılanmakta ve bu olumsuzluğu önlemek için bazı ailelerde bebek, hafifçe yüksek bir dam veya duvarın üzerinden battaniyenin veya bir bezin içine bırakılmaktadır

Özbeklerde ilk çocuğa ayrı bir değer verilmektedir. Ayrıca en küçük erkek çocuğun aile içerisinde ayrı bir yeri vardır. Bunlara “kencetay” denir.

3.1.6. Kundak- Beşik Hazırlama

Maymana Özbeklerinde kundak ve beşik eskilerden günümüze kadar süre gelmiştir. Hemen her Özbek ailede mutlaka bir beşik vardır. Daha çocuk dünyaya gelmeden önce annesi hazırlıklarla başlar. Beyaz bir kumaş, el dokumalı nakışlarla süslenir. Ayrıca nazardan korunması için nazar, küçük bir bitki odunu veya içinde yazılı ayetlerin bulunduğu değişik muskalarkundağın baş ucuna takılır. Kundak bağlama işini genelde bir misafir yapar. Kundağın çocuğun gelişimine olumlu katkılar sağladığına dair bir inanç vardır. Çocuk rahatsız olduğunda annesi onu açar yarım yada bir saat bekler sonra kundağa sararak beşiğine koyar.

Beşik kültürü Türk boylarının hemen hemen her kesiminde vardır. Tahtadan yapılan beşikler genelde kırmızı, yeşil, siyah renklerle boyanır. Beşiğin döşesinde pamuk olmaz, onun yerine genelde bir kuş yemi olarak bilinen özel bir çekirdek türü olan “Tarığ” bulunur. İçinde tarığ bulunan döşekler pamuklu döşeklere göre daha rahattır. Pamuk sadece yastık içinde kullanılır.

Maymana’daki beşiklerin bir diğer özelliği ise bebeğin tuvaletini yapması için beşiğin orta kısmında bulunan deliktir. Bu deliklerin altında “Tubey” ve “Şumay” adlarında kaplar bulunur.

Özbeklerde beşik kültürü yaygın olduğu için beşikler onu birkaç nesil boyunca saklanır. büyüyen çocuk zeki ve sağlıklı olduğu için nesilden nesille aktarılır.

3.1.7. Beşik Toyı

Maymana Özbeklerinde çocuk dünyaya geldiğinde kırkını doldurduktan sonra çocuğun beşikte bağlama dönemi başlar. Yani kırk günlükten iki yaş arası beşiğe bağlama merasimi ve inanışları vardır. Özbeklerde “beşik toyı” adı altında kutlanan belirli bir tören vardır ancak “beşiğe salış” (beşiğe koyma), “beşikten alış” (beşikten alma), çille kuyuş (kırklama), kıyım kiydiriş (elbise giydirme), çömeltiriş (yıkılması), “tiş çıkariş” (diş çıkarması) gibi merasimler de “beşik toyı” çerçevesinde değerlendirilmektedir.⁵² Özbekler arasında çocuk doğum folkloruyla alakalı olarak en sık karşılanan gelenek “beşik toyları”dır. Beşik Toyları “Beşik Saldı” adıyla da bilinmektedir.

Özbekler arasında beşik toyu merasimi, Maymana halkının kendilerine has özellikleriyle zengin bir gelenek olarak dikkat çekmektedir. Beşik toyları çocuğun doğusu ve büyümesi esnasında önemli olduğuna inanılan bir takım günlerle, çocuğun ilk defa yıkanması, oturması, emeklemesi, yürümesi, dış çıkarması gibi bir takım önemli faaliyetleri ilk defa gerçekleştirmesi esnasında uygulanan tören ve uygulamalardan oluşmaktadır. Burada beşik, çocuğun doğumundan sonraki sürece ait inanmaları ve icraları karşılaması bakımından bebekliği temsil eden bir sembol olarak değer kazanmaktadır. Bu merasim, çocuğun doğumunun beşinci gününde gerçekleştirilir. Eğer evde daha önce çocuk olmuşsa onun beşiği, ilk çocuğa yeni alınan bir beşik eve getirilir. Maymana'dadoğan her çocuğa beşik alınmaz, ilk çocuğun beşiği mukaddes sayılarak ailenin ileriki yıllarda doğan diğer çocukları da bu beşikte büyütülür. Hatta birçok aile, yeni doğan çocuğu babasının beşiğinde büyütmeyi bir gelenek olarak yaşatmaktadır. Çocuğun beşiği mutlaka baba tarafından satın alınmaktadır. Beşik için pazarlık yapmak söz konusu değildir. Baba istenilen fiyatı ödemek zorundadır. Çocuğun beşiğe bağlaması şu şekilde olur. İlk defa çocuğu beşiğe bağlayan kişi tecrübeli ve yaşlı bir kadındır. Sadece kız çocuğu olan bir kadın yeni doğan çocuğu beşiğe bağlamaz. Eğer bağlarsa ailenin diğer çocuklarının hep kız doğacağına inanılır. Çocuğu olmayan kadınlar beşiği hiç bağlamaz. Çünkü inanışa göre çocuğu olmayan birisi beşiği bağlarsa ailenin bundan sonra hiç çocuğu doğmaz. Bu toyda çeşitli şekerler beşiğin üzerine dökülür. Bu beşiğe kutsal sayılan ağaçlardan bir dal kesilip asılır. Merasim başlarken iki veya dört kadın beşiği başlarının üzerine alarak eve kadar taşırlar. Beşik evin içine

⁵² Faryabi, s, 47.

sokulduğunda yeni doğum yapan gelinin kaynanası beşiği sembolik olarak satın alır. Beşiği taşıyan kadınlara hediye olarak gül verilir. Bu esnada toy devam eder ve misafirler yeni doğan çocuğun bahutlı olması için çeşitli dualar edip gelinin yeni çocuklar görmesi için dileklerde bulunur. Yeni satın alınan beşik, toy başlamadan evin içine baş üstünde getirilir. Bunun manası ise yeni doğan çocuğun çok aziz ve kıymetli olduğunu belirtmektir. Beşiğe, çocuğun giysileri asılır ve süslemeler yapılır. Bu işi genelde anne yapmaktadır. Bunun yanında beşiğin üzerine konulacak nesneler ve onlara dair inançlar bölgeden bölgeye değişmektedir. Beşiğin üzerine altı katlı bir yük yapılır. Altı katın anlamı çocuğun büyüdüğünde ağır ve semiz olmasını istemektir. Bu yükün yedinci katında ise bir sofra bezi bulunur. Bunun amacı ise çocuğun rızkının bol, kısmetinin açık olmasıdır. Merasime katılan “ninnici kadınlar” çeşitli manzum parçalar da söylerler.

Toy esnasında misafirler çeşitli şakalaşmalarla ve hareketli türkülerle hoşça vakit geçirirler. “Beşiğe salma” merasiminden önce çocuğun beslenmesi işlemi yapılır. Besleme yapılmadan önce ise bir takım “aytım” adı verilen ölçülü sözler söylenmektedir. Bu ölçülü sözlerin amacı da yine çocuğu kötü ruhlardan ve onların zararlarından korumaktır. Bazı bölgelerde bu parçalar söylenirken beşiğin üzerinden meyve, hamur vb. nesnelerle saç da yapılmaktadır. Çocuğun toyuna katılan diğer çocuklar bu saçları kapışarak “bizim eve de bebek gelsin” derler. Gece geç saatlere kadar süren beşik toyunun en önemli özelliklerinden birisi erkeklerin katılmaması ve bu toyun tamamen kadınlar arasında yapılmasıdır.

3.1.8. Kırklama

Maymana Özbek folklorunda kırklamanın adı “çilla kuviş”tır. Özbeklerde de çocuğun “kırk”ının çıkartılması, çeşitli gelenek-göreneklere sınırlara bağılı olarak ve bir takım aytım-alkışlar ve toylar eşliğinde gerçekleştirilir.⁵³ Çocuğa isminin verilmesinin ardından “kiçik çilla” ve “büyük çilla”sının geçirilmesi söz konusu edilmektedir. Bu kapsamda ilk yirmi ve kırk günde bebeğin yanına ev ahalisi dışında bir yabancının girmesine müsaade edilmez. Çocuğun bulunduğu yere kırk gün kimsenin alınmaması, çocuğun kırk gün boyunca ev dışına çıkarılmaması gibi geleneklere “çilla çıkarma” (kırklama) denir. Küçük çilla, ilk yirmi günü kapsamakta ve bu yirmi gün boyunca

⁵³ Muhammed, Salih Hassas, *Ulusumuz Farhangiden Koşuklar ve Oyunlar*, Mirza Uluğ Bek Basın Evi, Mezar-ı Şerif 2009, s. 22.

bebeğin yanına annesi, sütannesi, babannesi dışında hiç kimsenin girmesine müsaade edilmemektedir. Katta çilla ise ilk kırk günü kapsamakta ve bu kırk gün boyunca akşam namazlarından sonra evden kimse dışarı çıkmamakta, dışarı çıkan ise tekrar eve sokulmamaktadır. Bu uygulamanın sebebi hem anneyi hem de yeni doğan çocuğu kötü ruhların zararlarından ve insanların nazarından korumaktır. Zira Maymana Özbekleri arasında “Süt ile giren, can ile çıkar” şeklinde bir inanç söz konusudur.

Hây-hâyâsi bârdi suning,	Çağıranı vardır şunun,
Zor onası bârdi suning,	Güzel annesi vardır şunun
Mârd âtasi bârdi suning,	Mert babası vardır şunun,
Bek buvâsi bârdi suning,	Bey dedesi vardır şunun,
Cân buvisi bârdi suning,	Can ninesi vardır şunun,
Zor âkâsi bârdi suning,	Güzel kardeşi vardır şunun,
Zor âpâsi bârdi suning,	Güzel ablası vardır şunun,
Uzâe-uzâe câylardâ	Uzak uzak yerlerde
Bahsidâsi bârdi suning, ⁵⁴	Bahşidası vardır şunun.

Çocuğun bütün bu toylarına katılanlar bir takım kurallara uymalıdır. Bunlar; merasime temiz ve pak bir şekilde gelmek, yalan söylememek, dedikodu yapmamak, iftira atmamak, gıybet etmemek, sövmemek gibi kurallar olarak belirlenmiştir. Bunların yapılmasındaki amaç, yeni doğan çocuğa etkisinin olacağı, çocuğa ilerde bu gibi kötü hususiyetlerin bulaşacağı ve bunların çocuğa zarar vereceğine dair olan inançtır. Misafirliğe gelenlerin çocuklarından birisi bunları yapacak olursa, bu sefer büyükler tarafından uyarılır. Özbekler arasında beşik adeta bir “mektep” olarak algılanmakta ve çocuğun ilk terbiyesi beşikteyken verilmeye başlanmaktadır.

3.1.9. Ad Koyma

Maymana’da bebek doğduktan üç gün sonra din adamları ve mahalle büyükleri bebeğe ad vermek için toplanırlar. Bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunarak bebeğin ismi üçer defa sağ ve sol kulağına söylenmektedir. İsim konma esnasında büyüklerin görüşüne önem verilmektedir. Kişi çocuğuna kendi anne

⁵⁴ Muhammed, Salih, Hassas, age, s, 22.

babasının ismini vermez çünkü o ismi telafuz ederse ayıp karşılanır. İsimler genelde Kuran-ı Kerim'den seçilmektedir. Kişinin öldükten sonra ahirette kendisine verilen isimle çağrılacağına inanılmaktadır. Bu bakımdan çocuğa verilecek isim önemlidir. İsim koyma sırasında şeker dağıtılarak komşulara bebeğin isminin yazıldığı şeker dolu bir tabak gönderilmektedir. Böylece bebeğin ismi ilan edilmiş olur. Ayrıca bazı bebeklerin göbek adı vardır. Bu göbek adının da çocuğu kötülüklerden koruyacağına inanılmaktadır. İki adı olanlara okulda nüfustaki adı ile, evinde ise göbek adı ile hitap edilmektedir. Maymana Özbeklerinde çocuğad koyma süresi birkaç gündür. Bu süre zarfında hemen herkesin fikri alınır. Üç günden yedi güne kadar isim arayanlar da vardır. İsim ver bir perygamberin, bir kahramanın, bir zatın ismi olursa daha makbuldür. Çünkü o kişinin izinden gideceğine inanılır. Üç gün içinde uygun ad bulunursa ad koyma düğünü verilir.

3.1.10. Kırk Basması

Özbek Bebeklerin kırk gününü doldurmadan eve hiçbir akrabayı almazlar hiç Eğer çocuk bir türbede dilek tutularak dünyaya geldiyse çocuğun annesi yedi evden renkli kumaş toplar bu kumaşlardan bebeğine elbise diktirir.⁵⁵ Sonra kırkına bastığı gün bebeğini güzelce yıkar daha sonra kendisi banyo yapar. Yeni diktığı renkli kumaşlardan oluşan elbeseyi çocuğuna giydirir. Kendisi de yeni bir elbise giyer ve yedi adet börek yapıp dilek tuttuğu türbeye gider. Dua ederek börekleri orada olanlara dağıtır. Eğer ailenin maddi durumu iyi ise bir koyun kurban edilerek türbede bulunan fakirlere dağıtılır. Orada bulunanlar da bebeğin sağlıklı bir şekilde büyümesi için duada bulunup iyi dileklerde bulunurlar. Başka bir günde anne çocuğunu en yakın akrabaların evlerine haber vermeden götürür. Akrabası bebek ve ailesine çok güzel ziyafet düzenler diğer komşuları da yemeğe çağırırlar. Bu adete “kaçamak” adı verilir. Bu kaçamaktan sonra diğer akraba ve eş dostları hediyelerle çocuğu görmeye gelirler.

3.1.11. Saç Toyi

Özbeklerde, çocuğun saçının ilk defa kesilmesi esnasında uygulanan bir takım kurallar mevcuttur. Çocuğun anne karnındayken büyüyen bu saçına “karın saçı” denilmektedir. Bu saçın kesilmesi de belirli bir merasim eşliğinde, bir berber veya aksakallı bir yaşlı tarafından gerçekleştirilir. Bu merasime de yine çocuğun yakınları,

⁵⁵ Meli Han, kaynak kişi.

mahalle veya köyün ileri gelenleri davet edilir. Bu merasimde “akika” adı verilen bir de ziyafet gerçekleştirilir. Yine bu toyda çocuğa at, bahçeli ev vb. gibi hediyeler de verilebilmektedir. “Saç toyu”nda kesilen saç, aileler tarafından hatıra olarak saklanır. Burada oğlu olup kızı olmayan veya kızı olup oğlu olmayan ailelerin bu saçları özellikle sakladıkları bilinmektedir. Bu saçlara “kakıl” veya “haydar” adı verilmektedir. Yine çocuğun “karın saçı”nın bir kısmının kesilip bir kısmının kesilmeyip dik bir şekilde bırakılması söz konusudur. Bırakılan bu saç da bazı bölgelerde “kakıl” bazı bölgelerde “haydar” adı verilmektedir. Bu irim-sirim yoluyla çocuğun ölüm ve diğer musibetlerden korunacağına inanılmaktadır. Bazı bölgelerde bu saçın saklandığı da görülmektedir. Saklanan bu saç bazen sünnet toyuna kadar bekletilip sünnetten arda kalan deriyle, bazen de tek başına bir duvar koğuşunda veya kutsal addedilen türbe gibi ziyaretgâhlarda saklanmaktadır.

Aileler sosyal ve ekonomik durumlarına göre bu toyu belirli sıklıklarda, saç kesim töreni şeklinde tekrar gerçekleştirebilmektedir.

3.1.12. Sünnet

Sünnet sözcüğü Arapça kökenlidir ve ilk anlamıyla “işlek yol” demektir. İslam dininde Hz. Muhammet (SAV) peygamberimizin yaptığı uyguladığı ya da yapmayı uygulamayı öğrettiği şeylere uymaya “sünnet” denmektedir.

Yaşı gelip geçtiği halde sünnet olmayan kişilere aşağılayıcı ve kınayıcı tutum ve davranışlar oldukça yaygındır. Bu konuda köklü bir geleneğin yaptırım gücü yoğun bir biçimde geçmişte olduğu gibi günümüzde de işlemektedir. Özbekler arasında sünnet çocuğunun yaşı ve töreninin mevsimi konusunda kesin bir kural yoktur. Çocuklar çoğunlukla okul çağına yakın veya ilkokul yıllarında ergenlik çağına girmeden sünnet edilmektedirler. Aile, çocuklarının yaşı ve ekonomik durumuna göre çocuklarını sünnet ettireceği zamanı, yaklaşık iki ay önceden belirleyerek hazırlıklara başlar. Aile düğün gününü belirledikten sonra bir hafta on gün öncesinden konuklara haber verir Zengin kesimler üç, yedi hatta dokuz gün sünnet düğünü yaptığı görülmektedir. Bu düğünlerde oğlak oyunu oynanır , davul zurna çalınır ve yemek verilir.

Çoğu aile çocuğunu küçük yaşlarda sünnet ettirmektedir. Erken yaşta sünnetten amaç çocuğun korkmasını engellemektir. Bu türden erken sünnet uygulamalarına geleneksel kesimde rastlanmamaktadır.

Sünnet toplumsal yapı içerisinde birçok işlevi üstlenmenin yanı sıra görkemli bir sünnet töreniyle de aile, üyesi bulunduğu grup içerisindeki saygınlığını artırır. Yoksul ya da öksüz çocukların sünnetini varlıklı kimseler, kendi çocuklarıyla birlikte yaptırmaktadırlar. Sünneti yapan kişiye “dellal” adı verilir. Sünneti yapan kişiye daha sonra aile tarafından çeşitli hediyeler verilir.

3.1.12.1. Sünnet Toyu

Sünnet (hatne) geleneği Türkistan’da İslamiyet’den evvel de vardı. Özbek Türkleri’nin hatne toylarında büyük şölenler yapılır, ziyafetler verilirdi. Çocuğun babası yemekleri, annesi de çocuğun kıyafetlerinin karşılanmasını üstlenirdi. Bugün de bu geleneklerin devam ettiği görülmektedir. Özbek çocuk 7 yaşına kadar sünnet olmalıdır. Sünnet (hatne) düğünü, çocuk 1, 3, 5 ve 7 gibi tek rakamlı yaşlarındayken yapılır.⁵⁶ Bazen de çocuk sünnetli doğar. Böyle çocuklara “Sünnet” adı verilir. Sünnet toylarında (düğünlerde) güreş, oğlak ve darbaz oyunları yapılır. Özbek Türkleri’nde sünnet düğünü en geniş anlamli ve en zengin toydur. Bu toy için çok erkenden hazırlığa başlanır. Baba, fakir dahi olsa mutlaka sünnet toyunu yapar. Toy hazırlıkları arasında toy daveti, tandır kurma, nan (ekmek) pişirme, havuç doğrama, pilav hazırlama, Kur’an Kerim okuyacak hazıfızı çağırma, çıpkanı (sünnetçi) çağırma sayılabilir. Davetliler “toyun mübarek olsun” diyerek gelmeye başlayınca, sünnetçi, sünnetten evvel bıçağını üç defa biler. Bu esnada çocuğun babası sünnet evinin eşiğinin dışında bekler ve anne de odanın dışındadır. Davetlilerin getirdiği hediyeler sünnet evine kalır, toplanan paralar sünnetçiye verilir. Sünnet toylarında konu-komşu aileye yardımcı olur. İnsanlar toplu olarak, sünnetli çocuğa alkış (dua) ederler. Getirilen hediyelere “toyana” denir. Bunlar: kap - kakak, giyim ve ev eşyası, at ve para olabilir. Sünnetçinin aldığı para, dostların hediye olarak getirdiği para değildir. Sünnetçi, çocuğun sünnet edildiği sırada havaya saçılan parayı alır. Bu paraya “çıprange” denir. Çocuk sünnet olduğu sırada anne, elini hamur teknesine batırır bunu çocuğunun sünneti kolay olsun, yavrusu acı çekmesin diye yapar. Çocuğun ağabeyi ise meyveli ağaca tırmanır. Bununla da çocuğun hayırlı olması dilenmiş olur.⁵⁷ Sünnetten sonra çocuğun üzerine toppı (erkek takkesi) konur. Böylece çocuğun yiğit, mert olacağına inanılır.

⁵⁶ Meli Han, kaynak kişi.

⁵⁷ Meli Han, kaynak kişi.

Özbekler, çocuklarının sünnet olduğunda Müslüman olduklarına, erkekler arasına girdiğine inanırlar ve onu tebrik ederek hediye verirler. Sünnetin yarası geç iyileşirse yara, çocuğun kendi idrarı ile tedavi edilir. Çocuğa sünnet esnasında beyaz, geniş bir külot giydirilir. Bu tür merasimlerin çocuğun kamil insan olmasında etkili olduğuna inanılır.

3.2. EVLENME

Afganistan’da yaşayan milletlerin evlenme adetleri bölgeden bölgeye değişmektedir. Maymana şehrinde evlilik yaşı küçüktür.

3.2.1. Söz Alma-Söz Verme

Söz alma - söz verme birbiriyle iyi ilişkileri ve çıkar ortaklığı olan iki ailenin, bu ilişkinin gelecek kuşaklarda da devam etmesi amacı ile çocuklarının evlenmesi için anlaşmalarını ifade eder. Sözün bozulması aileler arasında dargınlığa sebep olmaktadır.

3.2.2. Başlıca Evlenme Türleri

3.2.2.1. Görücü Usulüyle Evlilik

Maymana’da en yaygın evlilik çeşidi görücü usulüyle yapılan evliliiktir. Kızı görüp beğenen oğlanın annesi, başlık parası vererek o kızı annesi ve babasında ister. Bu durum genelde komşu veya yakın akrabalar arasında olur. Maymana Özbekleri çok nadiren başka etnik unsurlardan evlenir. Genelde bir Özbek yine bir Özbekle evlenir.

3.2.2.2. Kayınbiraderle Evlilik

Erkeğin ölümü halinde dul kalan kadının, kocasının kardeşi ile evlenmesi (kayınbirader – yenge) evliliğine “levirat” denir. Bu evlilikte psikolojik, ekonomik ve toplumsal etkenler söz konusudur. Ölen kardeşin çocuklarına babalık yapmak, yengenin bakımını üstlenerek dışarıdan biriyle evlenmesine engel olup emanete sahip çıkmak gibi düşüncelerden kaynaklanmaktadır. Eğer kadın kocasının ölümünden sonra çocuklarını bırakıp gidemiyorsa ve hayatından memnunsu bu evliliğe razı olmaktadır. Kadınların ekonomik özgürlükleri olmadığı için babalarının evlerine dönmektense kayınbiraderleri ile evlenmeyi kabul etmektedir. Bazen de ölen eşin akrabaları torunlarına başka bir adamın babalık yapmasını istenmediği için gelin evdeki diğer kardeşle evlendirilmektedir. Bu tür evlilikte her iki taraf bazen bu evliğı kabul etmemesine rağmen aile büyüklerinin zorlaması ile gerçekleşmektedir.

3.2.2.3. Beşik Kertmesi

Birbiriyle akrabalık kurmak isteyen ya da bir yakınıyla var olan dostluk bağına daha da pekiştirmek isteyen başka bir ailenin, söz konusu yeni doğmuş çocuklarını birbirine nişanlaması bu geleneğin aslını oluşturur. Çocukların aynı gün doğması kesin kural değildir. Erkek çocuk büyük, kız çocuk küçük olabilir. Gençlerin küçük yaşta evlendirilmelerinden dolayı bir itiraz söz konusu değildir.

3.2.2.4. Berdel

Bu evlilikte evlenecek iki erkek, evlilik çağındaki kız kardeşlerini değiştirirler. Yaşıt ergen oğlu ve kızı olan iki aile, aralarında anlaşarak kızlarını, oğullarına alacakları kızın ailesine verirler, yani değişiklik yaparlar. Bu evlilikte amaç ailedeki otorite ve çocuklar üzerindeki denetimin devamını sağlamaktır. Bu evlilik çeşidinin diğer adı “Alış”tır. Fakat bu tür evliliklerin ömrü fazla uzun sürmemektedir.⁵⁸ Özbeklerde geniş aile yaşantısı vardır. Gelin küçük yaşta ise ondan bütün ev işlerini yapması beklenmez.

3.2.2.5. Enişte - Baldız Evliliği

Kadının ölümü halinde dul kalan erkeğin, karısının kardeşi ile evlenmesine “enişte - baldız evliliği” denir. Bu tür evliliklerde temel düşünce, ölenin eşi, çocukları ve mallarının akrabaları grubu içinde korunmasıdır. Bu tür evlilikler daha çok çocukların var olduğu ve onlara güvenilir bir anne arayışı durumunda gerçekleşmektedir. Erkek açısından çocuklarına güvenilir bir anne bulmak, başlık ve yeni bir düğün masrafından kurtulmak gibi nedenler söz konusuysa, kız tarafı içinde ölen kızlarının emanetlerine sahip çıkmak, kurulu düzenine yabancı birinin konmasına tahammül edememek gibi nedenler vardır.

3.2.2.6. Tercihî Evlilik

Bir başka evlilik çeşidi ise “tercihi evlilik”tir. Tercihli evlilikler daha çok çıkar temeline dayanan evliliklerdir. Maymana’nın kırsal bölgelerinde ve köylerinde yaşayan ve tarım ve hayvancılıkla uğraşan kişiler arasında görülmektedir. Bu tür bir evlilik yaşam biçiminin doğal sonucudur. Bireysel tercihler yerine ailenin tercihi ile gerçekleşen evliliklerde amaç, aileler arasında dayanışma, işbirliği ve dirliğin pekiştirilmesidir.

⁵⁸ Meli Han, söyledikleri yazıya geçirildi.

3.2.3. Evlilik Öncesi

3.2.3.1. Kız isteme

Maymana'da evlilik daha çok görücü üsülüyle gerçekleşir. Bu geleneye "görücülük, savcılık, vasıtaçılık" gibi adlar verilir. Damadın ailesi kızı istemeye gitmeden önce, gelini damadın ailesine tavsiye eden bir kadın vardır. Bu kişi "savcı kadın" olarak adlandırılır. Savcı kadın evlilik gibi hayırlı bir işe vesile olduğu için toplum tarafından özel bir saygı görürler. Savcı kadın, önce kız evine gider ve damadın kızları için talip olduğunu söyler. Bu talibi haber verme sırasında bir takım kalıplaşmış cümleler kururlar: "Sizde bir yetişkin çiçek var, bizde bir yetişkin bülbül var, bunları birleştirek"; "Sizde bir iyi var, bizde de bir kötü var, bunları birbirlerine koşsak" veya "Sizin bağınızda bir gül açmış, akraba olmaya geldik". Damadın ailesi de kız evine gelirken tatlı getirirler. Bu tatlının bulunduğu çantada genellikle bir sopa üzerine bağlanmış kırmızı bir bez bulunur. Bu kız oğullarına isteyeceklerinin habercisidir. Özbek Türklerinde kız evi kızları için başlık parası ister. Başlık parası konusunda anlaşılırsa "takdir bilir" cevabı verilir. İkinci olarak gelişlerinde erkek tarafı kız evine hediyeler getirir. Eğer kız evi hediyeleri kabul ederse kız verilmiş olur. Böylece kız sözlenmiş olur.

3.2.3.2. Kalın (Başlık Parası)

Başlık parası geleneği, Afganistan'da hemen her yerinde olduğu gibi Maymana Özbeklerinde de oldukça yaygındır. Maymana'da başlık parası alınmadan kız verilmez. Halk arasında kalın adeti olarak bilinen başlık parasının büyük bir kısmı kızın ailesine kalmakta, kalan kısmı da kızın çeyizine harcanmaktadır. Başlık parası kızın güzelliğine göre değişmektedir. Kız güzel ve genç olursa kalini çok olur. Her iki taraf da zenginse kız istemeğe gidildiği zaman kız tarafı kalın istemez ama gelenek olarak ayıp olmasın diye damat tarafı şeker arasında bir zarfın içine kalın parasını koyarlar. Kalın, genellikle para olarak ödenmekle birlikte hayvan, değerli taşlar, ev ya da arsa şeklinde de olabilir. Kalın alma ve verilme nedenleri olarak, "bir gelenek olması, annenin süt hakkı, kızın mehri, kızın çeyizinin telafisi, babanın kızı evlenecek yaşa kadar yaptığı harcamaların karşılığı olması, kızın evden ayrılmasıyla doğan işgücü kaybının telafisi" gibi gerekçeler gösterilmekte olduğu tespit edilmiştir. Maymana'nın Şirin Tagap İlçesinde şöyle bir gelenek vardır: Başlık parasının tamamını ödeyemeyen aileler düğün yapsalar

bile gelini babasının evinden çıkaramazlar. Damat iç güveysi olur. Damat başlık parasını ödemediği sürece gelini kendi evine götüremez.

3.2.3.3. Nişan

Kız tarafı damat tarafından biri ile anlaşarak nişan tarihi verir. Bu anlaşılan kişiye “cavçi” adı verilir. Nişan ve söz ayrı günlerde değil, aynı gün yapılmaktadır. Geline hediye olarak; yüzük, bilezik bir kaç takım elbise, ayakkabı, terlik, iç çamaşır, çanta vb. alınır.

Gelin adayı, nişan, kına gecesi ve düğün günü pullu, parlak bir kumaştan dikilen bir elbise giymektedir. Gelinin siyah ve koyu renk giymesi uğursuzluk sayılmakta ve bu renklerden yapılma kıyafetler giyilmemektedir. Gelinlerin giydiği elbisenin üst kısmı fistana benzer uzun kolludur ve elbisenin boyu dizlere kadar inmektedir. Alt olarak da ipek şalvar giyilir. Gelinin başı ise tül bir eşarpla kapatılır. Ayakkabıları sivri burunlu ve beyazdır. Gelin adayının giydiği elbiseler nişan, kına gecesi ve düğünde aynıdır. Sadece güne göre kumaşın rengi değişmektedir. Nişanda kırmızı, kına gecesinde pembe, düğünde ise beyaz kumaştan dikilen bir elbise giyilmektedir. Bu elbisenin kumaşlarını damat almakta ve kızın ailesi dikmektedir. Damat ise, iki parçadan oluşan “köylek iştan” adı verilen beyaz bir elbise giymektedir. Bu elbise de gelinin elbisesine benzemektedir. Sadece kumaş ve dikiliş tarzı değişiktir. Damat başına doppi denilen bir şapka takmaktadır. Damadın köylek iştanını da kız tarafı almaktadır. Söz kesme ve nişan günü, sabah erkenden damat tarafı bir koyun kesmekte ve kesilen koyun küçük parçalara ayrılmadan büyük parçalar halinde büyük bir kazanda pişirilmektedir. Bu yemeğe “yahni” denir. Sabah saat 8:00 civarında maslahat aşına davet edilen misafirler damat adayının evinde hazırlanan yer sofrasında hazır bulunur. Pişirilen yahninin suyu gelen misafirlere ikram edilir. Eti ise kız evine götürülür. Kız evine gelen misafirler için sofralar kurulur. Bu sofrada damat evinden gelen yiyecekler bulunur. Misafirler sofraya oturduğunda ilk başta hiç bir şey yemez. Kızın babası kızının evliliğini misafirlere ilan eder. Nişan günü gelin ile damadın dini nikâhları kıyılır. Bu nikâh sırasında gelin bulunmaz. Gelin yerine akrabalarından iki kişi gelin yerine vekalet eder. Damadın babasının da bu evliliğe rızasının olup olmadığı misafirlerin huzurunda sorulur. Daha sonra hoca nikah duası okur. Bu şekilde nikah yapılmış olur. Bu nikâhdan sonra sofraya konur ve yemekler yenmeye başlanır. Daha sonra damat tarafından getirilen yahni eti

servis yapılır. Yemekten sonra yemek duası yapılır. Misafirler kız evinden ayrılırken misafirlere, tepsi üzerinde getirilen küçük mendillere sarılı şekerler ikram edilir.

3.2.3.4. Nişanlılık dönemi

Nişanlı çiftlerin durumu aile yapısına göre değişmektedir. Bazı ailelerde nişanlı çiftler birbirlerini görebilirken bazı ailelerde de nişanlılar birbirlerini hiç göremezler. Nişanlılık döneminde eğer damat gelini görmek isterse, gündüz vakti nişanlısının babasının evde olmadığı bir zamanda nişanlısının evine, içinde yiyecek veya içecek olan bir paket getirir. Bu paket damadın kız ile görüşmek istediğini gösteren bir mesajdır. Kızın annesi bu mesajı alır ve gece yarısı kızın babası yattıktan sonra kızı ile damadını evde kendi nezaretinde görüştürür. Bu gizli görüşmeler iki üç haftada bir tekrarlanır. Bu görüşmede damat ile kız -kızın annesi de yanlarında olmak şartıyla- yemek yemekte ve sohbet etmektedir. Nişanlılık döneminde nişanlı çiftler bayram arifesinde birbirlerine "hayıtlık" denilen hediyeler vermektedir. Bu hediyeler damadın akrabaları tarafından götürülmektedir. Aynı şekilde gelinin kardeşleri veya akrabaları da damada bu hediyeleri götürmektedir. Damadın hediyeleri genelde köylek iştan, gelinin işlediği mendil ve doppi, petu, traş takımı çorap vb. şeylerden oluşmaktadır. Bayram akşamları damadın ailesi dünürleri ile bayramlaşmak için gelinin evine gitmektedir.

Nişan töreninden sonra gelin ve damadın aileleri düğün hazırlıklarına başlamaktadır. Bu hazırlıklar nişanlılık süresine göre süratlenir veya ağır gider. Nişanlılık süresi de damadın başlık parasını ödemesine bağlıdır. Damat başlık parasını ödemediği düğünün yapılması mümkün değildir. Gençlerin düğünden sonra gidecekleri eve göre hazırlıklar şekillenmektedir. Eğer gelin, kayınvalide ile birlikte yaşayacaksa eşyalar ona göre alınır. Gelin olacak kızların oldukça çeşitli ve desenli kumaşlara işlemeler yaptıkları görülmektedir. Düğünden önce kız tarafı, akrabalarını ve komşularını evine davet ederek çeyizlerini gösterir. Bohçalar halinde olan çeyiz, misafirler önünde açılır ve teker teker bakılır. Gelen misafirlere kızın çeyizine katkı olsun diye çeşitli hediyeler getirir. Hediye getirirken kızın eksikleri daha önceden öğrenilir ve o eksikler giderilmeye çalışılır. Herkes elinden geldiğince yardım etmeye çalışır. Gelen misafirler hediye olarak genellikle mutfak eşyası getirirler. Çeyiz görmeye giderken hediye gitmek ayıp karşılanmaktadır.

3.2.3.5. Kına gecesi

Maymana'da kına gecesi düğün gecesinden yedi veya üç gün önce kızın evinde yapılır. Kına gecesine damadın ve gelinin en yakın akrabaları davet edilir. Kına gecesine sadece kadınlar davet edilir. Sadece belli bir süre kalmak şartıyla damat da bu kına gecesinde bulunur. Kına gecesi töreninden önce evler süslenir. Çeşitli yöresel müzik ve danslarla kına gecesi başlar. Damat adayı bir koyun ve taze meyvelerle kına gecesine gelir. Damat şarkılar eşliğine karşılanır. Nazardan korunması için ispent yakılır. Kına gecesine gelen kadınlar geline hediye getirirler. Yemekler yendikten sonra eğlencelere geçilir. Kına genç kızlar tarafından hazırlanarak oldukça süslemeli kına sepetine yerleştirilir. Süslemeli sepetin içinde otuz, kırk kişiye yetecek kadar kına vardır. Sepetin etrafında ise mumlar bulunur. Gelin annesinin hazırlamış olduğu özel süslemeli mendillerde sepetin yanına konur. Kına sepetini genç kızlar oyayarak ve şarkı söyleyerek damat ve gelinin masasına getirir. İlk önce gelinin annesi kızının sol eline biraz kına koyar daha sonra yedi genç kız sırasıyla gelinin sol eline az az kına koyarlar sonra gelinin annesi kızının elini süslemeli mendillerle bağlar. Sonra damadın sol eline ya babaannesi yahut gelinin annesi kına koyar ve süslemeli mendille bağlar. Geri kalan kınayı bayanlar ve genç kızlar ellerine yakarlar. Kına yakıldıktan sonra yaşlı bir kadın dua eder. Kızlar, gelin ve damat önünde oynarlar. Gece geç saatlara kadar merasim sürer. Sonra damat kızla vedalaşır ve kendi evine gider. Kalan günlerde ise düğün hazırlıklarına devam edilir.

3.2.4. Düğün

Özbek Türkleri'nde evlilik düğününün dışında birçok düğün vardır. Beşik düğünü, hatra (sünnet) düğünü, nikah düğünü, peygamber (63 yaşında olanlara) düğünü, avlu (yeni ev) düğünü gibi düğünler yapılır. Özbekler'de düğün âdeta küçük bir bayramdır. Düğünlerde, müzik çalınır, güreş tutulur, köpkarı (at oyunu) yapılır.

Beşik düğünü eski zamanlardan beri her ailede vardır, bu sebepten bu düğün Özbeklerin güzel, unutulmaz adetlerinden biridir. Bu merasim ailede birinci çocuk doğduğu zaman yapılır. Beşik düğününün birkaç çeşidi vardır. Bebeğin kırkı çıktıktan sonra beşik düğünü yapılır. Beşik düğününe (buna beşiğe salma toyu da denir) başından iki nikah geçmiş kadın katılamaz. Bu düğünlerde beşiğe, üzerlik ve muska asılır.

Özbek Türkleri’nde nikah düğünü (toyu) evlenme münasebetiyle yapılır. Bu toy en eski toylardan biridir. Evlenme isteğindeki genç bu isteğini aleni biçimde belirtirseayıp olur. Kızların evlenme yaşı 17-18 iken 25 yaşını geçirmiş kıza ise“karıkız” denilir.

Özbeklerde kız kaçırma (çalma) yöntemi ile de evlilikler yapılır. Daha ziyade başlık parası vermekten kaçınanlar, kız kaçırma yöntemi ile evlenirler.

Şehir Özbekleri’nde gençler evlendirilirken: “Yeni aile kutlu olsun. ”, “Gençlerin bahtları ve ikballeri açık olsun. ” şeklinde dua edilir. Gelin kocasının evine girerken üç farklı ritüel vardır: İlk olarak gelin eve girerken evin eşliğinden tuz atılarak içeri girer. Bununla çiftlerin tuz gibi nasipli olması dilenmiş olur. İkinci olarak eşikten ekmek ve un atılarak geçilmesidir. Bununla çiftlerin rızıklı olmaları dilenmiş olur. Üçüncü olarak ise eşiklere ayna konularak eve girilmesidir. Bununla da çiftlerin geleceklerinin aydın ve ayna gibi parlak olması temenni edilmiş olunur.

Maymana’da düğünden üç gün önce erkek evi, kız evine çeşitli hediyeler götürür. Düğün üç gün sürmektedir. İlk gün, kız evinde gelinin akrabalarına bir ziyafet verilir. Bu yemeğe “kız ziyafeti” adı verilmektedir. İkinci gün eğer nişanda dini nikâh yapılmadıysa dini nikâh ve resmî nikâh yapılır. Nişanda dini nikâh kıyıldıysa sadece resmi nikâh yapılır. Nikah toyunda, sağdıç bir tas su getirip, bu suyu davetli erkeklere tek tek içirir. Bu esnada imam davetli bekar erkeklere: “Sizler de, toy, nikah görün, çoluk-çocuk görün” der. Davetli bekarlara pişmiş birer yumurta verilir. Kız evine damat, arkadaşları ve yakın akrabaları ile gelir. Kız evinin hanımları oğlan evinin hanımlarının yüzlerine un sürer ve şeker ikram ederler. Un ile bereket, şeker ile tatlılık temenni edildiğine inanılır. Bazı yörelerde de davetlilerin üzerine tütsü tutulur. Nikah günü oğlan evinden kız evine gelen erkekler tarafından getirilen, içerisinde, çeşitli hediyelerin bulunduğu bir paket getirirler. Bu işleme “toy geldi” adı verilir. Burada damada ve arkadaşlarına yemek verilir. Daha sonra “damat tepsisi” adı verilen bir tepsi getirilir. Bunun içinde ise bir et yemeği bulunmaktadır. Damat ve arkadaşları bu ikramdan birer parça yerler. Damadın arkadaşları tepsiye para atarlar.

Düğün günü sabahı gelin, babasının evinden alınır. Gelin babasının evinden çıkmadan önce kırmızı bir kurdela gelinin beline bağlanır. Bekâreti temsil eden kırmızı kuşak, günümüzde yalnızca bu anlamıyla kırmızı kurdele haline gelmiştir ve düğünlerde bu maksatla gelinlerin beline bağlanmaktadır. Kuşak bağlamayı gelinin babası yapar.

Gelin babasının evinin eşiğinden çıkmadan, babasının sağ omuzuna başını koyar, ağlar, sonra babasının her iki dizini üçer defa öper. Gelin baba evinin eşiğinden dışarı çıkarken, başının üzerine pamuk ve ekmek konur. Ekmek ve pamuk aklı ve bereketi temsil eder. Bu ekmek ve pamuk yere düşürülmemelidir. Düşürüldüğü takdirde gelinin kısmetinin kesileceğine inanılır. Gelin damat evine at ya da bir araba ile gider. Gelin evden çıkarılıp arabaya ya da atına bindirilene dek başının üzerinde Kur'an Kerim tutulur. Gelin, atla gidecekse ata binerken babası kızına yardımcı olur. Damadın akrabaları kız evinden bir bakır maşraba dolusu su alırlar ve oğlan evine gidene kadar ellerinde taşırlar. Eğer su dökülürse kızın bahtının da yerlere saçılacağına inanılır. Bu su, dökülmeden damadın evine ulaşırsa gelin ile damat başlarını yıkarlar. Özbek Türkleri'nde gelinlerin atlarına veya arabalara çan takılır. Bu çan sesini duyan cinler gelin ile damada zarar vermez. Ayrıca gelinle damat nazardan da korunmuş olur. Ayrıca nazardan korunmak için arabaya kırmızı, mavi, beyaz püsküller asılır. Gelini taşıyan arabanın veya atın önü gençler tarafından kesilir. Buna arkan (urgan) bağlamak denir. Gelin damadın evine götürülürken "yar-yar" adı verilen türküler söylenmektedir. Yar-yar adlı düğün türkülerinde kızı yetiştiren ana ile babanın iyi yönleri, gelin edilen kızın güzelliği ve kızın hamaratlığından bahsedilir. Yar-yar türkülerinde büyük heveslerle kızını yetiştiren annenin kızından ayrılmasının hüznü de dile getirilmektedir. Gelini aracından güveyi indirmek isteyince aileden küçük bir çocuk mani olur. Güveyi, bu çocuğa bir hediye alır, buna "şab veriş" denir. Bazı ailelerde gelin aracından inerken koyun veya horoz kesilerek kan akıtılmaktadır. Gelin aracından inerken gelinin başına "şal" denilen büyük bir örtü serilir. Bu şalın gelini nazardan koruyacağına dair bir inanç vardır. Eşiğe gelindiğinde gelin ve damadın ayaklarının altına yolluk benzeri uzun beyaz bir kumaş serilmektedir. Bu kumaşa "payvazi" denir. Gelin ile damat payvazi üzerinden yürüyerek kendileri için hazırlanan odaya gitmekte ve orada oturmaktadır. Gelin ve damadın üzerinden geçtiği payvazi, merasime katılanlar tarafından parçalanmakta ve özellikle bekarlar arasında bölüşülmektedir. Bu adetin, bekarlara uğur getirdiğine inanılmaktadır. Payvazinin beyaz renkte olmasının sebebi, beyaz rengin saadet, temizlik kavramlarını karşılamasından kaynaklanmaktadır.

Gelin eve girerken bir takım gelenekler de uygulanır. Bu geleneklerden ilki: "kampir (yaşlı kadın) öldü" geleneğidir. Bu gelenek şu şekilde icra edilmektedir: Güveyin evinde yere bir bez serilir. Kampir onun üzerine uzanır. Bu sırada kampir öldü,

denilerek gelinin yolu kapatılmış olur. Kız tarafı kampire hediyeler vererek onu yattığı yerden kaldırır. Böylece gelinin yolu açılmış olur.

Diğer bir gelenek ise “ayak bastı” geleneğidir. Bu gelenek gelinin damadın evine ilk defa ayak basmasını ifade eder. Maymana’da gelin eşikten girerken başına bacadan şekerlemeler atılır. Gelin ateşin etrafında üç defa dolaştırılır. Böylece gelinin kötü ruhlardan arınacağına, nazardan korunacağına ve çiftler arasında samimiyetin ve sıcaklığın artacağına inanılır.

Gelin, yeni evinin eşliğinden girmeden evvel yüzü açtırılır ve geline “Bu ev benim evim, evim onurum. ” diye üç defa tekrarlatılır. Özbeklerde kız evi, damadın evinin eşliğinden içeri girerken, gelinin geçeceği yere bir sergi serilir. Oğlan evi bu sergiye para atar, bu paralar uğur niyetine kapışılır. Gelin yeni evine girdiğinde hemen oturmaz. Kayınvalidenin ve kayınbabanın hediye vermesini bekler. Damadın anne ve babası gelinlerine ekonomik durumlarına göre ev, hayvan, eşya vb. hediyeler verir. Ailenin diğer fertleri de varsa onlar da yine hediye sözü verirler. Gelin yine oturmayınca kayınvalide gelinine “Malım yetmez ise canımı verdim. ” diyince gelin oturur. Gelin eve geldiğinde hediye almadan yemek yemez. Yine kayınvalidesinin odasına girmesi için de kayınvalidenin eşğine bir hediye asması gerekir. Bu geleneğe “eşik hediyesi” adı verilir.

Daha sonra “dünür desturhane sofrası”nın yapılmasına geçilir. Kuda⁵⁹ desturhane⁶⁰ sofrasına kız ve erkek tarafı otururken Fatıha okunur, bu esnada “İlahi amin, koşgeni bilen koşe karışsın, özünden özü artıp balalı-torunlu olsun, bahtı açılsın, ömürleri uzun olsun. ” şeklinde dualar edilir. Bu esnada ev sahibi “Hoş geldiniz, adımlarınıza sağlık. ” der. Daha sonra misafirlere şerbet ikram edilir. En yaşlı olan kişiden en gencine kadar herkes bu şerbetten içer. Şerbetten sonra damadın evinde ayrı tabaklarda dokuz ayrı yemek ikram edilir. Her bir yemeğin inanç içerikli temsili anlamları vardır. Örneğin bu yemekler arasında bulunan sütlaçla, yeni çiftlerin gönüllerinin ak olacağına; bir diğer yemek olan yufka ile de eşlerin birbirleriyle hayat boyu sarılıp ayrılmayacağına dair inançlar vardır.

Düğün sırasında gelinlerin saçları kırk örük yapılır. Gelin çeşitli ziynet eşyaları takarak süslenir. İpek bir gelinlik giyer. Geleceğinin aydınlık olacağına dair inançtan dolayı bu ipek elbisenin rengi beyazdır. Güveyinin yüreğinde sevgisi taze olsun diye

⁵⁹ Kuda, dünür anlamındadır.

⁶⁰ Sofra demektir, Özbek aile yapısında çok işlemeli sofralar yaparlar. Son yıllarda naylon sofra artı.

kırmızı kollu bir cepken giyer. Gelin ve akrabalarından yaşlı kadınlar güvey için de 40 kadar kuşak dikerler. Bunların üzerine dikilen motiflerin ayrı ayrı manaları vardır. Güveyin başına “ak sarık” sarılır. Sarıktaki motiflerin de özel anlamlarının yararına inanılır.

3.2.4.1. Gerdek Gecesi

Özbek Türkleri arasında gerdekten önce “Güvey ulak” merasimi uygulanır. Güvey ulakı vermeden gelinle gerdeğe giremez. Güvey, gelinin konu komşusu ve delikanlılara bir koyun, havuç, soğan, pirinç, ekmek, tatlı, şerbet gibi hediyeler verir. Bununla komşular ve gençler kendilerine ziyafet çekerler. İnanca göre, bir kızın ata-anasından sonra onun atası, konu komşusu, mahallelisi ve köylüsü gelir.

“Kız aytarma” merasimi güvey ulak merasimden sonra başlar. Bu adet çok yaygındır. Bu adete “kız salağ”, “kız saklandı”, “kız ap kaçtı” da denir. Bu uygulamada, kız başka bir eve götürülüp orda saklanır. Kız, arkadaşlarına komşu evinde yemek verir.

Gece yarısı, damadın ailesindeki bayanlar ve komşular gelin odasının önünde toplanırlar. Bayanların içinde en yaşlı ve saygın olanı damat ile gelini yana yana getirerek onları sembolik olarak ipe omuzlarından birbirine bağlar. Damadın eline kız çocuğu, gelinin eline ise erkek çocuğu verilir. Hayırlı evlatları olması için hep beraber dualar edilir. Odanın kapısından girerken gelin ve güveye ayna tutulur, bal yalattılır, saçları elle düzeltilir. Her ikisinin de eline ipek verilir. Odaya, çiftler rızıklı olsun diye bir tas içerisinde buğday konulur. Yakılmış mumlar gelin ve güveyin başı etrafında dolaştırılır. Ak fatiha verilir. (Hayır duası edilir.) Daha sonra damat ile gelin “şeb-i zıfâf” denilen gerdek odasına girerler. Perdenin bir tarafına yeni çift için güzel bir yatak hazırlanmıştır. Maymana Özbeklerinde gerdekten evvel çiftlerin yatağına iki yaşlı çift yatar. Buradaki amaç yeni çiftlerin de bu yaşlı çift gibi evliliklerinin ev ömürlerinin uzun olmasını sağlamaktır. Gerdekten evvel gelinin yatağında erkek çocuk yuvarlanırsa yeni evlilerin ilk çocuklarının erkek olacağına inanılır. Bu yatağa serilen örtüler kızın çeyizindeki en güzel örtülerdendir. Perdenin diğer kısmına da seccade ve yeni çiftlerin yemesi için, kayınvalide bal, ceviz vb. yiyecekler hazırlanmıştır. Bu yiyecek ve içecekler özenle seçilmektedir ve çok önemlidir. Gece boyunca “mame”(yardımcı), yiyeceklerin bulunduğu kısma zaman zaman uğrayarak eksilen yiyecekleri ve içecekleri tamamlayarak çiftlere hizmet etmektedir. Ancak mamenin asıl görevi açıkça söylemekten çekinseler bile yeni çiftleri bu ilk gecede kontrol etmek, herhangi olumsuz

bir durumda müdahale etmek ve en önemlisi gelinin bakire olup olmadığını öğrenmektir. Gelin ile damat zifaf odasına birlikte girdikten sonra damat iki rekat namaz kılmaktadır. Zifaftan sonra mame sabah erkenden aile büyüklerinden kadınlara çarşafı göstermekte ve kaynana da çarşafı gördükten sonra diğer aile bireylerine söylemektedir. Çarşafı gören kaynana mameye bahşiş vermektedir.

Özbeklerdeki bazı ailelerde zifaf, kız evinde nişan gecesi gerçekleşmektedir. Yani yukarıda anlatılan bütün bu adetler kız evinde yerine getirilmektedir. Buradaki amaç, gelinin bakire olmaması halinde kızı babasının evinden çıkarmadan evliliği bitirmektir. Ancak bu uygulama pek yaygın değildir.

3.2.5. Evlilik Sonrası

Düğünden sonra gelinin kaynanası, ailenin fertlerini, akrabalarını, komşularını evlerine davet eder. Bu geleneğe “yüz akı”(gelin görme) adı verilir. Bu davette misafirlere genellikle Özbek pilavı ikram edilmektedir. Yemekten sonra gelin misafirlerin huzuruna getirilerek onlarla tanıştırılmaktadır. Bu davette misafirler geline hediyeler verirler. Bu hediyeler genellikle para, altın ya da kıyafettir. Düğünden yaklaşık bir ay sonra kızın ailesi de kızlarını ve damatlarının akrabalarını yemeğe davet ederler. Evlilikten sonra birtakım inançlara bağlı olarak bazı uygulamalar sözkonusudur. Özbekler’de gelinin evine; çocuksuz kadın, çocuğu ölen kadın ve sarhoş giremez. Evine geç gelmeyi huy edinmiş erkek de sokulmaz. Gelin tuvalete yalnız gitmez, iki kişi birlikte gider, evin cinden korunmak için tuvalette 40 gün çıra yakılır. Özbek Türklerinde gelin odasının perdeleri ilk defa toplanınca da ikram içerikli bir merasim yapılır. Gelin genç kızlara kendi yaptığı mendillerinden verir ise onların da kismetlerinin açılacağına inanılır. Bu geleneğe “mendil verme”denilir.

3.2.5.1. Taht Cemi (Çeyiz Hediyeleri)

En sonunda damat ve gelin kendi evlerinde bir iki gün sonra “taht cemi” adında küçük bir yemekli davet verirler. Taht cemi kadınlara has bir gündür. Bu günde yakın akraba kadınlar eve çağrılır. Yemek verilir. Taht cemi’de gelin akrabalarına yaptığı el işlerini gösterir. Çeyizini akrabaları görür. Gelen misafirler de geline hediyelerini getirirler. Hediyesiz bu davete gelmek ayıp karşılanmaktadır. Eğer hediyesi yoksa bir davetli bu davete katılmaz. Gelin çeyizini orada bulunan güzel sesli birinin söylediği şarkılarla misafirlere tek tek gösterir. Taht cemi tanıtması şarkılarla, oyunlarla akşama

kadar sürer. Bavullar, sandıklar ve değerli eşyalar yerlerine yerleştirilmeden önce yaşlı bir kadın yeni çiftin mutlu olması için dua eder. Böylece tah cemi daveti son bulur. Taht cemi davetinin son yıllarda düğün gününde yapıldığına şahit olunmaktadır. Maymana Özbeklerinde yeni evlenenler, taht cemi merasimi yapılmadan hiç kimsenin evine misafir olmazlar.

3.2.5.2. Kelin Çallama (Gelin Çağırma)

Düğün ve taht cemi yapıldıktan sonra epey bir zaman geçtikten sonra gelinin babası ilk dafa kızını ve damadını evine çağırır. Bu geleneğe “kelin çallama” denir. Gelin, baba ocağına geldiğinde çok mutlu olur. Gelinin anne babası gelini kapıda karşılar. Nazardan konunması için ispent otu yakılarak gelinle damadın etrafında dolaştırılır. İspendi yakan kıza damat bahşış verir. Gelin ve damadın ayaklarının altına desenli bir örtü serilir. Gelinle damat önce anne babadan başlamak üzere orada bulunanlarla selamlaşır. Yemek yenir ve sohbetler edilir. İlk gelin çalmadan sonra damadın amcaları, dayıları, ve diğer yakın akrabalar sırasıyla gelin ve damadı evlerine çağırırlar. Gelin damat balayını hep davetlere geçirir. Daha uzak akrabalarda gelin ve damat için araba veya kırsal yerlerde olanlar at göndererek onları evlerine çağırırlar. Bu davetlerde gelinle damada küçük hediyeler verilir.

3.2.5.3. Aile Hayatı

Aile, toplum tarafından verilen statü ve rollerle örtülü bir sosyo-kültürel yapı olarak tanımlanabilir. Toplumun en küçük yapıtaşı olan aile, özellikleri bakımından ata-erkil ve ana erkil diye ikiye ayrılmaktadır. Ata-erkil ailede, her şey babanın kişiliği etrafında kenetlenmiştir. Akrabalık ilişkilerinde baba tarafı önemlidir ve ailede otorite babadır. Ana-erkil ailede ise, otorite kadına, akrabalık da kadın tarafına göre düzenlenmektedir. Aile ile ilgili sınıflamalardan bir diğeri de, geniş aile ve çekirdek aile şeklindedir. Geniş aile, içinde çocuk, ana-baba, dede ve ninenin yaşadığı ve kadının erkeğin evine geldiği aile tipidir. Bu aile tipi özellikle tarımla uğraşan topluluklarda yaygındır. Çekirdek aile ise, ana-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır ve bu tür aileler ise, sanayi toplumlarında görülmektedir. Ana-baba, çocuklar, büyük baba ve büyük anne aynı evi paylaşmaktadır. Bu aile aynı zamanda ata erkildir. Evin otoritesi evdeki en yaşlı erkektedir. Bu nedenle mutlak bir nüfuza sahiptir. Aile üyeleri ona itaate mecburdur. Babanın ölümünden sonra eğer aile evde oturulamayacak kadar büyümüşse

kardeşler istedikleri takdirde evden ayrılabilirler. Ancak ekonomik ve sosyal nedenlerden birlikte yaşamak daha çok tercih edilmektedir

Maymana Özbek aile kavramına ayrı bir önem verilir. Aileye verilen önem, Özbeklerde evin, eşiğin ve ocağın kutsallık kazanması ile kendini gösterir. Maymana'da erkek evlatlar evlendikten sonra babaları hayatta iken evlerinden ayrılmazlar. Maymana'da uzunca bir süre gelin ile kaynana, baba ile oğul ayrı yerlerde yemek yemektedir. Sosyal ortamlarda dedenin yanında baba kendi çocuğunu kucağına alıp sevememekte, ancak dedeler torunlarını rahatlıkla sevmektedirler.

Ailelerde nüfusun kalabalık olması ailenin üretim ve tüketim şekillerini biçimlendirmiştir. Deri veya kumaştan yapılma mont, kaban, yelek gibi giyim ürünleri dikerek, tarım veya hayvancılıkla geçimlerini sağlayan geniş aileler, yaşları ne olursa olsun kendi içinde güçleri nispetinde iş bölümü yapmışlardır. İş bölümü bazen cinsiyete göre yapılmakta ancak çoğunlukla işlerin yapılmasında çalışma yerleri kendi evleri olduğu için cinsiyet ayrımı gözetilmemektedir. Ancak yine de cinsler ayrımında her cinse kendi alanları içinde belli bir serbestlik ve dolayısıyla hakimiyet verilmekte ve bunlar birbirine karıştırılmamaktadır.

Aile içersinde karşılıklı iletişimde bulunan kişiler, bilgi sembol üreterek, bunları birbirine aktararak ve yorumlayarak iletişimi sürdürürler. Aile içi iletişimlerde bir takım anlam ifade eden hareketler ve semboller de vardır. Maymana'da aile büyükleri yanında sigara içmek, sesli konuşmak, ayaklarını uzatmak, yatış pozisyonunda bulunmak saygısızlık olarak kabul edilmektedir.

Aile içinde bazen de şiddet görülmektedir. Bu şiddet genellikle kadınlara yönelik fiziksel bir şiddettir. Babanın ve annenin gelinini dövme hakkı vardır. Böyle bir durum olursa oğullarının ailesine herhangi bir itirazda bulunması söz konusu değildir. Ayrıca aileler çocuklarını kontrol altına almak ve onları terbiye etmek için çocuklarını cezalandırmak suretiyle yine bir fiziksel şiddete başvururlar.

Aile, kendisinden daha geniş bir sosyal örgütlenme biçimi içinde yer alır ki buna akrabalık kurumu denir. Akrabalık, insan toplumlarının en eski kurumlarından biridir. Akrabalık sistemi, yatay olarak evlilik bağı ile dikey olarak ise soy bağı ile oluşur. Diğer bir ifadeyle, toplumsal anlaşma bağı ile kan bağı, akrabalığı oluşturan iki unsurdur. Kan bağı, örneğin bir kimsenin babası ve annesiyle olan bağıdır. Kayınpeder ve kayın valide ile toplumsal anlaşma bağı vardır. Böylece akraba sözcüğü, hem kan

hem de evlilik yoluyla birbirine yakın kişileri ifade etmede kullanılır. Modern toplumlarda akrabalık hem ana hem de baba tarafı üzerine kuruludur. Maymana'da akrabalık kurumu oldukça önemlidir. Birbirlerinin haklarını savunan akrabalar yeri geldiğinde yeğenlerine anne ve baba olurlar. Bir çocuğun babası öldüğünde çocuğun amcası , ölen kardeşinin karısı ile evlenerek yeğenlerine babalık eder. Eğer bir çocuğun annesi ölürse, çocuğun teyzesi, ölen kardeşinin kocasıyla evlenerek yeğenlerine annelik eder. Bu gelenek Maymana'da çok yaygındır.

3.2.5.4. Boşanma ve Boşanmaya Neden Olan Tutumlar

En genel tanımıyla boşanma, bir toplumun gözünde evli bir çiftin beraberliğinin bozulması, yani eşlerin birbirine karşı hak ve görevlerinin son bulması şeklinde bilinir. Zorunlu olmadıkça başvurulmayan bir yoldur. Kurulan bir evliliğin uzun süreli ve sorunsuz olarak yürütülmesi için, evlenme aşamaları sırasında birçok adet, işlem ve pratiğin yerine getirilir. Maymana'da yolunda gitmeyen bir evliliğin kurtarılması için de bazı uygulamaların var olduğuna şahit olmaktayız. Başvurulan bu uygulamalar çoğu kez dinsel-büyüsel içeriklidir.

Kadınların ekonomik bağımsızlıklarının olmaması ve gerek kendi evinde gerekse baba evinde erkeklere bağımlı yaşaması her şeyi sineye çekmesine sebep olmakta, bu durum da boşanmayı engelleyici bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün bunların yanı sıra akrabalar arası evlilik de boşanma konusunda engelleyici bir tutum olarak göze çarpmaktadır. Yapılan araştırmalarla belirlenmiş bulunan ve yukarıda özetlenmeye çalışılan tüm bu faktörlerin yanısıra evliliğin dini nitelik taşıyıp kutsallaştırılması da boşanmayı engelleyici bir etken olarak kabul edilebilir.

3.3. ÖLÜM

İnsanoğlunun kaçınılmaz sonu olan ölüm, bütün insanlık tarihi boyunca her toplumun üzerine eğilip düşündüğü, çözümü güç bir problem olmuştur. Sadece günümüzün çağdaş, köklü ve büyük medeniyetlerinde değil, göçebe özelliklerini hala korumakta olan çok eski topluluklarda bile insanlar ölüm bilmesini çözmeye çalışmışlar, en azından güçleri ve düşünceleri nispetinde ona çeşitli anlamlar vermeye gayret etmişlerdir. Bunun için de çeşitli toplumlar, gelenek ve göreneklerinde, ibadet ve ayinlerinde, masal ve efsanelerinde ölümü sürekli anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmışlardır. Sağlam kaynaklara dayalı, köklü bir dini inanca sahip olan toplumlarda

ölüm olgusunu anlamlandırmak nispeten fazla problem oluşturmazken; bu imkanlardan mahrum göçebe toplumlarda ölümü anlamlandırmak o kadar kolay olmamıştır. İnsanların ölüm hakkındaki düşünce ve algılayışları, bir çok halk inanışının ve farklı uygulamaların doğmasına sebep olmuştur. Ölüm ile ilgili farklı inanış ve uygulamaları bünyesinde bulunduran geleneksel topluluklardan birisi de Maymana Özbekleridir ki onlara göre ölüm, genelde hayatın akışını içerisinde doğum gibi doğal bir olay gibi kabul edilmektedir. Özbeklerde ölüm fenomeni, “takdirat-i ilahi, hakka boyun eğmek, ölüm haktır” gibi ifadelerle anlatılmaktadır. Ölen biri isin genelde “Takdirat-i ilahi, Huda’nın rahmetine kavuştu, Huda aldı, dünyodon kaydttı (dünyadan ayrıldı), kaza taptı (vefat etti), can berdi (can verdi), suçsuz yere öldürülen veyahut savaşta ölen için (şehit boldu)” gibi ifadeler kullanılmaktadır. Eğer ölen çocuk ise “uçtu ketti, perişteler alıp ketti (melekler alıp götürdü)”, sözleri tercih edilmektedir. Ölüm ile ilgili bu tabirlerde, ölümü anlatmak için kullanılan Allah, melekvb. ifadeler, ölümü Allah’ın bir emri olarak kabul ettiğini göstermektedir.

3.3.1. Ölüm Öncesi

Hayatın en tabi sonu olan ölüm, yok olmanın vermiş olduğu endişe ve korku, Özbek Türklerinin ataları kültürüne bağlılıkları nedeniyle, yas merasimleri ve defin adetlerine derin izler bırakmasına sebep olmuştur. Ölüm korkusunun bilinç altındaki baskısıyla tedirgin olan halk düşüncesi, alışlagelmişin dışındaki bir takım davranışları, meteorolojik olayları, hayvanların hareket ve seslerini, rüyalarındaki görüntülerle, hastadaki psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri çoğu zaman ölümün bir işareti olarak kabul etmektedir. Özbeklerin arasında da ölümün habercisi olan ön belirtilerle ilgili halk inanışları bulunmaktadır. Bunlar yukarıda sayılan ön belirtilerden olan rüya, hastanın psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri etrafında yoğunlaşmaktadır. Buna göre, bazı insanların rüyada öleceğini gördüğüne inanılmaktadır. Örneğin rüyada daha önce ölen biriyle yemek yemek, onlarla bir yere gitmek veya önceden ölen bir akrabası tarafından çağrılmak, karmaşık kötü bir rüya görmek ölümün habercisi olarak algılanmaktadır. Özbekler ölümü hatırlatan ön belirtilerden rüya ile ilgili inanışların yanında, hastanın fizyolojik değişiklikleri de dikkat çekmektedir. Buna göre, ölmek üzere olan kişi insanlara gözünü yummadan yalvarır gibi bakmakta, dudakları kurumakta, ayakları ve elleri solmaktadır. Bütün bu durumlar o hastanın öleceğine işaret sayılmaktadır. Buna göre de yakınlarına ağır hasta diye haber verilmekte, bir yandan da hazırlıklar (en

azından sözlü olarak) yapılmaktadır. Her insanın gökte bir yıldızı vardır. Eğer bir yıldızın kaydığını görürlerse bunu birisinin öleceğine işaret sayarak, “benim yıldızım duruyor, inşallah benim yıldızım düşmez (kaymaz)” diyerek şükretmektedirler.

3.3.2. Ölüm Esnası

Özbeklerde genel bir uygulama olarak, ölmek üzere olan kişinin, diğer bir ifadeyle ölüm döşğinde yatan bir hastanın yanına molla, karı (hafız) gibi bir hoca çağrılmaktadır. Hoca ve hastanın yanında bulunan kişilerden biri Kur'an-ı Kerim'den Yasin süresini okumaktadır. Hasta konuşabilecek durumda ise vasiyetini söylemekte, yakınları ile vedalaşp, helalleşme anlamına gelen “razilik alma ve razilik verme” işlemleri yapılmaktadır. Ölmek üzere olup, canının çıkması yaklaştığı zaman hastanın yüzü kibleye çevrilerek hoca tarafından Kelime-i Şehadet ve Kelime-i Tevhit getirmesi telkin edilmektedir. Hoca veya yaşlı birisi, ölmek üzere olan hastanın ağzına su damlatarak onun cennete gitmesi için dua etmektedir. İnsanın canını, ölüm meleği olan Azrail almaktadır. Onlara göre, Azrail insanın canını türlü sebeplerle ve istediği şekilde görünmeden almaktadır. Yine Özbeklerdeki yaygın inanışa göre, Azrail insanın canını, insanın iyi ya da kötü olmasına göre almaktadır. Eğer insan iyi biriye ölümü kolay olur. İnsan kötüye ölümü çok zor olur. Buna göre, eğer ölen kişi, iyilik ve sevap işlerini çok yapmış, cömert olarak yaşamışsa, Azrail onun canını zorlamadan almaktadır. Ama kötü niyetli ve menfaatçi ise ölüm esnasında çok canı yanmaktadır. Ölümünden hemen sonra yapılan işlemler doğrudan doğruya dinle ilgili olup, onun etrafında toplanmaktadır. Ölünün öte dünyaya gönderilişine ön hazırlık niteliğindeki bu işlemlerin kimilerinin temelinde ölene “canlı” gözüyle bakmanın ve ondan korkmanın tipik belirtileri yatarken, kimilerin de ise sağlıkla ilgili düşünceler ve dinsel gelenekler rol oynamaktadır. Buna göre, kişi ölünce hemen hazır bulunanlar “İnna lillahi ve inna ileyhi raciun”⁶¹ ayetini okumakta ölen kişinin başının altındaki yastık alınmakta, gözleri kapatılarak çenesi bağlanmakta, elleri göğsünün üzerine konularak ayakları düzeltilerek ayak baş parmaklarından birbirine bağlanıp, yüzüne beyaz bir örtü örtülmektedir.

3.3.3. Ölüm Sonrası

Yukarıda bahsettiğimiz, ölümün hemen akabinde yapılan işlemlerden sonra ceset soğuyuncaya kadar ölüye el vurulmaz. Ceset soğuduktan sonra cesedin üzerindeki

⁶¹ Bakara Süresi, 156.

elbiseler makasla kesilerek çıkartılmaktadır. Ölünün başı sol tarafa, yüzü kibleye çevrilerek, ölü sırtüstü yatırılmakta ve üzerine beyaz bir örtü örtülmektedir. Aile fertleri, özellikle ölen kişinin varsa kızı ve hanımı, ağıt yakarak ağlamaya başlamaktadır. Ağlama fenomeni, onların ölene karşı duydukları üzüntüyü ifade ettiği gibi, aynı zamanda ölüm haberini duyurma ve komşuları çağırma için bir ilan vazifesi de görmektedir. Cenazeyi halka duyurmak için camilerde sela okunur ve duyuru yapılır. Ölümü haber alan kişiler genellikle şu cümleleri kurarlar: “İnna lillahi ve inna ileyhi raciun” diye dua ettikten sonra, “Yahsi adamdı, cayı cennet bolsun, oomin Allo akbar” (iyi adamdı, yeri cennet olsun, amin Allah-ü ekber). Bu arada komşular da ölü evine gelmeye başlamaktadır. Ölenin çocukları, en yakın aile fertleri ve akrabaları toplanıp cenaze defin işlemlerini nasıl yapacaklarını kararlaştırmaktadırlar. Cenaze evine gelen aileler yanlarında yaklaşık 2 metre genişliğinde 3 metre uzunluğunda bir kumaş bez getirmektedir. Bu bezler cenaze tabuta konulduktan sonra tabutun üstüne atılmaktadır. Bazen tabutun üzerinde 10–15 bez atıldığı görülür. Bu bezler cenaze defnedildikten sonra defin işlemleriyle uğrasanlara ölünün hayrına dağıtılmaktadır. Bu şekilde cenaze ve defin işiyle ilgilenenler para yerine bu bezlerden almaktadır.

Bir kişinin Cuma günü, Ramazan veyahut kutsal gecelerde ölmesi iyi bir insan olduğuna işaret sayılmaktadır. Bu zamanlarda ölen kişi için “yahsi künde öldü, cennetlik eken, her kimke bu künlər nasip bolmaydı, cennetke baradı (iyi günde öldü, cennetlikmiş, her kula bu günlerde ölmek nasip olmaz, cennete gitti) gibi sözler söylenmektedir. Bu günlerdeki ölüme gıpta edildiği gözlenmiştir. Cenaze bir sonraki güne bekletilmeden aynı gün içinde hemen defnedilmektedir. Dolayısıyla ölümden sonra anlattığımız işlemler yapıp bir yandan ölüm olayı duyurulurken, diğer taraftan da cenazenin defin işlemleri başlatılmaktadır. Ölü gömme hazırlığının önemli aşamalarından biri de mezar kazma işlemidir. Mezar için “kabir, güristan cayı, mezar” tabirleri kullanılmaktadır.⁶²Ölüye yapılacak en önemli işler arasında, kabri yeteri kadar geniş kazma, ölüyü beyaz bir kefene sarma, yıkama ve defnetme işlemleri yer almaktadır. Dolayısıyla insan, canını teslim ettiğinde, ölümün hemen akabindeki işlemler yapılırken, mezarı kazacak olan kişiler tespit edilmektedir. Dini inanç gereği mezar kazmanın sevabının çok olduğuna, mezar kazma işine şeytanın müdahale edemediğine inanılmaktadır. Bu yüzden Özbekler arasında gönüllü mezar kazmak

⁶² Farit Ağa, Kaynak kişi, araştırmacı yazar.

isteyenler çoktur. Mezar kazanlar malzemelerini alıp mezara gidince, mezarı kazmaya başlamadan önce Kur'an okuyarak bütün geçmişlerinin ruhlarına bağışlamakta, sonra mezar için uygun yeri seçmektedir. Mezar kazanlarla beraber ölü sahibi de muhakkak mezarlığa gitmektedir. Çünkü yakınlarının mezarının yanında bir yer göstermesi gerekmektedir. Mezarın yeri tespit edilince kazma işlemine başlanmaktadır.

Maymana'da Mezar dik dörtgen şeklinde yaklaşık bir metre derinliğinde kazılmaktadır.⁶³ Sonra batı tarafına yani kible yönüne doğru yuvarlak bir hazne oyulmakta, mezar boyunca büyütülerek içi mevtanın rahatça yatırılacağı bir biçimde kazılmaktadır. Mezarlarını, içinde iki adam rahatça dönebilecek kadar geniş kazdıkları görülmüştür. Mezar yaklaşık olarak 1, 5 metre eninde 2 metre uzunluğundadır. Bazen de mezarın boyutu ölenin yaşına, erkek ya da kadın oluşuna göre değişmektedir. Çocuk için mezar diz hizasına, erkekler için bel, kadınlar için ise göğüs hizasına kadar derin kazılmaktadır.⁶⁴ Mezarı geniş kazdırmak ölü sahibinin isteğine bağlıdır. Özbekler kendi akrabaları, dünürleri veyahut yakın dostları ile bir molla, karı gibi hoca cenazeyi yıkamaktadır. Cenazenin bulunduğu kısım ile insanlar arasına bir perde çekilmektedir. Bu perde çekme fenomeni, düğünün ardından gelin odasının ortasından çekilen perde (cimildik) ile benzerliği dikkatimizi çekmektedir. Burada insan hayatında önemli geçiş dönemi olan evlilik ve ölüm olaylarında yer değiştiren gelin ile dünya değiştiren ölünün yeni yerlerine hazırlık safhası, alıştırma aşaması gerçekleşmekte, bunlara yumuşak ve kolay geçiş sağlanmaktadır. Çünkü perde arkasında bekleme anı, gelinin yeni hayatına, ölünün de mezara dolayısıyla ahret hayatına en yakın olduğu, eski hayatlarından ayrılmak üzere bulundukları bir andır. Cenazeyi yıkayanlar yıkama işlemine başlamadan önce abdest almaktadır. Cenazeyi yıkayanların, eğer varsa, yakın akraba ve dünürlerden birileri olmasına ve namaz kılanların tercih edilmesine özen gösterilmektedir. Cenazenin nasıl yıkanacağı, hangi taraftan başlanacağı ve yapılacak işlemler hoca tarafından anlatılmaktadır. Mevtaya önce taharet aldırılmakta, abdestten sonra ağzı burnu üç defa ıslatılıp, sağ yanından başlamak üzere sol yanı ve bütün bedeni yıkanmakta, yani mevtaya boy abdesti aldırılmaktadır. Maymana'da ölünün elbiseleri, onu yıkayanlara ve yakınlarına verilmektedir. Mezar kazanlara ve ihtiyaç sahiplerine de verilebilmektedir. Burada işaret edilmesi gereken bir nokta da şudur ki, dağıtılan elbiseler, kişinin öldüğü anda üzerindeki elbiseleri değil, geriye kalan elbiseleridir.

⁶³ Farit Ağa, Age, kaynak kişi.

⁶⁴ Farit Ağa, Age, kaynak kişi.

Yıkama işlemi tamamlandıktan sonra ölü kefenlenmeden önce saçı taranmaz ve traş edilmez. El ve ayak tırnakları kesilmez.⁶⁵ Kefenler iplik çekerek birbirine bağlanıp, toplu iğne ile tutturulmaz. Ölü kefenlendikten sonra cenaze örtüsü açılmaz, cenaze kimseye gösterilmez. Ancak en yakın akrabalarından biri uzaktan gelmişse sadece yüzü gösterilebilir. Ölü yıkanıp kefenlendikten sonra tabuta konulmaktadır. Tabutun içi yumuşak olsun diye ince bir battaniye veya yorgan serilmektedir. Tabutlar kapaklı ve kapaksız olmak üzere iki çeşittir. Tabut avluya getirilince devre işlemi yapılmaktadır.

3.3.4. Devre (İskat)

Devrenin amacı, ölen kişiyi günahlarından kurtarmak, mezarında rahatça yatmasını sağlamaktır. Devre (iskat) işlemi şu şekilde yapılmaktadır: Maymana Özbeklerinde Mevlevi, molla, kari gibi hocalardan beş altı kişi toplanmaktadır. Devre için bir çuval un, tuz ve beze sarılmış bir miktar para hazırlanmaktadır. Devre için un, tuz ve paranın seçilmesinin sebebi, bunların bir kişinin yaşamındaki temel ihtiyaçlardan olması ve hayatının herhangi bir zamanında komşularından veya başka birisinden bunları alıp da geri vermemiş olması ihtimalidir. İlk önce içlerinde en saygın hoca, ölü için bir dua etmektedir. Daha sonra elindeki bez içindeki parayı yanındakine uzatmaktadır. Parayı alan kişi “aldım, berdim, kabul kıldım (ettim)” demektedir.⁶⁶ Bu şekilde para bütün hocaların elinde defalarca dolaşmaktadır. Böylece ölünün bu tür günahlarından, cenaze sahibinin ise ölüye karşı olan sorumluluğundan kurtulduğuna inanılmaktadır.

Devre işleminden sonra evin avlusunda, içinde cenaze bulunan tabut dua edilerek üç defa indirilip kaldırılmaktadır. Daha sonra avlunun kapısından ayakları ön tarafa gelecek şekilde çıkartılmakta, sokağa çıkınca tekrar baş tarafı öne alınmaktadır. Daha sonra tabut omuza alınarak mezarlığa götürülmektedir. Cenaze namazı mezarlıkta kılınmaktadır. Cenaze namazını, hazır bulunan hocalardan en saygın olanı kıldırılmaktadır. Cemeat musalla taşının önünden itibaren arka arkaya saf tutmaktadırlar. Bu saflar arka arkaya kesinlikle tek sayı olmalıdır. Namazı kıldırın hoca cenazeye gelen topluluğa üç defa “rahmatlı kanday adamdı?” (Bu kişi nasıl bir adamdı?) şeklinde soru sorar. Cemaat “yahşi adamdı, momin adamdı, çömert adamdı” gibi cevaplar verir. Ayrıca cenaze sahibi, ölünün alacak ve vereceklerini tespit etmek için cemaate dönüp

⁶⁵ Farit Ağa, kaynak kişi.

⁶⁶ Farit Ağa, kaynak kişi.

“her kimdi alıyatgen ya da beriyetgen bosen aytsin” (Alacağı olan benden alsın, vereceği olanlar bana söylesin/versin) diyerek üç kez tekrarlamaktadır. Böylece ölünün alacak ve vereceği tespit edilmiş olmaktadır.

Namazdan sonra tabutu dört tarafından hocalar omuzlarına almakta, her biri yedi adımda bir diğer bir köşeye geçmektedir. Bu şekilde her bir hoca tabutu her köşesinden taşımış olmaktadır. Daha sonra tabutu halk taşımaya başlamaktadır. Cenazeyi mezara yerleştirmek için ölünün yakınlarından iki kişi mezara inmekte ve tabutun içinden mevtayı alıp mezarlığa indirmektedir. Eğer cenaze kadın ise, cenaze evinde tabutun üzerine konulan bezler mezarın üstünde açılmakta ve bu şekilde mezarlığın içindeki defin işleminin görülmesi engellenmemektedir. Cenaze mezarın içinde açılan ayrı bir alt bölüme yerleştirilmektedir. Bu işleme “sapıtma” adı verilir. Cenaze, kabrin iç kısmında hazırlanan iç mezara yerleştirilince kefenin iki ucundaki bağlar çözülmekte, ölü yüzü kibleye gelecek şekilde yatırılmaktadır. Defin işlemine katılan erkeklerin hepsi ellerine bir avuç toprak alıp Kelime-i şehadet getirip üfledikten sonra bu topraklar kabrin içindekiler tarafından, bir bez içinde toplanarak iç mezarda cesedin etrafına serilmektedir. Mevta tam sapıtma ile yerleştirildikten sonra, kenarı taş veya pirketle örülmektedir. Mezarın geri kalan kısımları toprakla doldurulmaktadır. Cenazeye katılanların hepsi mezara toprak atmakta ve bunun da sevap olduğuna inanılmaktadır. Mezara toprak atmak için kullanılan kürekler el değiştirirken birinin eline doğrudan verilmez. Kürek önce yere bırakılır. Küreği alacak kişi küreği yerden alır. Cenaze defnedilirken hocalar defin işlemiyle ilgilendiğinden Kur’an okunmamaktadır. Cenaze defnedildikten sonra iki hoca mezarın iki başına geçerek sırayla Kur’an okur.

Yukarıda işlemler tamamlandıktan sonra mezar başında “tebliğ veya vaaz” diye adlandırılan konuşma adeti yerine getirilmektedir. Mezar başında hazır bulunan hocalardan (mevlevi, kari, molla, eşan) birisi uzunca bir dini konuşma yapmaktadır. Bu konuşmada İslam’ın temel inanç esasları, temel farzlar ve Hz. Muhammed’in hayatı ile ilgili konular üzerinde durulduğu, menkıbe ve sohbetlerin çok uzun tutulduğu gözlenmiştir. Konuşma bazen saatlerce sürmekte ve halkın çoğunluğun bu konuşmalar uzadıkça sıkıldıkları görülmüştür. Defin işlemi tamamlandıktan sonra insanlar, mezarlığın çıkış kapısına doğru yönelerek yedi adım attıktan sonra tekrar oturarak Kur’an okunmakta ve tekrar dua edilmektedir. İnanca göre mezarın başından yedi adım ayrıldıktan sonra kabirdeki Münker ve Nekir melekleri ölünün yanına gelmekte ve

ölüye “Rabbin kim?, Nebin kim?, Kitabın ne? vb. sorular sormaya başlamaktadır. İşte bu anda insanlar tekrar Kur’an okuyarak, ölünün bu soruları cevaplamasına yardımcı olduğuna inanmaktadır.

Ölen kişinin ailesi cenazeden bir kaç hafta sonra bir davet vermektedir. Bu davetin sonunda ölünün eşyaları fakirlere dağıtılmaktadır. Davete giden insanlar da bu elbiseleri almakta ve vefat edenin ruhuna fatiha okumaktadır. Bu olayda amaç, vefat eden kişinin acısını unutturmak ve fakir insanlara bir nebze olsun bu yolla yardım etmektir.

Cenaze evine bir hafta sürekli komşuları ve akrabaları yemek götürmektedir. Cenaze defnedildikten sonra ölünün belli günleri vardır. Adet gereği ölüye hürmet ve onu hatırlama maksadıyla, “hayrat” adı verilen dini törenler yerine getirilmektedir. Bunlar ölünün üçü, yedisi, kırkı ve seneliği’dir.⁶⁷ Bütün bu zamanlarda ölünün hayrına hayrat verilir ki bu zamanlarda yapılan işlemler aynıdır. Bazı aileler ölünün ruhuna kurban kesmektedir. Bu kurban eti yemek yapılarak gelen misafirlere ikram edilir. Cenaze evine gelen hafızlar tarafından üç defa hatim indirilmektedir. Hatim indirilirken okumaya sağdan başlanmakta ve her hafız bir cüz okumaktadır. Hatim bittikten sonra Kuran-ı Kerim üç defa öpülüp, ilk öpüşte başa, ikinci öpüşte sağ göze, son öpüşte sol göze götürülmektedir. Ayrıca her yıl Ramazan ayında ölünün ruhuna hatim indirilmektedir.

Birçok ailede, Perşembe’yi cumaya bağlayan akşam, cenazesi olan ailede ölen kişi ya da kişilerin ruhuna helva pişirilmektedir. Cenaze evindeki bu geleneğin uzun bir süre (iki-üç sene) devam eder. Hayırlı evlat olarak anılmak isteyen evlatlar, yaptıkları helva ile ölen kişinin ruhunu hoş tuttuklarına ve sevap kazandıklarına inanmaktadırlar.

3.3.5. Cenaze Evi ve Taziye Ziyaretleri

Cenaze evine baş sağlığı dilenmekte ve gruptan birisi Kur’an-i Kerim okumaktadır. Bu olaya Fatiha okuma anlamına gelen “fatya” adı verilir. Maymana Özbek cenaze evinde kırk gün yas olur. Sürekli taziye için akraba dost, komşu ve tanıdıklar cenaze evine gelirler. Taziyede genellikle “Khuda gecirsın, Allah bağışlasın yahşe adam edi” gibi cümleler kurulur. Cenaze evine birinci günden üçüncü gününe kadar çok sayıda ziyaretçi geldiği için, üç dört imam camiden Kur’an okuması için

⁶⁷ Bu merasim ölünün üçüncü, yedinci, kırkinci ve seneliği olarak belirlenmiştir. bu günlerden önce ölü evide Kur’an-ı Kerim hatmi indiriliyor, sonrada akraba, eş, dosta toplu yemek verilir.

çağrılır. Cenaze evinde kırk güne kadar radyo dinlenmez. Televizyon izlenmez. Cenaze evi kırk güne kadar sesiz sedasız kalır. Her gelen yakın misafir, ölen kişinin anne veya kız kardeşleri tarafından ağıtlar eşliğinde karşılanır. Taziye ziyaretleri genellikle kısa tutulur. Cenaze evinin üçüncü gününden sonra taziye ziyaretleri azalır. Cenaze evi bir yıla kadar taziyeleri kabul ederler bir yıl boyunca düğün, sünnet gibi eğlenceler düzenlemez, şık giyinmezler. Eğer aksi bir durum olursa toplum tarafından ayıp karşılanırlar.

3.3.6. Belli Günlerde Ölü Yemeği

Cenaze evinde birinci günde komşular yemek hayırlayıp getirirler. Üçüncü günde “hayrat” adı verilen toplu bir yemek verilir. Bu yemeğe bütün akraba, komşu eş, tanıdık ve fakirler katılır. Bu hayrat yemeği ölümden kırk gün geçinceye kadar her Cuma günü tekrarlanır. Bu yemeklerden önce veya sonra Kur’an-ı Kerim okunur ve ölen kişi için dualar edilir. Kur’an-ı Kerim hatmine otuz hafız katılır. Bu hafızlar sabah namazını kıldıktan sonra ölü evine gelirler yaklaşık bir, bir buçuk saat içinde Kur’an-ı Kerim’i hatmederler. Daha sonra ölen kişinin yakınları bir tepsi içinde su ve tuz getirirler. Hafızlar Kur’an’ı bitirdikten sonra tuzu ve suya karıştırırlar. İnanca göre bu tuzlu suyu bir hasta içerse şifa bulur. Hafızlara zarf içinde para da verilir. Ölünün kırkı geldiği zamanda da Kur’an-ı Kerim hatmi yapılır, ve büyük bir hayrat verilir. Bu hayrata uzak yerlerde yaşayan akrabalar da davet edilir. Maddi durumu çok iyi olanlar bir yıla kadar hayrat verirler. Bu hayratlardaki amaç ölen kişinin günahlarının azalmasını sağlamaktır.

3.3.7. Yas Tutma

Cenaze evinde bir yıla kadar yas tutulur. Ölen kişi genç olursa yas zamanı bir yıldan fazla olur. Yeni evlenen kişi öldüğü zaman ise onun eşi bir yıla kadar siyah elbise giyer ve beyaz bir başörtüsü takar. Maymana’nın Şirintagap İlçesinde dul kalan kadınlar beyaz başörtüsü yerine yeşil rengi tercih ederler. Bu başörtüsünün renginden dolayı o kadını görenler o kişinin dul olduğunu anlar. Ölen kişinin eşi, bir yıl içinde kimseyle evlenmez. Bazı kişiler de hayatlarının sonuna kadar evlenmezler.

Çocuk yaşıta ölenlerin yasını ise genelde anneleri tutarlar. Halk arasında küçük yaşıta ölenin yasının tutulmayacağına dair bir inanç vardır. Anne yası uzatırsa aile büyükleri devreye girerek anneyi teselli ederler.

Yas tutanlar bir yıla kadar hiç eğlenmezler. Düğün, nişan, sünnet gibi merasimlere katılmazlar. Kadınlar süslenmez. Elbeseleri sadedir ve bu elbiselerin rengi genellikle siyahtır. Yas tutanlar evlerine yeni eşyalar almazlar. Yası olan eve komşu olanlar da bu süreç içinde anlayışlı davranarak yaslı ailenin acısını unutmalarına yardımcı olurlar.

3.3.8. Mezar Ziyaretleri

Maymana'da mezarlık "goristan" olarak adlandırılır. Mezar ziyaretine çok büyük önem veren Maymana Özbekleri, yeni ölen bir kişinin mezarını kırk güne kadar sürekli olarak ziyaret etmektedirler. Mezarlık içinde kişinin özelliğine bir takım uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin; şehit olan kişinin mezarı başında kırmızı bez bağlanır. Bu kırmızı bez o mezarın bir şehit mezarı olduğunu gösterir. Bu bez yıprandığında yenisi ile değiştirilir. Maymana'da halk, kendi akrabalarının mezarlarını ziyaret etmeden önce o mezarlıkta bulunan büyük zatların mezarları ziyaret eder ve bu zatların mezarlarının başında mum yakarlar. Kişi daha sonra kendi akrabasının mezarının yanına giderek dua eder. Maymana'da genelde mezarlıklar sade ve topraktandır. Çok az sayıda mermerlerle çevrili mezarlar mevcuttur. Erkekler sabah namazından sonra mezarlıkları ziyaret ederler. Mezar ziyaretlerini erkekler haftanın her günü yapabilirlerken, kadınlar sadece Çarşamba günleri mezar ziyaretlerinde bulunurlar. Kadınlar mezarlığa helva yapıp götürürlər. Uzun süren bu mezar ziyaretinde kadınlar birbirleriyle sohbet edip birbirlerine yaptıkları helvalardan ikram ederler. Mezar ziyaretleri genelde ilkbahar aylarında yoğun olur. Özel günler dışında diğer mevsimlerde mezar ziyareti ise daha az yapılır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SPOR VE ÇOCUK OYUNLARI

4.1. SPOR

Spor, hangi seviyede ve nasıl planlanmış olursa olsun her olay gibi sosyal bir çevrede gerçekleşir. Sporun doğasında paylaşma vardır. Rastgele, dağınık, herkesin istediğini yaptığı, birlikteliğin ve ortak amaçların bulunmadığı bir etkinlik spor olamaz. Bu nedenle spor olayı toplumsal bir harekettir. Toplumlar spor olayı ile birleşirler, başarıları ortak kılarlar. Spor, insan yaşamının o kadar içine girmiştir ki statüleri, etnik yapıları, iş hayatını, modayı, aile yaşamını, ekonomiyi, dili ve ahlakı değerleri etkilemiştir. Spor toplum tarafından dikkate alınması gereken bir güç durumundadır.

4.1.1. Güreş

Maymana'da halkın yoğun ilgi spor çeşitlerinden bir "güreş"tir. Güreş müsabakaları, düğünlerde ve bayramlarda tertiplenir ve bu müsabakalarda cüzi miktarda para ödülü konur. Bu güreş müsabakaları eğlence amaçlı yapılmaktadır. Düğünlerde tertiplenen güreş müsabakalarında düğün yemeğinden sonra herkes güreşin yapılacağı alana gitmektedir. Bu meydana "mir-i meydan" ismi verilmektedir.⁶⁸ Güreşin yapılacağı meydan bazı camilerde ilan edilmektedir. Güreş meydanının ortasına içi şeker dolu üç tabak hazırlanmakta ve derecelendirilmektedir. Birinciye genelde koç, ikinci ve üçüncü tabaklarda ise para ödülü vardır. Kendine güvenen meydandaki tabağı kaldırmaktadır. Tabağı kaldırmak bir çeşit meydan okuma anlamına gelmektedir. Kendine güvenen herhangi bir kişi tabağı kaldıran kişiye rakip çıkmaktadır. Müsabakalar elemeli değil eşleşmelidir. Eşleşmelerde kilo ve yaş önemli değildir, bundan dolayı güreşçiler arasında sert tartışmalar çıkmaktadır. Bu nedenle güreş organizasyonu tertip edilirken karakola da haber verilmekte ve karakoldan bir devriye güreş meydanında bulunmaktadır. Üç tabağın dışında seyircilerden isteğe bağlı eşleşmeler de yapılmaktadır. Bu eşleşmeleri yapanlar güreşe ilgi duyan yaşlılardır. Rakibini yenene düğün sahibi tarafından bir miktar para verilmektedir. Güreşirken Özbek TONU denilen özel elbiseler giyilmektedir.

⁶⁸ M. Salih Hasas, Halk araştırmacısı, M. Salih Hasas, anlattıkları yazıya geçirildi.

4.1.2. Buz Kaşı/Oğlak Oyunu

Buz kaşı (Oğlak) oyunu Afganistan genelinde Farsça ismiyle meşhur olan at ile oynanan zor bir oyundur. Çok eskilerde Orta Asya'da Özbek Türkleri tarafından oynanırdı. Maymana şehrinde en çok izlenen spor oyunların birincisidir. Afganistan'da milli oyun olarak; Özbek, Türkmen, Kazak, Hazara, Tacik, Peştunlar arasında yaygın olarak oynanmaktadır. Özbek Türkçesinde adı "oğlak" olan bu oyun Derice'de (Farsça) de aynı anlamı taşıyan 'buz keşi' adını almıştır. Özbekçedeki "oğlak" kelimesi, Türkçedeki anlamıyla aynıdır. Derice'de kullanılan "buz kaşı" ismi; buz-keçi, keş-çekmek, buz keşi-keçi çekmesi anlamlarına gelmektedir.⁶⁹ Buna göre her iki dildeki adlandırma da aynı kavramdan hareketle belirlenmiştir. Oyunun doğuşu şu şekildedir: Bilindiği gibi at Türk milleti için vazgeçilmez bir binektir. Tarihi dönemlerde at özellikle savaş aracı olarak kullanılmış, Ata binmek halk içinde önemli bir meziyet sayılmıştır. Özbek Türklerinin ataları arasında dağ keçisi avına çıkmak ve dağ keçisi avlamak çok yaygın bir işti ve bu işi çok önem verilirdi. Pehlivanlar ve savaşçılar gece savaş için çıktıklarında at üzerinden avladıkları keçi veya başka avları yere uzanıp alabilme yeteneğine sahiptirler. Oyunun keçi veya oğlakla olan bu ilgisinden dolayı sözü edilen at oyunununa (oğlak) adı verilmiştir. Çok kuvvetli pehlivanlara (alaman) adı verilirdi. Alaman 'kelimesi bugün güçlü, kuvvetli, hızlı ve atik gibi kavramları ifade etmektedir ve bugün Afganistan Özbek Türkleri tarafından yine bu anlamda kullanılmaktadır. Bugün alaman kelimesi sadece Özbekçede değil, Farsça (Derice) da kullanılan Türkçe asıllı kelimelerden biridir. Şu halde önceden bir av olarak yapılan bu faaliyet, daha sonra oyun haline dönüşmüştür. Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere, oyunun esası; pehlivan at üzerinde iken yerden avlanan hayvanı alarak belirlenen yere götürüp bırakmasıdır. Bu oyunu oynamak, sergilemek isteyen insanların güçlü, çevik, hızlı ve tecrübeli olması gerekmektedir. Oğlak oyununu oynayan kişiye çapandaz veya pehlivan adı verilmektedir. Çapandaz kelimesi Derice (Farsça) ve Özbekçe olan iki kelimenin bir araya gelmesiyle meydana gelmiştir. İkisi birlikte koşarak atmak anlamını taşımaktadır. Bu oyunun iki tür şekli vardır ve bu oyunlar ödül konularak oynanır. Bu ödüller de oyun başlamadan önce oğlak oyunu hakemleri tarafından belirlenir. Oğlak Oyunu başlamadan önce helal dairesi ile bayrak tek ödülü sistemine göre belirlenip karar alındıysa, Pehlivan (çapandaz) oğlağı bayraktan dolaştırarak getirip helal dairesine

⁶⁹ Abdurrahim Masumi, "Oğlak Oyunu", *Kardeş Kalemler Dergisi*, Mart Sayısı 2009. s. 47.

ulaştıracak ve ödülü kazanacaktır. Oğlak oyunu başlamadan önce, eğer bayrağın ödülü ayrı ve daire-i helalın ödülü ayrı olarak belirlendiyse, ona göre oğlağı helal dairesinden götürüp bayrağa ulaştırılması pehlivana ödül kazandırır. Bayraktan helal dairesine ulaştırması ise ikinci ödülü kazandırır. Çapandaz oğlağı helal dairesine ulaştırıp dairenin içine bırakmalıdır. Helal dairesi belli bir noktada büyük bir daire çizilir. Pehlivan oyunun o bölümünü kazanabilmek için dairenin içinden aldığı oğlağı (buzağı) uzak bir noktada dikilmiş olan bayraktan dolaştırıp helal dairesine bırakması gerekir. Eğer oğlak dairenin içine düşmezse, o oğlak haram (murdar) olur. Yani oyuncu oyunu kazanamaz. Onun yerine hareketi tamamlayan bir başkası oyunu kazanır.

Oğlak oyunu iki şekilde oynanmaktadır. Birinci şekil 10-15 arası atlı gruptan oluşan iki veya üç grup halinde oynanır. İkincisi ise ikişer kişilik eşler halinde oynanır. Bunlar birbirine yardım etmek suretiyle oyunu kazanmaya çalışırlar. Oyun bir kaç saat devam eder. Kazanılan her oyun için şehrin (Bay) zenginleri tarafından para, cüppe, sarık , silah, at , el halısı gibi ödüller verilir. Eğer oyun bir kaç gün devam edecekse ilk günün galibi, eğer oyun tek günde bitecek ise günün ilk oyununu kazanan tuğ oyununu kazanmış olur. Caharçı tarafından oyunların son tur daki oyunu kazanan ahır oğlak yani oyunun finalini kazandığı için oyunun galibi ilan edilir. Sonra geçen senenin şampiyonu oyun sahasına girip takım halinde kamçısını yere diker. En çok ödülü de ahır oğlağı alan hak eder. Buna göre ilk oyunun adı “tuğ” son oyunun adı ise ahır oğlak adını alır.

Yarışa katılacak atlar çok hızlı, güçlü, ehil ve eğitilmiş olması gerekir. Afganistan Türkleri arasında at yetiştiriciliği çok yaygındır. Oyuna hazırlanacak atlar çok özenle beslenmekte ve iyi bir eğitimden geçmektedirler. Özellikle Afganistan’ın kuzey kentleri olan Maymana şehriden başka Cevizcan (Şibirghan), Mezar-ı Şerif (Belh), Aybek (Samangan), Tahar illerinde halk arasında atçılık çok yaygındır ve oğlak oyunu fazlaca sevilmeaktadır. Oyuna adını veren “oğlak” yaban keçisi avından alınmış olsa da son yıllarda oyunda keçi yerine dana kullanılmaya başlanmıştır. Oğlak oyununun oynandığı sahanın genişliği 500m, eni ise 300m kadardır. Sahanın bir ucuna daire çizilir diğer ucuna ise bayrak dikilir. Oyunu bilen bir kişi hakem olarak görev alır. Bir başka kişi ise “Caharçı”dır görevi ise oyuncuların ismini anons etmektir. Oyunda kullanılacak oğlak 40-50 kilo civarındadır.⁷⁰ Oyundan bir gün önce oğlak kesilir ve derinin yumuşaması için suyun içinde bekletilir. Çünkü sert derinin sağa sola çekildiği

⁷⁰ Masumi, s, 48.

zaman parçalanma ihtimali vardır. Deri yumuşak veya gevşek olduğu zaman yırtılıp parçalanmaz, aksine süzülerek daha dayanıklı hale gelir. Oğlak oyunu dini ve milli bayramlarda ya da misafir geldiğinde yöre halkına sunulur. Yazın havalar çok sıcak olduğu için bu oyun sadece kışın oynanır. Hava sıcak olduğu zaman pehlivanlar çabuk yorulur atlar da iyi koşamaz.

4.2. ÇOCUK OYUNLARI

Maymana Özbek halkı arasında, birçok dalda eğlenmek amacıyla yapılan oyunlar vardır. Bunların birçoğu teknolojinin de gelişmesiyle birlikte bugün halk arasında oynanmamaktadır.

Kızların ve erkeklerin oynadığı ayrı ayrı oyunlar vardır. Oyunlar, kış oyunları ve yaz oyunları şeklinde ikiye ayrılır:

4.2.1. Çıllay Oyunu

Bu oyun en az iki kişi tarafından, bir büyük ve bir küçük sopa ile oynanır. Büyük sopa ile küçük sopaya vurulur. Küçük sopa, belirli bir çizgiye kadar fırlar. Büyük sopa ölçü birimi kabul edilir. Küçük sopanın, kaç büyük sopa kadar uzağa gittiği ölçülür. Ölçümü yapan kişi atışı izleyen kişidir. Atışı yapan kişi kaç sopa kadar uzağa fırlattığını doğru tahmin ederse oyunu kazanır. Sonra sıra diğer oyuncuya geçer.

4.2.2. Top Oyunu

Bu oyun, kış ayında genç erkekler tarafından oynanır. Toplar yünden veya çeşitli kumaşlardan yapılır.

4.2.3. Gözcüm Oyunu

Kızlar tarafından oynanan bu oyunda gözler bir kumaş parçasıyla bağlanır ve kızlar birbirlerini bulmaya çalışırlar. Gözcüm oyunu daha çok geceri oynanır. Bu oyun, genellikle kızlar birbirlerinin evini ziyarete geldiklerinde tercih edilir.

4.2.4. Aşığ Oyunu

Koyunun ön ayağının dirseklerinden alınan kemikler ile oynanan bu oyun için 6-10 kemik gereklidir. Erkek çocuklar kemikleri farklı renklere boyarlar. Bu kemikler bir çizgi üzerine dizilir. Önceden belirlenmiş kemiği kim vurursa oyunu o kazanır. Bu oyun günümüzde halen Özbek çocukları arasında oynanır.

4.2.5. Beş Taş Oyunu

Bu oyun da daha çok kızlar tarafından oynanır. Fındıktan küçük beş taş seçilir. Taşardan biri diğer dördünden nispeten daha büyüktür. El ve parmaklarla, sayı sayılarak oynanan bir oyundur.

Meydana'da yaşayan Özbek halkı arasında, hayvan dövüştürme oyunları çok fazladır. Bir kaçından söz edelim:

4.2.6. Keylik Oyunu (Keklik Oyunu)

Keklikler belirli günlerde dışarı çıkarılmak kaydıyla özel bir kafeste beslenir. Keklikler iki amaçla yetiştirilir: Birincisi dövüştürmek için, ikincisi ise güzel ötmesi için.

Belirli semtlerde hemen hemen her evde keklik beslenir. Keklik oyunları, bahar mevsiminde ve kırsal alanlarda yapılır. Nevruz bu oyunlar için özel bir gündür. Meydana'da bu oyunlar, insanların oluşturduğu geniş bir daire içinde gerçekleştirilir. Onlarca keklik sahibi, kekliklerini bu alana getirir. Keklik kafeslerinin özel örtüleri vardır. Dövüş sırasında bekleyen kekliklerin örtüleri açılmaz. Böylece keklikler korkmadıkları için daha rahat dövüşebilir. Bir keklik kazandığı zaman sahibi büyük bir para ödülünün de sahibi olur.

4.2.7. Horuz Oyunu (Horoz Oyunu)

Horoz oyunu da bahar ve yaz aylarında gerçekleştirilir. Horozlar da aynı keklik gibi dövüştürülürler ve özel olarak beslenirler.

4.2.8. Köpek Dövüşü Oyunu

Bu oyun da Maymana'da çok popüler bir oyundur. Dövüştürülen köpekler farklı cinstendir. Cuma günü resmi tatil olduğu için oyunlar da genellikle cuma günü düzenlenir. Köpekler birbirini parçalayacak biçimde vahşice dövüştürülür. Kaçan köpek oyunu da kaybetmiş sayılır.

4.2.9. Bodana Dövüşü Oyunu

Özellikle seher vaktinde ötmeye başlayan bu kuşu bodana severler özel olarak beslerler. Kuşun daha iyi öteceğine inanılarak bodanalar gün boyunca elde gezdirilir ve sevilir. Özel besiyeye alınan bodanalar ötme ve dövüş yarışmalarına sokulur.

4.2.10. Deve Oyunu

Özbekler arasında birçok hayvanın olduğu gibi develerin de dövüştürüldüğü oyunlar vardır. Bu oyunlar bazı özel günlerde ve özel yerlerde düzenlenir.

4.2.11. Kaşık Oyunu

Daha çok gençler arasında yaygın olan bu oyun, kaşıkların birbirine vurularak çıkan ritimli müzik eşliğinde dans edilmesine dayanır. Bir sahne üzerinde 4-6 kişiyle oynanır. Bu oyun düğün, sünnet, özel davet gibi toplantılarda icra edilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

HALK EDEBİYATI

5.1. KOŞIKLAR

Koşık Afganistan Özbekleri arasında genel anlamıyla türkölere verilen addır. Afganistan Özbek Türkleri arasında halk türköleri yâr yârlar, ölung ölungler, nay naylar, sabzıvan koşıkları, mehnat koşıkları, kahramanlık koşıkları, yığı yoklavlar, balalar koşukları gibi değişik adlarla birbirinden ayrılmaktadır. Afganistan Özbeklerinde düğünler, sünnetler gibi özel günlerde bu şiirler okunur. Yâr-yâr ve ölung şiirleri genellikle yaşlı kadınlar tarafından söylenir. Nay-nay şiirleri ise genç kızlar tarafından söylenir.

5.1.1. Sabzıvan (Yazı ve Zeba) Koşıkları

Afganistan Özbek Türklerinin halk edebiyatının en zengin ürünleri olan Sabzıvan koşukları anonim halk türköleri olup, günümüze kadar sözlü olarak varlığını sürdürmektedir. Sabzıvan koşıkları dörtlüklerden meydana gelir. 11 ile 16 hece ölçüsüyle ve aaba kafiye örgüsüyle söylenir.⁷¹

Sabzıvan koşıkları, vaktiyle çok yaygın olan ama günümüze ulaşamayan Yazı ve Zeba destanından geriye kalan dörtlüklerdir. O yüzden bu dörtlüklere Yazı ve Zeba koşıkları da denebilmektedir. Afganistan Özbek aşıkları tarafından dörtlükler halinde söylenen bu şiirler Yazı ile Zeba'nın saf ve temiz aşkını anlatır. Siyah Muy ve Calali, Vamıkı Vuzrah, Leyli Mecnun gibi aşk destanlarından birisi de Yazı ve Zebo destanıdır. Bu aşk hikayesi aslında bir destandır. Fakat günümüze sadece şiir parçaları ulaşmıştır. Yazı ile Zeba destanının koşuklarının adının Özbek halk araştırmacısı Dr. Fayzullah Aymak, “Sabzıman” veya “Sabzıvan” adlarıyla anıldığını kaydetmektedir. Sabz kelimesi Farsça'da yeşil anlamında isim olarak geçer. Vanda isimden isim yapan ek konumundadır. Sabzıvan “yeşillik” anlamına gelir. Bu halk koşukları Afganistan'ın Maymana, Sarpul, Çavızcan şehirleri ve köylerinde kadınlar ve nadir olarak erkekler tarafından söylenen aşk konulu koşuklardır.⁷²Bu şiirler, Dr. Fayzullah Aymak ve Salih Muhammet Hasas tarafından toplanarak kitap haline getirilmiştir.

⁷¹ Muhammet, Salih Hassas, *Sabzıvan Koşukları*, Mezar -ı Şerif 2005. s, 27.

⁷² Hassas, s, 29.

Dr. Fayzullah Aymak 1980 yılında bu koşukları toplayarak “Halk Dordaneleri” adıyla Afganistan’ın başkenti Kabilde yayımladı. 1986 yılında “Afganistan Özbeklerinin Halk Koşukları” adlı kitabını Taşkent’te kiril alfabesiyle yayımladı. Dr. Fayzullah Aymak’ın 2003 yılında yayımladığı “Sabzıvan Koşukları” yine bu şiirleri içinde barındırır. Bu bağlamda Dr. Fayzullah Aymak’tan sonra en çok bu şiirleri derleyen kişi, Muhammet Salih Hasas’tır. M. Salih Hasas 17 yaşından itibaren halkın arasında olup, koşukları toplamaya başlamıştır. Bu şiirleri 2006 yılında yayımlamıştır.

1994 yılında Alman halk araştırmacısı Inge Borg, Afganistan Özbeklerinin halk edebiyatı ile ilgili araştırma yapıp, Almanca ve İngilizce Sabzıvan koşuklarının bir bölümünü yayımlamıştır. Anonim olan *Sabzıvan koşuklarından* etkilenecek bu hece ölçüsüyle ve içerikle Abdulhak Kuygen ve Muhammed Alim Lebib adlı Özbek şairler *Sabzvân Koşukları* yazmışlardır, Detaylı araştırma olmadığı için bugün bu halk ürünleri yavaş yavaş kaybolmaya yüz tutmuştur. Sabzıvan koşuklarının ortaya çıkışı Yazı ve Zeba’nın aşkından doğmuştur.

Afganistan’daki Özbekler arasındaki rivayete göre, “Yazı” adlı aşık Maymana şehrinin Almar ilçesinde dünyaya gelmiştir. O “Zeba”adlı bir kıza aşık olup aşk acısından dolayı Mecnun gibi aşk şiirleri söyleyerek gezinirmiş. Zeba ise Maymana’nın Gülcan Seyat köyündenmiş. Babası, Kıpçaklık Mula Artıkmiş. O dönemde bu iki aşığın kavuşmaları çeşitli nedenlerden dolayı engellenmiştir. Yazı, aşk ayrılığına daha fazla dayanamayarak kendini öldürmüştür. Yazı, Zeba’nın evine yakın bir mezarlığa defnedilmiştir. Zeba sevgilisinin öldüğünü duyunca o da mezarlığa giderek sevgilisinin mezarı başında kendi canına kıymıştır.⁷³ İşte bu aşk destanından başlayan ve günümüze kadar devam eden bu koşuklar zengin bir halk kültürü taşımaktadır. Genellikle dördlük şeklinde söylenen koşuklar Afganistan Özbeklerine mahsusdur.

Afganistan’daki Özbekler, Tacik ve Peştunlarla bir arada yaşadıkları için bu koşuklarda Farsça, Arapça ve Peştunca kelimelere rastlanmaktadır. Bu koşuklar kız isteme, nişan, evlilik gibi törenlerde, bayramlarda ve Nevruz günlerinde, kırlardaki pikniklerde kadınlar tarafından söylenir. Yöresel kıyafetleri ile halk oyunları oynarlar. Sabzıvan koşuklarında genelde Yazı ve Zeba’nın isimleri sık sık geçmektedir:

Çölda kördim çöl börünü uyini
*Sağınib-man Yazı canınig boyini.*⁷⁴

⁷³ Aymak, *Halk Durdaneleri*, s. 4.

⁷⁴ Aymak, *Halk Durdaneleri*, s. 37.

(Çölde gördü çöl kürün evini
Özlemişim Yazı canın boyunu).

5.1.1.1. Sabzıvan (Yazı va Zeba) Koşıklarından Örnekler

5.1.1.1.1. Arap Harfli Özbekçe Metinler

آیت دیگنده آیتیب بیرمس می، کیشی
کیشینی قربانی بولمس می، کیشی.
آیت دیگنده آیتیب بیرسه رازینی،
بیسنگ چاقیب بیر بادامنی مغزینی،
بیسنگ چاقیب بیر بادامنی مغزینی،
ییگیت بولسنگ کوتر، قیز نینگ نازینی.

آیت دیگنده آیتیب بیرمس می، کیشی،
یخشینی قربانی بولمس می، کیشی.
یخشی نی آغزی تیککن پیاله گه
اوخشه یدی سحر آچیلگن لاله گه.

آهسته-آهسته باره میز، گور باشیگه،
قولاق سالینگ یازی جان نالیشیگه.
خدادن حکم بولیب، یاریلسه گور،
من توشسم یازی نینگ یانباشیگه.

آنه جانیم مافه دن نان اوزه تدی،
سیور یارگه تخت روان توزه تدی.
خدا بیرسین بابا دهقان مالینی،
سیور یارگه کوپ ساوغه لر اوزه تدی.

آی یوزینگه قاره زلفینگ قنغیراق،
سینی درد ینگ منگه اورسین کیل بیراق.
من سینی: "یاریم" دیدیم، "جانیم"، دیدیم،
مبارک قد ملرینگ قویگین بیراق.

آی یوزینک آی لرده بولسین ، دوگانم ،
تقدیرینگ بایلرده بولسین ، دوگانم .
بای لرنینگ کتته - کتته قیزلری بار ،
ایشیگینگگه چوری بولسین ، دوگانم .

آلتی آلیک چوپان ایدیم ، هاره من ،
شولکیچه ، قویلرنی ، هیده ب باره من .
خیر بیرینگ سیور یاریم اوزیگه ،
شولکیچه د یدار کورماققه باره من .

آلمه د یب قویدیم ایاق زردالیگه ،
یار قره مس غریبلرنینگ حالیکه ،
یار قره سه غریبلرنینگ حالیکه ،
بوی اوخشر پسته نینگ نهالیگه .

آلمه د یب قویدیم ایاق زردالیگه ،
چیان چا قدی چیدالمه دیم درد یگه ،
هر علاج بار دیر ، چیان نینگ درد یگه ،
هیچ علاج یوقدیر جدالیک درد یگه .

آلمه د یب قویمه ایاق زردالیگه ،
اختیار بیرمنگ کیشی نینگ قولیگه .
اختیار بیرسنگ کیشی نینگ قولیگه ،
آسیلرسن ظالم لر نینگ داریکه .

آلمه لر آقیب کیلر پوستی بیلن ،
آغینیم اوینه ب کیلر دوستی بیلن .
امبارینی تولدیرر طلا بیلن ،
قلپاغینی تیکه بین ، بسم الله بیلن .

آسماندن یانغاق توشدی - تاقه سی یوق ،

يارانلر ، بو د نيا نينگ وفاسى يوق .
 يارانلر ، يخشى ايينگ يخشى كيینگ ،
 ايرته بير كويك كيلر يقاسى يوق .

آسماند ن يانغاق توشيب چاقيلمه سين ،
 قوى اوليب قوزى سى منگره ب قالمه سين .
 قوى اوليب قوزى سى منگره ب قالسه گر ،
 ييگيت اوليب يارى جوره ب قالمه سين .

آيينه دن آلتين تراغيم بار ميني ،
 اندخوى جانده بير سوراغيم بار ميني .
 اندخوى جانده بير سوراغيم زيبا جان ،
 بير كوره ي ديب انتظاريم بار ميني .

آيينه ديك آلتين تراغيم بار ميني ،
 قوش تيره كده ، بير سوراغيم بار ميني .
 قوش تيره كده ، بير سوراغيم يازى جان ،
 بير كوره ي ديب انتظاريم بار ميني .

آته داش قلعه سيدن آتيله دى تاش ،
 باشيمده الماس قيليج كوزيمده ياش .
 كوزيمنى آچه ي ديسم كوپ قرينداش ،
 قرينداشدين نى فايده ، جان آته داش .

آته-آتم شهريده سيور ايديم ،
 تنگه دن بيش تاش قيليب اوينر ايديم .
 تنگه دن بيش تاشيمنى ياشيرديلر ،
 آنه جانيم شهريدن آشيرديلر .

آسمانده گى آيگه قره نك ينگه جان ،
 چاينكلرگه چايلر قوينگ ينگه جان .

آغه گینم کیلر وقتی بولییدی ،
چپرکت گه جایلر سالینگ ینگه جان .

آتگه میندیم ، قولیم بیتمس یالیگه ،
صدقه بوله ی لبگینگ نی خالیگه .
داد و بیداد آته - آننگ قولیدن ،
رحمی کیلمس مین غریب نینگ حالیکه .

آق بیله ککه بیله ک اوزوک یره شر ،
بینگی تار بولسه بیله ککه چرمه شر .
مین باشینگدن ایله نی گلد یك یاریم ،
سیزگه دولت ، بیزگه کولگی یره شر .

آق بیله ککه ، قیزیل عقیق تاقمرمن ،
هم نفسیم ، سیزنی قییردن تاپرمن .
یول اوستیده مکتب بیلن اداره ،
دم-بد م ایلچی نی قه یدن تاپرمن .

آق بیله ککه ، قیزیل عقیق تاقه من ،
ایجمالیم سینی قه یدن تاپه من -
ایککی میز نینگ اره میز توققیز فرسخ ،
هر زمان ایلچی نی قه یدن تاپه من .

آق گل ایدیم ، قیزیل گل گه چیتدیلر ،
آزاد ایدیم بندی قیلیب ساتدیلر .
باریب ایتینگ ، مینی ساتگن آنه م گه ،
مینی ساتیب نی مراد گه ییتدیلر .

آتگه ایگر سالدی حیرانلیک بیلن ،
جلودن توتدی پریشانلیک بیلن .
مین باشینگدن ایله نی یککه بیگیت ،
چیقدی اویدن ، دیده گریان لیک بیلن .

آق ايپك قيزيل ايپك نينگ تارى من ،
 شهرده گى شاه جوان نينگ يارى من .
 شهرده گى شاه جوان ياريم ديسه ،
 كيچه نى كوندوزگه قويمه ي باره من .

آق ايپك قاره ايپك نينگ تارى من ،
 شبرغان ليك شاه جوان نينگ يارى من .
 شبرغان ليك شاه جوان ياريم ديسه ،
 كيچه نى ايرته گه قويمه ي باره من .

آق آتینگ دن بوز آتيم يخشى راق ،
 تيلپه گينگد ن كله پوشيم يخشى راق .
 بير نيچه نامرد گه محتاج ايتگونچه :
 چرخ ييگيريب نان ييگه نيم يخشى راق .

آق پخته مله پخته ايگيره من ،
 توت درخت تنه سيگه ، يوگيره من .
 توت درخت تنه سى سينمس ميكن ،
 سفر قيلگه نيم ييلى تولمس ميكن .
 تولمه سه تولمه ي كيتسين اونى ييلى ،
 قوم و خویش كوره من ديب كيلمس ميكن .

آق تاميزده قيزيل آلمه تيره من ،
 گُل ايسكه يسيز گُل نى اوزيب بيره من .
 گُل ايسكه سنگيز گُلز قوليمده دير
 يارگينم محبتى دليمده دير.

آق اوزيم قاره اوزيم نى اوزد يلر ،

شیره سینی سیم سبتدن سوزدیلر
قیرقیلسین یمان آدلرنینگ تیلی
ایللیک ییل لیک عمارت نی بوزد یلر.

آق اوزیم قیزیل اوزیم غجوم - غجوم
سفرگه کیتیپ باره دی یلغیزیم .
اولتیرگن کتته - کیچیک قول کوته رینگ
ساغ باریب سلامت کیلسین یلغیزیم.

آق ایپک قاره ایپک آلدیره یلیک
پوته گه نقش و نگار سالد یره یلیک
پوته نی آغینینگیزگه باغله ته یلیک
دشمن لرنی خواری زار ییغله ته یلیک.

آق یوزیمگه قاره زلفیم توشیبد یر
سایه سیده قیزیل آلمه پیشیبد یر.
بازار بارسم قیمت آلینگ ارزان من
ییتیم بچه سیزگه عشقیم توشیبد یر.

آق کاغذ ده ی قه سیرده یدی تونینگیز
تولگن آیده ی تونیپ بارر یوزینگیز.
مین بیلمه دیم نیمه سیر بارایکن
یوره گیم گه سیغدی شیرین سوزینگیز.

آغه گینم درخت گه یلمه شه دی
درایی کوپک - ایشتان یره شه دی .
درایی کوپک - ایشتان بخیه قیله ی
اویقونگیز کیلسه تیزه م تکیه قیله ی .

آق یوزینگه قره زلفی توشیبدی
سایه سیگه قیزیل آلمه پیشیبدی
بازار ایلتنینگ بهاء سینی کوپ قویینگ

خریدارنى اونگه عشقى توشییدی.

آغه گینم رومال یوباردی اوزیگه
مین بونی قنناق تیکه ی اندازه گه
مین بونی تیکسم تیکه ی اندازه گه
بیلیگه باغله ب چیقسین دروازه گه .

آغه گینم دن کیلر گُلنی ایسی
باله لری ایگی کوزیم بهری سی
باله لرینی بیر-بیریدن کم کورسم
سیتیلیب تورسین کوزیم نینگ قره سی.

آغه جانیم بیرتام سالییدی پسگینه
ایچیگه گل اکییدی یید سگینه
گلیدن آله ید یسم تیکانی بار
لبیدن اوپه ید یسم شگری بار.

آغه جان مین سرینگدن ایلله نی
مین سینی تاج سرینگدن اورگیله ی .
قوششه کاکل نی خیالینگ گه آلیب
آپه دیگن تیللرینگدن اورگیله ی .

آغه جانیم بیر قیز بار لاچینی
باغ ایچیده او اوره دی ساچینی.
یوره گیم ده بار ایدی یاریم بولسه
یوره گیم ایته دی آلیب قاچ اونی.

آغه جانیم نیگه کیلمس بولدینگیز
کیلسنگیز هم اویگه کیلمس بولدینگیز
نیچه بیر دشمن نی سوزیگه کیریپ
سلام بیرسم علیک آلمس بولد ینگیز

آغه جانيم آق اوينگه قورى بار ،
هر قوریده لعل و جوهر درّی بار .
آتگینگدن اورگیله ی آغه جانيم
راست یوزینگ ده خاکه طلا نوری بار.

آغه جانيم اويدن چيقر ایلا مینن
کرکی دن توی کیلر لیرا مینن
کرکیدن کیلگن توی قندالت دور
آته سیدن قیز آماق سلطنت دور.

آغه جانيم اون سکیزده یاشینگیز ،
ینگی چیققن آی گه اوخشر قاشینگیز .
چتر دولت سایه سیگه باشینگیز
آته نگیز هم آننگیز یولداشینگیز.

آه اورسم آهیم ملامت د یر منگه،
بیغله سم کُنلر قیامت د یر منگه.
تیریکلیکده آته - آنم دن ایریلد یم
بو نیچوک قیامت د یر منگه.

اکه جانيم قوش ارغیمچاق اوچه دی،
قولیده چینی کاسه سو ایچه دی.
چینی نی نادانگه بیر سنک سیند یرر،
اوکه جانيم قچان کونگیل تیند یرر.

الوان کویلك کید یم ، حالیم بیلمه دی،
خسته یاتدیم ، بیر کیلیب سوره مه دی.
خسته یاتسم ، بیر کیلیب سوره مه سه.
هیچ کیم هم آته-آنم دیک بولمه دی.

الموریت نینگ شاخه سی سینمس میکن،

نامرد گه ، توشگن قیزی تینمس میکن.
 نامرد گه ، توشگن قیز نینگ رنگی سریق،
 کوزیدن یاش آقه دی مثل اریق.

اندخوی جان یولیگه توشدی اوزیگیم،
 قچان کیلر مینی کوزی سوزیگیم.
 قچان کیلسه مینی کوزی سوزیگیم،
 صداغه ی سریم گه ایتگن اوزیگیم.

اندخوی نینگ کروانی کیلگه یمی شو گون؟
 درد گینم درمانی کیلگه یمی شو گون؟
 درد گینم درمانی دیر عزیز جانیم،
 اویگینم سلطانی کیلگه یمی شو گون؟

اریغنی او باشی بار، بو باشی بار،
 تیوه چینی کوک تیکان گه خوشی بار.
 قولیده اره سی بار، تیشه سی بار،
 باشیده مینگ تنگه لی سلّه سی بار.

اوزیگینگنی کوزلری بیتر منگه،
 دوست دن هم دشمن سوزی اوتر منگه.
 ساغ بولینگ امان بولینگ ای دوستلریم
 هر بیرده آوازه نگیز، بیتر منگه .

اوزیگیمنی کوزلری مرمری تاش،
 مینی تشله ب کیتگن آغم بغری تاش.
 مینی تشله ب، کیتگن آغم بغری تاش
 قولیمده ایپک رومال کوزیمده یاش.

اوی گینگن آلدیده، اوچاق دلبریم،
 قوی گینگن بیمه یدی پوچاق، دلبریم.

چاقیب بیرسم بیدی، ینغاق مغزی نی
یگیت بولسه، کوتر سین قیز نازینی .

اوی، سوپرینگ اویگه مهمان کیله دی،
مهمان ایمس مهربانیم کیله دی.
مهمان ایمس، مهربانیم یازی جان
چَب بیریب، اوزاق یولدن کیله دی .

او باغدن بو باقچه اوتدیم، آلمه دیب،
ایگه سی قیچقیره دی: توت - قویمه دیب.
اگر ده من شول بلا دن قوتیلسم
قَیته دن توتَم آتینگنی، آلمه دیب .

اوزاقدن کورینه دی کوک تون لیگیم،
یگیتلر ایچیده قیزیل یوزلیگیم.
یگیتلر نینگ زوری بارو زری یوق
یگیتلر ایچیده زرباغ تونلیگیم .

اولتیریب من کتته تامنی توریده،
ایککی کوزیم سرپل جان نی یولیده.
سرپل جان نی تاغ و تاشی اویلسین
آغه جانیم بوی - باشی کورینسین.

ایگنه گنم ایتدی دیب اوردینگ آنه م ،
مین کیتر من ساغ - امان قال گین آنه م .
آق سوتینگگه راضی بولگین آنه جان ،
امان کیته ی دعا بیرگین ، آنه جان .

ایگی درخت بیر-بیریگه باقه دی ،
اورته سیدن آب زمزم آقه دی .
آب زمزم سویدن ایچگن تاغم ،
خاتین آلیب بیزلردن کیچگن تاغم ،

خاتین آلیب بیزدن کیچمس اید ینگیز ،
غم بیلن درمان ده بولگن سیز تاغم .

ایگی درخت بیر - بیرگه سایه دی ،
اورته سیده زیبا جان کر یایه دی .
یخشی نینگ بیرگن پولی دستمایه دی ،
همیشه یمانگه عمرینگ ضایه "ضایع" دی .

ایگی کوزیم یولده قالدی ، خدا جان ،
مینینگ یاریم نیرده قالدی ، خدا جان .
مینینگ یاریم جایدادیگه ییتیشدی ،
مینى بورگه یککه قویدی ، خدا جان .

ایشیکیدن بویله دیم ، کوردیم اونى ،
کاکلی و چون عجب گلزاری نی .
کاکلیگه یره شر مشکین تراغ ،
اوزى اونده کورمه دیم دیدارینی .

ایشیگیمنى کوزیگه توت پیشیدى ،
دشمنیم نی کوزیگه گل توشیدى .
اویى کویگور بای قیزی نی قولیدن ،
خیر آباد کوچه سیگه خون توشیدى .

ای دوستلریم خواجه خیران کیته میز،
باره - باره باغ و بوستان ییته میز.
عزرائیل کیلسه جانیم نی آلگه نی
جاندی بیریب، ارواح آلیب قیته میز .

ای ییگیت آتینگ نیمه مخصوم زاده،
سن که کوپنی کورگنسن ملا زاده.
سین اوزینگ کوپنی کورگن ملا زاده
مین که بیر آچیلمه گن گلی لاله .

ای خدا یا من نیچون دیوانه من،
تندری توسنگه توشمه ی یانه من.
بو دنیاده بار ایدی ایکی دوستیم
بیرین کورسم بیرین کورمه ی اوله من .

ای فلک سین مینی قیلد ینگ ناتوان،
پاده واتلیکدن بولیب من ناتوان.
ناتوان لیک زخمی نی کورگن ایدیم
اولتیریب تورماققه حالیم، نی گمان .

ای خدایا یاشلیگیمده، اولسم ایدی،
بهشت نی اوچمه قوشی بولسم ایدی.
بهشت نی اوچمه قوشی اوچر کیتیر
بهشت نی بلبل قوشی بولسم ایدی .

ای خدایا دولتیم زیاده قیل،
قوی بیرسنگ بری سینی، قوزی قیل.
تیوه بیرسنگ اوندن هم اضافه قیل
آت بیرسنگ دشمنیم، پیاده قیل .

ای خدایا! بیر مرادیمنی شوگون،
غصه لر قیلدی یوره گیمگه، توگون.
غصه لر قیلسه یوره گیمگه توگون
توگونلر آچیلسین تیله گیم، شوگون .

ای خدایا! آسمانی بی ستون،
شو دنیا ده بار میکن بغری بوتون،
شو دنیا ده بولسه گر بغری بوتون
کاغذ دن قلعه سالی، قاردن اوتین .

ای خدایا! قُد رتینگنی شیوه سی،

فرزند دور آدمیزاد میوه سی.
 آدمی گه او غیل فرزند بولمه سه
 سبیل قالر آتی بیلن تیوه سی .

ایشیگینگه سوپه ساله ی چیم بیلن،
 من کیتته من - سن قاله سن کیم بیلن.
 من کیتته من یولده یولداشیم بیلن
 سن قاله سن اویده کوز یاشینگ بیلن .

اوراق سالد یم ارپه - بوغدا ی بویگه،
 سوراق سالد یم قیصار جان نینگ یولیگه.
 باریب ایتینک قیصار جان نینگ خانیکه
 زیبام نی یوپرسه لر اوز اوئیگه .

اوق آند یم اچیق تماکی آنه جان،
 عشق دل، اچیق ماکی آنه جان.
 من که کوید یم باشقه منگه کویمه دی
 کویگه نیم بغریم نی چاکی آنه جان

بیرکه ده اوزدی تونیم نینگ باغینی،
 اورته گه قویدی جدالیغ داغینی.
 آغه جانیم، مهمان بولیب کیتسه لر،
 مشعل یاقسم ایلیگیم نی یاغینی.

بیر گل اوزدیم باغ گلی نینگ باشیدن،
 خوش خبر کیلدی یاریم نینگ قاشیدن.
 خوش خبر کیلسه یاریم نینگ قاشیدن،
 گل بیلن بادام ساچه بین باشیدن.

بیر گل اوزدیم بیر درخت نینگ باشیدن،
 بیر خط کیلدی آغه گینم قاشیدن.
 بیر خط کیلسه آغه گینم قاشیدن،

اوچ ايله نيب بادام ساچه ی باشیدن.

بیر کیسك آته ی دشت میدان اوستیگه،

بیر غزل آيته ی شو اولیم قصدیگه.

بو دنیا دن نا امید کیتگن آنم،

گل آچیلسین مزاری نینگ اوستیگه.

بازار باریب اوقاله یدی کوزی نی،

آلیب کیلدی استری آق بوزی نی.

من قییمه دیم استر آق بوزی نی،

کوترمه سین ، بیوفا نی سوزی نی.

بالاخانه اوستیده بوغدانیم بار،

عسکر یازیم کیتسه لر یوز وائیم بار.

عسکر یازیم کیتسه لر حق یولیگه،

کمر بندی یره شر آق بیلیگه.

باشگینم آغریب کیله دی نرید ن،

خوش خبر کیلمه یدی اکه م سرید ن.

خوش خبر کیلسه اکه م سرید ن،

سویونچی بیره ی ساچگینم نی تارید ن.

باققه باردیم، اوزیم اوزدیم شیره دار،

من نیمه قیلدیم ، یازیم گیلله دار؟

من نیمه قیلدیم ، یازیم گیلله دار،

یازیم گه قلیاق تیکه ی ، زنجیره دار.

باققه باردیم، اوزیم اوزدیم یگانه،

مینینگ اوزیم سیزگه بولسم دوگانه،

زیبا جانیم ايله نه یین بویینگدن،

کیت بولسنگ بیریب کیتگین نشانه.

باقچه كىردىم باغ گلى نى تاپمه دىم،
 گلى زىبا شفتالى قويدى تاپمه دىم.
 گلى زىبا شفتالينگىز هم بولمه سين،
 بىزگه ايتگن وعده يالغان بولمه سين.

باقچه كىردىم اوزىم اوزدىم شول زمان،
 سايه سىگه زلفىم اوينه يدى يامان.
 بارىب سوره نگ يخشى كورگن آنم دن،
 كىلىنى اولتيرىبىمى ، ايسان - امان؟

باغ ايچيده باغ نما يانيم اوزه ت،
 گل ايچيده گل نما يانيم اوزه ت.
 اولتيرىبىم غم و غربتگه چومىب،
 بلبلېم ، جانىم، غزلخوانىم اوزه ت.

بو درخت قنداغ درخت بىر بركى يوق،
 همه نىنگ آنه سى بار بىر مىنده يوق.
 آنه لىكلر خلق ايچيده دانه دىر،
 بى آنه من بغيرىم اوتد يك يانه دىر.

بو دنيا دلدار اىكن ، مېن بىلمه دىم،
 درختلر گلزار اىكن ، مېن بىلمه دىم،
 سايه سىگه بىر زمان اولتيرمه دىم،
 شول زمان دوران اىكن مېن بىلمه دىم.⁷⁵

5.1.1.1.2. Latin Harfli Özbekçe Metinler

Ayt deganda aytib bermas mi, kishi
 Kishini qurboni bo'lmas mi, kishi.
 Ayt deganda aytib bersa razini,

⁷⁵ Aymak, *Halk Durdaneleri*, s, 58.

Yigit bo'lsang ko'tar, qizning nozini.

Ayt deganda aytib bermas mi, kishi
Kishini qurboni bo'lmas mi, kishi.
yaxshini og'zi tekkan piyolaga
o'xshaydi sahar ochilgan lolaga.

Asta asta boramiz, go'r boshiga,
Quloq soling yozijon nolishiqa.
Xudodan hukum bo'lib yorilsa go'r,
Man tushsam yozining yonboshiga.

Onajonim mofadan non uzatdi,
Sevar yorga taxst ravon tuzatdi.
Xudo bersin bobo dehqon malini,
Sevar yorga ko'p narsalar uzatdi.

Oy yuzinga qora zulfing qo'ng'iroq,
Seni darding menga ursine kel beroq.
Man seni: "yorim" dedim, "jonim", dedim,
Muborak qadamlaring qo'ygin beroq.

Oy yuzing oylarda bo'lsin, dugonam,
Taqdiring baylarda bo'lsin, dugonam.
Baylarning kata- kata qizlari bor,
Eshigingda cho'ri bo'lsin dugonam.

Olti oylik cho'pon edim, horaman,
Shul kecha qo'ylarni, haydab boraman.
Xabar bering sevar yorim o'ziga,
Shul kecha didor ko'rmoqqa boraman.

Olmadeb qo'ydim ayoq zardoliga,
 Yor qaramas g'ariblarning holiga,
 Yor qarasa g'ariblarning holiga,
 Bo'yi o'xshar pistaning niholiga,

Olmadeb qo'ydim ayoq zardoliga,
 Chiyon choqdi chidolmadim dardiga,
 Har iloj border chiyonning dardiga,
 Hich iloj yuqdir jidolik dardiga.

Olmadeb qo'yma ayoq zardoliga,
 Ixtiyor bermang kishining qo'liga.
 Ixtiyor bersang kishining qo'liga,
 Osilarsan zolimlarning doriga.

Olmalar oqib kelar po'sti bilan,
 Og'aynim o'ynab kelar do'sti bilan.
 Almborini to'ldirar oltin bilan,
 Qalpog'ini tikay bismillo bilan.

Osmondan yong'oq tushdi- toqasi yuq,
 Yoronlar, bu dunyoning vafosi yuq.
 Yoronlar yaxshi yeying yaxshi kiying,
 Erta bir ko'ynak kelar yoqasi yuq.

Osmondan yong'oq tushib choqilmasin,
 Qo'y o'lib qo'zisi mangrab qolmasin.
 Qo'y o'lib qo'zisi mangrab qolsagar,
 Yigit o'lib yori javrab qolmasin.

Oynadan oltin tarog'in bor meni,
 Andxuyjonda bir so'rog'im bor meni

Andxuyjonda bir so'rog'im zebojon,
Bir ko'ray deb intizorim bormemni.

Oynadek oltin tarog'im bor meni,
Qo'sh terakda, bir so'rog'im bor meni.
Qo'sh terakda, bir so'rog'im yozijon,
Bir ko'ray deb intizorim bor meni.

Ota dosh qala'asidan otiladi tosh,
Boshimda almos qilich ko'zimda yosh.
Ko'zimni ochay desam ko'p qarindosh,
Qarindoshdan ne foyda, jon otadosh.

Ota- onam shahrini sevaredim,
Tangadan besh tosh qilib o'ynar edim.
Tangadan besh toshimni yoshirdilar,
Onajonim shahridan oshirdilar.

Osmondagi oyga qarang yangajon,
Choynaklarga choylar qo'ying yangajon.
Og'aginam kelar vaqti bo'libti,
Chaparkatga joylar soling yangajon.

Otga mindim, qo'lim yetmas yoliga,
Sadqa bo'lay labginangni xoliga.
Dodu bedod ota-onang qo'lidan,
Rahmi kelmas men g'aribning holiga.

Oq bilakka bilak uzuk yarashar,
Yengi tor bo'lsa bilakka charmashar.
Men boshingdan aylanay guldek yorim,
Sizga davlat bizga kulgi yarashar.

Oq bilakka, qizil aqiq toqarmen,
 Ham nafasim, sizni qayerdan toparman.
 Yo'l ustida maktab bilan idora,
 Dam- badam elchini qayerdan toparman.

Oq bilakka, qizil aqiq toqaman,
 Oyjamolim seni qayerdan topaman
 Ikimizning oramiz to'qiz farsax,
 Har zamon elchini qayerdan topaman.

Oq gul edim, qizl gulga chatdilar,
 Bir hur edim bandi qilib sotdilar.
 Borib ayting meni sotgan onamga,
 Meni sotib ne murodga yetdilar.

Otga egar soldi hayronlikbilan,
 Jilavdan tutti parishonlik bilan.
 Men boshingdan aylanay yakka yigit,
 Chiqdi uydin, dida giryanlik bilan.

Oq ipak qizil ipakning toriman,
 Shahardagi shoh javonning yoriman.
 Shahardagi shoh javon yorim desa,
 Kechani kunduzga qo'ymay boraman.

Oq ipak qora ipakning toriman,
 Shibirg'onlik shoh javonning yoriman,
 Shibirg'onlik shoh javon yorim desa,
 Kechani kunduzga qo'ymay boraman.

Oq otingdan bo'z otginam yaxshiroq,
 Telpagingdan kalla po'shim yaxshiroq.
 Bir necha nomardga muhtoj etguncha:
 Charx yigirib non yeganim yaxshiroq.

Oq paxta malla paxta igiraman,
 Tut daraxt tanasiga, yuguraman.
 Tut darxt tanasi sinmas mikan,
 Safar qilganim yeli to'lmas mikan
 To'lmasa to'lmay ketsin uni yili,
 Qavmu xesh ko'raman deb kemas mikan.

Oq tomizda qizil olma teraman,
 Gul iskasangiz gul uzub beraman.
 Qul iskasangiz guliz qo'limdadir
 Yorginam muhabbati dilimdadir.

Oq uzum qora uzumni uzdilar,
 Shirasini sim sabatdan suzdilar
 Qirqilsin yomon odamlarning tili
 Ellik yillik imoratni buzdilar.

Oq uzum qizil uzum g'ujum- g'ujum
 Safarga ketib boradi yolg'izim.
 O'ltirgan katta kichik qo'l ko'taring
 Sog' borib salomat kelsin yolg'izim.

Oq ipak qora ipak oldiraylik
 Putaga naqshu nigor soldiraylik
 Putani og'iningizga bog'lataylik
 Dushmanlarni xoruzor yig'lataylik,

Oq yuzumga qora zulfim tushibdir
 Soyasidan qizil olma pishibdir.
 Bozor borsam qimat oling arzonman
 Yetim bacha sizga ishqim tushubdir.

Oq qog'ozdek qasirdaydi tuningiz,
 To'lgan oyday tunib borar yuzingiz.
 Men bilmadim nima sirri borekan,
 Yuragimga sig'di shirin so'zingiz.

Og'aginam darxtga yalmashadi,
 Duroyi ko'ynak- ishton yarashadi.
 Duroyi ko'ynak- ishton baxya qilay
 O'yqungiz kelsa tizam takya qilay.

Oq yuzunga qora zulfi tushibdi,
 Soyasiga qizil olma pishibdi.
 Bozor elting bahosini ko'p qo'ying
 Xaridorni unga ishqini tushibdi.

Og'aginam rumol yubordi o'ziga,
 Men buni qanday tikay andozaga.
 Men buni tiksam tikay andozaga,
 Beliga bog'lab chiqsin darvozaga.

Og'aginamdan kellar gulni isi
 Bolalari iki ko'zim bahyasi
 Bolalarini bir-biridan kam ko'rsam
 Sitilib tushsin ko'zimning qorasi.

Og'ajonim bir tom solibdi pasgina
 Ichida gul ekibdi yedastagina
 Gulidan Olaydesam tikoni bor
 Labidan o'pay desam shakari bor.

Og'ajon men saringdan aylanay
 Men seni toj saringdan o'rgilay.
 Qo'sha kokilni xayoling'I olib
 Opa degan tillaringdan o'rgilay.

Og'ajonim bir qiz bor lochini
 Bog' ichida u o'radi sochini .
 Yuragimda bor edi yorim bo'lsa
 Yuragim aytadi olib qoch uni.

Og'ajonim nega kelmas bo'ldingiz
 Kelsangiz ham uyga kelmas bo'ldingiz
 Necha bir dushmanni so'ziga kirib
 Salom bersam aleyk olmas bo'ldingiz.

Og'ajonim uydan chiqar aylomenan
 Karkidan to'y kelar lirominan
 Karkidan kelgan to'y qandolat dur
 Otasidan qiz olmoq saltanatdur.

Yangi chiqqan oyga o'xshar qoshingiz.
 Chatri davlat soyasiga boshingiz
 Otangiz ham onangizham yo'ldoshingiz.

Oh ursam ohim malomatdir manga,
 Yig'lasam kunlar qiyomatdir manga.
 Tiriklikda ota-onamdam ayrildim

Bu nechuk qiyomatdir menga.

Akajonim qo'sh arg'imchoq uchadi,
Qo'lida chini kosa su ichadi.
Chinini nodonga bersang sindirar,
Ukajonim qachon kungil kungil tindirar.

Alvon ko'ynak kiydim, holim bilmadim,
Xasta yotdim, birkelib so'ramadi.
Xasta yotsam, bir kelib so'rami sa.
Hichkim ham ota-onamdek bo'lmadi.

Almuritning shoxasi sinmas mikan,
Nomardga, tushgan qizi tinmasmikan.
Nomard'I tushgan qizning rangi sariq,
Ko'zidan yosh oqadi misl ariq.

Andxuyjon yo'lida tushdi uzigim,
Qachon kelar meni ko'zi suzigim.
Qachon kelsa meni ko'zi suzigim,
Sadaga'y sarimga itgan uzigim.

Andxuyjon, yo'ling uzoq, suving soviq,
Og'ajon, yuborganing bir juft tovuq.
Birini so'yaydesam mehri soviq,
Og'ajon, kelib keting, kobul- yovuq.

Andxuyning karvoni kelgaymi shogun?
Dardginam darmoni kelgay mi shogun?
Dardginam darmonidir azizim jonim,
Uyginam sultoni kelgay mi shogun?

Arig'ni u boshibor bu boshibor,
 Tevachini ko'k tikonga xo'shi bor.
 Qo'lida arrasi bor teshasi bor,
 Boshida ming tangali sallasi bor.

Uzigingni ko'zlari yetar menga,
 Do'stdan ham dushman so'zi o'tar menga.
 Sog' bo'ling amon bo'ling ey do'stlarim
 Har yerda ovozingiz yetar menga.

Uzigimni ko'zlari marmari tosh,
 Meni tashlab ketgan og'am bag'ritosh.
 Meni tashlab, ketgan og'am bag'ri tosh
 Qo'limda ipak ro'mol ko'zimda yosh.

Uyginang oldida uchoq dilbarim,
 Qo'yginang yemaydi po'choq dilbarim.
 Choqib bersam yeydi, yang'oq mag'zini
 Yigit bo'lsa, ko'tarsin qiz nozini.

Uy, supiring uyga mehmon keladi,
 Mehmon emas mehrabonim keladi.
 Mehmon emas, mehrabonim yozijon
 Chab berib, uzoq yo'ldan keladi.

U bog'dan bu boqqa o'tdim, olmadeb,
 Egasi qichqiradi: tutu -qo'ymadeb.
 Agarda men shul balodan qutilsam
 Qaytdan tutmam otingni olmadeb.

Uzoqdan ko'rinadi ko'k to'nligim,
 Yigitlar ichida qizil yuzligim.

Yigitlarning zo'ri boru zo'ri yuq
Yig'itlar ichidan zar bog' to'nligim

O'ltiribman katta tomni to'rida,
Iki ko'zim sarpuljonni yo'lida.
Sarpuljonni tog'u toshi o'yilsin
Og'ajonim bo'yi boshi ko'rinsin.

Ignaginam itdi deb urding onam,
Men ketarman sog'-omon qolgin onam.
Oq sutingga rozi bo'lg'in onajon,
Amon ketay duo bergin, onajon.

Iki daraxt bir-biriga boqadi,
O'rtasidan ob zamzam oqadi.
Ob zamzam suvidan ichgan tog'am,
Xotin olib bizlardan kechgan tog'am,
Xotin olib bizdan kechmasedingiz,
G'am bilan darmonda bo'lgansiz tog'am.

Iki daraxt bir-biriga soyadi,
O'rtasida zebojon kir yoyadi.
Yaxshining bergan puli dastmoyadi,
Hamisha yamonga zoyedi.

Iki ko'zim yo'lda qoldi, xudojon
Mening yorim nerda qoldi, xudojon.
Mening yorim joydodiga yetishdi,
Meni bo'rga yakka qo'ydi, xudojon.

Eshigidan bo'yladim ko'rdim uni,
Kokiliyu chun ajab gulzorini.

Kokiliga yarashar mushkin tarog',
O'zi unda ko'rmadim didorini.

Eshigimni ko'ziga tut pishibdi,
Dushmanimni ko'ziga gul tushibdi.
Uyi ko'ygur boy qizini qo'lidan,
Xayirobod ko'chasiga xun tushibdi.

Ey do'stlarim xoja xayron ketamiz,
Bora-bora bog'u bo'ston yetamiz.
Azroil kelsa jonimni olgani
Jondi berib, arvoh olib qaytamiz.

Ey yigit oting nima maxsumzoda,
Senki ko'pni ko'rgansan mulozoda.
Sen o'zing ko'pni ko'rgan mulozoda
Menki bir ochilmagan guli lola.

Ey xudoyo men nechun devonaman,
Tandiri tusangga tushmay yonadi.
Bu dunyoda bor edi iki do'stim
Birin ko'rsam birin ko'rmay o'laman.

Ey falak sen meni qilding notavon,
Podavonlikdan bo'libman notavon.
Notavonlik zaxmini ko'rganedim
O'ltirib turmoqqa holim, ne gumon.

Ey xudoyo yoshligimda, o'lsamedim,
Behishtni uchma qushi bo'lsamedim.
Behishtni uchma qushi uchar ketar
Behishni bulbul qushi bo'lsam edi.

Ey xudoyo davlatim ziyoda qil,
 Qo'y bersang barisini qo'ziqil.
 Teva bersang undanham izofa qil
 Ot bersang dushmanim piyoda qil.

Ey xudoyo! Bir murodimni shogun,
 G'usalar qildi yuragimga tugun.
 G'ussalar qilsa yuragimga tugun
 Tugunlar ochilsin tilagim, shogun.

Ey Xudoyo! Osmoni bestun,
 Shu dunyoda bormikan bag'ri butun,
 Shudunyoda bo'lsagar bag'ri butun
 Kog'azdan qala'a solay, qordan o'tin.

Ey Xdoyo! Qudratingni shevasi,
 Farzandur odamizod mevasi.
 Odamiga o'g'il farzand bo'lmasa
 Sabil qolar oti bilan tevasi.

Eshigingga supa solay chim bilan,
 Men ketaman- sen qolasan kimbilan.
 Men ketaman yo'lda yo'ldoshim bilan
 Sen qolasan uyda ko'z yoshingbilan.

O'ltiribman katta o'yning to'rida,
 Iki ko'zim darvozaning yo'lida.
 Xalq aytadi: seni ko'zing ne bo'ldi?
 Meni ko'zim zebo jonim yo'lida.

Daryaga taş taşlamang batar keter
 Biganaga qiz bermeng alar keter
 Biganaga toşgan qiz rangi sariğ
 Közidan yaş aqadi ariğ ariğ

İki daraht bir birga baqadi
 Arasidan ab-i zam zam aqadi
 Ab-i zam zam suyidan içkan Ağam
 Kuşkisida pancaradan baqadi

Ab-i zam zam suyidan içkan Ağam
 Hatun alib bizlardan keçken Ağam
 Hatun alib bizlardan keçmes edi
 Gam bilan kaygida bolgan siz Ağam

Dariçadan qarab torgan doganam
 Qara kakak tarab torgan doganam
 Yârini Okeyleşini eşitib
 Qallagaçday seyreb torgan doganam

Yarginamdi bir ati bar samança
 Kökregida bir hali bar tangaça
 Barib ayting o yigitni öziga
 Eşqida koyib yürey qaçangaça

Kiçgina çarbağ içida aluça
 Haykıraman sesginamdi bariça
 Haykırsam ta sesginamdi bariça
 Kabul canda oqeydi maktab baçça

Kökeribti bu darahti bargi yoq
 Hamalardi yâri bar bir mende yoq

Hamani yâri tirik köz usitda
Meni yârim behiştî ortasida

Köz yaşıḡim kullar bolebtî Ağa can
Romalim höller bolebtî Ağa can
Romalimdi onga berey yiğlese
Romalim menden nişane bağlasa

Daryani naryaqida bir qizil gul
Yarim sari ketadi manaşu yol
Bu yoldi taniganlar kimler bolsa
Bizlardi yar aldiga eltib qoysa

Qolimdaki yuzigim yeter menga
Dosttan ham duşman sözi otar menga
Sağ boleng aman boleng siz dostlarim
Har yerdan ahwalingiz yeter menga

Sabzawan ayta ayta koydi tilim
Sabzawan aytmaq meni can-u dilim
Sabzawandi bilmasang tur cayingga
Doganang malamatin al boyninga

Qizgina qizil qiyadan başlama
Kakelingdi har tamanga taşlama
Kakelingdi har tamanga taşlasang
Mısafirmen qolinimdan uşlama

Qizgina qizil qiyadan başlama
Har yigitti mali köp deb hoşlama
Mal degan qoldi kiri yusa keter
Qizil guldi becaḡ yerga taşlama

Baqqa kirdim yüzim uzmaq bahana
 Meni özüm senga bolsam dugana
 Meni taylab keter bolsang sen özing
 Ketginingça birib ketgin nişana

Tutga çıqsang tökiladi dugana
 Zarli köylek sitiladi dugana
 Agar yaring bilagingdan uşlasa
 Lal-ı marcan tökiladi dugana

Köprikti sel basibti dugana
 Aq yüzingdi hal basibti dugana
 Aq yüzingdi hallari dana dana
 Seni korgan yigit boldi divana

Uraq saldim arpa buğday boyiga
 Suraq saldim Qaisar'candi yoliga
 Barib aytin Qaisar'candi haniga
 Zibacan dey buyirsin öz öyiga

Buğday saldim tigirmendi bugziga
 Mehman bolsam Ağa'ginam oyiga
 Mehman bolsam Ağa'ginam oyiga
 Un eleb hamir qileyin toyiga

Bağ araleb gul teredi qizgina
 Yigit uçun can biradi qizgina
 Yigitti alar hiyalı yoq idi
 Özidan cauçi yeberdi qizgina

Su içinda şildireydi qizgina

İkki közi mildireydi qizgina
 Yarini kelerini sizgan uçun
 Tal hamiçdey dildireydi qizgina

Sarandazim sar-u nazim qizgina
 Hayqirsam bulbul awazim qizgina
 Uzaqdan yigitni sesini eşitse
 Kerilib oynab keledi qizgina

Oltiribmen özüm ottiz yaşında
 Qaygi alem bari meni başında
 Gul umrim yiğle yiğley otti meni
 Yupak romal közimda közyaşında

Kiçkina çarbağ içida dariça
 Men hayqirsam seskinamdi bariça
 Men hayqirsam keyiniga bir qarab
 Eşitar mi maktabi mirza bağça

Asta asta bareylik gör başıga
 Qolaq saleylik Ağam nalişiga
 Huda'dan boyriğ bolib yarılsa gör
 Kirib yatsam Ağam'di yanbaşiga⁷⁶

5.1.1.1.3. Türkiye Türkçesi Metinler

Söylediğinde söylenip gitmez mi kişi?
 Kişinin kurbanı olmaz mı kişi?
 Söylediğinde söyleyip verse razını
 Yiğit olsan kaldır kızının nazını

⁷⁶ Aymak, *Halk Durdaneleri*, s, 57.

Söylediğinde söylenip gitmez mi kişi?

Kişinin kurbanı olmaz mı kişi?

İyinin ağzı (dudağı) deydi bardağa

Benziyor seher çıkmış laleye

Yavaş yavaş gideriz kabir başına

Kulak versin Yazı canın yalvarışına

Allah'ın hükmüyle yarılsa kabir

Ben düşü versem Yazı canın yanına

Annecim Mafadan ekmek uzattı

Sevilen aşığa taht düzelti

Allah versin çiftçi baba malını

Sevilen aşığa çok şeyler uzattı

Ay yüzüne kara zülfin tomurcuk

Seni derdin bana ursun gel bırak

Ben seni aşkım dedim sevgilim dedim

Mübarek ayaklarını uzat burak

Ay yüzün aylarda olsun arkadaşım

Bahtın zenginlerle olsun arkadaşım

Zenginlerin büyük büyük kızları var

Kapınıza bekçi olsun arkadaşım

Altı aylık çoban edim haraman

Bu gece koyunlarını sürüp gelirim

Haber verin sevgilimin özüne

Bu gece onu görmeye varırım

Elma edip koydum ayak kaysisine

Sevgili bakmaz fakirlerin haline

Sevgili bakarsa fakirlerin haline
 Boyı yakışır fıstığın fidanına

Elma edip koydum ayak kaysisine
 Akrep soktu dayanamadım derdine
 Her ilaç vardır Akrebin dermanına
 Hiç ilaç yoktur ayrılığın derdine

Elma edip koyma ayak kaysisine
 Yetki vermeyin kişinin elline
 Yetki verseniz kişinin elline
 Asılırsın zalimlerin idamina

Elmalar akıp gelir kabuğıyla
 Kardeşim oynap gelir dostu ile
 Dolanını doldurur Altın ile
 Ağzını kapatalım Bismillah ile

Gökten çeviz indi teklisi yok
 Dostlarım bu dünyanın vefası yok
 Dostlarım güzel giyinin iyi yeyin
 Yarın bir gömlek gelir yakası yok

Gökten çeviz indip parçalanmasın
 Koyun ölüp yavrusu mığırdamasın
 Koyun ölüp yavrusu mığırdasa
 Yiğit ölüp sevgilisi genç kalmasın

Ayneden altın tabağım var beni
 Kuş terekte bir yuvam varmeni
 Kuş terekte bir yuvam Yazı can
 Bir bakayım dip bekleşim var beni

Ayneden altın tabağım var beni
 Andhoy'ya bir sorum var beni
 Andhoy'da soracağım Ziba can
 Bir görsem dep bekleyişim var beni

Atadaş kalesiden atılacak taş
 Başımdan elmas kılıç gözümünden yaş
 Gözümü açsam dedim çok karındaş
 Karındaştan ne fayde can Atadaş

Anne babamın şehrini severim
 Tengeden beşik taş oynar idim,
 Tengeden beşik taşımı sakladılar
 Annecim şehirden götürdüler,

Gökyüzünün ayına bakın yenge can
 Demliklere çay demlen yenge can
 Babacığım gelir vakti olmuştur,
 Yatağını hazırlayın yenge can

At'a bindim kolum yetmez yoluna
 Kurban olayım dudağının bendine
 Çok sıkıntılar çektim baba onun elinden
 Hiç acımaz ben fakirin haline

Ak bileğe bilek uzak yakışır,
 Yeni tar olsan bileğe yakışır,
 Ben başımdan dönüm çiçek gibi sevgilim
 Size devlet bize gömlek yakışır,

Ak bileğe kızıl hakik takar men.

Ham nefesim sizi nereden bulurum.

Yol üstüne okul ile idare,

An ba an seni nereden bulurum.

Ak bileğe kızıl hakik takar men.

Ay gibi güzelim seni nereden bulurum,

İkimizin arası dokuz firsak

Her zaman elçinin nereden bulurum

Beyaz gül idim kırmızı gülle uruldum,

Bir hur idim hap edip sattılar.

Gidip söyleyin beni satan anneme,

Beni satıp ne murada erdiler,

At'a eğer saldı hayranlık ile,

Eğriden tuttu perişanlık bilen.

Ben başından döneyim yalnız yiğit,

Çıktı evden gözü yaşı ile,

Ak ipek kızıl ipeğin ipliğiyim,

Şehirdeki koç yiğidin sevgilisiyim.

Şehirdeki koç yiğit sevgilim dese,

Geceni gündüze bırakmadam giderim.

Ak ipek kara ipeğin ipliğiyim,

Şibirganlık koç yiğidin sevgisim.

Şibirganlık koç yiğit sevgilim dese,

Geceni gündüze bırakmam giderim,

Ak adından baz adın iyidir,

Görünüştən kafası derisi iyidir.

Bir nice namerde muhtaç olana,

Çarh çevirip ekmek yemem iyidir.

Beyaz pamuk mor pamuk toplarım,

Düt ağacın dallarına koşarım.

Düt ağacın dalları kırılmaz mı, ?

Yolculuğum yolu dolmazmı,

Dolmasa dolasın onun yılı.

Akraba dostlarım dip gelmez mi, ?

Beyaz evinize kırmızı elma toplarım,

Gül istesenez gül koparıp veririmi

Gül koklasanız gülünüz ellimdedir.

Sevgilimin muhabeti dilimdedir,

Ak üzümü kara üzümü ezdiler,

Şerbetini bir kasada düzdüler.

Yırtılsın kötü adamların dilleri,

Elli yıllık imarı yıktılar,

Ak üzüm kara üzüm tomar tomar,

Yolculuğa çıkmıştır yalnızım.

Oturun büyük küçük el açın,

Sağ varıp selamet gelsin yalnızlığım.

Ak ipek kara ipek alalım,

Putaga nakış güzel düzelim.

Putanı ağzınıza bağlatsak,

Düşmenlerini darmadağın edelim,

Ak yüzüme kara zülfüm düşmüştür,

Gölgesinde kırmızı elma pişmiştir.

Pazara gidin pahalıdan uzuzdur,

Yetim oğlan size aşık olmuşum.

Ak kağıt gibi parlıyor döğününüz,
Dolun ay gibi görünür yüzünüz.
Ben anlamadım ne sırrı var imiş,
Yüreğime düştü güzel sözünüz.

Ağa beyim ağaça yanaşır,
Deri giyim kuşam yakışır.
Deri giyim kuşamı hediye etsem,
Uygunuz gelse bağdaşınıza yaslansam.

Ak yüzüne kara bahtı düşmüştür.
Gölgesiye siyah elma pişmiştir,
Pazara götürün fiyatını çok kılın.
Alıcıya onu işi düşmüştür.

Babacım örtü gönderdi kendisine,
Ben bunu nasıl dikeyim ölçüsüne.
Ben bunu diksem ölçüsüyle,
Beliğe bağlap çıksın kapısına

Ağa beyimden gelir gül kokusu,
Çocukların iki gözü nurlusu;
Çocuklarımı biri birinden az görsem,
Gör olası gözümün karası,

Ağa beyim bir ev yapmıştır kısacık,
İçine gül dikmiştir yedişerlik,
Gül iden alırsam diken var,
Dudağı dan öpersem şekeri var,

Ağa beyim ben etraftan dolanım,
 Ben seni tacı bahtından sarılayım.
 Kaşı kakkulını hayal ederek alsam.
 Öpsem desem dilerine dolanayım,

Ağa beyim bir kız var leçini.
 Bağ çelerde örecektir saçını,
 Gönlümde var idi sevgilim olsa,
 Gölüm söyler alıp kaç onu.

Ağa beyim neden gelmez oldunuz.
 Gel seniz de eve gelmez oldunuz.
 Birkaç düşmenin sözüne girip,
 Selam versem almaz oldunuz.

Ağa beyim evden çıkar düşünerek.
 Karkıda güğün olur lirammanam
 Karkidan gelen düğün nasıl ise,
 Atasidan kız alsa saltanattır.

Ah çekersem ahım suçlusundur bana.
 Ağlasam günler kıyamettir bana,
 Hayatta anne babamdan ayrıldım.
 Bu nasıl bir kıyamettir bana,

Abiğim kuş arımçak uçacaktır,
 Eline porsilen bardak su içecek
 Porsilen bardağı akılsıza versen kırır,
 Kardeşim kaçan gönül kırdırır.

Havlan gömlek giydim kıymatımı bilmedi,
 Hasta oldum bir gelip sormadı.

Hasta olduğum da bir gelip soramasa.
Hiç kimse anne ve babam gibi olmadı,

Armut'nun dalları kırılmaz mış,
Kötü insana düşen kız rahat etmezmiş.
Kötü adama giden kızın rengi sarık .
Gözüden yaş damlar sanki arık.

Anthoy canda düştü yüzüğüm,
Ne zaman gelir beni iki göz bebeğim.
Ne zaman gelirse beni göz bebeğim.
Sesiz olduđumda beni soramazdım.

Anthoy can yolu uzak suyu soğuk,
Babacığım gönderim bir çift tavuk.
Birini kesem sevgisi soğuk,
Babacığım gelip gidin Kabil yakın.

Anthoy canın kervanı gelmiş midir, bugün?
Dertli yim ni dermanı gelmiş midir bugün?
Dertliğim dermanıdır azizim sevgilim,
Evimin sultanı gelmiş midir bugün.

Derenin o başı var bu başı var.
Devecinin mor dikenden hoşlanır,
Eline testere u baltası var,
Başına bin örtülü sarığı var.

Yüzüğünün gözleri yeter bana,
Dosttan hem düşman sözü yete bana.
Sağ olun aman olun ey dostlarım,
Her yere ününüz yeter bana,

Yüzüğümün gözleri mermer taşı,
Beni atıp giden babamın gönlü taş.
Beni atıp giden babamın gölü taş,
Elime ipek mendil gözüm dolu yaş.

Evimin yanında sevgilim,
Koyunun yemiyor kabuğun sevgilim.
Kırıp versem cevizin içini,
Yiğit olan kaldıra bilirse kızın nazını.

Ev temizleb eve misafir gelecek,
Misafir değil sevgilim gelecek.
Misafir değil sevgilim Yazı can,
Aldatıp uzak yerden gelecek.

O bahçeden bu bahçeye attım elma dip,
Sahibi bağırıp tuttu bırakmadı.
Eğer ben şu çocuktan kurtulsam,
Tekrar tutmam adını elma dip,

Uzaktan görünür mor giyinişim,
Yiğitler içinde kızıl giyinenim.
Yiğitlerin gücü var, güçsüzdür.
Yiğitler içide zar var tonbulum,

Oturmuşum büyük evin önüne,
İki gözüm sarpul canın yoluna.
Sarpul canım dağı taşı yıkılsın,
Babacımın boyu postu görünsün.

Kardeşim kayıp oldu dip vurdu annem,

Ben gideceğim sağ aman olun annem.
Ak sütüne razı ol canım annem,
Aman gidip duva versen annecim.

İki ağaç bir birine bakacak.
Ortasına abı zam zam akacak,
Abı zam zam suyuden içken dayım.
Evlenip bizlerden vaz geçen dayım.
Evlenipde bizlerden geçmeseydiniz,
Gamlanıp derman bulmayan dayım,

İki ağaç bir birine gölgedir.
Ortasına Ziba can çamaşır yıkar.
İyinin vermiş parası el kiridir.
Her zaman kötüye yazıktır.

İki gözüm yolda kaldı Allah'ım,
Benim yârim nerde kaldı Allah'ım.
Benim yârim servetine ulaştı,
Beni burada yalnız bıraktı Allah'ım.

Kapısından gözledim gördüm onu,
Kakulu ne güzel yapmış onu,
Kakulığa yakışır her kısım tarak.
Kendim ona görmedim yüzünü.

Kapımın önünde tut pişmişti,
Düşmanımın gözüğe kul düştü.
Evi yansın zengin kızının eliden.
Hayır, abat sokağına kan düşmüştü,

Ey dostlarım hoca hayran gideceğiz,

Gide gide bağı bostan gideceğiz.

Azrail gelse canımı aldığında.

Canı verip arvah olup döneceğiz,

Ey yiğit adın ne mahzumzade.

Sen ki çok görmüşsün mollah zade,

Sen kendin çok nu görmüşsün mollah zade.

Ben ki açılmayan gül çiçeği.

Ey Allah'ım ya ben neden divaneyim,

Tandır önüne düşen yaneyim.

Bu dünya'ya var idi iki dostum,

Birini görsem birini görmesem ölürüm.

Ey gökyüzü sen beni kıl natavan.

Çopanlık tan olmuşam natavan.

Natavanlık yarasını görmüşüm,

Oturup kalkmağa halin ne guman.

Ey Allah'ım gençliğime ölseydim,

Cennetin uçan kuşu olsaydım.

Cennetin kuşun kuşu uçar gider,

Cenneti bülbül kuşu olsaydım.

Ey Allah'ım varlığımı artır.

Koyun versen yavrusunu çoğaltır,

Deve versen ondan hem çoğat,

At versen düşmenimi yaya kıl.

Ey Allah'ım bir muradımın bugün.

Gusalar kıldı gönlümde düğüm düğüm,

Gusalar kılsa gönlüme düğüm.

Düğümleri çözülsün bugün.

Ey Allah'ım şu sütünsüz gökyüzü,

Bu dünyaya varmı gönlü bütün.

Bu dünyaya olsalar gönlü bütün.

Kağıttan kale yapım kardan geçin,

Ey Allah'ım kudretinin şivesi.

Çocuktur insanların meyvesi.

Adamına akılı çocuk olmasa,

Yalnız kalır atı ile devesi,

Kapına havlu yaptırım çim ile

Ben giderim sen kalırsın kim ile.

Ben giderim yolla yoldaşım ile.

Sen kalırsın evde gözyaşın ile.

Oturmuşum büyük evin içine.

İki gözüm kapının yoluna.

Halk söyler seni gözün ne oldu.

Benim gözüm Ziba canın yoluna.

Derya'ya taş atamayın batar gider,

Yabancıya kız vermeyim alır gider,

Yabancıya düşen kızın rengi sarı,

Gözü den yaş akarak nehir nehir,

İki ağaç bir birine bakarak

Arasından abı hayat akarak

Abı hayattan için babam

Kuş kişide pencereden bakarak

Abı zam zamdan için babam
 Evlenerek bizlerde geçen babam
 Hatun alıp bizlerden geçmeseydi
 Gam ile kaygıdan olamaz idi

Pencereden bakın duran arkadaşım
 Kara sacını tarap duran arkadaşım
 Yarını sesini duyunca
 Bülbül gibi seyrederek duran arkadaşım

Sevgilimin bir atı var samança
 Kükre diğinde bir halı var yamança
 Gidip söyleyin o yiğidin özüne
 Eşiğine yürek koysam ne zamanca

Küçücük bahçenin içinde kirazı
 Haykırsam sesimin varıca
 Haykırsam sesimin çıkıncaya kadar
 Kabil candan okur okul çocuklar

Yeşermiştı bu ağacın yaprağı yok
 Herkesin yarı var benim yok
 Herkesin yarı hayatta göz üstüde
 Benim yarım cennetin ortasında

Göz yaşım göl gibi olmuştur ağa can
 Mendilim ıslanmıştır ağa can
 Mendilimi ona verem ağlasa
 Mendilim benden hediye bağlasa

Deryanın bir yanında sarı çiçek
 Yarım sarı gidecek bu yola bakak

Bu yolu tanıyanlar kimler olsa
Bizleri yar yanına götürü verse

Elimdeki yüzüğüm yeter bana
Dosttan hem düşmen sözü yeter bana
Sağ olun aman olun siz dostlarım
Her yerde sağlığınız yeter bana

Savzıvan söyle söyle yandı dilim
Savzıvan söylemek benim canı dilim
Savzıvan bilmesen dur yerine
Arkadaşın sucunu al boynuna

Kızcağız kızıl giyimini sallama
Kakulini her tarafa savurma
Kakulini her tarafa savursan
Misafirim elimden tutma

Kızcağız kızıl giyimini sallama
Her yiğidi malı çok diye hoşlama
Mal ise elin kiri yıkasa gider
Kızı gülü yersiz atı verme

Bağa girdim üzüm toplamak bahane
Benim özüm sana olsun yarene
Beni bırakıp gitsen sen özün
Gideceğine ver bir hediye

Dut ağaca çıksam sevgilim,
Nakışlı elbisem yırtılır sevgilim
Eğer sevgilim elimden tutsa
Lalı mercan olur dökülür sevgilim

Köprüyü sel bastı sevgilim,
Beyaz yüzünü hal bastı sevgilim
Ak yüzünün halları tek tek
Seni gören yiğit oldu divane

Orak salladım arpa buğdayın özüne
Haberci yolladım Kayser canım yoluna
Söyleyin Kayser canın ağasına
Ziba can gibi buyursun evine

Buğday verdim değirmenin boğazına
Misafir olsam babacımın evine
Misafir olsam babacımın evine
Un elleb hamur yapayım doğununa

Bağ arayıp gül toplar kızcağız
Yiğit için can verir kızcağız
Yiğidin almak niyeti yok imiş
Kendine cavcı gönderir kızcağız

Su içine parlıyor kızcağız
İki gözü harkadır kızcağız
Sevdiğini gelişini bekleme
Ta uzaklardan gözetir kızcağız

5.2. ALLALAR (NİNİLER)

Özbek çocuk folklorunda annelerin, bazen de abla-hala-teyze gibi diğer aile fertlerinin çocuklara beşikteyken veya beşik dışındayken söyledikleri koşuklara “alla” denir. Alla, ninni kelimesinin Özbek Türkleri arasında yaygın olan biçimidir. Ninnilerin Özbek Türklerindeki karşılığı olan allalar, “beşik koşıkları” şeklinde de

adlandırılmaktadır.⁷⁷ Özbek çocuk folklorunda ninnileri karşılayan müstakil bir tür adı olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Özbeklerin, yakın zamana kadar alla yerine “belü belü” tabirini kullandıkları bilinmektedir. Ninnilerin, çocuğun doğumundan üç yaşına kadarki dönemde anneleri tarafından çocuklara söylenmeleri sebebiyle ana sütüne benzetilmektedir. Gerçekten de ninnilerde ana sütünün temizliği ve paklığı vardır. Bu temizlik ve paklıkta, çocukların aile için önemi ve itibarının, masumluluğunun, temizliğinin, günahsızlığının, zararsızlığının kısacası çocuksuluğunun büyük payı vardır. Özbek ninnileri, halkın kültür tarihini, çocuklarla ilgili bir dizi tutumları, gelenek-görenek ve adetlerini ortaya koyan sözlü kültür ürünleridir. Ninni, aynı zamanda annenin çocuğuna içini döküşüdür:

Ällä, ällä äytämän,	Ninni ninni söyleyeyim,
Üstinggä tonim yapämän,	Üstüne giysimi örteyim,
Kämbägälllik dardini	Bu fakirlik derdini,
Kimlärgä bärıp äytämän.	Kimlere gidip söyleyeyim?

Bir başka örnek:

Ällä bālam bahti bār,	Ninni yavrum bahtı var,
Här närsäning vahti bār	Her bir şeyin vakti var,
Cānim bālam ällä,	Canım yavrum ninni,
İkki közim ällä,	İki gözüm ninni,
Ällä-yā, ällä. ⁷⁸	Ninni ya, ninni

Ällä bālam ällä	Ninni yavrum ninni,
Cānim bālam ällä	Canım yavrum ninni
İkki közüm ällä	İki gözüm ninni
Sirin sözim ällä	Tatlı sözüm ninni.
Ällä eilsin bālamā	Ninni olsun balama,
Uyeuda ārām ālsin,	Uykuda huzurlu olsun
Ällä ällä degändä	Ninni ninni dediğimde
Cimginnä ohläb ālsin-ā.	Sessizce uyuyup kalsın.

⁷⁷ Hassas, *Sabzıvan Koşukları*, s, 26.

⁷⁸ Hassas, *Sabzıvan Koşukları*, s, 27.

Ällä bālam ällä	Ninni yavrum ninni,
İkki közim ällä.	İki gözüm ninni.

Görüldüğü gibi ninni ibareleri ve uyku sözcüğü dışında manzumenin sevmeye sözleriyle yüklü olduğunu görmekteyiz. Yine bir örnek:

Yähsi-yāman küningdä	İyi-kötü gününde,
Mengä cüdä keräklīm	Bana fazla gereklīm.
Ällä bālam ällä	Ninni yavrum ninni.
Yähsi-yāman küningdä	İyi-kötü gününde,
Yähsilār bolsın pānāng-ey. ⁷⁹	İyiler seni esirgesin ey!

Burada dikkat çeken, annenin çocuğuna ninni söylerken dua etmesidir. Bu durumda Özbek ninni örneklerinde sevmelerin yanında dua sözlerine de rastlanmaktadır.

5.3. HAVZAK-HAVZAKLAR

Büyükler tarafından çocukları avutmak için üretilip icra edilen havzak havzaklar, büyüklerin iki ile beş, bazen yedi yaşa kadar çocuklarla olan münasebetleri neticesinde ortaya çıkan ve bu yaştaki çocukları sevip avuturken icra edilen bir tür niteliği taşımaktadır. Havzak kelimesi Arapçada “bir şeyin içi, derini, iç dairesi” anlamına gelir. Özbek çocuk folklorunda büyüklerin, çocukların el içlerini gıdıklayarak icra ettikleri bir tür olduğunu belirterek kelimenin türe nasıl isim olduğunda açıklığa kavuşmuş olur. Havzak-havzak oyununun başlangıcı, çocuğun bileğinden tutularak onun el ayasını parmağıyla gıdıklamak veya sevmek şeklinde gerçekleşmektedir. Bir giriş şeklindeki bu hareket esnasında iki mısralık bir başlangıç koşuğu okunmakta ve ardından asıl oyuna geçilmektedir. Oyunun devamında çocuğun başparmağından başlamak suretiyle bütün parmakları bir bir sözde sayılarak bükülmekte ve her bir parmağın sayılıp bükülmesi esnasında da ayrı mısralar icra edilmektedir. Büyüklerin çocuğu avutmak, sevmek, oynatmak veya şımartmak için gerçekleştirdiği bu oyun tek başına değil, bir koşukla birlikte icra edilmektedir. En basit şekliyle bir havzak havzak koşuğu şu şekildedir:

⁷⁹ Hassas, *Sabzıvan Koşukları*, s. 29.

Havzak-havzak,	Havzak havzak,
Ätrâfi sävzäk	Etrafi sazlık.
Bu hokiz soydi,	Bu öküzü kesti,
Bu terisini sildi.	Bu derisini yüzdü,
Bu pişirib sâzladi,	Bu pişirip hazırladı,
Bu yedi-yu, nâzladi.	Bu yedi ama nazlandı,
Bu kiçiyga âş yetmädi.	Bu küçüğe yemek yetmedi. ⁸⁰

Havzak-havzakların kompozisyonunda parmakların sayılması işi önemli bir yer tutmaktadır. Oyundaki fiziki hareket bu parmak sayma işlemiyle gerçekleştirilmektedir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak havzak havzakları ayrı bir tür olarak değerlendirmemizin en önemli sebebi, erkalama veya sayışmaca şeklinde ortaya çıkmış ürünlerin bu türe benzemesine rağmen havzak havzakların kendilerine has bir yapısal özelliğinin ve fonksiyonunun olmasıdır. Buna göre havzak havzaklarda parmakların sayılması bunların bir sayışmaca veya sanama örneği olduğu hissini uyandırmaktadır. Fakat burada maksat, çocukların parmağını saymak değil onları sevmek-avutmak-şımartmaktır. İşte bu sebeple havzak havzaklar yapı ve fonksiyon bakımından başka hiçbir türe benzemeyen, kendine has özellikleriyle türleşme yoluna gitmiş bir oyun-avunmaçak şeklidir diyebiliriz.

5.4. MAKALLAR (ATASÖZLERİ)

Afganistan Özbekçesinde atasözünü karşılayan sözcük ‘makal’dır. Atasözleri, insan topluluklarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri tecrübe ve bunlara dayalı düşüncelerden oluşan ve benimsenen, ağızdan ağza dolaşan fakat kim tarafından söylendikleri belli olmayan, kalıplaşmış, yol gösterici nitelik kazanmış, az kelime ile çok mana ifade eden ve hüküm bildiren kültür unsurlarıdır. Atasözleri ortak kültür varlığını belirlemekle ve diğer kültür öğelerinden çok daha büyük bir önem taşımaktadır. Atasözleri kalıplaşmış sözler olduğu için, bir ulusu oluşturan toplumlar arasındaki ortak tarih, dil ve din birliğinin en önemli kanıtlarındandır. Maymana Özbek halkı arasında kullanılan atasözlerinden tespit edebildiğimiz örnek aşağıdadır:⁸¹

⁸⁰ Hassas, *Sabzivân Koşukları*, s. 34.

⁸¹ Salih Muhammed Hassas, “Özbek Halkının Ağızdeki Adabiyatiden Zarbilmasallar Ya Maqallar”, *Ataler Sözi Ak İning Kozi, Mezar-i Şerif* 2005. s. 5-37.

“Bildim” dedim – tutildim, , “bilmadim” dedim – qutildim: “Biliyorum” dedim tutuldum, “bilmiyorum” dedim kurtuldum.

Aç atasını tanımaz: Aç olan, babasını bile tanımaz.

Aç kulağım tinc kulağım: Aç kulağım rahat kulağım.

Açga aşıklık yaşarşmaz: Aç kimseye aşıklık yakışmaz.

Açıg kelsa akıl kaçır: Kızacağın zaman aklın kaçır.

Açning semizi tokning lağarı: Açın şişmanı, toknun zayıfı.

Adabni beadabdan örgan: Edebi edepsizden öğren.

Adamni cani taştan katıg ipektan boş: Adamın canı taştan serttir, ipeklikten yumuşak.

Adamnig yüzi aftaptan yılıg: Adamnın yüzü güneşten sıcaktır.

Adap başı til: Edebin başı dildir.

Adap bazarga satılmaz. : Edep pazara satılmaz.

Aftabnini yelak bilan yaşırmaz: Güneşi tebsiyle saklamak olmaz.

Ağızdan tuşsa yetekga tuşar: Ağzıdan düşse de eteğine düşer.

Ağzı koygan, savuk sütni puflap içar: Ağzı yanan, soğuk suyu üfleyerek içer.

Alavning kozğasang oçar, hamsayaning kozğasang koçar. : Ateşi ellesen söner, komşuna laf atsan göç eder.

Algan algan, yerga kalar. : Alan alan, yere kalır.

Algınca canım canım begince korur kanım: Aldıkça canım canımsın, verdikçe korur kanım.

Altın alma duva al, duva altın yemezmu: Altın alma dua al, dua altın değil mi?

Altın yerga tapılmaz, yahşelik yerda kalmaz. : Altın ve iyilik ikiside yerde kalmaz.

Altmişga girseng, arkanga kara: Altmişına girsen, arkana bak.

Ana mehri darya: Anne sevgisi derya gibidir.

Ana yurtıng aman bolda rangı ruhın saman bolmaz: Anayurdun sağlam oldukça rengin sararıp solmaz.

Ana yurtıng, altın beşigin. : Anavatanın, altın beşik gibidir.

Anasini görüp kızını al, mulkini görüp bozını al: Annesini görüp kızını al, malını görüp, özünü al.

Arpa ekkan arpa olar, buğday ekkan buğday olar: Arpa eken arpa alır, buğday eken buğday alır.

Asmadan arpa yağsa eşagning hakkı bir avuc : Gökten arpa yağsada eşegin hakkı bir avuçtur.

Aş dostı bolma baş dostı bol: Yemek dostu olma, birinin dostu ol.

At atadan aş anadan: Ad babadan, yemek anneden.

At izini tay basar: At izini tay basar.

Ata bizardan Khuda bizar: Babasından kim bezerse Allah da ondan bezer.

Ataga mingan atasını atnımaz: Ata binen babasını tanıyamaz.

Atan bolsan çapkin dur, yetim bolsang silcirip dur: Baban varsa çapkınlık yap, yetimsen dikkatli ol.

Aval öz aybinni bil, sonra boşqadan kul: Önce kendi ayıbını bil, sonra başkasına gül.

Ay çıkanga yulduzga sabır: Ay çıkana kadar yıldızla sabır.

Aybi bor mol arzon yuradi: Ayıbı olan mal ucuz gider.

Aynıng on beşi karangu bolsa, on beşi yaruk: Ayın on beşi karanlık olsa da on beşi aydınlıktır.

Az ye hamişe ye: Az ye, her zaman ye.

Bağinga kor takinga as: Bağana gör şadırvanına as,

Baht bazarga satılmaz: Baht pazara saltılmaz

Bala aziz tarbiyası ondan aziz: Çocuk azizdir, onun terbiyesi ondan daha aziz.

Bala yığlamasa ana süt bermaz: Çocuk ağlamasa anne süt vermez.

Balaga iş buyur getidan ozing yogur: Çocuğa iş söyle arkasından kendin koş.

Balalık oyi bazar balasız oy mazar: Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar.

Baliq boşidan sasiydi: Balık baştan kokar.

Barakat kopçiliktedir: Bereket çokluktur.

Barni bari geter yogni cani: Varlıklı kişinin malı gider, yok olanın canı gider.

Baş aman bolsa toppi tapılır: Baş sağ olsun, şapka çoktur.

Başga tüşkanini goz tartar: Başa geteni göz çeker,

Başkaning mis kazanından özining kara kazaning yahşi: Başkasının bakır kazanındansa senin siyah kazanın daha iyidir.

Baturdan ölüm ham korkar: Batur kişiden ölüm dahi korkar.

Bayning kelini bolgınça kambağalning kizi bol: Zenginin gelini olma fakirin kızı olsan daha iyi.

Beş panjanni ogzinga birdan tiqma: Beş parmağını birden ağzına tıkma.

Bır başıga bır olum: Bir başına bir ölüm.

Bigana oyi karangu: Yabancıya ev karanlıktır.

Bir akkan arig yena akar : Bir akan kendi arığına akar.

Bir darvaza yapilsa ming darvaza açilur: Bir kapı kapanırsa bin kapı açılır.

Bir düşmanın yeti puştinga yetadi: Bir düşmanın yedi sülalene yeter.

Bir gorgan aşına iki gorgan karındaş : Bir bakışta arkadaş iki bakışta kardeş.

Bir kataning söziga kir, bir kiçkinening: Bir büyüğün sözünü dinle, bir de küçüğün.

Bir lak poling bolgınca bir dosting bolsın: Yüzbin paran olana bir dost olsa daha iyidir.

Bir mayizni qirq kişi bölüb yebdi: Bir kuru üzümü kırk kişi bölüp yemiş.

Birini görüp fikir kil birini gorip şukurkil: Birini görüp düşün, birini görüp şükret .

Biruga olim tilagunca ozinga omur tila: Birine ölüm dilemekten kendine ömür iste.

Bitta çirigan olma bir ombor olmani çiritadi: Bir çürük elma, bir ambar elmayı çürütür.

Bolani yosdan orgat, xotinni bosdan orgat: Çocuğa gençken öğret, eşine baştan öğret.

Bolbul çamani sevar, adam vatani: Bülbül bahçeyi sever, insan vatani.

Bolingani bori yiyer: Ayrılığı kurt yer.

Borga – bor dunyo, yoqqa – tor dunyo: Zengine var dünya, fakire dar dünya.

Boridan korgan takka yaka girmaz: Kurttan korkan dağa yalnız çıkmaz.

Boruni yaman dep kesip bolmaydi: Burnu kötü diyerek kesemezsin.

Boy bir qöli bilan oş beradi, bir qöli bilan toş beradi: Zengin bir eliyle aş verir, bir eliyle taş verir.

Boynin bojasi köp, qulnin – xøjasi: Zenginin bacası çok, kulun hocası.

Boynin palovidan kambağalnın şörvasi qimmatga tuşadi: Zenginin pilavından fakirin çorbası pahalıyamal olur.

Bozor körgan eçkidan qörq: Pazar gören keçiden kork.

Bölali bola boşıdan ma'lum: Geleceği parlak çocuk bastan belli olur.

Böri qarisa, ovi koçar: Kurt yaşlanınca avı kaçar.

Buğdoy bölsa, ölçov torpiladi: Buğday olursa ölçek bulunur.

Can almasa can bermaz: Can almasa can vermez.

Daraht bir cayga kokarır : Ağaç bir yerde yeşerir.

Dard filni paşa kiladi: Ağrı filni sinek yapar.

Dard tortmagan – dard bilmas: Dert çekmeyen dert bilmez.

Dardın bölsa bölsin, qarzin bölmasin: Derdin olursa olsun, yeter ki borcun olmasın.

Devornin ham qulogi bor: Duvarın da kulağı vardır.

Dili boşning tili boş: Gönlü boş olanın dili boştur.

Dili toğrınıg tili toğri : Gönlü doğru olanın dilide doğrudur.

Domlanin, aytganini qil, qilganini qilma: Hocanın söylediğini yap, yaptığını yapma.

Donyaga ayırtma dost artır. : Dünyada biriktirme dostunu artır.

Dost aşga karar düşman ayagga: Dost başa bakar, düşman ayağa.

Dost tapış asan saklaş kind. : Dost bulmak kolay onu saklamak zor.

Dost yaman gūnda bilinadı: Dost yaman günde bilinir.

Dost yığlatıp aytar düşman kuldurup: Dost ağlatıp söyler düşman güldürüp.

Dostin mingta bolsa ham az düşmanınig birta bolsa kop: Dostun bin kişi olsa da azdır. Düşmanın bir kişi olsa çoktur.

Dostinga razını ayt düşmaninga lafını ur, : Dostuna sırnı söyle düşmanına lafını.

Dostnin döstliğı bosinga is tusinganda bilinadi: Dostun dostluğu, başına iş geldiğinde belli olur.

Düşmanimnin dösti – menin düşmanim: Düşmanımın dostu benim düşmanımdır.

Düşmanimnin düşmani – menin döstim: Düşmanımın düşmanı benim dostumdur.

Düşmanı pahta bilan soy: Düşmanı pamuk ile soy.

Düşmanınig kulganıga işanma: Düşmanın gülüşüne inanma.

Düşmanın paşa ham bolsa kork: Düşmanın sinek olsa da kork.

Gavhar köp bölsa, qadri bölmaydi: Cevher çok olursa kıymeti olmaz.

Ham ziyarət, ham tijorat: Hem ziyaret, hem ticaret.

Haq joyiga qaror topar: Hak yerini bulur.

Har kallada bir xayol: Her kellede bir hayal.

Har kim öziga xon, öziga sulton: Herkes kendine han, kendine sultandır.

Har kimniki öziga, oy körinar köziga: Herkesinki kendisine, ay görünür gözüne.

Haromdan yigilgan haromga ketar: Haramdan biriken harama gider.

Haytdan keyin xinani ketinga qoy: Bayramdan sonra kınayı arkana yak.

Ikki sığır soqqannın ayronı bor, ikki xotin olgannın vayronı bor: İki sığır sağanın ayrıları olur, iki hanımı olan viran olur.

İl getse ham til getmesin: İl elden giderse dilin gitmesin.

İmanga yahşe bolgınca yahşıga iman bol : İmana iyi olana kadar iyiye imanlı ol.

İnson nuqsonsız bölmas: İnsan noksansız olmaz.

İşonmagın “döstinga”, somon tiqar pöstinga: İnanma dostuna, saman tıkar postuna.

İş ustasından qörqar: İş, ustasından korkar.

İşim bitdi, eşagım loydan ötdi: İşim bitti, eşeğim çamurdan geçti.

Jafo çekmagan safo qadrini bilmas: Cefa çekmeyen sefanın kadrini bilmez.

Katta baliq kiçkina baliqni yeydi: Büyük balık, küçük balığı yer.

Kattaga tegma yiğlarsan, kiçikka teğma uyalarsan: Büyüğe değme ağlarsın, küçüğe değme utanırsın.

Kattani katta bil, kiçikni kiçik: Büyüğü büyük bil, küçüğü küçük.

Ketuvçiga yöl, yaxşı, qoluvçiga uy yaxşı: Gidiciye yol iyidir, kalıcıya ev iyidir.

Kişining yurtıga şah bolgunca ozının yurtıga gada bol : Başkanının ülkesine şah olana kadar kendi ülkene köle ol.

Kiyimnin yanisi yaxşı, dostnin eskisi yaxşı: Giyimin yenisi iyidir, dostun eskisi iyidir.

Köp gap – eşakka yuk: Çok laf eşeğe yükür.

Körnin tilagi – ikki közi: Körün dileği iki gözdür.

Körpanga qarap oyoq uzat: Yorganına bakarak ayağını uzat.

Közdan yiroq – könildan yiroq: Gözden ırak, gönülden de ıraktır.

Kul olmaydan rizgı kurumaydı: Kul ölmeden rızkı kurumaz.

Kulgi yoşartadi, gam qaritadi: Gülüş gençleştirir, gam kocatır.

Kumla qoşninga, qaytib kelar boşinga: Gülme komşuna, dönüp gelir başına.

Mehmon kelgan uydan baraka arimaydi: Misafir gelen evden bereket eksik olmaz.

Mehmonnin rizqi özidan oldin keladi: Misafirin rızkı kendisinden önce gelir.

Mevali daraxtga köp toş otiladi: Meyveli ağaca çok taş atılır.

Misafir ona otadan uluğdur: Misafir ana, atadan daha büyüktür.

Mol egasini topadi, söz jöyasini: Mal sahibini bulur, söz yerini.

Mol molga yetgunça, azroil jonga yetadi: Mal mala yetinceye kadar Azrail cana yeter.

Namartning vafası bolmaz: Namertın vefalıdır olmaz.

Nonni katta tişlasan ham, gapni katta gapirma: Ekmeği büyük ısırsan da sözü büyük söyleme.

Noz qizqa yaraşar: Naz kıza yaraşır.

Odam dunyoga bir marta keladi: İnsan dünyaya bir kez gelir.

Odambor coyga odam keladi: Adamın olduğu yere adam gelir.

Oftob kirmagan uyga tabib kiradi: Güneşin girmedığı eve tabip girer.

Ogil bölsin qiz bölsin oyogi tez bölsin: Oğul olsun, kız olsun, eli ayağı tez olsun.

Oldindan oqqan suvninqadri yöq: Önünden akan suyun değeri olmaz.

Olma piş, oğzimga tuş: Elma piş, ağızıma düş.

Omonat iş ovora qilar: Emanet iş avare eder.

Oş – kattadan, suv – kiçikdan: Aş büyüğün, su küçüğün.

Oşsiz uy bor, urişsiz uy yöq: Aşsız ev vardır, kavgasız ev yoktur.

Ota-ona – oltin qanot: Ata-ana, altın kanattır.

Otgan işga ğam yeme. : Geçmiş güne kaderlenme.

Otmaz bıçak kol keser. : Keskin olmayan bıçak el keser.

Oz bölsin, soz bölsin: Az olsun, iyi olsun.

Öz aybini bilgan mard: Kendi ayibini bilen merttir.

Öz qadrini bilmagan el qadrini bilmas: Kendi kadrini bilmeyen, el kadrini bilmez.

Özinga ehtiyot böl, qoşninni ögri tutma: Kendin ihtiyatlı ol, komşunu hırsız tutma.

Payşambanın kelişi çorsanbadan belgili: Perşembenin gelişi çarsambadan bellidir.

Qadrini bilmagan, öz qadrini bilmas: Söz kadrini bilmeyen öz kadrini bilmez.

Qarni töqnin qorni oçdan xabari yök: Karnı tok olanın, karnı aç olandan haberi olmaz.

Qassobga moy qaygu, ečkiga jon qaygu: Kasap yağ derdinde, keçi can derdinde.

Qaynona qaynaydi, kelini öynaydi: Kaynana kaynar, gelini oynar.

Qora tovuq ham oq tuxum qiladi: Karatavuk da ak yumurta yumurtlar.

Qozon qorasi ketar, yuz qorasi ketmas: Kazan karası gider, yüz karası gitmez.

Qöli oçıqnin yöli oçıq: Eli açığın (cömertin) yolu açıktır.

Qöşni – qöşninin közgusi: Komşu komsunun aynasıdır.

Qöyçivon köp bölsa, qöy harom ölar: Çoban çok olursa koyun haram olur.

Quş tilini quş biladi: Kuş dilini kuş bilir.

Senin eşigin hammaga oçıq bölsa, hammanin eşigi senga oçıq: Senin kapın herkese açık olursa, herkesin kapısı da sana açıktır.

Soragannin aybi yök: Sormanın ayıbı olmaz.

Sörıp bergunça, urib ber: Sorup vereceğine vurup ver.

Suvnin sekin oqqanidan qörq, odamnın yerga boqqanidan qörq: Suyun yavaş akanından kork, adamın yere bakanından.

şorvanın usti yaxşı, palovnin osti: Çorbanın üstü iyidir, pilavın altı.

Tikan zahri uçıda, duşman zahri içıda: Dikenin zehri ucundadır, düşmanın zehri içindedir.

Til qiliçdan ötkir: Dil, kılıçtan keskindir.

Tiş bergan xudo oş ham berar: Diş veren Allah, aş da verir.

Tog tog bilan qovuşmas, odam odam bilan qovuşar: Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

Töptan çıqsan ham köpdan çıqma: Gruptan çıksan da çokluktan çıkma (ayrılma).⁸²

Töyga borsan töyib bor, yomonligin qöyib bor: Toya (dügüne) gidersen doyup git, kötülüğünü bırak git.

Urişqoq höroz semirmas: Kavgacı horoz beslenmez.

Uruş bar yerda, turmuş yok: Savaş olan yerde yaşam olmaz.

Uydagi gap köçaga tögri kelmaydi: Evdeki söz sokaktakine uymaz.

Uzoqdagi qarindoşdan yaqindagi qöşni yaxşi: Uzaktaki akrabadasa yakındaki komşu iyidir.

Vataning viyranesi mourning gam hanesi: Vatanın viranesi asrın matem sarayı.

Xalq bor, haqlik bor: Halk var, haklılık var.

Xotinli rözgor guldur, xotinsiz rözgor çöldür: Kadınlı aile güldür, kadınsız aile çöldür.

Yamgur daraga yağar: Yağmur dereye yağar.

Yaxsilik törga eltar, yomonlik görga: İyilik baş köşeye götürür, kötülük mezara.

Yaxşi mehmon uç kunlik: İyi misafir, üç günlüktür.

Yaxşi xotin umr boli, yomon xotin jon zavoli: İyi hatun ömür çoğaltır, kötü hatun can götürür.

Yeb töymagan yalab töymas: Yiyerek doymayan yalayarak doymaz.

Yigitnin yaxsi yöldäşi mardlik: Yiğidin en iyi yoldaşı, mertliktir.

Yiqilgan kuraşga töymas: Yenilen güreşe doymaz.

Yoş kelsa – işga, qari kelsa – oşga: Genç gelirse işe, yaşlı gelirse aş.

Yurak umid bilan yaşaydi: Yürek ümitle yaşar.

Zarar körmay, foyda qayda: Zarar görmeden kar neredede.

Zördan zör çıqsa, zör dumini qisar: Güçlüden güçlü çıkarsa güçlü kuyruğunu indirir.

⁸² Hassas, *Özbek Halkının Ağızdaki Adabiyatiden Zarbilmasallar Ya Maqallar*, s. 5-39.

5.5. TAPIŞMAKLAR/ÇUMAKLAR (BİLMECELER)

Afganistan Özbekleri bilmece türünü karşılamak için ya “tapışmak” ya da “çumak” terimlerini kullanırlar. Divan-i Lügati’t-Türk’te “tabzug” şeklinde geçen tapışmaklar, bilmecelerin Özbek folklorundaki karşılığıdır. Özbekler arasında bilmece terimi için “tapışmaçak”, “tapmaça”, “cumbak”, “çöpçek”, “tapar çöpçek”, “tap tap çöpçek”, “çistan”, “matal”, “tap-tap matal”, “muamma” gibi isimler de kullanılmaktadır.⁸³ Afganistan Özbekleri bilmeceyi sorana “aytuvçi”; cevap verene ise “tapuvçi” adı verilir. Özbek çocuk folkloru, pek çok konuda söylenmiş geniş bir bilmece zenginliğine sahiptir. Bilmecelerde konu olarak kişiler, yiyecek ve içecekler, giyecekler, çeşitli yerler ve bölgeler, doğa olayları ve tabiat-gökyüzü unsurları vb. gibi konular karşımıza çıkabilmektedir. Bilmeceler, çocuklar arasında, söz oyunları temelinde bir tür olarak icra edilmektedir. Çocukların oyun ve eğlenme ihtiyaçlarının önemli bir kısmını bilmeceler karşılar. Bilmeceler sürekli yenilenmekte, gelişerek varlığını sürdürmektedir. Özbek bilmecelerinin hem manzum hem de mensur şekillerine rastlamak mümkündür. Aşağıda, Afganistan Özbekleri arasında yaygın olarak kullanılan bilmece örnekleri verilmiştir.⁸⁴

- **Açığlasa talaydi, hama oni pokini yeydi (Bal arısı).** Kusduğu zaman ısıtır, herkes onu pisliğini yer (Bal Arısı).

- **Ağzı yok kop sözlaydi, kulağı yok işitmeydi (Radio ve TV).** Ağzı yok çok konuşur, kulağı yok duymuyor (Radio ve TV).

- **Ağzı yumuk üç tili bar, üç tili ham içida (Kavun).** Ağzı kapalı üç dili var, üç dili de içinde (kavun).

- **Ana tuğgan yok ata görgan yok, gezip durur fazada (Hava).** Ana doğduğu yok babanın gördüğü yok, gezip duruyor gökyüzünde (Hava).

- **Asmanday sutini yok koyadi tutuni yok (Yurak).** Gökyüzü gibi sütünü yok, yanıyor ama tutuşturanı yok (Yürek).

- **Ati tilimda, canu dilimda, özini goralmayman nesendep soralmeyman (Khuda).** Adı dilimde canı gönlümde, kendisini göremiyorum nesin deyip soramıyorum (Allah).

⁸³ Ali Duymaz , Prof. Dr. *Saim Sakaoğlu'na armağan*, Konya 2006, s. 471.

⁸⁴ Muhammed, Salih Assas, *Özbek Halkı Adebîyatının Ağızdaki Tapti matlarından*, Mezar-ı Şerif 2010. s 12-49.

- **Ayağı tahtadan usti yumuşak pahtadan (koç).** Ayağı tahtadan üstü yumuşak pamuktan (Koç).

- **Az tişlasang yedirir, kop tişlasang bezdirir. (Tuz)** Az ısırır yedirir, çok ısırır bezdirir. (Tuz)

- **Azrağı göldirir, haddidan aşsa öldirir. (Kıtığlamak)** Azıcığı güldürür, hadiden aşsa öldürür. (mıncıklamak)

- **Baraydi ve keledi, hama yerni yuradi, goraydese gözi yok yurgan yoliga izi yok (şamal).** Varır ve gelir, her yeri gezer, görsem dese gözü yok gezen yoluna izi yok (yel).

- **Başı yok kotı yok ayağı yok kolu yok yol barınca yuradı (su).** Başı yok, g. tü yok, ayağı yok, kolu yok, yol boyunca yürür(su).

- **Başı kata akli kop, karni kiçkina nefesi yok (murça).** Başı büyük akli çok, karni küçük nefesi yok (karınca).

- **Bir biriga hamsaya ortasında bir dival bir birini goralmeydi, ya otip kelalmeydi (ikki koz).** Bir birine komşu, ortasında bir duvar. Bir birini göremiyor, ya geçip gelse (iki göz).

- **Bir karış boyu bar, yeşil ipekten tonı bar (badrang).** Bir karış boyu var, yeşil ipekten boyu var (hıyar).

- **Bir kızgına boyu bar, kunda onui toyı bar hay, haykırsam kelmeydi, Piyada yurumaydı (çılam).** Bir küçük boyu var, günde onun düğünü var, haykırsam gelmiyor, yaya yürümüyor (nargile).

- **Bir nanım bar yarimi pişgan, yarimi koygan (kece ve gunduz).** Bir ekmeğim var yarımı pişmiş yarımıda yanmış (gece ve gündüz).

- **Bir oyum bar karangu, sevgan kişiga yahtı (kor).** Bir evim var karanlık, seven kişiye aydın (Kör).

- **Bir yağı bar bir toppsi (mihk).** Bir ayağı var birde şapkası (Çivi).

- **Canli can sız hamaga bar, oşa bilan bolgan itibar (At).** Canlı cansız herkese var, onunla olmuş itibarlı (Ad).

- **Cindey atası, şeytanday anası, opılmagan sözü yok, göray dese gözü yok (İnternet).** Cin gibi babası, şeytan gibi annesi var, okunmayan sözü yok, görsek desek sözü yok (İnternet).

- **Çakmak koydum külgili, onga karap turgili (Kavurçağ).** Bulmaca gördüm güldürücü ona bakıp oyuraklı (oyuncak).

- **Çıçgan pokini kalaydı, hama alıp yalaydı, zardan alaman deseng rahim Kılmay talaydı (Asal ve arası).** Çıkaran pisliği nasıldı, herkes alıp yiyecek, zorla alıp alsam desen, açınmadan sokar (bal ve peteği).

- **Çıkmaydı gül hama çinday gül, çin tabega mindi gül, balalarını Erkeştirip, bilantlikta konda gül (oy veya otar).** Çıkmaz gül her çimende çiçek, çin devire indi, çiçek çocuklarını gezdirip yukarıda kunda gül (ev veya otar).

- **Çımdılay sang şçzlaydı, aram koysang ohlaydı (Radyo TV).** Dokunsan söze başlar, rahat bıraksan uyur (Radyo TV).

- **Damıdan tutmasang yol yürmez (Kaşık).** Önünden tutmasan yol gitmez (Kaşık).

- **Daşga çıksa adam bilan oyga girse cin bolur (saya).** Dışarıya çıksa adam gibi, eve girse cin olur (gölge).

- **Derya desem derya yemes, deniz desem deniz yemes, al din kitini bilib Bolmaz çegeresin tapıp bolmaz (Âlim).** Nehir desem nehir değil, deniz desem deniz değil, altın kasasını anlatılmaz çevresinde bulunmaz (âlim).

- **Deryanın içide yılanın başıda alav yanadı (çırağnı pıltası).** Nehir'in içinde yılanın başında ateş yanıyor (fitil).

- **Gah yürür, gah yatar yazga kadrini bilür, kışta hamani bezdirür (şamal).** Gah yürür gah yatar, yazda kıymeti artar, kışta herkesi bezdirir (rüzgar).

- **Gahi yahş gahi karı, 14 yaşıda karbir, 30 yaşıda sağır (asmandaki ay).** Bazen genç bazen yaşlı, 14 yaşında büyük 30 yaşında öksüz (gökyüzündeki ay).

- **Gap yeltar gap getirir, şaytan day aylandırır (mobil).** Söz götürür söz getirir, şeytan gibi eğlendirir (cep telefonu).

- **Gözga körünmaz, kolga orinmaz hama nersesini sizer taş ve temirni izer (akıl).** Göze görünmez, elde bulunmaz her şeyi düşünür taş ve demiri ezer (akıl).

- **Ğunça ğunça asilgan, ya açılğan ya yapılgan, yada ak veya kızıl özi tumalağ tumalağ şirin özi (özüm).** Gönce gönce asılan yada açılan ya yapılmış ya beyaz ya da kırmızı kendisi, yuvarlak yuvarlak kendisi tatlıdır (üzüm).

- **Hama yerdi göredi, öz ayağını tayını görmeydi (çırağ).** Her yeri görür, öz ayağını altını görmez (ışık).

- **Hama zattan şirin zat, kıymatlıdan kıymat zat hamaga gerekli zat (omur va tirirklik).** Her şeyden tatlıdır, pahalıdan pahalı, herkese gerekli şey (ömür ve dirilik).

- **Hamaga kiyim tikar özi yalanğaç turur (ikine).** Herkese giyim diler özü çıplak durur (iğne).

- **Har nirsadan mulayim, oçratma onga ilahim (tıl).** Her şeyden yumuşak karşılaştırma Allah'ım ona (Dil).

- **Hatin tuğdu bir bala, ne koli var ne kalashlı ozi bir tum tuma lağ, laka Letsing yumalığ (tavuğni ğalası).** Hatun doğdu bir çocuk, ne eli var nede kafası kendisi bir küçücük lekesi yuvarlak (Tavuk yumurası).

- **Her kança özidan bolsa ham katla görünadi (omur).** Her ne kadar kendisinden olsa da yinede kısa görünür (ömür).

- **Hol urdum yapıştı, çıkınça koru çıktı (tandırning nani).** Yaş vurdum yapıştı, çıkınca kuru çıktı (tandır ekmeği).

- **Kalınım bar katip bolmaz, yükareı yüzüga karap bolmaz (asman).** Kilimim var silkelenip olmaz, yukarı yüzüğe bakıp olmaz (gökyüzü).

- **Kanat takmay uçadi, öz yengiga tuşadi (tayara).** Kanat takmadan uçar, öz koluna düşer (uçak).

- **Kanat urar par par uçmaydi kabutar (köz).** Kanat çırpıp par par uçamıyor güvercin (göz).

- **Kanati yok uçadi, yağı yok konadi, ne pari bar ne puti, özi apağ çumağım (kar).** Kanadı yok uçar, yağı yok konar, ne peri var ne gövdesi, kendisi bembeyaz oyuncağım (kar).

- **Kanday iki inağa bir ömrıda ikavi bir birini koramlaydı (iki köz).** Nasıl iki kardeş bir ömürlük ikisi bir birini göremiyor? (iki göz).

- **Kara tam kapkara tam, yahşılarga sorar tam, ya menga kinara tam (kör).** Kara ev kapkara ev, iyilere sorar ev ya bana ağır gelir ev (kör).

- **Karalaydi özingni, elden çıkarır özingni (yanamlık).** Kötüler özünü, elden çıkarır özünü (kötülük).

- **Karni tok, sayası yok (ara).** Karni tok gölgesi yok (ara).

- **Karni toysa yüredi, ağır yengil bolmaydi (saat).** Karni doysa yürür, ağır hafif almıyor (saat).

- **Kat kat perda kat perda, içiği yurak zarda, açığıltan yığlatır, cansız zarın kösterir (piyaz).** Kat kat perde kat perde, acılığı yürek deler, acılıktan yığlatır, canın gücünü gösterir (soğan).

- **Kayda kayda sanaydi, hiç otuzidan aşmaydi (ay).** Tekrar tekrar sayılır hiç otuzdan aşmıyor (ay).

- **Kazık üstida kar tahtamaz (ğallah).** Kazık üstünde kar durmaz (yumurta).

- **Keçe gündüz yüredi, çar çaganını bilmeydi (saat).** Gece gündüz yürür yorulacağını bilmiyor (saat).

- **Keçe oyğaz oynanır, kündüz yatıp oynanır (it).** Gece uyanık oynar, gündüz yatıp oynatır (köpek).

- **Keçe saçtım ming minçağ kunduz tapmadim bir minçağ (yulduz).** Gece dağıttım bin boncuk, gündüz bulamadım bir boncuk (yıldız).

- **Kılığını kıladi, sen yığlasan yığlaydi (ayna).** Taklidini yapar, sen ağlasan ağlar (ayna).

- **Kikçine kazandı astım, içiga aluday bastım (anar danası).** Küçükük kazanı pişirdim, içine erikleri yerleştirdim (narın tanesi).

- **Kirginca boş kirir, çıkganida tolip çıkar (kuduğni dolası).** Girince boş girir, çıkınca dolu çıkar (kuyunun suyu).

- **Koli yok ayağı yok, kalasida balası bar (göğürtni dani).** Eli yok ayağı yok, kafasında çocuğu var (kibritin tanesi).

- **Kolla tuzalğan bir tam, ohlaysan yahşı aram, yahşıga kunduz, yamanga keçe (kor).** Elle yapılmış bir ev, yatmak istersen rahattır, iyiye gündüz, kötüye gecedir (mezar).

- **Kop soru koy sanap bolmaz, o bolmasa yurup bolmaz (yulduz).** Çok soru koyun sayılmaz, o olmasa yürünmez (yıldız).

- **Korganın rast, ne taypi bar, ne ayni (oyku).** Gördüğüm doğru, ne tipi var ne ayni (uyku).

- **Koylak tiktım yengi yok, bi tukma va bi yaka (kafan).** Elbise diktım kolu yok, düğmesiz ve yakasız (kafan).

- **Körsat maktan oyalmaydı, görgan dep aytalmaydı (ayna).** Göstermekten utanmıyor, göreni söyleyemez (ayna).

- **Körünmeydi közinga, ısık berir özinga (can ya ruh).** Görünmüyor gözüne, sıcaklık verir kendine (can ve ruh).

- **Kuduğ kazdım bi toprak (kazık).** Kuyu kazdım topraksız (kazık).

- **Kulağı yağıda, başı yirda, kulağı saçı bilan bağlangan (dutar ve donbıra).** Kulağı yanında başı yerde kulağı saçı ile bağlanmış (danbura).

- **Kulsam minga karap koladi, yığlasam minga karap yığlaydı (ayna).** Gülsem bana bakıp kalıyor, ağlasam bana bakıp ağlıyor (ayna).

- **Kunduz keler görgani, kiçe keter yurgani (kün).** Gündüz gelir görmeye, gece gider yürümeye (gün).

- **Kunduz kuni korip otar, açığlasa yığlatır (kuyaş).** Gündüz görüp öter, kustuğunda ağlatır (güneş).

- **Kunduz oyasında, keçer asmanda kezer (ay).** Gündüz evinde, gece gökyüzünde gezer (ay).

- **Kunduz seni koybarmas, keçe közinga körünmas (saya).** Gündüz seni bırakmaz, gece gözüne görünmez (gölge).

- **Kunduz tayantiradi, keçe özi tayanadi (asa).** Gündüz yaslanır, gece kendisi yaslanır (baston).

- **Kurbaka yemes, kar kar eter, motar yemes, ğur ğur eter, hamişa oyıda bolur, olturuşu torda bolur (çılam).** Kurbağa değil kur kur eder, araba değil, ğur ğur eder her zaman evde bulunur evin en köşesinde oturur (nargile).

- **Mahım yemes orgatadi, adam yemes gösteredi (kitap).** Öğretmen değil öğretir, adam değil gösterir (kitap).

- **Men getemen, o kaladi (iz).** Ben gidiyorum o kalır (iz).

- **Men göremen o kormaydı, gap oradi işitmaydı (televziyon).** Ben görürüm o görmüyor, konuşur duymuyor (Tv).

- **Men ham getip baraman o ham getip baradi (sayan).** Bende gidiyorum o da gidiyor (gölge).

- **Miskina kazanda astim, içi tola kızıl mınçağ (anar).** Mis gibi kazanda pişirdim, içi doludur kızıl boncuktan (nar).

- **Minga bar va şunda bar, alamga yok (nutka).** Bana var ve şuna var, alemde yok (nokta).⁸⁵

- **Ne közi bar ne koli, ne ayağı bar ne başı ne yürür ne kezer, hama yerdan bahabar (radyo).** Ne gözü var ne kolu, ne ayağı var ne başı, ne yürür ne gezer her yerden haberdar (radyo).

- **Niçe konluk omri bar hama onga kharidar (çiçek, gül).** Kaç günlük ömrü var, herkes ona talip (çiçek, gül).

- **O yağı pahta bu yağı pahta ortası yeşil pahta (pıtsa).** O tarafı pamuk bu tarafı pamuk ortası yeşil pamuk (fıstık).

- **Ot yedi yağaç boldi, kolga yoridi canli boldi (Hz. Musa'nın asası).** Ot yedi ağaç oldu, elde yürüdü canlı oldu (Hz. Musa'nın asası).

- **Otga saldim koymaydi, suga saldim akmaydi (Yahşilik).** Ateşe attım yanmadı, suya attım akmadı (iyilik).

- **Otga tuşsa yanmaz, suga tuşsa akmaz (saya).** Ateşe düşse yanmaz, suya düşse akmaz (gölge).

- **Ozi kattıg ama taş yemez, tort ayağı bar ama pada yemaz (mez).** Kendisi sert ama taş değil, dört ayağı var ama hayvan değil (masa).

- **Ozi torpağdi tayıga, sacı yerning yüzida (sabza).** Kendisi toprağın altında, saç yeryüzünde (çimen).

- **Ömür bilan oynaydi, temir taşdi çiyneydi (vaht).** Ömür ile oynuyor, demir taşı çiğniyor (vakit).

- **Pada imes ot yeydi, başı yilanday çakmaydı, tormuşı taştay lekin taş yemes, galla tuğadı, kuş yemes (taşbakka).** Hayvan değil ot yer, başı yılan gibi ama sokmaz, duruşu taş gibi aslında taş değildir, yumurta verir, kuş değildir (kaplumba).

- **Pahta saçtım terip bolmaz (kar).** Pamuk serptim toplanamaz (kar).

- **Paskina tağga kar yağar (yelek).** Alçak dağa kar yağar (elek).

⁸⁵ Assas, s. 49.

- **Peri yok ve puti yok, kanatı yok yeti yok, havaga uçadı (dud).** Tuyu yok kanatı yok, havaya uçar (duman).

- **Posti katıĝ bir kat, içi kat kat kanca kat (kitab).** Derisi kalın bir kat, içi kat kat çok kat (kitap).

- **Ravaç boldi hamaga, muhtaç boldi bazılar (Çay).** Yayıldı herkese muhtaç oldular bazıları (Çay).

- **Recaleydi kaĝaznı, bacaradi işları (hakkaş).** Kâĝıdı biçer, yapacaktır işleri (cetvel).

- **Romalı bar kök, gülleri bar ak (asman yulduzları bilan).** Bezi var mavi, çiçekleri beyaz (gökyüzü yıldızları).

- **Sadaf yemes özi ak, daraht yemes rişesi bar (tiş).** Sedef değil kendisi beyaz, ağaç değil kökü var (diş).

- **Sakali yer üstida, ozi yer tayıda (sabza).** Sakalı yer üstünde kendisi yer altında (yeşillik).

- **Salkın kelip yaşadi, gülden toşak toşadi (bahar).** Serinletip yaşar, çiçekten dōşekler yaptırır (bahar).

- **Sandukça tola akminçaĝ (aĝız tişi).** Sandıkça doludur, beyaz boncuklarla (aĝız dişi).

- **Sarık inek sıyadi sıygan yeri koyadi (çıyan).** Sarık inek işer sarıyı yan yeri yanar (akrep).

- **Sen görasan men göraman, ama Khuda görmeydi (uyku).** Sen görürsün, ben görürüm ama Allah görmüyor (uyku).

- **Sinda bar va menda bar, alemde yok (nutka).** Sende var bende var, âlemde yok (nutka).

- **Soramakka haddi yag, göstermak oni borcu (ayna).** Sormakta haddi yok göstermek onun borcu (Ayna).

- **Sözünü ayamaydi, kimsin deyip soramaydi (radyo Tv).** Sözünü esirgeyemiyor, kimsin diye soramıyor (radyo Tv).

- **Su akıtmaz, şamal uçurmaz, kirek bolmasa kişi oni geçirmez (Taş).** Su akıtmaz, rüzgar uçurtmaz, gerek olmasa kişi onu deĝiştirmez (Taş).

- **Su bilan berseng alamday yutar, susuz oyhuda yatar (tegirman).** Su versen dünya gibi yutar, susuz uykuda yatar (deĝirmen).

- **Sürü koyim asmanda, sanamakga pasmanda (yulduzlar).** Sürü koyunum gökyüzünde, saymakla geri kalmakta (yıldızlar).

- **Şıp etti şibirganga getti (cibin).** Şıp dedi şibirgana gitti (sinek).

- **Tağçadan tüşti ağzını açtı (Kayçı).** Raftan düştü ağzı açıldı (makas).

- **Tak tak etedi tegirman, yegeni iciga ravan veya tak tak eyter tegirmek, Hama zatiga mehriban (adamnı ağzı ve tişi).** Tak tak ediyor değirmen, yemesi içine ve ya kat kat söyler değirmen her şeyine sevimlidir. (kişinin ağzı ve dişi).

- **Tam yıkıldı betga asıldı (Galin).** Ev yıkıldı tavana asıldı (Halı).

- **Tamca tamca göz yaşı, gökte bolar bir başı (yağmur).** Damla damla göz yaşı gibi, gölde olur birleşir. (yağmur).

- **Tamnı usti tola zerminçağ (Yolduz).** Evinin üstü düğmelerle doludur. (Yıldız).

- **Tanı tımay yamağı bar, o vatkan toymaz tamağı bar (tegirman).** Hiç doymuyor yamaklıdır, her vakite doymuyor tamağı var (değirmen).

- **Tapılmağanga şarbat, kop bolsa tapılmaz izzet (su).** Bulunamadığında şerbet gibi çok olsa değerli olur (su).

- **Tar gözi bilan keyin dünyanı yaşıdır (igine).** Küçük gözü ile geniş dünyayı dolandır (iğne).

- **Tarazom bar iki palla, biri taştan biri boğdaydan tola, biri rasta biri Çapa, tapılmaydı yağdayı, tokılmaydı boğdayı (cennet ve dozağ).** Terazim var iki gözlü, biri taştan biride buğdaydan dolu, biri doğru bir eğri, bulunmaz yağ gibi, dokunmuyor buğdayı (cennet ve cehennem).

- **Tartanak oye koydı sandıkçanın içiga, sandıkça ham temirden, yemişleri komirden (Radyo).** Örümcek ağı sandığın içinde, sandıkta demirden yiyecekleri kömürden (Radyo).

- **Taştan katığ, gülden nazuk (adamning canı).** Taştan sert, gülden ince (insanın vücudu).

- **Tayı tağara usti nağara, bir güli lale, ming güli çiçek (yer asman ve Yulduzlar).** Altı tencere üstü nağara bir gülü lale, bin gülü çiçek (yer gök ve yıldızlar).

- **Temir kanatlı kuşum, uça uça hoşim, dana yemez so içer, şehrim Şehir gezer (tayara).** Demir kanatlı kuşum, uça uçar her zaman, tane yemez su içer, şehirden şehre gezer (Uçak).

- **Teydi desem teymeydi teyme desem teydi (Lab).** Dokun desem dokunmuyor, dokunma desem dokunuyor. (Dudak).

- **Tinmey yüredi çarçamaydı, özi elinedi başı elinmeydi (saat).** Usanmadan yürür, hiç yürülmez özi elime başı önüne (saat).

- **Tort ayağı oynaydı, nima berseng çeyneydi, kolmeydın kuldıredı kuldırıp oldıredı (Maymun).** Dört ayağı oynuyor, ne versen çiğneyecek, gülmüyor güldürüyor, güldürerek öldürüyor. (Maymun).

- **Un deyip eyledim, yağ boldı (kar).** Un sanarak eledim, oldu yağ (kar).

- **Üç beş on beş ikki üç ming neçe (yigirme).** Üç beş on beş iki üç ne kadar? (yirmi).

- **Yağmur yemes çıt çıt etar, keçe kunduz tinmey turur (saat).** Yağmur değil tık tık eder, gece gündüz durmadan yürür (saat).

- **Yeyip toyip bolmaz, yemey oturup bolmas (hava).** Yemeyle doyum olmaz, yemeden durulmaz (hava).

- **Yokarı getar, kayı kelmas, kişini aytganini kilmas (ömür).** Yukarı gider aşağı gelmez, kişini söyleyenini yapmaz (ömür).

- **Yüzi koyık tayı soguk (kaymak).** Yüzü sert altı soğuk (kaymak).

5.6. DASDANLAR (DESTANLAR)

5.6.1. Sakılık (bahşılık) Geleneği

Afganistan Özbek Halk destanlarında, Özbek Türklerinin milli özellikleri, tam bağımsızlık, özgürlük, ahlakî, felsefî, dinî ve dünyevî görüşleri yansıtılmaktadır. MaymanaÖzbekleri arasında en yaygın destanlar Yazı ve Zeba, Tahir ve Züre, Göroğlu, Alpamış, Bay-cora ve Devlet Kıptan destanlarıdır.

Afganistan'ın kuzey doğu bölgesinde yaşayan Özbekler arasında sakı adı verilen kişiler diğer Türklerin bir çoğu arasında bahşı adıyla bilinmektedir. Bilindiği gibi sakılar (bahşılar) Türk destancılık geleneğinin önemli unsurlarından biridir. Bunlar Türk kültürünün, Türk gelenek ve göreneğinin ve sözlü Türk destan edebiyatının İslamiyet öncesinden günümüze kadar nesilden nesle ulaşmasına birer faal unsur olarak rol

oynamıştır. Sakılar günümüzde de Türk halkı tarafından sevilmektedir. Bunların sayısı çok azdır. Sayısının az olmasının nedenlerinden biri, aileden aileye miras olarak ulaşmasıdır. Sakılar daha çok kahramanlarla ilgili destanları tambura (Afganistan Özbek Türklerinde: dambura) denilen saz aleti eşliğinde manzum ve mensur olarak anlatırlar.

Sakılık geleneği Afganistan Türkleri arasında günümüze kadar canlı bir şekilde yaşaya gelmiş ve yaşamaya devam ediyor. Bunlar bildiği destanları daha çok nikah ve sünnet düğünlerinde anlatırlar. Ayrıca oturduğu köy ve kasabanın ileri gelenlerinin misafiri gelince sakı da misafiri olan aile tarafından davet edilir. Sonra köyün bazı yaşlıları bir araya toplanıp gece yemeğini yedikten sonra sakı bildiği destanları saz eşliğinde anlatır ve etrafında oturan diğer kişiler dikkatle dinlerler. Anlattığı destanlar bazen akşamdan sabaha kadar sürer.

Sakıların anlattıkları destanlar daha çok; Avez Han, Göraxlı (Göroğlu), Alpamış destanları veya buna benzer destanlardır.

Sakılara gençler tarafından fazla ilgi gösterilmemektedir ve dolayısıyla dinleyicisi de gençlerin arasında azdır. Sakılar daha çok yaşlılar tarafından sevilip dinlenilmektedir. Elbette ki gençler tarafından ilgi gösterilmeyişinin sebeplerinden biri de teknolojinin son dönemlerde musiki alanında yarattığı gelişmelerden kaynaklanabilir.

Eskiden bugünkü modern musiki yokken halkın arasında sakılar daha çok ilgi gösterilen ve sevilen unsur olarak görülüyordu.

Son asırlarda teknolojinin gelişmesiyle beraber müzik ve musiki aletleri de gelişmeye başladı. Musiki aletlerinin gelişmesi ve bu gelişmenin sağladığı imkanlar içinde zamanla birçok kişinin musiki alanında yetişmesi ile kültürümüzün bazı önemli unsurları şüphesiz yok edilmeye devam ederken, eskiden sakılara halk tarafından verilen önem ve değerler günümüzde azalmıştır.

Her geçen gün musiki alanında yetişen birçok sanatçıların doğuşunu görüyoruz. Bir taraftan bu musiki alanında yetişen sanatçılar nazım edebiyatının alanında yetişen parlak şairlerimizin duygu ve düşüncelerini yansıtan güzel şiir parçalarını seçip kendi güzel ve müthiş sesleriyle en modern musiki aletleri eşliğinde halkın kafalarında heyecan yaratırken öbür taraftan asırlardan beri folklor edebiyatının en önemli unsurlarından biri olan halk destanının sürekli canlı tutan sakıların (bahşıların) sahasını daraltarak yok etmeye doğru götürüyorlar.

Dolayısıyla bahşılık geleneğinin, teknolojinin yetişemediği köy ve kasabalarında daha canlı olduğunu söyleyebiliriz.

5.6.2. Devlet Kıptan Destanı Hakkında

Devlet Kıptan Destanı, Maymana Özbeklerinin son dönemlerde yaşamış, gerçek kahramanlık destanlarından biridir. Yirminci yüzyılın başlarında İngiltere ve Çarlık Rusyası, Uluğ Türkistanı parçaladığı zaman Türk beylikleri veya emirlikleri varlıklarını 1919 yılına kadar devam ettirebilmişlerdir. İşte bu tarihe kadar Maymana'da yönetim Özbek Türklerinin idaresinde idi. Bu tarihten sonra bağımsızlık mücadelesi veren bir çok kahraman, devlet adamı, sanatçı, şair, vd. leri bu uğurda şehit edilmişler veya sürgüne gönderilmişlerdir. İngilizlerin yardımıyla Maymana yönetimine gelen Peştunlar bu tür şahsiyetlerin mücadelesinin kayıt altına alınmasını engellemiş ve halka kendi yazdıklarını aşılamaya çalışmışlardır. Devlet Kıptan gibi kahramanlar, vatan haini, isyankar, zalim gibi sözlerle ithamda bulunmuşlardır.

Devlet Kıptan, Afganistan'ın Maymana şehrinin İmam Sahip İlçesine bağlı olan Kotur köyünde Kabıl Bey'in beş çocuğundan biri olarak 1900 yılında dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta babasından yetim kalan Devlet, çocukluğunda güçlü ve heybetli olduğu için herkesin dikkatini çekmiştir. Cesareti ile kısa zamanda Maymana'da tanınmıştır.⁸⁶Bir gün Devlet, amcasıyla çöle çıkıp, odun tolayıp satmak için pazara gelmiş. Perştun bir müşteri gelip Devlet'in amcasından odun almış ve parasını vermemiş. Bunu gören Devlet, küçük yaşına rağmen haksızlık yapanların karşısında durmuş ve parayı vermeyenlerle kavgaya tutuşmuştur. Sonunda yerden bir taş alıp parayı vermeyenleri öldürmüştür. O dönemde yönetimde olan Peştunlar, bu çocuğu yakalamak için köyleri dolaşmışlar, evleri ateşe vermişler ve halka eziyet etmişlerdir. Fakat kimse çocuğun yerini söylememiştir.

Yıllar sonra Devlet büyümüş askere gitmiş. Askerdeki başarılarıyla komutanının dikkatini çekmiş. Komutanı ona binbaşı anlamına gelen "Kıptan" lakabını vermiş. O yıllarda Maymana'da düzensizlikler, idaresizlikler çok fazlamış. İşte bu kasvetli dönemde her türlü eşkiya, çete, yolkesici şehre iner Özbeklere türlü işkenceler yapmış. Bu durumda bölge komutanlığı eşkiyalarla başa çıkamaz hale gelmiş. Onun için Devlet Kıptan, eşkiyaları yakalaması için görevlendirilmiş. Kıptan bir kaç yiğit

⁸⁶ Kazım, Amini, *Hamasayı Devlet Kıptan*, Maymana 2010. s, 7.

arkadaşıyla bu eşkiyaların peşine düşmüş ve kısa bir süre sonra eşkiyaların sonunu getirmiştir. Bunun üzerine Devlet Kıptan halk arasında sevilen ve sayılan bir kimliğe sahip olmuş. Peştunlar Devlet Kıptan'dan rahatsız olmaya başlamış. Özbeklerin yaşadığı yerlere Peştunlar yerleştirilmeye başlanınca Devlet Kıptan bu durumdan rahatsızlanmış ve Özbeklerle bir örgütlenme yoluna gitmiş. Bölge komutanı ve üst düzey yöneticiler Kıptan'dan korkmaya başlamış ve onu öldürmek için plan yapmış. Bir gün köyüne Kotur'a gittiğinde köyü, askerler tarafından kuşatılmış ve çatışma başlamış. Devlet Kıptan bu çatışmada büyük bir zafer kazanmış. Kurşunu bittiği halde mızraklarla düşman üzerine yürümüş. Vücuduna çok sayıda kurşun isabet ettiği halde yine de dimdik olarak savaşıma devam etmiş. En sonunda teslim olmayı kabul ettiği halde düşmanlar kurşun yağmurunu kesmemiş ve orada Devlet Kıptan şehit edilmiş. Kafası gövdesinden ayrılmış ve Fakir Dalat adında biri bu kafayı eşeğinin arkasına bağlayarak halka ibret olsun diye yollarda dolaştırmış. Karnının derisinden davul yapılarak çalınmış. Gövdesi günlerce halka teşhir edilmiş. Başkent Kabil bir telgraf göndermiş ve bu kadar cesur bir askerin keşke öldürülmemiş olması gerektiğini bildirmiş. Cenazesini ailesine teslim etmelerini ve yas tutmaları için savaşın durmasını istemiş. Devlet Kıptan'ın naşı binlerce Özbek tarafından ağıtlar yakılarak İmam Sahib İlçesine defnedilmiştir.

İşte bu kahraman askerin hikayesi halk arasında destanlaştırılmıştır. Devlet Kıptan 33 yıllık kısa ömründe olağan üstü başarıları göstererek Özbeklerin kalbine taht kurmuştur. Onu sevenler irticalen sayısız türküler, ağıtlar, söylemişlerdir. Günümüze kadar yapılan derlenme çalışmalarına rağmen bu türkülerin sayısı tam olarak belirlenememiştir.

Devlek Kıptan'ın ölümünden yirmi yıl sonra ilk defa gazeteci yazar Haydar Kureyşi, dönemin bahşi ve halk ozanlarından topladığı bilgilerden bir senaryo yazar. Film çekmek için izin alamaz. Senaryonun büyük bir parçası günümüze kadar kaybolmuştur.

1981 yılında Afganistan'da komünist yönetim hakim olduğu için diğer etnik gruplara kendi kültür ve edebiyatlarını yazma ve yazdırma hakkı tanıdığı için Maymana'da çıkan gazete (Farhan va Mardum) sayfasında haftalık Özbekçe dilinde şair ve yazar Taşkin Bahayi tarafından Devlet Kıptan destanı kaleme alınır.

1992 yılında Maymana aylık dergisinde yazar Muhammet Aslam Güzar tarafında devlet Kıptan destanın bir bölümü yayımlanır. Ondan sonraları araştırmacı yazar Rahim İbrahim bu destan hakkında çalışma yapmıştır.

Özbek halk ozanı Ramazan İşan'da Devlet Kıptan Destanı'nı kendisi yayımlamıştır.

2004 yılında yazar Seyit Ekram Kemal, Özbekçe Ulusgazetesinde Devlet Kıptan Destanı'nı yayımladı. Ayrıca Hidayetullah Hidayet'de Vatandarak gazetesinde bu konuyla ilgili bir makale yazmıştır.

Edebiyatçı yazar Muhammet Kâzım Amini, haftalık olarak Özbekçe çıkan Bilgi Gazetesi'nde bu destanın bir bölümünü yayımlamıştır.

Devlet Kıptan Destanı hakkında şu ana kadar yapılmış çalışmalar içinde Muhammet Kazım Amini'nin "Hamasayı Devlet Kıptan" ve Özbek halk araştırmacısı Fayzullah Aymak'ın "Halk Durdaneleri" kitapları önemli yer tutar.⁸⁷

Bu destanın diğer Türk topluluklarının destanlarında bulunmayan bazı özellikleri vardır. Devlet Kıptan Destanı Afganistan Özbek Türkleri arasında ortaya çıkan kahramanlık destanıdır. Bahşılar tarafından söylenen destan günümüze kadar ağızdan ağıza intikal etmiştir. Genelde iki mısralı olup, mesnevi şeklinde söylenir. Genellikle düğünlerde, toplantılarda, milli merasimlerde dombura eşliğinde bahşılar tarafından söylenmektedir.

Yakın zamana kadar destan olarak adlandırılan bu metin, bazı araştırmacılar tarafından halk hikayesi olarak adlandırılmaktadır. Bu metinde az da olsa aşk, sevgi gibi konular da işlenmiştir. Kahramanlık, özgürlük, vatan sevgisi gibi konular daha fazla yer tutar.

⁸⁷ Amini, *Hamasayı Devlet Kıptan*, s. 28.

5.6.2.1. Davlat Kiptan Destanı

5.6.2.1.1. Arap Harfli Özbekçe Metin

دولت كپتان

- 1- غم مینن غصه سینی درزابنی حصه سینی
- 2- برینگه آیتیب بیره دولت جان قصه سینی
- 3- گله باققه اویلری کورینه دی بویلری
- 4- سیلکیلله یدی کیله دی جانیمگه کلمه گویل
- 5- آتنی طنابی اپتن کویک ایشتانى سوپتن
- 6- میمنه دن یاغی بولدی قوتری دولت کپتان
- 7- کبابینی سیخی گه قره ب قالدیم رخیگه
- 8- فیتنه نینگ اول ر دولت جاندی ایته من
- 9- فیصله بولگن کارگه دومبره ده گی تارگه
- 10- دولت صلاح سی بیتتی اولتیریبتی سماوار
- 11- شیرین شکر سوزید یاش آقه دی کوزیدن
- 12- بیر تولى عسکر کیلدى دولت کپتان ایزیدن
- 13- ارپه بوغیددی اوردی عسکر دی قطار تیردی
- 14- قوچ و پلتن کیلدى دیب دولت گه خبر بیر
- 15- سونه دیسم سونه دی کوزی شمعدی یانه دی
- 16- میلتيغدی شانه گه آلیب دولت توریب جونه دی
- 17- کاکل لرینگ نی تره ب کیلیم ایزینگدن مره ب
- 18- دولت جان اوردم بولدی راسته بازار گه قره ب
- 19- گلاب سیپتیم یوزیگه یاش بینه دی کوزیگه
- 20- قنداغ قیلدی اکه جان انصاف بر سین اوزیگه
- 21- قصابده گی گوشیم کیچه توشمه توشیمگه
- 22- دولت کپتان دی ایت دیب قویمه دیله او خوشیمگه
- 23- کویدبلا سینی آله م قچان ایریلدی
- 24- دولت کپتان ایلگه ری عسکر له هم ایزیدن
- 25- رپیغینی مخته مه دی چوپتی بیرگه نیخته مه
- 26- هر قنچه که کیلدى له دولت کپتان تاخته مه دی
- 27- بلنگدی آلدی قوزیم قچن کیلیب سن سوره ب
- 28- دولت هم اوردم بولدی "امام صاحب" گه قره ب

- 29- قطارده گی نریگه
بودنه نی پریگه
- 30- ایندی میلنیغ آتیه دیب
ایتدی عسکر لریگه
- 31- تیگیرمان بقه سیدن
جفتله ب آل یقه سیدن
- 32- گوله ژاله دی کیله دی
دولت کپتان ارقه سیدن
- 33- پخته تشله گن توندن
مین گپ اورگندیم سیدن
- 34- دولت کپتان قصه سی
یادگاری قالسین میندن
- 35- چیلیم لرنی چاغله دی
سینه له نی داغله دی
- 36- بوجله بییدن اوق تیدی
رومال مینن باغله دی
- 37- گل چیغردی میدانگ
بودنه کیلدی دانگه
- 38- ایاغی کچل- کچل
بیئتیشدی امام جانگه
- 39- هواده گی ابرگه
بنده قیلگن صبر گه
- 40- باریب کیردی اکه جان
دولت کهنه قبر گه
- 41- ایزینی تاپمه ی کیتدی
رفیق له نی مقتله دی
- 42- دولت قبر گه کیردی
عسکرله قره ب تاخته
- 43- دروازه نی آچمه دی
آتنی میندی قاچمه دی
- 44- خدا قه بتدی دولت دن
"یازده تیره" کوچمه دی
- 45- کاکلرینی تره ب
یوردیم گوشه دن مره
- 46- تفنگ نی قولاج قیلدی
تولی مشرگه قره ب
- 47- باغده گی تیره گیدن
هم کنته درگیدن
- 48- حی تفنگی بولسه
قورقه دی یوره گیدن
- 49- پیشین گه بییدی ناندی
رفیق جاننه جاندی
- 50- اوزینی دستگاه لری
یوقتدی جان جاندی
- 51- آتنی طنابی ایپدن
اوقیب نماز خ
- 52- دنیا دن نا امید اوتدی
قابل دی اوغلی کپتا
- 53- شکر خداگه اکه جان
زیارت قیلدیم مزا
- 54- ینه آنه توغمه یدی
دولت ده ی دلوردی
- 55- هیچ کیم نی چاره سی یوغ
خدا قیلگن جبردن
- 57- مرده نی چیغردیله
سبیل کهنه قبر دن
- 57- دل مینن گرده سینی
مرده ی نی زرده
- 58- یدگاه گه آستی له
دولت جان مرده سینپیر
- 59- میرگن کاوله یدی کازه
کیتمه بوله من نازه
- 60- بیش مینگ نفر اوقیدی
دولت جانگه جنازه

- 61- بلانگدی آله ی ملا قولینگ دن توتسین الله
- 62- مرده سیگه اوقییدی بیر اونته، بیر داملا
- 63- قبله گه باغلنگن آت قوللریگه بار ساعات
- 64- دولت که اولیب کیتی شهید بولدی "خالمراد"
- 65- یکه تارتی تاوان دی دیوانه قیلدی خان دی
- 66- قیته آنه توغمه یدی دولت جانده ی جواندی
- 67- بلاسینی آله یدی دلگه بالای بلم دی
- 68- فقط اوچ متر ایدی قدو قامتی بلم دی
- 69- چلیمینی چاغله سینه له نی داغله دی
- 70- مزار کلیب دولت کپتا هزاره له دی قوله دی
- 71- توریمی بیلن تات گه بالنگ خانه آباد گه
- 72- ایسیز هم دولت کپتان بیرقلله بارگن هراتگه
- 73- آنده گی ایگر لریم تیگدیمی خبرلریم
- 74- دولت یادیمگه توشسه در آلر جگرلریم
- 75- بییتی تولدی بهاری پای تابه نی اھاری
- 76- آغم دیب ایزله یدی دولت کپتان خواھری
- 77- توت درختدی تنه سی بیر قولاج بارشانه سی
- 78- آننگ بولسم اوله ی دیب جوره ب قالدی آنه سی
- 79- قصابتی بیرگن گوشی آدمدی کفن پوشی
- 80- همه لاله زار بولدی دولت جان قوم و خویشی
- 81- هه اوچتی به هه اوچتی چاونی دن کفتر اوچدی
- 82- عین چاشگاه پیشین ده دولت جان اوققه اوچدی
- 83- هواگه چیققن آيگه سرشته بولگن چاپیگه
- 84- دولت نی قصه سینی خلاص قیلدی شو جاید.⁸⁸

⁸⁸ Aymak, s. 54-59.

5.6.2.1.2. Latin Harfli Özbekçe Metin

1 - Ğamimnı ğusasını	Darzab'ını hisasını
2- Baringa aytıp biray	Davlat can qısasını
3- Gala baqa uyları	Körinadı boyları
4- Silkilleydi kiladı	Canımga kalma goyları
5- Atnı tanabı iptan	Köylay iştanı soptan
6- Maymana'dan yağ böldi	Qutrı Davlat kıptan
7- Kababını sıxıga	Qarap kaldım ruxıga
8- Davlatcanı aytaman	Fitaning o roxıga
9- Damburadaki tarıga	Faysala bulgan karaga
10- Davlat selahsı bitti	Uiltirdi samavarga
11- Şirin şakar sözidan	Yaş akadı közidan
12- Bir tolay askar kildi	Davlat kıptan'an yüzidan
13- Arpa buğday öradı	Askarnı qatar tiradı
14- Qoç va palton kildi diyip	Davlatga xabar biradı
15- Sunmadısam sunadı	Közi şamdik yandı
16- Miltıgıni şana kılıp	Davlat turup conaydı
17- Kakillaringnı tarap	Kildim yüzingdan arap
18- Davlata can vurdam buldı	Rasra bazarga qarap
19- Gülap siptim yüziga	Yaş aynaladı köziga
20- Qandağ kıldı aka can	İnsaf birsin uziga
21- Qasabidaki güşiga	Kiçe tuşma tüşiga
22- Davlat kıptan'nıg ayt diyip	Qoymadı uz xoşıga
23- Balasını alaman	Qaçan ayrıldı köydan
24- Davlat kıptan ilgarı	Askarlar ham kinidan
25- Rafıgıni maxtamaydı	Çupını nıxtamaydı
26- Har qançaki kil didi	Davlat can taxtamaydı
27- Balangnı aldım quzim	Qaçan kilibsan sorap
28- Davlat ham bardam buldı	İmam Sahıpga qarap
29- Bodananig parıga	Qatar daki narıga
30- Yindi miltıg ating diyip	Aytadı askarlarga
31- Tigirman baqasidan	Coplab al yaqasidan

32- Güli yağmurday kildi
 33- Paxta taşlangan tunga
 34- Davlat Kıptan dastanı
 35- Çilimlarnı çağlaydı
 36- Bucilayidan oq teydi
 37- Budana kildi danga
 38- Ayağı kaçal kaçal
 39- Havadaki abirga
 40- Barib kirdi aka can
 41- İzini tapalmaydı
 42- Davlat qabirga kirdi
 43- Darvazanı açmaydı
 44- Xuda qayti davlat'tan
 45- Kakullarını tarap
 46- Tufangni qolaç qıldı
 47- Bağdaki tarayidan
 48- Budananig danıga
 49- Tufangni qolaç qıldı
 50- Tufangi ham bulmasa
 51- Pişinga yidi nan nig
 52- Uzinı dastakları
 53- Atnig tanabi iptan
 54- Dunyadan na ömid kiti
 55- Yaşında kitib kildim
 56- Qaytib ana toğmaydı
 57- Hiç kimni çarası yağ
 58- Mordanı çığardılar
 59- Mirgan kavlaydi kaza
 60- Beş lak nafar oqıdı
 61- Balaynı alay mollah
 62- Mordasiga oqıdı
 63- Qollarıga bar saat

Davlat'nig arqasidan
 Min gapır gandim sindan
 Yadgarı qalsın mindan
 Sinasını dağlaydı
 Rumal bilan bağlaydı
 Gül açıldı maydanga
 Yitişti İmam can'ga
 Banda qılğan sabirga
 Davlat köynä qabirga
 Rafıqlarını maxtalmayadı
 Askarlar qarap taxtaydı
 Atnı bindi qaçmaydı
 Yazda tiri köçmaydı
 Yürdım göşadan qarap
 Tolay Mişirga qarap
 Ham kata yüragidan
 Hizet qıl mimaniga
 Hiç kim kilmes yaniga
 Qorqmaydı yüragidan
 Rafıq cana canı
 Yağ yiti cana canı
 Oqıb namazı xoftan
 Liyaqatli bu kıptan
 Ziyarat qıldım mazarnı
 Davlat day qaramanı
 Xoda qılğan cabirga
 Sabil köyne qabirdan
 Etma bulaman naza
 Davlat canga cinaza
 qolingdan tutsun Allah
 On minglarça damollah
 qıblaga bağlangan at

64- Davlat ga velab velav	Olib kiti xal Morad
65-Yaka targa tavandi	Divana kıldı xanı
66- Qayıtip ana toğmadı	Davlat xan day cavanı
67- Balasını alaynı	Dilga alay balamnı
68- Faqat üçmitirydi	qadı kıldı qamati balamnı
69- Çilimini çağlaydı	Sinasını dağlaydı
70- Davlat Kıptan tavti	qoldan qolga tigmaydı
71-Turmay bilan tatıga	Barig xan abadıga
72- İssiz ham Davlat Kıptan	Bir qala bar hirat'ga
73- Attaki egarlarım	Tigmaydi xabarlarım
74- Davlat yadınga tuşsa	Dar alar cigarlarm
75-Yiti tolnig baharı	Payravanı aharı
76- Ağam didi yığlaydı	Davlat Kıptan xaharı
77-Tüt daraxnı tanası	Bir qulaç bar şanası
78- Anang balam olsun diyip	Cavrap qaldı anası
79- Qasabnı birgan güşi	Adamnı kafan puşi
80- Üç ayğaça dadladı	Davlat'ning kamu xilşi
81- Hay uçtiya hay uçti	Çavandan kafttar uçti
82- Ayni çaşka pişinda	Davlat can oqa uçti
83- Havaga çıkan ay'ga	Sarıştı bulgan çayga
84- Davlat canı dastanı	Xolasa buldı şu cayda

5.6.2.1.3. Türkiye Türkçesi Metin

1 Gamımın ızdırabını	Derzab'ın bölgesini
2 Size söyleyeyim	Devlet can destanını
3 Gala Bahçe'de evleri	Görünüyor, boyları
4 Ruzgar ile beraber	Sürgün yapan dilleri
5 Atın eğerisi ipten	Elbisesi ipekten
6 Maymana'dan yok olmuş,	Caresiz Devlet Kıptan
7 Kebabını ateşe bıraktım	Bakıp durdum yüzüne
8 Devlet'in destanını söyleyeceğim	Vidyonun değer yüzüne

- 9 Sazın teline
 10 Devletin silahı bitti,
 11 Şirin şeker sözünden
 12 Bir boluk asker geldi
 13 Arpa, buğday topluyor
 14 Koç ve paltungeldi diye
 15 Sunma dedem sunacak
 16 Silahı omzuna alıp
 17 Saçlarını tarayıp
 18 Devlet can doğru gitmiş
 19 Gül sıkılmışlar yüzüne
 20 Nasıl yapmış abi can
 21 Kasabın verdiği ete
 22 Devletin destanını söyle diye
 23 Balası nı alaman(o kadar seviyorumki)
 24 Devlet kıptan ileri
 25 Arkadaşları tanıtıyor
 26 O kadar bağıyorlar
 27 Seni çok seviyorum yavrum
 28 Devlet Han doğru gidiyor
 29 Kuşların çık çıkine
 30 Şu an vurmayınız deyip
 31 Değirmenin sesinden
 32 Mermi yağmur gibi yağıyor
 33 Pamuk ile yapılan yelekten
 34 Devlet kıptan destanı
 35 Çilimleri(nargile) getirip
 36 güğüsünden mermi değdi
 37 Kuşlar geliyormuş tahıla
 38 Ayağı aksak aksak
 39 Gök yüzündeki bulutlara
 40 Göğsünden mermi değip
- Bitmiş olan bu işe
 Oturuyor çay evinde
 Yaş geliyordu gözünde
 Devlet kıptan izinden
 Askerler arka arkadan geliyor
 Devlet'e haber verdiler
 Gözü lamba gibi yanacak
 Devlet çıkıp gidecek
 Gelmişler izinden arayıp
 Doğru pazara yerine
 Yaşa dönen gözüne
 İnsaf versin kendisine
 Gece rüyama gelme,
 Bırakmayacaklar beni
 Ne zaman ayrılmış köyden
 Askerleri arkadan
 Sopayı yere atmıyor
 Devlet Kıptan gelmiyor
 Ne zaman geleceksin sorup
 İmam Sahib'tarafına
 Yoldaki duvarlara
 Söyledi askerlerine
 Tutup al yakasından
 Devlet'in arkasından
 Ben söylemiştim senden
 Hatrınızda kalsın benden
 Güğsünü dağlıyordu
 Mendil ile bağlıyor
 Çiçek açarken meydana
 Yetişmiş İmam Cana
 İnsan dayana zorluğa
 Devlet girdi mezara

41 Arkasını toplamıyor mu?	Arkadaşları özlemiyor mu?
42 Devlet mezara girince	Askerleri ağlıyor
43 Kapısını açmıyor	Atına binse koşmuyor
44 Allah kahretmiş gibi	Yazın silahtan mermi çıkmıyor
45 Saçlarımı tarayıp	Yürüyordum köşeden bakarak
46 Silahı fırlatarak	Alay Meşire(baş komutana) attı
47 Kuşların eti ile	Misafiri iyi karşıladı
48 Silahı fırlatmış	Kimse gelmez yanına
49 Bahçedeki ağaçtan	Hem de büyük yüreğinden
50 Silahı bıraksa da	Hiç korkmaz düşmanlardan
51 Öğlen yemiş yemeği	Çok sevmiş arkadaşı
52 Kendi arkadaşları	Yok etmişler Kıptanı
53 Atının eğrisi ipten	Geldi akşam namazdan
54 Bu dünyayı terk etti	Çalışkan Devlet kıptan
55 Tek başına yenerek	Beş yüz bin komutanı
56 Başka anneler doğuramaz	Devlet gibi karamanı
57 Herkes çaresiz kaldı	Allah yaptı bu işi
58 Devlet'in mirasını	Mollalar dağıttı kırk bin kişiye
59 Avcı kazıyormuş siper	Şaka yapma küsecekmiş naz
60 Beşyüz bin kişi kılıyor	Devlet Han'a cenaze
61 Senin derdin benim olsun	Cezanı versin allah
62 Cenaze namazı kılıyor	Onlarca hoca molla
63 Elleri var saat	Güneyde bağlanan at
64 Devlet'in ölümünü kafasına takıp	Ölüp gitti Halla Murad
65 Bir tane ekmek için	Deli yapmışlar Hanı
66 Diğer anneler doğuramaz	Devlet gibi sultanı
67 Balasını alaydı(çok seviyorum)	Yüreğimde var sızı
68 Üç metreden de fazla	Uzun boyu çocuğun
69 Çilemi(nargile) hazırlıyor	Gügüsünü dağlıyor
70 Devlet Kıptan tabutu	Elden ele geçiyor
71 Herkesin dilinde feryat	Oğlunuz Han Abad'da
72 Ümitsiz devlet Kıptan	Şehir kurmuş Herat'te

73	Atındaki eğeri	İletilmemiş haberi
74	Devlet'i hatılsam	Patlayacak yüreği
75	Olgun baharı bitmiş	Paytavanın ⁸⁹ aharı
76	Abi can diye ağıyor	Devlet kıptanın kız kardeşi
77	Kayısı ağaç tanesi	Bir kulaç varmış omzu
78	Annen ölsün yavrum deyip	Bağırıyordu annesi
79	Dağılmıştı ordusu	Adamın kefen örtüsü
80	Üç aya kadar ağıyorlardı	Devlet'in akrabaları
81	Vay uçuyor vay uçuyor	Çölde güvercin uçuyor
82	Öğleye yakın zaman	Devlet belaya uçuyor
83	Gök yüzüne çıkmış ay	Demleniyor her zaman çay
84	Devlet can destanının	Özet yaptık bu yerde

5.7. ERTEKLER (MASALLAR)

5.7.1. Masalcılık

5.7.2. Masal Metinleri

Özbek folklorunda masalın karşılığı “ertek”tir. Divan-i Lügati't Türk'te “etük” şeklinde geçen masalları Ali Sir Nevai “çörçek” şeklinde zikretmiştir.⁹⁰ Masallar Afganistan Özbekleri arasında “metel” ismiyle de anılmaktadır. Masal anlatanlara “ertakçi” ve masalcılığa “ertakçılık” denir. Özbeklerde çocuklar için özel olarak anlatılan ayrı bir masal vardır. Bu çocuk masallarına hep birden “çöpçek” denir. Özbek çocuk folklorunda, büyükler tarafından çocuklara anlatılan masallar önemli bir yer tutmaktadır. Büyükler, genel masallar içerisinde çocukların yaşlarına ve düzeylerine uygun masallar seçtikleri için, genel masalcılık içerisinde “aile masalcılığı” diye ayrı bir saha ve masallar içinde “aile masalları” diye ayrı bir kol hasıl olmuştur. Ayrıca Özbek halk kültürü içerisinde, özellikle çocuklara masal anlatıp onlara hayat tecrübelerini aktaran bir “aile ertakçılığı”nın varlığı bilinmektedir. Söz konusu icracılar özellikle nineler, dedeler ve babalardır.

⁸⁹ Kışın ayağa giyilen bir çeşit çorap.

⁹⁰ Hüseyin Baydemir, *Özbek Halk Masalları İnceleme- Metin*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2004, s. 4.

Özbek çocuk folklorunda çöpeçler genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, terbiyevi ertaklar (eğitim maksatlı masallar) ve ermak-ertak (eğlence maksatlı masallar) şeklindedir.⁹¹ Çocukları eğlendirmek veya onlara faydalı bilgiler vermek amacıyla masal anlatılabilir. Ancak masal anlatıcının bir takım noktalara dikkat etmesi gerekmektedir. Bunlar, üç maddede açıklanabilir:

1. Çocuğun yaş hususiyetine dikkat ederek repertuardan uygun masalı seçmelidir.
2. Bunun bir masal olduğunu çocuğa baştan anlatmalıdır.
3. Masaldaki olayları el, göz, vücut hareketleriyle canlı bir şekilde icra etmelidir.

Bazen çocukların masal arasındaki manzum parçaları hafızalarına kaydedip masalı anlatanla beraber tekrarladıkları görülmektedir. Ancak söz konusu masalların çocukların icrası esnasında bir takım kısaltmalara ve sadeleştirmelere uğraması olası bir durumdur.

Maymana'da halk arasında masal anlatma geleneği, çok eski zamanlardan beri günümüze kadar varlığını güçlü bir şekilde sürdürmüştür. Fakat günümüzde teknolojinin gelişmesi ve Maymana'daki hayat şartlarının değişmesi ile birlikte bu gelenek giderek zayıflamaktadır. Maymana'da masallar, çoğunlukla bahşılar, kadınlar ve yaşlılar tarafından anlatılmaktadır. Kadınlar genelde çocuklarını uyutmak için masal anlatmaktadırlar. Hoşça vakit geçirmek amacıyla da anlatılan masalları en iyi anlatan kişiler bahşılardır.

5.7.2.1. Çoban Kızı Zebinisa⁹²

Bir varmış bir yokmuş. Eski zamanlarda Zebinisa adlı bir kız varmış. Onun çok sevdiği annesi, çoban babası ve birde çoksevdiği ineği ve tavuğu varmış. Bir gün çok sevdiği annesi ölmüş. Mutluluğuna gölge düşen Zebinisa, bir süre babasıyla birlikte çobanlık etmiş. Tek kaldığı zamanlarda ineği ve tavuğu ona arkadaşlık etmiş. Günden gün, aydan ay geçmiş. Bir gün babası, Zebinisa'nın rızasını alarak evlenmiş. Babasının bu evliliğinden de birkaç çocuğu olmuş. Zebinisa'nın üvey annesi çok kötü bir kadınmış. Zebinisa'ya yapmadığı kötülük kalmamış. Bir gün üvey anne Zebinisa'yı pamuk toplaması için tarlaya göndermiş. O pamuk toplarken şiddetli bir rüzgar çıkmış ve topladığı pamuklarını rüzgar savurup bir mağaraya atmış. Zebinisa üvey annesinin korkusudan ağlayarak mağaraya koşmuş. Mağarada bir de bakmışki yaşlı bir kadın

⁹¹ Hassas, s, 37.

⁹² Toti Hal, Kaynak kişi: Özbek halk masal anlatıcısı.

namaz kılıyor. Kadın namazını kıldıktan sonra kıza dönmüş ve ağlamamasını söylemiş ve buraya neden geldiğini sormuş.

Kız, benim bir üvey annem var bana her türlü eziyet ediyor. Beni pamuk toplamam için göndermişti. Bu pamukları almaya geldim, demiş. Bana, bu pamukları toplayıp getir demişti. Onları almak için geldiğini söylemiş. Yaşlı kadın pamukları toplayıp kıza vermiş. Kıza demiş ki: Bunları al sevdiğin ineğe ver. O bunları yedikten sonra onun pisliği hergün bir fıstık olacak. Bu fıstıkları başörtünün yedi bölgesine bağla. Bunları da sakın üvey annene söyleme.

Kız pamukları üç gün boyunca ineğe vermiş. İnek de hergün fıstık yapmış. Bir gün üvey annesi bu durumu fark etmiş ve kocasına demiş: -Ben çok hastayım ölürüm. Hastalığının geçmesi için evdeki ineği kesip yemem lazım.

O gün inek kızdan alınmış. Kız da ağlayarak mağraya koşmuş ve o yaşlı kadına her şeyi anlatmış. Kadın da kıza üzülmemesini söylemiş. Kıza, bu eti üvey anne yediği zaman acı, diğer insanlar yiyeceği zaman çok lezzetli olacağını söylemiş. İneğin kemiklerini de ahıra gömmesini tembihlemiş. Kız evine gelmiş ve üvey annesine ineğinin etinden götürmüştü. Yaşlı kadının dediği gibi üvey anne bu etten yiyememiştir.

Aradan aylar günler geçmiş. Bir gün padişahın oğlu evlenmek istemiş ve bütün halk saraya davet edilmiş. Üvey annesi Zebinisa'ya, bu davete onun layık olmadığını ve inekleri otlatmaya götürmesini söylemiş. Babası kızını davete götürmek istemiş fakat Zebinisa elbisesinin olmadığını söylemiş ve ağlayarak yaşlı kadının olduğu mağaraya gitmiş. Yaşlı kadına olan biteni anlatmış. Kadın, Zebinisa'ya hamamın yerini göstermiş ve yıkandıktan sonra ona göre çok güzel elbiselerin olduğunu mücevherlerle birlikte altın ayakkabılarının olduğunu söylemiş. Kapıda bir adam olduğunu ve bu adamın kendisini davete götüreceğini söylemiş.

Zebinisa, giydiği güzel elbiselerle ve taktığı altınlarla peri gibi olmuş. Davete gitmiş. Davetteki herkes ona hayran olmuş. En güzel yemekler Zebinisa'nın sofrasına getirilmiş. Padişahın oğlu Zebinisa'yı görmüş ve ona aşık olmuş. Zebinisa, davette üvey annesini ve kardeşlerini görmüş. Yemekleri onlara ikram ederek oradan çıkmış. Zebinisa, dereden geçerken altın ayakkabısının biri suya düşmüş. Zebinisa evine gelmiş, elbiselerini gömmüş ve ağlayarak yaşlı kadına koşmuş. Yaşlı kadın da ona bahtının açıldığını müjdelemiş.

Padişahın oğlu Zebinisa ile evlenmek istemiş. Askerler Zebinisa'yı aramışlar fakat bulamamışlar. Sadece altın ayakkabısını dereden bulmuşlar. Padişahın oğlu bu ayakkabı kimin ayağına uyarsa onunla evleneceğini söylemiş. Bunun üzerine altın ayakkabı ülkedeki bütün kızların ayaklarına giydirilmiş fakat hiçbirine uymamış. En sonunda çobanın evine gelmişler. Üvey anne Zebinisa'yı tandıra saklamış ve kendi kızlarına ayakkabıyı giydirmeye çalışmış. Ayakkabıyı getirenler evden ayrılırken bir tavuk onlara tandırı işaret etmiş. Oradakiler tandırı açtıklarında Zebinisa'yı görmüşler. Ayakkabıyı genç kıza giydirdiklerinde tam ayakkabının uyduğunu görmüşler. Durumu padişahın oğluna bildirmişler. Padişahın oğlu Zebinisa ile evlenmek istemiş. Fakat vezirler, bir çoban kızının padişah oğluna denk olamayacağını söylemişler. Padişah bunun üzerine çobanı yanına çağırmış ve kızı başka birisiyle evlendirmesini söylemiş. Kız durumdan haberdar olunca yine yaşlı kadının yanına gelerek durumunu anlatmış. Yaşlı kadın genç kıza öğütler vererek onu teselli etmiş. Genç kız bir daha kendisini nasıl göreceğini sormuş yaşlı kadına. O da undan yemek pişirip halka dağıtmasını söylemiş. Kız diğer talibiyle evlenmiş ve undan yemek yapmaya başlamış. Kocasını neden et varken undan yemek yaptığını sormuş. Kız da buna sinirlenerek ağlamaya başlamış. Genç kızın kocası da karısının susması için çölden kavun getireyim, demiş. Kavunları getireceği sırada bir kıyamet kopmuş. Padişahın oğlunun öldürüldüğü haberi çıkmış. Çölden gelen bu adamın torbasına baktıklarında, askerlerin gözüne bu kavunlar insan kellesi gibi gözükmüş. Bu adamı idam ettirecekleri sırada adam askerlerden izin alarak karısına veda etmek için eve gelmiş. Karısından özür dilemiş. O sırada padişahın oğlu ortaya çıkmış ve kelleler tekrar kavun olmuşlar. Zebinisa eski kocasından boşanmış ve padişahın oğlu ile evlenerek mutlu ve uzun bir hayat yaşamış.

Halk arasında Zebinisa için şu dördlük söylenir:

Nısa can nısa boyundan aynaley

Naladay diken oyundan aynalay

Naladay tikan oyun tıla bolsun

İçiga oğlu kızın molah bolsun

5.7.2.2. Oduncu Korkmaz Adam⁹³

Bir varmış bir yokmuş eski zamanda bir oduncu varmış. Bu oduncu geçimini temin etmek için her gün dağlara çıkıp odun toplarmış. Bir gün odun toplarken bir dev karşısına çıkmış. Dev, oduncuya, buralar benimdir, seni rahat bırakmam için üç şartım var, yoksa seni öldürürüm, demiş. Sırasıyla üç şartını açıklamış. Buna göre oduncunun yerden süt, ip ve taş yığını çıkarması gerekiymiş. Bu olaydan sonra oduncu evine giderek durumu karısına açıklamış. Karısı da oduncuya akıl vermiş. Ertesi gün oduncu erkenden devin bulunduğu alana giderek yanında getirdiği süt ve ipi toprağın altına gömmüş. Yanında getirdiği yumurtayı ise cebine koymuş. Devler gelmiş ve oduncuyu sınamaya başlamış. Oduncu kendi sakladığı yere sopa ile vurarak sütü yerden akıtmış. İpi çekerek yerden ip çıkarmış. Sonra taşların olduğu yere giderek yumurtayı gizlice yerinden çıkarmış ve taşları sıkmaya başlamış. Devler, oduncunun taşları sıkıldığını sanmış ve çok şaşırılmışlar. Bunu gören devler yerleri oymuşlar, dağları delmişler ama oralardan ne süt çıkarabilmişler ne de ip. Oduncuyu çok önemli bir kişi sanarak oduncuya köle olmuşlar. Oduncuyu, devler akşam için yemeğe davet etmişler. Akşam çok güzel yemek hazırlamışlar ve oduncunun uyuması için de bir yer ayarlamışlar. Amaçları bu oduncuyu gece uykusundayken öldürmekmiş. Oduncu gece bunların planlarını anlar ve başka bir yere saklanmış. Gece bir dev gelerek oduncunun yatağına bıçaklarla saldırmış ve oduncuyu öldü sanarak orada bırakmış. Oduncu sabah olunca bu parçalanmış yatağa yatmış. Sabah devler gelip bakmışlar ki dev sapasağlan duyuyor. Devler oduncuya gece sana bir şey olmadı mı?, diye sormuşlar. Oduncu da sadece birkaç sinek beni rahatsız etti, diye cevap vermiş. Devler bu olaydan sonra oduncudan korkmaya başlamışlar. Oduncuya, altın, gümüş hediyeler vererek bir de hizmetçi bir dev vermişler. Oduncu evine doğru yola koyumuş ve yolda bir tilki ile karşılaşmışlar. Tilki oduncunun deve emir verdiğini görünce devle alay etmiş. Sonunda eve ulaşmışlar. Yemek vakti olunca karısı oduncuya, beyaz devin etinimi getireyim yoksa kara devin mi etini getireyim? Diye sormuş. Bunu duyan dev hemen o evden uzaklaşmış. Dev yolda giderken yine tilkiyle karşılaşmış. Tilki ona oduncunun oyun oynadığını söylemiş. Dev buna inanmamış. Tilki inanmazsan beni kendine bağla ve oduncunun evine gidelim demiş. Öyle yapmışlar. Oduncu bunları görünce deve seslenmiş: Senin babanın bana yüz tilki borcu vardı, bir tane mi getirdin?. Daha sonra tilkiye seslenmiş:

⁹³ Ferid Ağa, halk masal anlatıcısı sözlü Özbekçe'den tarafımızdan Türkçeye çevirildi.

Senin babanın bana yüz dev borcu vardı, bir dev mi getirdin? Dev bunu duyunca kendisinin tuzağa düştüğünü sanmış hemen oradan hızlıca uzaklaşmış. Böylece oduncu karısıyla huzurlu bir hayat sürmüştü.

5.7.2.3. Güzel Peri Kızı⁹⁴

Bir varmış bir yokmuş eski zamanlarda bir oduncu varmış. Tek geçim kaynağı odunları ormandan toplayıp pazara götürmekle olurmuş. O gün odunlarını toplayıp dereden geçerken gözü parlayan bir elmas parçasına ilişir. Onu alıp sevinerek evine gider, karısı ve çocuklarına söyler ki: "Bunu pazara götürüp satacağım, der. " Sabah olunca bu elmas parçası çok güzel bir kız olmuş, bütün eşyaları hep elmas olmuş hatta ayakkabısında, oduncu ve ailesi çok mutlu olmuşlar oduncu demişti: "Sen bizim kızımız oldun artık bizimle birlikte yaşa ben ormana gidip çalışırım", oduncunun karısı kızın eline bir testi vermiş ve şöyle demişti: "Git dereden su doldur ve seni kimse görmesin" diye nasihatta bulunmuş. Kız dereden su aldığı zaman atın ayak seslerini duyunca hemen telaşlanıp uzaklaşmış ve ayağı taşa takıldığı için bir ayakkabısı suya düşmüş, padişahın oğlu ve adamları dereden geçerken kızın parlayan ayakkabısını almışlar. Çok mutlu olan padişahın oğlu adamlarına: "Bütün halkın evlerini arayın kimin ayağına bu ayakkabı gelirse o kızı alacağım. " Der.

Padişahın adamları evleri aramaya başlamışlar hiçbir kızın ayağına denk gelmiyormuş sonunda oduncunun evine gitmişler. Oduncunun karısı kızını tandırın içine kapatmış kendi çirkin kızlarının ayağına zorla bu ayakkabıyı giydirmeye çalışmış ama olmamış ikinci defa aramaya gelen adamlar, evin bir tavuğunun sürekli ses çıkararak adamların dikkatini çekerek kızın burada olduğunu bilmeyen adamlar her yeri aramışlar sonunda tandırın ağzını açmışlar ki parlayan güzel kızı görmüşler hemen şehzadeye haber vermişler, padişah oğlu için düğün hazırlıklarını başlatmış, halkına 7 gün 7 gece yemek vermiş, şehzade gelini beyaz bir ata bindirerek yüksek bir köprünün üstünde bekletmiş, çok güzel manzarası olan bu köprüde şehzade kızı yönelerek şöyle der: "Sen beni burada bekle ben birazdan gelirim. " Demiştir. Kız şehzadeyi beklediği zaman onu çekemeyen çirkin kızlardan biri kızın yanına gelmiş ve demiştir ki: "Prensesimiz bu şifali suda yıkanın ben size yardımcı olurum. " demiştir. İlk önce kabul etmemiş lakin çirkin kız ısrar edince elbisesini çıkarıp suya girmiş çirkin kız prensesi suda boğmuş ve kızın

⁹⁴ Toti Hal, Özbek halk masal anlatıcısı, sözlü alıntı yazıya geçirdik.

elbisesini kendisi giymiş ve köprünün üstüne çıkıp şehzadeyi beklemiş. Şehzade geldiğinde prensesin yerine çirkin kızı görüp şaşırarak: "Ne oldu sana böyle çirkinleştin!" diye bağırması. Çirkin kız da: "Sen yokken bir karga geldi ve yüzümü pisletti. " Demiş, şehzade kızı alıp evine giderken komşuları görmüşler. Çirkin gelinin mahellede hemen dedikodusu olmuş neden padişahın oğlu bu kadar çirkin kızı almış, diye Şehzade utancından hemen evine girmiş ve kıza demiş : "Çabuk yıkan. " fakat yıkandığı halde güzeleşememiştir.

Sonunda bunlardan bir çocuk dünyaya gelmiş, çok çirkin bir çocuğu olan şehzade çok üzülmüş bir gün aynı köprüden geçerken bir demet kırmızı çiçek görmüş onu hem almış kokladığı zaman mutlu olmuş evine götürüp hanımına vermiş çirkin kadın çiçeği kokladığı zaman çiçek onun burnunuısırmış, kadın muhafızlara şöyle seslenmiş: "Bu çiçeği hemen alıp uzak bir yere atın. " Demiş. Muhafızlar çiçeği sarayın bahçesine atarlar birkaç gün sonra güzel bir meyve ağacına düşünür. Şehzade bu ağacın meyvelerinden yediği zamanda çok multu olmuş ve o meyveden hanımı ve çucuğuna götürmüş. Bu meyve onlara hiç tatlı gelmiyordu hep acı ve tatsız gelirmiş. Şehzade ağacı sevdiği içinde çocuğuna salıncak yaptırmış ve bu ağacın dibinde kadın çocuğunu salladığı zaman salıncak onu rahatsız edermiş, Kadın, muhafızlara bu ağacı kesmesini ve uzak bir yere atmasını emreder. muhafızları ağacı kesip uzak bir köye atarlar.

Padişahın sarayında çalışan bir kadın o köyde oturuyormuş ordan geçtiği zaman yeşil bir sandık görür onu alarak evine gider evinin bir köşesinde saklar ve kimseye bir şey söylemez. Her gün padişahın sarayında çalışmaya gittiği zaman bu yeşil sandıktan güzel bir kız çıkar evi temizler ve tekrar sandığa girer kadın işten geldiği zaman bakar ki evi temiz görüp, şaşırır. Bir hafta aynı şekilde görür ve bir gün evine gizlice girince güzel peri kızı görür. Onunla tanışır çok mutlu olur sen benim evimde kal diye yalvarır. Birkaç gün sonra şehzade bütün haklına şöyle seslenir: "Bana güzel el işlemeli bir mendil diki diye emretmiş". Bu kadında birkaç renkli kumaş alıp evine gelir ve güzel peri kızına şöyle söyler: "Bu kumaşlarla çiçekli bir mendil dik ben bunu şehzadeye götüreceğim" der. Kız güzel bir el işlemeli mendi diker ve kadına verir sırasıyla herkes mendili şehzadeye verirler hiç birini beğenmez şehzade sonunda güzel peri kızının dikmiş olduğu mendili gördüğü zaman hemen onu alır. Kadına çok hediyeler verir. Kim diktiğini söyler kadında bir kızı olduğunu ve o kızının diktiğini söyler. Sonra da: "Onu buraya getir. " der kadına. Kadında güzel peri kızını getirir

şehzadenin huzuruna orda şehzade kızı görünce çok sevdirir hemen kendi hanımı olduğunu anlar ve kız başıdan geçenleri birer birer anlatır. Şehzade çirkin kadını cezalandırır evinden çıkarır. Güzel peri kızı ile tekrar evlenir veyedi gün yedi gece halka yemek dağıtırlar. Böylece birbirlerine tekrar kavuşmuş olurlar.

5.7.2.4. Taht ile Baht (Taht Bilan Baht)⁹⁵

Bir varmış bir yokmuş, eski zamanlarda yaşayan bir kadın varmış. kadının bir kel oğlu varmış, evde annesinden dışarı çıktığında ise sokak çocuklarından dayak yiyormuş. kel bulunduğu halinden çok sıkılarak " böyle hayatım olacağına ölsem dahe iyi" diyerek çöle doğru yola çıkmış. çölde çok yürüdüğünden yorularak bir taş başını yaslamış ve uykuya dalmış. yaslandığı taş Taht ile Baht denen kuşların yuvasıymış. Taht ile Baht yuvalarına geldiğinde kel oğlanın orada uykuya daldığını görmüşler.

Ve Taht, Baht'a:

“ Büyük bir taşı kel oğlanın üstüne atacağım böylece yere gömülecek” demiş.

Baht:

“yok öyle yapma, zavallı yorulmuş ve böylece uykuya dalmış, en iyisi gel ikimiz de onun sağ tarafından bakalım böylece iyleşerek kalkıp gidecektir” demiş.

kuşlar onun sağ tarafına geçerek ona bakmışlar. kel uykudan uyandığında keliğinin iyleştiğini ve çok yakışıklı olduğunu farketmiş. kel Allah’a şükürler olsun diyerek "bu yoldan devam edeceğim başka neler olacaktır" diyerek yoluna devam etmiş, kel çölden yürürken bir çok tepelerden aşmış. En sonunda bir tepenin zirvesindeyken bir şehir görmüş. Şehir mekezinden değişik sesler geliyormuş. Şehrin merkezine ulaştığında ülke kiralının öldüğünü farketmiş. Halk ise yeni kurallarını seçmek için devlet kuşunu uçurarak kimin üzerine konacağını görmek için bekliyorlarmış. Bir kuş uçarak kelin başına konmuş. Kel ne kadar uçurmaya çalışsa da bir türlü becerememiş. Uçurduğunda kuş geri kelin başına konuyormuş. Bunu gören şehir halkı keli omuzlarına taşıyarak onu kiral olarak seçmişler ve kiralılık tahtına oturtmuşlar. Kırallın bir kızı varmış yeni seçilmiş kıralla evlendirmişler. Kel kiralık sarayında eşiyle beraber çay içerken derin düşüncelere dalmış. Yanında oturan prences kırallın derin düşüncelere daldığını farketmiş ve kıralla: kiralım “ne düşünüyorsunuz?” diye sormuş.

“Geri zekalı kadın! Neden bunu soruyorsun?” Demiş kiral.

⁹⁵ Fayzullah, Aymak, *Özbek Halk Durdaneleri*, (Türkiye Türkçyesine, aktarıldı), Kabil 1987, s. 89.

“Ben sormuyorsam öyle ise kim sorayacak kiralım. Ben sizin mehreminizim, nikahlı eşinizim. Sırlarmızı birbirimizle paylaşmazsak başka kime paylaşacağız?” demiş prenses. Kiral, prensesi üzmemek için bir bahana bulmuş ve şöyle devam etmiş sözlerine

“Ben bir kiralın oğluydum, Bir gün babamın vezirlerinin oğluyla ava çıkmıştık, Bir avın peşinden düştüm ve sizin şehrinize ulaştım, Kısmete bak baht kuşu benim başıma kondu ve bu şehrin en güzel kızıyla evlendim ve kiralılık tahtına oturdum, Ben eski arkadaşları özleyerek ve o günleri hatırlayarak hayallara dalmış” demiş kiral.

Bunu duyan prenses.

“Kiralım söylediğiniz şey o kadar derin düşüncelere dalmaya değmiyor ki, alt üstü bir yıllık sürecmiş. Bocahane ve cephaneniz alarak gidip arkadaş ve akrabalarınız ziyaret edin” demiş.

“Benim düşünceli ve akıllı prensesim, Benim söyleyemediğim sözleri sen söyledin ve farkettiğin için aferinler! “Benim bacahane ve cephaneye ihtiyacım yok, Kırk gün izin virisen, ben tüm akraba ve arkadaşlarımı ziyaret ederek geri döneceğim” demiş kiral.

Sonra atını hazırlayarak beline de kılıcını takmış ve bir çuvala bir çok mücevher gibi pahalı eşyaları da alarak yerine de vezirini görevlendirerek yola çıkmış kiral. Yola giderken daha önce kaldığı baht ile taht kuşlarının yerine yetişmiş atından inmiş uzanmışken uykuya dalmış. Baht ile taht kuşu evlerine geldiğinde kiralın yine onların yerine uyduğunu görmüşler ve taht, bahta şöyle demiş.

“Benim söylediğimi yapmadın. Bak yine buraya duraklamış ve yorularak bizim yeri gazp etmiş, Bu kez bırak da tang dağından bir taş getirerek üzerine atıyım” demiş.

Baht ise:

“Yok olur mu öyle şey, En iyisi ikimiz de onun sol tarafına geçerek ona bakalım, yeniden kel olacak ve bir daha bizim yerimizi hasp emeyecektir” demiş.

Onlar bahtın dediği gibi yapmışlar ve kiral eskisi gibi kel olmuş. Uyandığında yeniden kel olduğunu farketmiş ve Allah benden bana veren saygınlığı geri aldı diyerek ve ağlayarak annesine doğru yola çıkmış.

Kel, annesi yaşayan virane kulbeye girerek, “anneciğim ben geldim” diyerek annesine seslenmiş. Annesi oğlunun sesin duyduğunda,

“Oğlum” diyerek oğlunun yanına gitmiş.

“Oğlum nerelerdeydin?, Annen kurban sana, senin geleceğini bekleye bekleye gözlerim kör oldu canım benim oğlum” diye koynuna basmış oğlunu.

“Ne yapayım anneciğim eve girdiğimde sizden dayak yedim, dışarı çıktığımda sokaktaki çocuklardan dayak yedim, ben de herkesten bıktım ve kaçmaya mecbur kaldım” demiş.

“ Gördüğünüz gibi hiç bir şey olmadan size geri döndüm” demiş kel oğlan annesine.

Kel annesiyle meşgulken Destanın devamını kelin karısından dinleyelim.

Kel karısından kırk günlüğüne izin istemişti. Altı ay geçmesine rağmen hala kelden hiç bir haber yok.

“Kıralıma bir şeyler mi oldu acaba” diyerek. Üzüntüden kıralını aramaya çıkmış.

Prenses, yanında kırk kenizi almış onlara da erkek kıyafetlerini giydirmiş. Kendisi de erkek kıyafetini giyerek kocası yaşayan şehre doğur yola çıkmış. Sonunda kocası yaşayan şehre ulaşmış. Şehrin tüm caddelerini sokak, sokak aramış ama kocasına bir türlü rastlayamamış. Şehir başkanının yanına giderek.

“ben filan şehrin prensesiyim, tüm şehirlerde bir medrese inşa etmekteyim, sen de bana bu şehirden bir arsa verirsen bu şehirde de bir medrese inşa etmek istiyorum” demiş.

Şehir başkanı ona bir medresili arsa vermiş.

Prenses şehir anonserini yanına çağırarak ona:

“ Ben bu şehirde bir medrese inşa etmek istiyorum, Bu şehirde yaşayan 7-70 kadar tüm erkekleri işe almak istiyorum, şehir sakinlerine anons yap” demiş.

Şehir anoserinden bu haberi duyan tüm şehir sakinleri hemen herkes işe girmiş. Prensesin böyle bir uygulama yapmasının nedeni şehir erkeklerinin arasından kendi kocasını bulmaktı. Medreseye işe başlayan kelin komşularından biri şehirde inşa edilecek olan medrese hakkında kelin annesine bilgi vermiş ve tüm şehirde yaşayan 7-70 kadar erkeklerin işe aldığını söylemiş.

“ senin oğlun da işsiz o da bize katılabilir komşu” demiş yaşlı kadının komşularında beri.

Yaşlı kadın:

“Çok güzel fikir, yarından itibaren oğlumda sizinle işe gidebilir” demiş.

Yaşlı kadının oğlu annesinin sözlerini hiç dinlememiş.

“Gitmeyeceğim, sokaktaki çocuklar yine beni dövecek” demiş annesine.

“Gideceksin dedim mi, gideceksin, ne zamana kadar evde uzanarak yatacaksın” demiş yaşlı kadın.

Yarın komşu oğulları kelin annesini uyandırmış, kelin annesi de oğlunu uyandırarak onlara göndermiş.

İşçiler işle meşgulken, prenses işçilerin arasına girerek her birini gözden geçirmiş, işçiler arasında bir çocuğa çok dikkatle baktığında gözleri kocasının gözlerine benzediğini farketmiş ve kendi kendine,

“onu iş bittikten sonra da saklayacağım onu konuşturarak sesinden kim olduğunu tanıyabilirim” diyerek mırıldamış.

Mesayi saati bittiğinde tüm işçilerin paralarını öderken çocuğa:

“sen bu gece bana misafirsin yarın da çalış iki günlük paranı aynı anda vereceğim” demiş.

Kel ise:

“Yok, gece kalamam, annem evde yalnız” demiş.

Sonunda prenses keli gece kalması için ikna etmiş.

Kırk keniz için kırk çadır, prenses için de ayrı çadır kurdurulmuş.

Prenseler kenizlerine:

“Yemeklerinizi yedikten sonra çadırlarınıza gidin, Benim kaldığım çadırda ise bekçiye gerek” yok demiş

Daha sonra kele bakarak:

“sen benimle yemek yiyeceksin” demiş.

“Yok prensesim, siz yemeğinizi yeyin ben sizden arta kalanını da yesem olur” demiş kel.

“Yok olur mu öyle şey, Sen kendi önünden ben de kendi önümden yiyiceğim” demiş prense.

Sonunda kel yemek, yemek için ikna olmuş. Prenseler ise kelin gözünden gözünü almıyormuş. Kelin gözleri ona tanık gibi geliyor ama kelin başı ve başka yerleri onun kocasına benzemiyormuş. Yemek yenildikten sonra prenses kele bakarak.

“Neden konuşmuyorsun, konuşsana” demiş.

Kel prensese derdini söylemiş,

“Ey prensesim neden benim konuşmamı istiyorsunuz, ne yapacaksınız. Eve girsem annem, dışarıya çıkmsa sokak çocukları beni dövüyorlar diyerek söze başlamışken, Prenses onun sözünü keserek. Bunları bırak. İyi kötünden konuş. Yalanlardan konuş” demiş.

“Prensesim, beni sonunda konuşturacaksınız sanırım, Öyle ise benim yalanlarımı dinleyin” demiş kel oğlan.

“Seni dinliyorum demiş” prenses

Kel ise başından geçenleri şöyle anlatmış.

“Daha önce de söylediğim gibi, eve girdiğimde annemden, dışarıya çıktığımda sokak çocuklarından dayak yedim, böyle bir hayatım olacağına ölsem daha iyi diyerek çöle çıktım, Prensesim, söyleceklerimin hepsi yalan sakın inanmayın” demiş kel.

“Yalan olduğunu biliyorum sen konuşmaya devam et” demiş prenses.

“Evden çıktıktan sonra çok uzaklara gittim, gide gide yorulmuşum ve bir yerde uyuya kalmışım, Uyandığımda kelliğimin iyileştiğini ve saçlarımın uzadığını gördüm” demiş ve başından geçenlerin tümünü anlatmış.

Prenses kelin tüm bulduklarını taht ile bahtın yaptığını anlamış ve keli kenizler kalan yere götürerek şöyle devam etmiş.

“Kırk çadır kurun, atlar için de kırk ahur”

. Prenses, keli atların kaldığı yere bırakmış ve zaman zaman kelden haber alıyormuş. Kaldığı yer ise taht ile bahtın yeriymiş. Gece baht ile taht geldiğinde,

taht bahta:

“benim söylediğimi yapmadın, bak kel bu yerde ahurlar kurup atlarını bağlayıp, bizim yerimize bir ülke inşa etmek istiyor” demiş.

Baht:

“Bu mazangın işi en iyisi gel ikimiz de onun sağ tarafına geçerek ona bakalım, böylece yeniden iyileşerek burdan gidecektir” demiş.

Baht ile taht bahtın dediğini yapmışlar, kelin sağ tarafına geçerek gülümsemişler ve ona bakmışlar. Kel yeniden iyileşmiş. Prenses, kelin haberini almaya geldiğinde, kelin iyileştiğini görmüş ve hizmetçilerine dönerek:

“haydi hazırlanın Buradan gidiyoruz, kel burda kalsın” demiş

Prenses, yeniden kendi ülkesine dönmüş. Saray vezirlerine

“bugün kiral dönecektir, onu karşılamak için hazırlanmaya başlayın” demiş.

Vezirler ve kiralık sarayında çalışanlar, prensesin dediğine kulak vermişler ve kiralı karşılamak için hazırlıklara başlamışlar. Kel, uykudan uyandığında iyileştiğini farketmiş, rüyamı görüyorum diyerek yanındaki ata binmiş ve kiral olduğu ülkeye doğru yola çıkmış. Şehre ulaştığında, saray çalışanları ve vezirlerin onu karşılamaya çıktıklarını görmüş. Vezirler kiralı karşılamışlar ve onu yeniden kiralık tahtına oturtmuşlar.

“ kiralım, bizi çok beklettiniz. Yolculuğunuz çok uzaklara kadar devam etmiş galiba” demişler saraydaki vezirler.

“Gitmem gerekken daha bir çok yerlere gidemedim” diyerek prensesin kaldığı odaya doğru hareket etmiş.

Prenses, kiralın geldiğinden haberi yokmuşcasına kendini odadaki eşyaları temizleyerek ve kendini bir şeylerle meşgul göstererek meşgul etmiş.

Bunu gören kiral, eşinin yaptığından rahatsız olmuş ve sinirlenerek “ yapmakta olduğun iş çok mu önemli, beni hiç umarsamıyorsun” demiş.

“ siz benden kırk gün izin almıştınız ama altı aya kadar geri dönmediniz, benden daha güzelini mi buldunuz acaba” demiş prenses.

“ benim güzel prensesim, kendi ülkende olduğunda, altı ayın nasıl geçeceğini de biliyormuşsun, çok zeki olduğun halde ve böyle şeyleri bildiğin halde bu soruyu nasıl sorabildin çok şaşırdım” demiş kiral.

“Doğru söylüyorsunuz kiralım, ben de gördüm” demiş prenses.

Ah, “benim güzel prensesim, beni izleyerek gelen sen miydin? Başkaların bundan haberi var mı? Demiş, kiral, gülümseyerek. “ Evet bendim kiralım, merakmeyin bu sırdan hiç kimsenin haberi yok, başka bana yalan söylemenize de gerek yok” demiş prenses. Ve böylece ikisi de kendi muradın ulaşmış

SONUÇ

Çalışmamızda Güney Türkistan'da bulunan Maymana şehrinin folklorunu ele aldık. Maymana şehir folklorunu konu almamızın en önemli nedeni burada yaşayan Türk nüfusunun yoğunluğu ve bu nüfusun kültürünü yoğun bir şekilde muhafaza etmesidir. Asırlar boyunca kendine has özellikleriyle şekillenip olgunlaşan, renkli ve dinamik bir folklor sahası olarak Maymana, Özbek Türklerinin kültürel zenginliklerini ortaya koymak için oldukça dikkat çekici bir inceleme sahasıdır. Bu coğrafyada yaşanan savaflara ve kültür asimilasyonlarına rağmen çok eski Türk adetleri hâlâ varlığını sürdürmektedir. Maymana, ilçe ve köyleri ile birlikte yaklaşık 1, 5 milyon nüfusa sahip olup bunların %95'i Özbek Türkü'dür. Burada yaşayan Özbekler, tarım, hayvancılık, ticaret ve dokumacılık gibi iş sahalarında çalışmakta ve geçimlerini bu şekilde sağlamaktadırlar.

Afganistan'ın içinde bulunduğu siyasal ve sosyal sıkıntılar, Maymana şehrini de derinden etkilemiştir. Türk kültür zenginliği açısından oldukça zengin olan şehir, yıllarca süren savaş ve kargaşa ortamının oluşturduğu siyasi belirsizlik, sosyal ve iktisadî açıdan yaşanan bunalımlar ve kültürel asimilasyonlar neticesinde maalesef kendi kaderine terk edilmiştir. 2001 yılından itibaren yeni hükümetin kurulmasıyla ülkedeki bütün etnik gruplara eşit haklar tanınmaya başlanmıştır. Bununla birlikte Özbek Türkçesi Maymana'da ilk ve orta öğretimde eğitim dili olmuştur. Ülkedeki Türk yazar ve şairler eserlerini rahatlıkla kendi dillerinde yayımlama imkânı bulmuştur. Maymana'da Özbekçe günlük olarak gazeteler ve dergiler çıkmaktadır. Günümüzde Türk kültürünü yaşatma konusunda merkezi yönetim herhangi bir yasak uygulamamaktadır.

Maymana ve dolaylarında yaşayan Özbek Türkleri yüzlerce yıldan beri Uluğ Türkistan'dan ayrı kalmışlardır. Maymana folkloruyla ilgili olarak yaptığımız bu çalışma sonucunda, Özbek Türklerinin yüzlerce yıllık bu ayrılığa rağmen kendi kültürlerini koruduklarını gözlemledik. Halkın yaşam tarzı, günlük hayatla ilgili uygulama ve inanışlar diğer Türk boylarıyla oldukça benzerdir. Bu uygulama ve inanışlar özellikle Özbekistan'da yaşayan Türk boylarınıninkine çok daha yakındır. Bilhassa doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş merasimleri Türkistan kadar Anadolu kültürüyle de benzerlik arz etmektedir. Çünkü Maymana folkloru Türk dünyasının müşterek kültürünün bir parçasıdır.

Güney Türkistan Türkleri arasında en yaygın olarak yaşatılan sözlü edebiyat ürünleri ‘Sabzıvan koşıkları’dır. Bu bölgeden yaklaşık iki bine yakın dörtlük toplanabilmiştir. Bu dörtlüklerin Yazı ile Zeba destanından kalan parçalar olduğu düşünüldüğünde, bir zamanlar bu destanın Güney Türkistan’da ne kadar canlı ve muteber olduğu anlaşılmaktadır.

Günümüzde Maymana halkına büyük işler düşmektedir. Maymana halkı kendi kültürel varlıklarını koruma altına almalı ve gelecek nesillere bunları iyi bir şekilde aktarmalıdır. Tarihi binalar ve şehrin kendine has mimarisi korunup, yıkım tehlikesi altında olanlar bir an önce restore edilmelidir. Günümüzde yaşayan halk şairleri maddi imkânsızlıklardan dolayı eserlerini bastıramamaktadırlar. Bu nedenden dolayı bu kişiler desteklenmelidir. Her geçen gün teknolojinin gelişmesine bağlı olarak folklor ürünleri kaybolmaya yüz tutmaktadır. Bunun için folklor araştırmacıları bir an önce bu ürünleri kaybolmaması için sahaya çıkıp derlemeler yapmalıdırlar.

KAYNAKÇA

- Amini, Muhammad Kazım, *Coğrafiyi Umumi Faryab*, Mirza Uluğ Bek Yayınları, Maymana 2008.
- Atayi, Muhammed İbrahim, *Afganistan'ın Tarihinde Bakış*, Bungah İntişaratı Meyvend Yayınları, Kabil 2005.
- Atlas Mahalatı Afganistan*, Cilt:18, Faryab İli İdareyi Merkezi Isahiye, Kabil 1986.
- Aymak, Fayzullah, *Halk Dordaneleri*, Cavzıjan Yayını Basımı, Şibirgan 2008.
- Banval, Muhammed, Afzal *Folklor Şinası*, Kabil 2009.
- Barlas, Kıyamuddin, *Türk Dünyası El Kitabı*, Cilt: 3, (2. Baskı), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1996.
- Barlas, Kiyameddin, *Afganistan Türklerinin Dünü ve Bugünü*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 1987.
- Baydemir, Hüseyin, *Özbek Halk Masalları İnceleme-Metin*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2004.
- Canatanlı *Tarih-i Maymana*, İngiliz yazarı, (Farsça'ya tercümesi Abdulvahab, Fanayi), Kabil 1988.
- Fevzi, Firuz, "Modern Afganistan'ın Demografik Yapısı", *EkoAvrasya Dergisi* Ankara 2011.
- Gubar, M. G. M., "Afganistan Der Mesir-i Tarih", *Kabil Üniversitesi Dergisi*, 1932, Üniversite Yayınevi, Kabil 1967.
- Hassas, Salih M, *Ataler Sözi Akılning Kozi, Özbek Halkının Ağızdeki Adabiyatiden Zarbilmasallar Ya Maqallar*, Mezar-ı Şerif 2005.
- Hayri, Aysultan, *Afganistan'da Türkçe Eğitiminin Tarihi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara 2007.
- Hazar, Mehmet, "Özbekistan'da Nevruz Törenleri ve Merasimlerin, Özbek Hayatındaki Yeri", *Sosyal Bilimler Arastırma Dergisi*, Cilt: 3, Diyarbakır 2004.
- Kalafat, Yaşar, *Kuzey Afganistan Türkleri, (Özbekler-Türkmenler-Hazaralar-Afşarlar-Kazaklar)ve Karşılaştırmalı Halk İnançları*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 1994.

- Kışlakı, M. Salam, *Armağan-ı Cünbeş*, (Şiir Toplamı), Şibirgan 1994.
- Mehmet Ali F. Dağpınar, “Afganistan’da Mülkiye”, *Mülkeyeliler Birliği Dergisi*, Nisan-Haziran 1976, 6, 10.
- Meriç, Erdoğan, “Afganistan’da Türkler”, *T. K. A. E. Türk Kültürü*, Sayı: 39, Yıl: IV, Ocak, Ankara 1996.
- Nasır, Kohi Muhammet, *Armağan-ı Maymana*, Devlet Matbaası, Faryab 1949.
- Oğuz, Esedullah, *Hedef Ülke Afganistan*, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2001.
- Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halkbilimi*, Kültür Bakanlığı, Yay., No:1629, Ankara 2000.
- Polat, Kemal, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, T. D. V. Yay., No: 332. Ankara 2005.
- Saray, Mehmet, *Afganistan ve Türkler*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987.
- Şahbarani, Namık Burhaneddin, *Özbek Edebiyatı Tarihi*, El Hazar Yayın, Pişaver, Pakistan 2000.
- Şarani, Hinayetullah, *Tarihçe-i Nijad ve Akvam dar Afganistan*, Kabil 2009.
- Usman, Harif, *Halk Tafakürü*, Afganistan Özbeklerinin Zabilimasaları ve Makalleri, Afganistan- Kabil 1980.

İnternet Kaynakları:

- <http://www.ishanch.blogfa.com> (11. 04. 2012)
- www.dordanalar.info (15. 06. 2012)

KAYNAK KİŞİLER

Adı Soyadı : Meli Han

Yaşı : 76 yaşında.

Adresi : Maymana'nın Şirin Tagap İlçesinde yaşıyor.

Eğitim Durumu : Okuma yazama bilmiyor.

Mesleği : Özbek halk türkücüsü

Adı Soyadı : M. Salih Hasas

Yaşı : 56 yaşında.

Adresi : Mezar-ı Şerif şehrinde yaşıyor.

Eğitim Durumu : Lise mezunu.

Mesleği : Edebiyatçı yazar.

Adı Soyadı : Toti Hal

Yaşı : 79 yaşında,

Adresi : Şibirgan şehrinde yaşıyor.

Eğitim Durumu : Okuma yazama bilmiyor.

Mesleği : Ev hanımı.

Adı Soyadı : Farit Ağa

Yaşı : 46 yaşında,

Adresi : Maymana şehrinde yaşıyor.

Eğitim Durumu : Lise mezunu

Mesleği : Araştırmacı yazar

Adı Soyadı : Hüseyin Han

Yaşı : 49 yaşında.

Adresi : Maymana şehrinde yaşıyor.

Eğitim Durumu : Lise mezunu

Mesleği : Tv programı yapımcısı

EKLER

EK 1. Sabzıvan Koşıkları Metin Örnekleri

چرخ ایگیریب چارباغ آلگن اوزگینم،
سایه‌سیگه رومال سالگن اوزگینم
مېن اېشیتدیم کیتگن آغم کیلدی دیب،
یولیگه جانینی تیکگن اوزگینم

دریانینگ نریاغیدن سیل کیلیدی،
سیل بیلن ایگی اوردک تېنگ کیلیدی
اوردکگه اوردک مناسب، غازگه غاز،
بیگیتگه قلیق مناسب، فیزگه ناز

قرا زلفینگ حلقه‌سی بار بیر قوچاق،
آنه یورتدن کیلتیربیدیم بیر بیچاق
اېکمه‌گیر پالیزنی اېکدیم سیل اوچون،
یاریم نینگ قولینی کیسدی شول بیچاق

قپ قرا دیر ککلیگیم نینگ کوزلری،
رو بروده اولتیرییدی اوزلری،
بیر گپیم بار یوزمه‌یوز ایتالمه‌یمین،
عقلی بولسه، انگلب آلسین اوزلری

قپ قرا دېمه، کوزینگه سورمه‌من،
قپ قزیل دېمه، قولینگه آلمه‌من
ای چیقسه، عالم نینگ آفتابیمین،
مجلس ایچره قیزلر نینگ سلطانیمین

کوکریب کورینه‌دی کۆک میسه‌لر،
بیزنی اېلتیب یار قاشیگه قویسه‌لر
کیم نینگ اوغلی، کیم نینگ قیزی دېسه‌لر،
عمه بچه، تاغه بچه، دېسه‌لر

اویگینگ آلدیده اوچاغ دلبریم،
قویگینگ ییمیدی پوچاغ، دلبریم
چاقیب بیرسم یییدی یانغاق مغزینی،
بیگیت بولسه، کوترسین قیز نازینی

یاریمگه رومال یی‌بارهی باغله‌سین
اوچیده‌گی خطنی کوریب ییغله‌سین
اوچیده‌گی خطنی کوریب ییغله‌سه،
مېن بارگونچه یوز و خاطر سقله‌سین

دریانینگ نریاغیده سیل بوران،
گل تېریب، دسته قیلیدی بیر جوان
عزت و اکرام بیلن بیردیم سلام،

سلامیم آلمی علیک بۆلدى روان

دریانینگ نریاغیدن عطار کیلر،
آق ایپک، قیزیل ایپک ساتیب کیتر
آق ایپک، قیزیل ایپک تیلتهیلیک،
کته تاغم بیلیگه اؤرمتهیلیک

قرا قوش کیلدى درختگه قونگنی،
عزرائیل کیلدى جانیمنى آلگنی
عزرائیل جان، آق یوزینگدن ایلنهی،
بیر فصل قوی یار و دوستیم کورگنی

یار دېدیم یار ادا قیلدى مېنى،
عقیق اېدیم کهر با قیلدى مېنى
اولی عشقی بیلن آلدی مېنى،
آخری غمخانهگه سالدی مېنى

یار گینم رومال ییباردی آسمانی،
اوچیگه توگیب ییباردی اؤسمهنى
اؤسمهسى خراب اېکن هیچ توتمهدى،
و عدهسى یالغان اېکن، بیر اؤتمهدى

یوقاری بارسم، بؤیم نینگ باغی بار،
قیرگه بارسم، شو اولیم نینگ داغی بار،
های، اولیم، قهیهی رگه بارسنگ بوزرسن،
گلنى قوییب، غنچهسینی اوزرسن

آق بیلکگه قیزیل عقیق تاقهمن،
هم نفسیم، سیزنی قیردن تاپهمن
یؤل اوستیده مکتب بیلن مدرسه،
دم بدم ایلچینی قیردن تاپهمن

کوچهمن اؤتاتیدیم، چارلهدی قیز،
چرخى نینگ طنابیگه باغلهدی قیز
شونچهکه جیگلهدیم، قویمهدی قیز،
آخری نالیشیمگه بیغلهدی قیز

کوکینه کفتر بۆلهیلیک بیز ایکاو،
هواگه پرواز قیلهیلیک بیز ایکاو
ایگی دریا بیر قوشیلیب کیلگنده،
دریاگه کۆپرک بۆلهیلیک بیز ایکاو

کوکینه کفتر اېدیم اوله دیلر،
آته.آتم شهریدن قوله دیلر
آته.آتم شهریده بیرگل اېدیم،
چمنده سیرهب یاتگن بلبل اېدیم

مېن که کویدیم، مینگه هیچ کیم کویمهدى،

كويگن جانيم كوييب ادا بولمەدى
 كويگن جانيم كوييب ادا بولمەسە،
 باشيم يىستىق، كۆكسىم كۆرپە بولمەدى

آسماندىن يىغاق توشىپ چاقىلمەسەين،
 قۇي اۋلىپ، قۇزىسى منگرەب قالمەسەين
 قۇي اۋلىپ، قۇزىسى منگرەب قالسە ھەم،
 يىگىت اۋلىپ، يارى جۆرەب قالمەسەين

قلدىر غاچ كىلدى قلەمنى آلگىنى،
 عزرائىل كىلدى جانىمنى آلگىنى
 عزرائىل، آتنگ اۋلسەين، آتنگ اۋلسەين،
 قۇيمەدىنگ آتە.انمنى كۆرگىنى

گل لالە آچىلىدى رنگ برنگ،
 آغەگىنم اۋرتە بۇيلى، سبزه رنگ
 آغەگىنم نىمە كىيسە ىرەشەر،
 سبزه رنگگە ىرەشەدى رنگ برنگ

يوگورىپ چىقىدىم اريق نىنگ باشىگە،
 اىگى قىز اۋسمە قۇيەدى قاشىگە
 آنەسى كولىپ قرەدى قىزىگە،
 آنەسى اۋلىم تىلەدى باشىگە

چىغچەدىن چىققن نەھالىم، كىل بىراق،
 خىمچەدىك نازك نەھالىم، كىل بىراق
 خىمچەدىك نازك نەھالىم كىلمەسەنگ،
 دىستەدستە گل بۇلى، زلفىنگگە تاق

يارىار، يار مگارىنگ بۇلى،
 يار جانىم، برگ شفتالىنگ بۇلى،
 كىچەلر قۇيىنگ تولىپ يارىنگ بۇلى،
 كوندوز يورىپ عاشق زارىنگ بۇلى

قۇلىمدەگى اوزىگىم بىتر مەنگە،
 دوستدن ھەم دشمن سۆزى اۋتر مەنگە
 ساغ بۇلىنگ، امان بۇلىنگ، اى دوستلرىم،
 ھەر يەردىن آوازەنگىز بىتر مەنگە

درابى كۆيلىك كىيىپ، توت قاقەمن،
 دشمنلر اۋلگن كۈنى گل تاقەمن
 دشمنلر اۋلسەين، اۋرنىدن تورمەسەين،
 قىرغى تولىپ، قىرق آشىنى كۆرمەسەين

آى يوزىنگ ايلردە بۇلسەين، دوگانم،
 تەقدىرىنگ بايلردە بۇلسەين، دوگانم
 بايلرنىنگ كئەكئە قىزلرى بار،
 ايشىگىنگگە چۆرى بۇلسەين دوگانم

سوونی قەرمەنگ، آنیل-چەنیل آقەدی،
یارنی قەرمەنگ، دریچەدن باقەدی
بیر باقیب، ایگی باقیب خوش باقەدی،
قیریلیب قەم قاشینی قاقەدی

تام اوستیگە تاغەرە تۆنتردیلر،
آغە جانیم، بیئی دېب اختردیلر
آغە جانیم بییگنی یلغان اپکن،
یار اوییدە بیرکونلیک مەھمان اپکن

ایگی درخت بیر بیر یگە باقەدی،
اۆرتەسیدن آب زمزم آقەدی
آب زمزم سوویدن ایچگن آغم،
خاتین آلیب بیزلردن کیچگن آغم

آتەداش قلعەسیدن آتیلدی تاش،
باشیمدە الماس قیلیچ، کۆزیمدە یاش
کۆزیمنی آچەدی دېسم کۆپ قرینداش،
قرینداشدن نی فایدە، جان آتەداش

آق گل اېدیم، قیزیل گلگە چتدیلر،
غریب باشیم بندی قیلیب ساتدیلر
باریب آیتینگ آتم بیلن آنمگە،
مېنی ساتیب، نی مرادگە ییتدیلر

آتگە میندیم، قۆلیم ییتیمس یاللیگە،
صدقە بۆلی لیگینگن نینگ خالیگە،
داد و بیداد آتە-آننگ قۆلیدن،
رحمی کیلمس مېن غریب نینگ حالیکە

آق اوزوم، قیزیل اوزوم، غوجوم-غوجوم،
سفرگە کی تیپ بارەدی یالغوزوم
اۆلتیرگن کتەکیچیک قۆل کۆترینگ،
ساغ باریب، سلامت کیلسین یالغوزوم

آق آتینگدن بۆز آتیم دیر یخشیراق،
تېلپینگدن کله پوشیم یخشیراق
بیر نېچە نامردگە محتاج بۆلگەدن،
چرخ ییگیرب بارم ییگنیم یخشیراق

«آه» دېدیم، «ای واه» دېدیم، کۆیدیم مەنە،
عشق اوچون کۆپ جانیمدن تۆیدیم مەنە
لیلی و مجنوننی کۆرماقچی اېدیم،
لیلی و مجنوندن بتر بۆلدیم مەنە

آینەدېک آلتین تراغیم بار مېنینگ،
قۆش تېرەگدن بیر سؤراغیم بار مېنینگ

قوش تېرەكەن بېر سۇراغىم بازى جان،
بېر كورەي» دېب انتظارىم بار مېنىڭ»

آي يوزىنگە قرا زلفىنگ قۇنغىراق،
سېنىڭ دردىنگ مېنگە اورسىن، كېل بېراق
مېن سېنى: «يارىم»، دېدىم، «جانىم» دېدىم،
مبارك قىلمىڭ قۇيگىن بېراق

اندخوى نىڭ كاروانى كېلگى مې بوگون؟
دردىڭم درمانى كېلگى مې بوگون؟
دردىڭم درمانى دېر عزيز يارىم،
اويگىم سلطانى كېلگى مې بوگون

اۇراق سالدېم ارپەيوغداي بۇيىگە،
سۇراق سالدېم قىصار جان نىڭ يۇلىگە
بارىب آيتىڭ قىصار جان نىڭ خانىگە،
زىبا جاننى يېبارسىن، اوز اويىگە

اۇلتىرىمىن كەنە اوى نىڭ تۇرىگە،
ايگى كۆزىم دروازە نىڭ يۇلىگە،
«خلىق آيتەدى: «سېنىڭ كۆزىڭ نې يولە؟
مېنىڭ كۆزىم يازى جانىم يۇلىگە

اېشىكەن بۇيىنى غاز اېتگن چىلىم،
قېرىلىپ آغمىگە ناز اېتگن چىلىم
باشىگە بېر چۇغ الونى قويدىرىپ،
دودىنى يورەككە جا اېتگن چىلىم

ايگى درخت بېر بېرىگە سايە دېر،
اۇرتەسىدە زىبا جان كېر يايە دېر
يخشى نىڭ بېرگن بولى دستمايە دېر،
ھمىشە يمانگە عمرىڭ ضايە دېر

بالاخانە اوستىدە بوغدايىم بار،
عسكەر يازىم كېتسەلر يوز وايىم بار
عسكەر يازىم كېتسەلر حق يۇلىگە،
كمر بندى يۈرەمدى بېلىگە

پۇپى قوش قۇندى دىوار نىڭ غارىگە،
كۆپ نظر قىلمىڭ كېشى نىڭ يارىگە
كۆپ نظر قىلسىڭ كېشى نىڭ يارىگە،
آسىلرسن زور خدانىڭ دارىگە

تام اوستىدە تورگىنىڭدن آيلنەي،
گل قاه قاه كۆلگىنىڭدن آيلنەي
گل قاه قاه ھەر طرف نىڭ مېوھسى،
خىمچەمدى لىزان بۇيىڭدن آيلنەي

تاققە چىقىدىم، تاغ نىنگ اوستى لاله مى؟
 كىتەى دېسىم نازلى زىيام قالە مى؟
 خدا بىرگن مىنىنگ گل زىيامگە،
 مېن سى ومەسىم، يورەك گىنىم قالە مى؟

تامىم نىنگ ار قەسىدىن سىل اۋتەدى،
 سىل بىلن ايگى اۋردىك تىنگ اۋتەدى
 اۋردىكى باغلىماقگە ايپىك كىرەك،
 عاشقنى سۈرەماقگە يورەك كىرەك

چار شنبە كۈن ھەر طرفگە قەرەيمىن،
 پىنج شنبە كۈن ەنبر كاكىل ترەيمىن
 اېشىتىيمىن كىتگن يارىم كىلەدى،
 دۇھل قاقىب بازار چىلردىن سۈرەيمىن

چار باغ نىنگ اول ياغىدە ارچە يىغاچ،
 اوستىدە الحمد اۋقىيدى قلدېرغاچ
 قلدېرغاچ، اۋچر بۇلسىنگ، يانېمدىن اۋچ،
 قناتىنگىگە خط بېتەى آغمگە اۋچ

چۆلدە كۆردىم چۈچىمامە ساپەسى،
 نر توغىيدى يازى جان اروانەسى
 نر مىكن، لو كچە مىكن تىلاقچەسى،
 بىلادىن بۇلسىن اونىنگ بۇساغەسى

چۆلدە كۆردىم چۆل بۇرى نىنگ اويىنى،
 ساغىنىيمىن يازى جان نىنگ اۋزىنى
 ساغىنىسم ساغىنىسم اېرتە كىلر،
 سولگىن آلىب سوپىرەى اق يۇلىنى

چۆلدەگى ابلاننى آتىپ اۋلدىرىنگ،
 يازى دەى غرىبىنى آتگە مىندىرىنگ
 يازى جان، سىز ھەم غرىب، بىز ھەم غرىب،
 اباغى تۆلدى تىكاندىن مىندىرىنگ

خط بېتىيمىن بىلبل جان نىنگ بالىگە،
 يىبارەمن قىصار جان نىنگ خانىگە
 يىبارەمن يازى جانىم اۋقىسىن،
 جوابىنى تېزراق مىنگە بېتىسىن

كر كىدىن تى ومەگە آرتدىم قىرق قزان،
 بىر يار اۋچون بۇلىيدى رنگىم خزان
 ياتىدىم سحر چاغى يار قوينىدە،
 اۋى كويسىن بىر ملا ايتدى اذان

درىانىنگ سېن اغىگە، مېن بىغىگە،
 «قۇل تونىشىب قىچقىرەى:» اۋت بىغىگە
 مېن بارسم، ابللر ملامت قىلەدى،

كۆرسە كۆزى كۆر بولسۇن اۋت بىگىگە

دېۋاردىن بۇيلىپ قىرەيدى بو بىگىت،
كۈنگىلدە اۋيلىپ قىرەيدى بو بىگىت
كۈنگىلدە اۋيلىگىنى مناسىب يار،
مناسىب يارگە قىرەيدى بو بىگىت

زىبا جان تام سالەدى پىست پىستگىنە،
ايچىگە گل يايەدى ادرىسگىنە
گلدىن آلەى دېسىم تىكانى بار،
سوۋىدىن ايچەى دېسىم ايلانى بار

اېشىگىگىگە صفە سالەى چىم بىلن،
مىن كىتەمن، سىن قالەسن كىم بىلن
سىن كىتەسن يۈلگە بۇلداشىنگ بىلن،
مىن قالەمن اۋىدە كۆز ياشىم بىلن

زىبا جان ساچىن ترر، ساچىن ترر،
ساۋچىلر كىلمەدى دېب يۈلگە قرر
بىر قرر، اىگى قرر، تاكى قرر،
اۋىگە كىرىپ زلفىنى بىر بىر سىر

زىبا جان ھىدە قۇيىنگى مىن باقەى،
اېشىگىگىگە دريا بۇلىپ مىن آقەى
اېشىگىگىگە دريا بۇلىپ آقەسم،
بۇيىنگىگە مىر جان مونچاقلىر مىن ناقەى

سر غەبىيىمىن سىر دىرخت نىنگى برگىدەى،
قۇيرىلىمىن قۇش بىچاغ نىنگى دىمىدەى
اېشىيىمىن: «كىتگن آغم كىلدى»، دېب،
اچىلىمىن گل لالە برگىدەى

شاھمردان شاخىگە ايلدى تۇنىم،
قۇيرىپ آلەى دېدىم سىندى قۇلىم
بىر طبىب، اىگى طبىب بىتمىس قۇلىم،
آخىرى يار قۇيىدە بىتدى قۇلىم

شو كىچە يارگە بارىپ تۇتلىگىمىز،
مىنگى تىنگە يارغى بىرىپ قۇتلىگىمىز
مىنگى تىنگە ھىر بىر بوسەنگى نىنگى صدقەسى،
قۇلپاغىم گىرو بىرىپ قۇتلىگىمىز

شمع چىراغ، شىمىدان چىراغىم، مىنگە باق،
بىخشى ياردىن اوزاقراغىم، مىنگە باق
يىقىن بۇلىپ كۇيىپ بىانىپ باتگونچە،
اوزاق بۇلىپ انتظارىم بىخشىراق

عاشق بۇلدىم ھىسايە نىنگى قىزىگە،

كۈشتەنى ئايب تىكەدى تىزىگە
 آلمەنى آتېب يېباردىم ايزىگە،
 آنەسى كولىب قىزىگە

قاشىنگ نىنگ قراسىگە قوندوز بۇلەي،
 كىچەسى يورالمەسنگ يولدوز بۇلەي
 كىچە نىنگ يولدوزىگە يورالمەسنگ،
 قۇلىمگە مشعل آلب، كوندوز بۇلەي

قاشىنگ نىنگ قراسى يوسە كىترىمى؟
 سىنىنگەدى تازە گل باغدە بېترىمى؟
 سىنىنگەدى تازە گل باغلردە بېتسە،
 سۈرەب بارسم باغبان مىنگە ساتىمى؟

قاشىنگ نىنگ قراسىگە پىوستەمن،
 مېن سىنى آلەي دېگن ھوسدەمن
 مېن سىنى آلەي دېبان، آلامەدىم،
 پۇپى قوش بالەسىدە قفسدەمن

قىزگىنە قىزىل قىيادان باشلەمە،
 بېر بېگىتنى مالى كۆپ دېب خوشلەمە
 مال دېگن قۇل چركىدە يوسە كىتر،
 قىزىل گلى ھر طرفگە تىشلەمە

كاشكى، اوبىم بېركەدە بۇلسە ابدى،
 ھەمە اويدن اۋرتەدە بۇلسە ابدى
 اۋلتىرسم زىيام بىلن مېن يانمە يان،
 دوست كولىب، دشمن ادا بۇلسە ابدى

كوچەدن اوتاتىدىم، بېر باقمەدى،
 تۈننى كفتىدىن آلب باقمەدى
 تۈننى كفتىدىن آلسە خالى بار،
 اويگە بارسە قرچىغىدە يارى بار

كوچەدن اوتىب بارەدى آچە تۈنلىك گىنم،
 قىر يلىب بېر باقمەدى قرچىغى بۇلىك گىنم
 قرچىغى بۇلىك گىنمگە كىم بېرىدى خام شراب،
 كۈزلى اۋتەدى يانەدى، قىلدى بىرىمنى كباب

كوچەدن اوتىب بارەدى اوچ كىشى،
 كىسەسىدىن تۈكىلەدى كىشمىشى
 كىشمىشىدىن اېگىلىب آلەي دېدىم،
 قىلپاغىدىن بورقىرىدى مۇشك ايسى

گل بىلن بىلەل مناسىب اۋلتىرر،
 گل شاخەسىن بىلەل باسىب اۋلتىرر،
 «گل آيتەدى: «سۈرە بىلەل، سۈرە
 سۈرەسم، عاشق اۋزىنى اۋلدىرر

مىنى آتيم يازى دېگن باي بۇلر،
بۇلگن يورتىم كوكلم قۇتن ساي بۇلر
اي بولوت، آيلنمەگىن يار اوستىگە،
نونھاليم موزملرى لاي بۇلر

يازى جان ياز آيلمدى، ياز آيلمدى،
تاققە چىقىپ حققە فرىاد آيلمدى
قولاق سالدى، يار آوازى كېلمەدى،
بىچاق آلب سىنەسىن چاك آيلمدى

يوقارى بارسم، بۇم نىنگ باغى بار،
قويىگە كېلىسم اوليم نىنگ داغى بار
آه اوليم، قىرگە بارەسن بوزگنى؟
گلنى قۇيىپ غنچەسىنى اوزگنى؟

دشت ارا تورگن گياھسن، دلبريم،
نظريمگە توتياسن، دلبريم
بۇيگىنگنى راست قىلگىن بىر كۆرەي،
گوهر قيمت بهاسن، دلبريم

يوزگىنىنگ خالدار اپكن مىن بىلمەدیم،
باشقەنى كۆردیم كۆزىمگە اىلمەدیم
شونچە قىلدیم تال درختنى پرورش،
سايەسى بار، مېۋەسىنى كۆرمەدیم

قالىن تۇقىب قىرلىيدى برماغيم،
چىتمە چىتىپ پودە بۇلدى تىرناغيم
يازى جانىم نىرگە كېتدى كېلمەدى،
كېلمسە آلە گمان دىر كۆرماغيم

قالىن تۇقىب اون برماغيم قىردى،
يازى مىنگە ياشىرىن خط يېردى
اۇقىب كۆردىم خطلىرىنى بىرمەبىر،
اۇقىگونچە يورەك بىغرىم كۆكردى

درىانىنگ نرىاغىگە ميانەمن،
ميانەگە تىەنىب گل ياپەمن
يرمى طلا، يرمى نقرە پىالەمن،
يازىگە سلام بېرىم، اويالەمن

يازى جان رومال يېباردى: قۇشقىنى،
مىن اونى قىنداغ تىكەي بو قىش كونى
تىكسم هم تىكر اپدىم اول ياز كونى،
يارگىنم باغلب چىقسىن نماز كونى

بو كون اوچ كون بولە دى اغم كىنگن،
قىرق بىر حجرە گە تولە نارىم كىنگن،

ای دوست لر ، گپیرینگلر ، دیوانه من
تتیمدن سو غیریلیب جانیم کیتگن

بخارانی قویلری در دانه قوی ،
لاله قلیاقنی آلیب باشینگه قوی
لاله قلیاق قاقمه جیلک لیک یاریم،
سین تانگدن خط یازیب آلدیمگه قوی

بو قنده ی درخت دیر برگی یوق،
همه لرنی یاری بار ، بیر منده یوق
همه لرنی یاری اول کوز اوستیده،
مینینگ یاریم بهشت نینگ اورته سیده

بوغدا ی سالدیم تیگیرمان دی بو غزیگه ،
مهمان بولدیم سیور یاریم اوییگه
مهمان بولسم سیور یاریم اوییگه
اون ایله ب ، خمیر قاره بین توییگه

تتیمگه بخل کویک کییب باره ی،
آغه جانیم توییینی بلیب باره ی
آغه جانیم توییینی بلیب بارسم
باشیمگه سر پایینی قوییب باره ی

تخته کوپرک دوگور - دوگور ایته دی،
چقیب قره نگ آغه جانیم اوته دی
آغه جانیم آلدیده آشنالری
شوندن باریب سخی جانگه ایته دی

تخته کوپرک تَقَر - تَقَر ایته دی،
اوستیدن قیرق آلتی اتلیک اوته دی
آغه جانیم آلدیده آشنالری
خطگه قره ب غزل اوقیب اوته دی

تخته کوپرک سیل باسیبدی دوگانم،
آق یوزینگنی خال باسیبدی دوگانم
آق یوزینگنی خاللری دانه - دانه
سینی کورگن ییگیت، بوله دی دیوانه

تخته کوپرک اوستیده بوغدا یم بار ،
مینینگ یاریم کیته دی دلداریم بار
مینینگ یاریم باره دی حق یولیگه
بیلیده چیگرت گُللی رومالی بار

تخته کوپرک اوستیدن بیگلر اوتر،
بیگلر بانباشیدن آغه م اوتر
راست قُولیده کتابی اوقیب اوتر
چپ قُولیده بلبلی سیره ب اوتر

تیمیر اصلا کورینه دی ځلډیرله ب
کتنه دولت لرنی آل! خالق دین تېله ب
طالعیم گر کتنه دولتر، بیرمه سه
خان قیزی نی آله من زلفین سنه ب

تام گینه م آرقه سیده بازار یولی،
بازارچیلر سوره یدی کیم نینگ تویی؟
سوره سه - سوره مه سه، یاریم تویی
یاریمگه یره شه دی کیاو تونی

تامگینم آرقه سیده زنیور چه لر،
ایسکه ب - ایسکه ب، اوته دی بای بچه لر
بای بچه نینگ فاشیده عمکیسی
بیلیده زرین پوته، تما کیسی

تامینگیز آرقه سیده بازار یولی،
بازارچیلر سوره یدی کیم نینگ تویی؟
سوره سه - سوره مه سه، آغم تویی
آغمگه یره شه دی، کییاو تونی

تامینگ نینگ آرقه سیده سیل اوته دی،
سیل مینن ایکی اوردک تینگ اوته دی
اورده ک نی باغله ماققه اپیک کیره ک
عاشق نی سوره ماققه یوره ک کیره ک

تامینگیز آرقه سیده بازار یولی،
بازارچیلر سوره یدی، کیم نینگ تویی؟
سوره سه، سوره مه سه، آغم تویی
آغمگه یره شه دی کییاو تونی

تام اوستیده ناغاره تونترد یلر،
آغه جانیم ایتتی دیب، اختر دیلر
آغه جانیم ایتکه نی یالغان ایکن
خانیمی نینگ قوینیده یاتگن ایکن

تام اوستیگه کیم قویبیدی تیشه نی،
همسایه جان ایکی کوزینگ روشنی
آقسقال لر کیلدی قلین بیچگه نی
بو دنیا نی مالی گه بیرسم سینی

تام اوستیده تیک توره دی قیزگینه،
اکه م اوچون جان اوره دی قیزگینه
شبرغان نی ییگیتی نی کوید یریب
مزارلیکنی یاش کوره دی قیزگینه

تام اوستیده تورگه نینگ دن آینه لی،
گلی قاه قاه یوره گینگ دن آینه لی
گلی قاه قاه هر طرف نینگ میوه سی

خمچه د يك لرزان بويينگدن، آينه لى

تاغده، ارچه مينگ بيل، عمر قيلبيدى،
كونده سى نى زرگر، كومير قيلبيدى
زرگر قيلگن كومير، ادا بولمه يدى
خدا قوشگه ن تقدير جدا بولمه يدى

تاش اوستيگه كيم توكيبدى غوزه نى،
توته يليك مى، توتمه يليك مى، روزه نى
آغمگه بيرسين بير شهزاده نى
نان ايمه ي، نهار توته يليك روزه نى

تاقچه گه پياله قويد يم بيلمه دى،
بيك آغم گه خط يوبارديم كيلمه دى
بيك آغم نينگ يوللرى پيچك - پيچك
كيلين جانگه يره شر، طلا كجك

تاقچه چيقديم گل بنفشه تيرگه نى،
خيال قيلد يم، آى يوزينگنى كورگه لى
آى يوزينگ گه آشنا قيلمه دينگ منى
مهربانيم حقه تابشيرديم سنى

تاقچه چيقديم تاغ بادا منى تيرگه نى،
خيال قيلديم آى يوزينگنى كورگه نى
آى ايمس من، توينوگينگدن توشگه نى
سو، ايمس من ايشيگينگدن آققه نى

تاقچه چيقديم تاغ نينگ اوستى لاله مى ؟
كيته ي د يسم نازلى زيبام قاله مى ؟
خدا بيرگن منى گلى زيبامگه
مين سيومه سم يوره ككينگ قاله مى ؟

تاقچه گه پياله قويد يم تولمه دى،
من ياريم گه خط يوبارديم كيلمه دى
كيلسه كيلسين شو آى نينك اون بيشيگه
كيلمه سه او - اوزيم باره ي قاشيگه

تاقچه گه پياله قويد يم تورمه دى،
من آغم گه خط يوبارديم كيلمه دى
آغه گينم يوللرى پيچك - پيچك
ينگمگه يره شه دى، طلا كجك

تاغ اوستيده تاغاره تونترديلر،
دوگانم نى ايئدى ديب، اختر ديلر
دوگانم نى ايتگه نى بالغان ايكن
سيور يارى قوينيده، ياتگن ايكن

توتگه چيقسه توكيله دى، سيور يار،

قیزیل کویلك سیتيله دی، سیور یار
اگر یارنینگ آق بیله گیدن اوشله سه
شاده مرجان توکیله دی سیور یار

حیاتینگ آشیرمه - تاشیر، آه بیگیت،
دیوارینگدن منی آشیر، آه بیگیت
آته جانینگ چیقسه عدالت تختیگه
گل انار تونینگ گه یا شیر آه بیگیت

خط بیته من، من بلبل نینگ بالیگه
یوباره من قیصار جان نینگ شهریگه
یوباره من یازی جانیم اوقیسین
جوابی نی تیزراق منگه بیتیسین

خواجه المار اوستیگه قار یاغه دی،
بیر کیلین اویدن چیقیب، قوی ساغه دی
یا کیلین اویدن چیقیب قوی ساغمه گین
سینی کورگن لرنی ایسی آغه دی

چرخ گینم المه شیقیلداق اورگیله ی
آته نگیز بیزگه قرینداش اورگیله ی،
آته نگیز دن بیته قیز تیل ب، ایدیک
آته نگیز کوزلریده، یاش اورگیله ی

چرخ گینم قولاغیده خمیر توریش،
مین سینی تینگینگنک ایمس، غوزه فروش
سینی تینگینگنک چولده گی چول بچه لر
مین تینگیم باغده گی گل غنچه لر

چرخ گردان آبله نه دی، زیل بیلن،
یامان آدم اولدیردی، تیل بیلن
یخشی نی تارتسه کیله دی قیل بیلن
یامان قورسین، کیلمه یدی قیل بیلن

چرخ گینم آبله نه دی اوز باشیگه،
بیر آغم آلمه یدی منی یادیگه
بیر آغم آلمه سه منی یادیگه
یقه سیگه گل تیکه ی اندازه گه

چرخ بیگیریب چارباغ آلگن اوزگینم،
سایه سیده رومال تیککن اوزگینم
من ایشیتدیم کیتگن آغم کیلدی دیب
یولیگه جانیم نی تیککن اوزگینم

چرخ بیگیریب چارباغ آلگن اوزگینم،
سایه سیده رومال تیککن اوزگینم
مین ایشیتدیم کیتگن آغم کیلدی دیب،
قوی آلیب خدایی قیلگن اوزگینم

چرخ بیگیریب - چرخ بیگیریب هاره من،
چرخ دن توریب دوگانمگه باره من
دوگانم شیرین تیلینی بیرمه سه
خنجر آلیب یوره گیم نی یاره من

چرخیم نی قولاغیدن اوچدی قوشیم،
چرمگر چارباغیگه توشدی قوشیم
چرمگر چارباغیدن گل کیلتیرینگ
گل نی قویبب بیزگه بلبل کیلتیرینگ

چرخ بیگیریب - چرخ گینم آيله نه دی،
اویگه کیرسم فره ساچ تولغه نه دی
قوي سويبب کاکل نره ب، آلگن یاریم
اولیانینگ گیریدن آيله نه دی

چرخیم نینگ قولاغیدن اوچدی قوشیم،
قلندر چارباغیگه توشدی قوشیم
قلندر چارباغیدن گل کیلتیرینگ
گل نی قویبب بیزگه بلبل کیلتیرینگ

چرخیم نی قولاغیده بلبل قوشی،
کیشی یاری کیشی نینگ کونگیل خوشی
کیشی یاری کیشی گه قیلیمس وفا
اوشبو غم بیلیمس بیگیتلر نینگ ایشی

چرخیم نینگ سرپره سی سگیز توگون،
سگیز آی کیتگن یازیم کیلگی شوگون
سگیز آی کیتگن یازیم کیلسه شوگون
باشیدن اوچ اورگیله ی اوشه شوگون

چقماق چاقسم اوت بیره دی نتم گه،
باریب آیتینگ اق سوت بیرگن انم گه
شام و سحر یوره ک بغریم دیر، کباب
مین بارگونچه خدمت قیلیمس صنم گه

چینریلیب چیققن چنار برگیز قنی،
عشق بیلن آلگن یاریم مهریز قنی
اولگی عشقیز بیلن آلد یز منی
آخری غمخانه گه سالد یز منی

چیلیم نی چیککن یاریمدن آيله نی،
تماکی توککن یاریمدن آيله نی
شهرنینگ اورته سیگه دکان قوریب
سلطنت قورگن یاریمدن آيله نی

چیمد یلله ب، چیققن چنار برگینگ قنی،
همه ده باردیر یاری - یارینگ قنی

يار ليكلر ايل اچيده دُر دانه دير
يارى يوق نينگ بغيرى اوتد يك يانه د ير

چيغچيد ن چيققن نهاليم كيل بيراق،
خمچه ديك نازيك - نهاليم كيل بيراق
خمچه دن نازيك - نهاليم كيلمه سنگ
د سته-د سته گل بولى زلفينگ گه تاق

چيليم نى چيكن آغم د ن اورگيلى،
كيفينى بيلگن آغم دن اورگيلى،
مزارجان يازلريده چكر اوريب
سلطنت سورگن آغم دن اورگيلى

چيليم چيكسم باشگه چيقر خُمارى،
يار كوينيده قالدى بوينيم طومارى
هيچ بهانه تاپمه د يم ينه بارسم
بير نشانه بولسين بوينيم طومارى

چيغه دن چيققن نهاليم كيل بيراق،
خمچه ديك نازك نهاليم كيل بيراق
خمچه ديك نازيك - نهاليم كيلمه سنگ
دسته-دسته گل بولى زلفينگ گه تاق

چايب چيقس دريچه لر آچيلر،
اورته سيده لعل و مرجان ساچيلر
اورته سيگه لعل و مرجان ساچيلسه
قيزير گل مُعجه ده بولسه، آچيلر

چار ديوارده چرخى قالگن دوگانم،
قازيق ده ساچيغى قالگن دوگانم
قاچيب كيتدى يارى بيلن قوشايب
شبر غانده آتى قالگن د وگانم

چار شنبه چاشگاهسيده آتيلدى يار،
آتينى تياغى هرد م بيقرار
اوز قوليمده يوق ايكن هيچ اختيار
قسمتيم ده بار ايكن بيگانه يار

چار باغ نينگ اول ياغيده اچچه ياغاچ،
اوستيده الحمد اوقيدى قلد ير غاچ
قلد ير غاچ اوچر بولسنگ يانيم دن اوچ
قناتينگه خط بيته ي آغمگه اوچ

چار شنبه كون تورث طرفگه قره يمن،
پنجشنبه كون عنبر كاكل تره يمن
ايشيتيب من كيتگن جانيم كيله دى
دوبيل قاقيب بازار چى دن سوره يمن

چار شنبه نى چاشيگه من اورگيله ى،
ايك سله، باشى گه من اورگيله ى
كيم كيليدى منى ياريم نى كوريب
سيور ياريم قاشيگه من اورگيله ى

چار باغ ايچره كورينه دى قَد ينگيز،
يککه ليكدن سرغه ييب دير، رنگينگيز
سوره سنگيز "ايككم اوتوز" باشيميز
غصه و محنت نى چيكدى باشيميز

چولده گى ايلان نى آتيب اولد بيرينگ،
يازى ده ى غريب نى آتگه مينديرينگ
يازى جان سيز هم غريب، بيز هم غريب
اياغى تولدى تيكاندن - مينديرينگ

چولده كوردم چول بورى نى اويينى،
ساغينيب من آغه جانيم بويينى
ساغينسم ساغينه سم ايرته، كيلر
جاروب آليب سوپيره ى، آق يوليني

چولده كورديم چول بورى نى اويينى،
ساغينيبمن يازى جان نينگ اوزينى
ساغينسم ساغينه سم ايرته كيلر
سولگين آليب سوپيره ى آق يوليني

چولده كورد يم چوچى مامه سايه سى،
نار توغيدي يازى جان اروانه سى
نارميكن لوکچه ميكن تَياقچه سى
طلادن بولسين مونى بوسا غه سى

چولده كورديم چوچى مامه، سايه سى،
نار توغيدي آغه جانيم تيوه سى
نار توغيلسه آغه جانيم تيوه سى
طلادن بولسين اونينگ بوسا غه سى

چولده كورديم چوچى مامه، سايه سى،
مين بولايين يارگينم صداغه سى
مين بارگونچه قوى بولسين - قوزى بولسين
مين بولاي گوهر قوليني قَمچيسى

دریا نينگ نرياقیده قوش هیده گن ،
قوشینی قلاغینی بوش هیده گن
بیلیده پوته سى یوق ایپ باغله گن ،
کیسه سیده پولی یوق قیز خواهله گن

دریا نينگ نرياقیده یگه شیبیت ،
یگه شیبیت تکیده میرزا بیگیت
باریب کورینگ آنه جان قتده ى بیگیت

قولیده لیلی کتاب برنا بیگیت

دروازه نگیز دروازه مگه باقه دی،
اورته سیدن آب زمزم آقه دی
آب زمزم سویدن ایچگن یازی،
خاتین آلیب زیبا دن کیچگن یازی

دریا گه تاش تشله مه ، آقر کیتیر ،
بیگانه گه قیز بیرمه ، آلر کیتیر
بیگانه گه قیز بیرسنگ رنگی سریغ ،
کوزیدن یاش آقه دی مثل اریغ

دریا دن آقیب بارر آق بلیغیم ،
بیبیچاق حلال بولگن ، جان بلیغیم
خدا دن تیلله گه نیم اوز لایغیم ،
ناخواستدن کیریپ کیلدی نالایغیم

دریا نینگ نر یاغیده دیر قیزیل گل،
ایریم سری کیتله دی منه شو یول
بو یول نینگ رهبر لری کیم لر بولسه،
یار آلدیگه بیزلرنی ایلتیب قویسه

دریا نینگ نر یاغیدن عطار کیلر ،
آق اییک ، قیزیل اییک ساتیب کیتیر
آق اییک ، قیزیل اییک تیلله ته یلیک،
کتنه تاغم بیللیگه، اوره ته یلیک

دریا نینگ نر یاغیده بیر کوزه ماش ،
آتیمنی ایگر له یدی بیر قلم قاش
آتیمنی ایگر له یدی ، یوگن له یدی ،
ایاغی اوزنگیده ، کوزیده یاش

دریا نینگ نر یاغیده یاتگن بیگیت ،
خدا نینگ رحمتیگه ، باتگن بیگیت
تگیده قالین گیلیم ، ملله کیگیز ،
مدرسه ده اوقیگن ، ملا بیگیت

دریا نینگ نر یاغیده کوردیم سینی ،
چادری چمبر بیلن سیودیم سینی
بیر سیودیم ، ایگی سیودیم ، سوکدینگ مینی ،
نامرد نینگ اوغلی بوله ی ، قویسم سینی

دریا نینگ نر یاغیده ، میانه من ،
میانه گه ته یه نیب گل ، یایه من
یریمی طلا ، یریمی نقره ، پیاله من ،
یازیگه سلام بیرسم ، اوپاله من

دریا نینگ نر یاغیده سیل بوران ،

گل تیریب ، دسته قیله دی بیر جوان
عزت و اکرام بیلن بیردیم سلام ،
سلام عليك آلمه ی بولدی روان

دریا نینگ نر یاغیده تال بار ایکن ،
تال تگیده بیر کیلین یاتگن ایکن
ایزیدن بیر آتلیغ باره ویرسه ،
یوزیگه گل رومالین یاپگن ایکن

دریا نینگ نر یاغیدن سو کیله دی ،
سو بیلن ایکی اوردك تینگ کیله دی
اورد ككه اوردك مناسب ، غازگه غاز ،
بیگیت گه قلیغ مناسب ، قیزگه ناز

دریا نینگ نر یاغیده ، شفتالی زار ،
شفتالی زار تگیده ، قیزلر بازار
ای ، قیزلر اوریش منگلر ، ایپک اوچون ،
بیگیتلر جان بیره دی سیزلر اوچون

دریا نینگ نر یاغیده چیلیم غوزه ،
چیلیم غوزه تگیده ، طلا کوزه
طلا کوزه آماققه بیله ک کیره ک ،
یار بیلن یوریماققه یوره ک کیره ک

دریا نینگ نر یاغیده قسم یاغاچ ،
قسم یاغاچ اوستیده قوش قلدیر غاچ
قوش قلدیر غاچ اوچر بولسنگ یانیمدن اوچ ،
خط بیره من قوانیب ، یاریمگه اوچ

دریا نینگ او باشی بار ، بو باشی بار ،
تیوه چی نینگ کوک تیکانگه ، خوشی بار
قولیده اره سی بار ، تیشه سی بار ،
باشیده مینگ تنگه لی سله سی بار

دریا نینگ اول یاغیده ، شم یانه دی ،
شاهی تونلیک ، بیداو آتلیک کیله دی
شاهی تونلیک ، بیداو آتلیک بیک اغم ،
چپ بیریب ، جو خانه دن کیله دی

دریا نینگ سین وقیگه ، مین بقیگه ،
تماکی تارتر بولسنگ کوز اوستیگه ،
تماکی تارتر بولسنگ باشیم چیلیم ،
ایچیده گی قور قوری بولسین دلیم

دریا نینگ سین وقیده ، مین بقیده ،
قول توتیشیب قیچقیره ی : اوت بقیگه
مین بارسم ، ایللر ملامت قیله دی ،
کورسه کوزی کور بولسین ، اوت بقیگه

دوگانم د لدل درخت نینگ دانه سی ،
دوگانمنی ایرگه ، بیرمنگ آنه سی
دوگانمنی ایرگه ، بیرمنگ آنه سی ،
زر آلیب زرگرگه ، بیرمنگ آنه سی

دریا نینگ اول یاغیده اچچه یاغاچ ،
اوجیده الحمد اوقیدی قلدير غاچ
قلدير غاچ اوچر بولسنگ ، یانیمدن اوچ ،
قنائینگه خط یازه ی اغم گه اوچ

دریچه دن قره ب تورگن دوگانم ،
قره که جك تره ب تورگن دوگانم
یاری نی کیلیشینی او ایشیتیب ،
قلدير غاچ ديك سیره ب تورگن دوگانم

درایی کویلك کییب توت فاقه دی ،
دشمنلر اولگن کونی گل تاقه دی
دشمنلر ، اولسین ، اورنیدن تورمه سین ،
قیرقی تولیب ، قیرق آشینى کورمه سین

دره - دره آق بيله گیم ، قیزگینه ،
قانگه تولگن دیر یوره گیم قیزگینه ،
قانگه تولگن دیر یوره گیم ، دیمس من ،
نور دیده تاج سریم ، قیزگینه

دشت ارا تورگن گیاه سن ، دلبریم ،
نظرمگه توتیا سن ، دلبریم
بویگیننگنی راست قیلگین - بیر کوره ی ،
گوهر قیمت بهاء سن ، دلبریم

دیوالدن بویله ب ، قریدی بو بیگیت ،
کونگلیده اویله ب قریدی بو بیگیت
کونگلیده اویله گه نی مناسب یار ،
مناسب یارگه قریدی بو بیگیت

دیوالینگدن بویله ب-بویله ب باقه من ،
قیرغی بولیب شاه قنائیم قاقه من
قیرغی بولیب شاه قنائیم قاققنده ،
زامبیر بولیب شیرین ایتدن چاقه من

دوگانه جان ایکیمیز بیردیکگینه ،
کاوشیمیز نینگ نعلی قیلد یکگینه
ایکیمیزنی ، بیر قفسگه سالسه لر ،
ایکیمیزنی طوطی مینا دیسه لر

دوگانمنینگ دوگانه سی بار ایکن ،
دوگانم نینگ هم نفسی بار ایکن

دوگانم نیکيگه ، باره ی ديب ايديم ،
اويی قور غور ، بخشیده سی ، بار ايکن

دنيانی دنيا ديب اوتگن ، بار ميکن ،
دنيانی پايانگه ييتگن ، بار ميکن
دنيانی پايانگه ييتگن بولسه گر ،
مينينگ ديك ارمانده اوتگن بار ميکن

دريانی شمالي بولديم آنه جان ،
يخشيلر يمانی بولديم آنه جان
قوليمده طلا چيليم سرخانه سی ،
يازى جان خُماری بولديم آنه جان

زرد وزى کويلککه زامبير اوچ بولر ،
صنم جانگه اويدن تورسه کيچ بولر
صنم جان نی جايدن تورسه کيچ بولر ،
قير ميزى لبيگه آغم اوچ بولر

زيبا جان باغينگه کيرديم اوزيم ديب ،
ايگه سی قيچقيره دی ها قيزيم ديب
ای فلک شو بلادن قوتيلسم من ،
دو باره توتمه ی آتینی اوزيم ديب

زيبا جان ساجين تَرَر ، ساجين تَرَر
ساوچيلر کيلمه ديب يولگه قرر
بير قرر ، ايگى قَرَر - تاکی قَرَر ،
اويگه کيريب زلفینی ، بير بير ستر

زيبا جان تام ساله دی ، پست پست گينه ،
اچيکه گل يايه دی ادرس گينه
گلپدن آله يد يسم تيکاني بار ،
سویدن ايچی د يسم ، ايلانی بار

زيبا جان زيبا بويگ دن آيله نی ،
يانه گه تيککن اويينگدن آيله نی
يانه گه تيککن اويينگ طلا بولسين ،
ايچيده اوغيل - قيزينگ مُلا بولسين

زيبا جان ، زيبام سينگه پيوسته من ،
سينی کورماققه اوزيم هوسده من
اگر سینی کورمه ی اولسم ، زيبا جان ،
قيامت کونلريده دل خسته من

زيبا جان نينگ اوچ قميشده اويی بار ،
ينگی چيققن نو نهال دی بویی بار
ينگی چيققن نو نهال نينگ دانه سی ،
يازى نی بدر غه قيلمنگ آنه سی

زیبا جان هیده قوشینگنی من باقی ،
ایشیگیندن دریا بولیب من آقی
ایشیگیندن دریا بولیب آقمه سم ،
بوی گیننگدن مرجان منچاق لر تاقی

سوزی پاکد یک پر قیره یدی تونینگیز ،
جوهر جانیم نی آلدی کوزینگیز
اوزینگیزدن بیر شیرین سوز ابسته دیم
قره دیم جهان گه آیینه، اوزینگیز

سوزوان آیتماق مینی یادیم ده دور ،
نیگه بیر ماه پر یلر یانیمده دور
نیچه بیر ماه پر یلر کیلر - کیتیر
کیلمه گنلرنی، داغی جانیمده دور

سوزوانیم یوق ایکن ساز ایله سم،
قناتیم یوق ایکن، پرواز ایله سم
قنی مینینگ بخشی فعل و یمانیم
تانگلر باریب آلد یگه راز ایله سم

سوزوان آیته - آیته کوییدی تیلیم،
سوزوان آیتماق منی جان و د لیم
سوزوان آیتمه سنگ، سن تور جایینگه
دوگاننگ ملامتین آل بویینگه

سوزوان آیتر یوره ک نینگ توغری سی،
من بوله ی گوزه ل جوان نینگ اوغری سی
کیچه پیتی منینگ یاریم کیلدی د یب
بیلمه سم، قیسی یوره ک دیر توغری سی

سوزوان سبز ستاریم گه سلام،
بویی تال کوزی خماریم گه سلام
بویی تال کوزی خمار، صاحب جمال
بویینگه کوز تیگمه سین آلی طومار

سوزواننی آیته من اوخشه ته من،
بیر چیلیم تماکی بیر سنگ چیکه من
بیر چیلیم تماکی نی کیفی بار
نیچه بیر اوتکن لرنی یاد ایته من

سوزوان نینگ من آیته من کانی نی،
مزاری مسگر، یه سه گن، جامی نی
مزاری مسگر، یه سه گن، جامی نی
سین بیله سن، قیمت و ارزانی نی

سمر قند سایینگه قالدی، له گندیم،
قیده قالدی مینینگ بویی بلندیم
کیتسه کیلر مینینگ بویی بلندیم

صدغی سریمه قالسه، له گندیم

سریغ ارپه سمند آت تیشی ایمس،
عاشق لیک هر بیر نامرد، ایشی ایمس
قول اوزه تسم اوزاق - اوزاق قاچه سن
مینی قولیم یولبرس نینگ تیشی ایمس

سریق کویلك سرونایم بوی گینم،
قیچقیرسم بلبل آوازین یار گینم
قیچقیرگنده بلبل آوازیم بیرمه سنگ
تانگ ده آچگن تازه غنچم اوزگیننگ

سرغه ییب من، سرو درخت نینگ برگي دی،
ایله نیب من قوش پیچاق گلبندی دی
ایشیتنه من "کیتگن یارینگ کیلدی" دیب
آچیلیب من، گل لاله، برگي دی

سرغه ییب من سرو درخت نینگ برگي دی،
قیریلیمن، قوش پیچاق، گلبندی دی
ایشیتیب من زیبا جانیم کیلدی دیب
آچيله من، باغ گلی نینگ رنگي دی

سرغه ییب، سریغ سمان بولد یم شوگون،
سنی دیب شو جایلرگه کیلد یم شوگون
سن منی کیلگه نیم نی خوش کورمه سنگ
اول هم خسته اید یم سولد یم شوگون

سیخی جان تورث بورچی ده تورث دروازه،
اکه جان مزار کیلییدی آوازه
اکه جان مزار کیلگه نی راست ایکن
تانگی تیل کوچه سیده یورگن ایکن

سیور یاریم منی حویلیم یولینگیز،
ینه یاریم "تیره مه" ده تویینگیز
آغه جانیم کیلمه سنگیز کیلمه نگیز
جان گینم کیمدن قالیدی، کونگلینگیز

سینی اونده مینی بونده یره تدی،
اورته میزده آقر دریا یره تدی
آقر دریا ایدی کیم آقدی کیتدی
بی وفا یار ایکن تشله دی کیتدی

سرغه ریم من سرو درخت نینگ برگي دی،
قه ره بیممن آش پیچاق نینگ دمی دی
ایشیتیب من کیتگن آغم کیلدی دیب
آچیلیب من گل لاله برگي دی

ساجمه ساجیب یول آجد یم کیلمه دینگیز،

پېستاقيد ن تون بيچد بم كيمه د ښگيز
پېستاقى نى تونينى قاره كوريب
يقين يوليم نى ښه، بيراق كوريب

ساچ و زلفينگ لاله باتسين قيز گينه،
سلسله نك چككننگه باتسين قيز گينه
يارينگنى سيويب آلگن بوز كويله گى
آلتى بيل صند يق ده ياتسين قيز گينه

سايه قيتدى يورينگ بيزلر، قه يته يلېك،
آغم كيتدى دردين كيم گه آيته يلېك
آغم كيلسه رومالين، قوييب كيتر
رومالين تيزه گه آليب درد آيته يلېك

سايه قيتدى منم قيتديم ايزيدن،
زيبا جان نى كويلك - ايشتان تيزيدن
زيبا جان نى كويلك - ايشتان تيزيدن
قه بيريليب موچى آلر من، يوزيدن

سو ايچيده ميلد يرله ېدى، قيز گينه،
يارى اوچون جان اوره دى، قيز گينه
يارى نينگ آلر خيالى يوق ايدى
اوزيدن جوچى يوباردى قيز گينه

سو ايچيده سليمان لر بوى بيرر،
تار اوييده اكه جانيم توى بيرر
بره كلله، اكه جان هميتنگه
قره مه ېدى برنج نينگ قيمتنگه

سو نى قره ننگ انيل - چنيل آقه دى،
يارنى قره ننگ دريچه دن باقه دى
بير باقيب ايكي باقيب، خوش ياقه دى
قه يريليب قلم قاشى نى، قاقه دى

سو، تگيده شيلديرله ېدى، قيز گينه،
آغم اوچون جان بيره دى قيز گينه
آغم نينگ آلر خيالى يوق ايدى
اورته گه ساوچى يوباردى قيز گينه

شبرغان يولى بيتيب دور اورگيله ى،
يوليگه گياه بيتيب دور اورگيله ى،
آپده - ايلده كيله ديگن سپور ياريم
كيليشى نى اونيتيب دور اورگيله ى

شمال تورسه قره زلفينگ قونغيراق،
حسرتينگد ن كوييب اولد يم كيل بيراق
باره ى ديسم دوست و دشمن كوره دى
كورسه كورسين كوييب اولسين كيل بيراق

شمعچیراغ - شمعدن چراغیم منگه باق،
یخشی یاردن اوزاق راغیم - منگه باق
یقین بولیب کوییب یانیب یاتگونچه
اوزاق بولیب انتظاریم یخشی راق

شام بولسه شاه درخت لر توکیلر،
اولیم کیلسه تنده جانیم سوکیلر
گل خمچه دن اوزگن لر زار یوللریم
ایرته بارسم - تار لحد گه تیکیلر

شاه مردان دن کیله دی بیر نفّس،
طوطی قوش جولان اوره دی درقّس
طوطی قوش، اوچر کیتیر قالر قفس
طوطی قوش نینگ ایگه سی ملا نفس

شاه مردان دن کیله دی تیوه لر،
اوستیده لیلای شیدا - میوه لر
میوه لرنی خیرات ایتسنگ تیوه لر
خسته کونگلیم شاد ایتسنگ - نی بولر

شاهی مردان شاخیگه ایلدی ثونیم،
قه یریلیب آله ی دیدیم سیندی قُولیم
بیر طیب ایگی طیب - بیتمس قُولیم
آخیری یار قوینده بیتگن قُولیم

شاهی مردان شاخیگه ایلدی ثونیم،
قه یریلیب آله ی دیدیم سیندی قُولیم
کیچه - کوندوز دائیما قیلدیم دعا
سخی جان مراد بیرینگ بیتسین قُولیم

شام بولدی خان قیزی قیمیرله مس،
وقتی نی بیلمه سه قمری نالیمس
یاشلیگیم ده منی کوید یرگن آنم
درد - حال ایتمس، بوره گیم خالیمس

شام بولسه شام درخت پیدا بولر،
عاشق لیک ایگی کوزدن پیدا بولر
عاشق لیک قیله من دیب قیلمه غرور
قییرده کی، مشکل ایشلر پیدا بولر

شام ده شهزاده دن کیلدی خبر،
مست ایدیم اویقودن اویغندیم سحر
مست ایدیم اویقودن اویغنمس ایدیم
یارگینم جانیمدن کیلدی خبر

شام بولسه شام اییراغیم بار منی،
شامده گی یاردن سوراغیم بار منی

باشگنښنگ دن ايله نى جاننيم ياريم
بیر کوررگه اضطرابم بار منى

شمع ايراق شبنم چيراغيم يخشى راق،
يامان ياردن اوزاق راغيم يخشى راق
ياوويق بوليب كوييب - يانيب ياتگونچه،
اوزاق بوليب - انتظاريم يخشى راق

شو كيچه بير توش كوريب من انه جان،
قولنگيزده قوش كوريب من انه جان
قولنگيزده قوشنگيز فرزند بنگيز
باشنگيز ده تاجنگيز - دولتنگيز

شو كيچه يارگه باريب توشيلگه نيم،
مينگ تنگه يارغى بيريب قوتيلگه نيم
مينگ تنگه، هر بير بوسنگ نينگ صدقه سى
قلااغيم گيراو، بيريب قوتيلگه نيم

طوطى قوش فوندى ديوار نينگ غاريگه،
كوپ نظر قيلمنگ كيشى نينگ ياريگه
كوپ نظر قيلسنگ كيشى نينگ ياريگه
اسيله سن حكومت نينگ داريگه

طاقچه ده پياله قويد يم بيلمه دى،
بيك اغم گه خط يوبارد يم كيلمه دى
بيك اغم نينك يوللرى پيچك - پيچك
كيلين جانگه يره شر طلا كجك

عاشق بولد يم ، همسايه نينگ قيزيگه ،
كشته نى ايلننيره دى ، تيزيگه
آليب اورد يم آلمه بيلن يوزيگه ،
انه سى كوليب قره دى قيزيگه

عاشق بولد يم همسايه نينگ قيزيگه ،
آلمه نى آتيب يوبارديم يوزيگه
انه سى كوليب قره دى قيزيگه ،
آته سى اوليم تيله دى اوزيگه

عشق دل بيلن اشارت قيلدى يار ،
گل سووى بيلن طهارت قيلدى يار
بير اشارت قيلدى يار ، آلمه نى آل ،
آلمه لر كوز اوستيگه ، كويد ير دى ، يار

غلله سالى ياوير چاغيم دوليگه،
مهمان بولى آغه جاننيم اوبيگه
مهمان بولسم آغه گنيم اوبيگه
دسته لب رومال توتى گل يوزيگه

قلدير غاچ كېلدى قلعه نى آلكه نى
عزرائيل كېلدى جانيم نى آلكه نى
عزرائيل آتنگ اولسين آتنگ اولسين
قويمه د ينگ آته - آتم نى كورگه نى

قلد ير غاچ قناتى نى قه ير د يلر،
گوشتيى استخوان د ن اييرد يلر
نيچه بار كوره آلمه گن بنده نى
دوست لر يمد ن بيزلرنى ايير د يلر

قلدير غاچ قناتى، قه ير د يلر،
استخواندن گوشتي نى اييرد يلر
بى وفاد ن بونچه اميد يوق ايدى
آخري پيشاخه ده ساويرد يلر

قاره زلفينگ حلقه سى بار بېر قوچاق،
آنه يورتد ن، كېلتيرديم بېر پېچاق
ايكمه گېر پاليزدى ايكد يم سبز اوچون
ياريم نينگ قولى نى كېسدى شول پېچاق

قه ر، قه ره ي، ده ي، قه ره ب تورگن، ينگه ميز،
قره كجك، تره ب تورگن ينگه ميز
اكم نينگ بلبل آوازين ايشيتيب
قلد ير غاچ ديك، سه يره ب، تورگن ينگه ميز

قره قوش كېلدى درخت گه قونگه نى،
عزرائيل كېلدى جانيم نى آلكه نى
عزرائيل جان، آق بوزينگ دن آيله نى
بېر فصل قوى يارو دوستيم، كورگه نى

قره اوى نينگ چيزمه لرى چيزيلسين،
اكه جانيم كياو بوليب سوزيلسين
قه ينانته سى، كياو سرپا كيد يرسين
قه ينانه سى هزار اسپند كويد يرسين

قبلة د ن تورگن شمال قار كېلتيرر،
كابل جان كيتگن آغم مال كېلتيرر
كابل گه كيتگن آغم مالينگ قه نى ؟
ساققالينگيز آقه ردى، يارينگ قه نى ؟

قيزگينه قيزيل قياد ن باشله مه،
بېر بېگيتتى مالى كوپ د يب خوشله مه
مال د يگن قول چېركيده ي، يوسه كيتر
قيزيل گل نى هر طرفگه تشله مه

قيزگينه حرصينگنى قويمه تنگگه گه،
سرينگنى ايتمه ينه، ينگگه گه
دوست بېليب سرينگنى آيتسنگ ينگگه گه

ښځه ساچر جمله عالم بنده گه

قیز د یکن قیزیق بولمس مو آنه جان،
رومالی یازیق بولمسو آنه جان
قیز دیگننی قیریلیب بیر اوپسه لر
آلتی ای ضیق بولمسو آنه جان

قیزیل بو غداۍ دېک پیشیب سن قیز گینه،
کونداش اوستیگه توشیب سن قیز گینه
بیر کونداش ایکی کونداش اوتر کیتر
ناقابل یارگه توشیب سن، قیز گینه

قیزیل گلدن ایدی بیز نینگ شاخه میز،
گاهی تولدی گاهی تاشدی کاسه میز
گاهی تولیب گاه تاشسه کاسه میز
بو گون کونده کیره ک بولدی آته میز

قیپ-قیزیل د یمه قولینگ گه آلمه من،
قاپ-قاره د یمه کوزینگ گه سوره من
ایسته سنگ قولینگ ده گی یارینگ اوزیم
ایسته سنگ قولینگ ده گی تارینگ اوزیم

قیزیل گل آچیلیب نشانه بیردی،
سینی عشقینگ مینی دیوانه قیلدی
سینی عشقینگ مینگه قه یدن یاپیشدی
یوره ک بغریم آلاو آلدی توتشدی

قرشی دن آبیق آقه دیر، قیز گینه،
تورنه لر پرین قاقه دیر قیز گینه
بخارا بیگیت لری پیوسته دیر
استخوا نینگ نی چاقه دیر قیز گینه

قیزیل گل نی سوگه تشله سولیمس،
شو شهرده، بیر مسافر یوریمس
بو شهرده بیر مسافر یوریمس
قوله رومال، کوزده یاشی، کورینمس

قیزیل گل آچیلیدی بیر ریشه دن،
کیلینگ یار جان، کیته یلیک بیر گوشه دن
قولینگیزدن کیلمه دی، یار اسره ماق
بیر گپ اوچون قوید ینگیز اندیشه دن

قیزیل گل آچیلیب نشانه، بیرسین،
الف دېک قامتینگ جانیم گه اورسین
الف دېک قامتینگ جانیم گه اورسه
سینی توفقن آننگ بهشت گه بارسین

قیز گینه تامدن اوزینی تشله دی،

قونغیراق زلفین آرقه گه تشله دی
او، اوز تاغه وچچه سینی، خوشله مه ی
قییر ده گی بیگانه نی خوشله دی

قیزگینه قیزیل قیادن، باشله مه ،
مالی کوپ دیب هر بیگیت نی خوشله مه
مالی کوپ دیب هر بیگیت نی خوشله سنگ
قره زلفینگ هر طرفگه تشله مه

قیزیل گل بُته ده بولسین سولمه سین،
بی سلام اوتگن نینگ بولی بولمه سین
هر کیشی عزت بیلن بیرسه سلام
پیغمبر یاشین یه شه سین، اولمه سین

قیزگینه آتینگ نیمه؟ مولمول یاقوت،
مین سینگه قلین بیره ی بوغدا ی ساتیب
سین مینگه تاقی تیککین جره قله تیب
مین سینکه کوپک آلی یره قله تیب

قیزگینه قیزیل نی کییمه، کیر بولر،
مین اولسم آنم نی قیزی کیم بولر
مین اولسم آنم نی قیزی - کیلینی
هفته اوتمه ی سیند یره دی سوزینی نی

قیزگینه قیراچگه قویمه، یوزینگ نی
سوداگرگه کورستگن سین اوزینگ نی
هر بیگیت نی مالی کوپ دیب کوزله مه،
قیزیل گل نی هر تمان گه تشله مه

قاشی نی قراسیگه پیوسته من،
من اونی کورسم دیب، هوسده من
من اونی بیر کورید یب کورالمه دیم
طوطی قوش باله سی دیک قفسده من

قاشی قرا قییردن کیلد ینگ قاشیم گه ،
قاشیق اورمی ایچمه ی تورگن آشیم گه
عاشق لیک اصل اول دن بارایکن
توگنمس سودانی سالد ینگ باشیم گه

قاشی قرا لیغیدن قراریم یوق منی،
یول اوزاق لیگید ن آرامیم یوق منی
ایشیتیپ من ینگ یاریم کیلدی دیب
اولتیریپ تورگنگه حالیم یوق منی

کیلین جان اوزین بوینگدن آبله نه ی ،
تراغیم شیلد یر سیسینگن اورگیله ی
پیچاغیم تیز تیز باریب کیله ویرسه
قیچی دست تونگن فولینگدن اورگیله ی

قاقمه چوپ نی سو باسییدی دوگانه،
 آق یوزینگ نی خال باسییدی دوگانه
 اویی کویسین بو شیطانلر قولیدن
 یارگیننگ نی، غم باسییدی دوگانم

قره ساچلی یازی جانیمگه سلام،
 بیداو اتلی یازی بیگم گه، سلام
 بیداو اتلی یازی بیگم گه سلام
 خطگه سالیب یوباره ی دعای سلام

قیقرا دیر گکلیگینگ نینگ کوزلری،
 روپه روده اولتیرییدی اوزلری
 بیر گپیم بار یوزمه یوز آیتالمه یمن
 عقلی بولسه انگله ب آلسین، اوزلری

قاب-قاره دیمه کوزینگده سورمه من،
 قیب-قیزیل دیمه قولینگده آلمه من
 آی چیقسه، عالم نینگ آفتابی من
 مجلس ایچره قیزلرنینگ سلطانی من

قالین توقیب قیریلییدی بر ماغیم،
 چیتمه چیتیب پوده بولدی تیرناغیم
 یازی جانیم نیرگه کیتدی کیلمه دی
 کیلمه سه الله گمانیم کور ماغیم

قالین توقیب اونگ بر ماغیم قوریدی،
 یازی منگه یاشیرین خط یووردی
 اوقیب کوردیم خطلرینی بیرمه پیر
 اوقیگونه یوره ك - بغریم کوگردی

قاشینگنی قره سیگه چیت دینگ منی،
 عاشق لیک سوداسیگه ساتدینگ منی
 عاشق لیک سوداسیگه آلمه دی دیب
 تاش پلخمان گه سالیب آتدینگ منی

قاشینگ قره سیگه قوندوز بوله ی،
 کیچه لر یورالمه سنگ، بولدوز بوله ی
 کیچه نینگ بولدوزیگه یورالمه سنگ
 قولیمگه مشعل آلیب کوندوز، بوله ی

قاشینگ نینگ قرا سیگه پیوسته من،
 من سینی آله ی دیب، هوسده من
 من سینی آله یدیب آلامه سم
 طوطی قوش باله سیده ی، قفسده من

قاشینگیزی قره سی، یوسه کیتمس،
 سیز نینگ ده ی، تازه گل، باغلرده بیتمس

سيز نينك ده ى، تازه گل باغلرده، بيتسه
سوره ب بارسم باغبانينگيز، ساتمس

قوليم ده گى اوزيگيم بيلرزيگيم ،
چاشگاه يولگه كيتگن نازليگيم
مين ساغين سم قيزيل يوزيم سرغه ير
سن ساغين سنگ خط يوبارگين نازگيم

قوى كيله دى قوزى چه سى ايزيده،
تترون كويلك تاغه جانيم تتى ده
مين آيله نى قيزى بيلن اوغليد ن
عمه ديب كيلسه، اوپى يوزيدن

قوليمده كى اوزيگيم بيلك اوزيگيم ،
هفته ليك يول گه كيتيدى يالغيزيم
اولتيرگن كنته - كيچيك قول كوته رينگ
ساغ باريب سلامت كيلسين يالغيزيم

قوليمده كى اوزيگيم بيتير منگه،
دوست دن هم دشمن سوزى اوتر منگه
ساغ بولينگ امان بولينگ اى دوستلريم
هر بيرده آوازه نكيز، بيتير منگه

قوليم ده باردبر گلیم قيزد يککينه،
زيبا جان چيککه لرى گل ديك كينه
چيککه سيدن موچچى لرینی آلسم
شول زمان آچيله دى گل ديك كينه

قوليم ده بار بير رومالى اوچقونى،
مين بونى قنداق تيكه ى، فيش كونى
مين اونى شونده ى تيكه ى، اندازه گه
آغه جان باغله ب چيقر دروازه گه

قوليمده گى روماليم دير اوچقونى،
اوچيگه، چيبريب بيرديم مُشكى نى
مُشكى نى شونده ى تيكه ى، اندازه گه
آغه جان باغله ب چيقر، دروازه گه

كيچكينه چرباغ ايچيده آلوچه ،
قيچقيره من تا آوازيم باريچه
قيچقيرسم ، تا آوازيم باريچه ،
كابل جانده بابر جان مكتب بچه

كيچكينه چرباغ ايچيده آچيليدى نو بهار ،
مين ياريمنى بيتيريب من ، مشك عنبر تونى بار
اوستيده قاسيمى كويلك ، يقه سيده چاكي بار ،
راست يوزيده پشه خورده ، چپ يوزيده خالى بار

كوكه ريب كورينه دى كوك نى باشى ،
قه بيريليب كورينه دى يارنى قاشى
اون ده مى اونبېرده مى ، اونى ياشى ،
گوهر قيمت بهاء هر بير قاشى

كر كيدن توييمگه آرتديم قيرق قزان ،
بير يار اوچون بوليبدى رنگيم خزان
ياتييد يم سحر چاغى يار قوينيده ،
اويى كويسين بير ملا آيندى اذان

كيچگينه اريقچه دن تاييب توشديم ،
قوليمده طلا قيجى بخمل پيچد يم
بخمل بيچگن قوليم نينگ بندى بشقه ،
آغه گينم آتيني تايى ، قشقه

كياو تونينگ باغلى سچاق - سچاق ،
مينينگ ياريم قوليده طلا پيچاق
طلا پيچاق گلبندى عقيق ميدى ؟
گوزه ل ياريم يوره گى تفیق ميدى

كاشكى من قره چييين بولسم ايدى ،
قه يريليب قباغينگه قونسم ايدى ،
شونچه كه رومال آليب كيش - كيشله سه ،
اولد يريب ديداريدن تويسم ايدى

كاشكى اوييم بيركه ده بولسه ايدى ،
همه اويدن اورته ده بولسه ايدى
اولتيرسم گل زيبا بيلن تيز مه - تيز ،
دوست كوليب ، دشمن ، ادا بولسه ايدى

كوز ياشيم كولر بوليبدى ، يازى جان ،
روماليم هوللر بوليبدى ، يازى جان
بو رومالنى يازى آليب ييغله سه ،
بو رومال ميندين نشانه ، باغله سه

كوكينه كپتر بوله يليك بيز ايكاو ،
هواگه پرواز قيله يليك بيز ايكاو
ايگى دريا بير قوشيليب كيلگنده ،
درياگه كوپريك بوله يليك بيز ايكاو

كوك كينه كپتر بوليب اوچه ي ياريم ،
آق بيله گينگيزگه باريب قونه ي ياريم
آق بيله كنى كوته ريب خط يازسنگيز ،
صدقه يى يازگن خطينگيز بوله ي ياريم

كوكينه كپتر كوزينى سوزه دى ،
مينينگ ياريم ميندن كونگل اوزه دى
يارگينم هرگيز كونگل اوزمس ايدى ،

آلدیده گی سیور باری بوزه دی

کوکله ریب کورینه دی میسه لر ،
بیزنی ایلتیب یار قاشیگه قویسه لر
کیم نینگ اوغلی ، کیم نینگ قیزی ، دیسه لر ،
عمه وچه ، تاغه وچه "بچه" دیسه لر

کوچه دن اوترایدیم ، حور اوچره دی ،
سورمه کوپک بیر پریزاد اوچره دی
یوره گیمده کهنه دردیم بار ایدی ،
هم سبیکار ، هم طبیکار اوچره دی

کوچه دن اوتگن بیگیت ، قه یتگن بیگیت ،
خدانینگ رحمتیگه باتگن بیگیت
قدیمی نینگ قویگه نی علم و هنر ،
یخشیلرنی یادینی ، ایتگن بیگیت

کوچه دن اوتیب باره دی اله چه تونلیککینم ،
قه یریلیب بیر باقمه دی قرقچی بویلیککینم
قرچی بویلیککینمگه کیم بیریدی خام شراب ،
کوزلری اوتده ی یانه دی - قیلدی - بغریمنی کباب

کوچه دن اوتیب باره دی بیر گینم ،
کفتیده میلتیگی بار میرگن گینم
ایاغیده ایتیگی بار ، قونچی بار
قولیده کتابی بار ، ملا گینم

کوچه دن اوتیب باره دی بای قیزی ،
ایته گی چیم کشته دن ، آیده ی یوزی
مین سینگه قلین بیره ی ، قویدن قوزی ،
سین مینگه قلیاق تیککین تاوویق کوزی

کوچه دن اوتیب باره دی اوچ کیشی ،
دومبیره چیرتر ایکن ، اورتنچیسی ،
دومبیره چیرترگن قولینگ ، نالیشده دیر ،
سیویشگنلر همه سی بهشته دیر

کوچه دن اوتیب باره دی اوچ کیشی ،
کیسه سیدن توکیله دی کیشمیشی
کیشمیشیدن ایگیلیب آله ی دیدیم ،
قلااغیدن بورك اوره دی مشکسی

کوچه دن اوتیب باره دی اوچ کیشی ،
کیسه سیدن توکیله دی کیشمیشی
کیشمیشیدن تیرگیله ب آله ی دیدیم ،
اول مینی یاریم ایکن ، اورتنچیسی

کوچه دن اوترایدیم چارله دی قیز ،

چرخینی تتابیگه باغله دی قیز
شونچه که جیگیلله دیم قویمه دی قیز ،
آخری نالیشیمگه بیغله دی قیز

کوچه دن اوتیه دیدیم کیپک اوچون ،
ایگی قیز اوریشیه دی ، ایپک اوچون
ای ، قیزلر اوریشمنگلر ، ایپک اوچون ،
عطارلر جان بیریه دی سیزلر اوچون

کوچه دن اوتر ایدیم ، آت اوچره دی ،
آت اوستیده بیر پرزاد اوچره دی
یوره گیمده بار ایدی ، کهنه دردیم ،
هم طیب و هم سبکار اوچره دی

کوچه دن اوتر ایدیم ، تاپدیم قوریت ،
" کیتیمدن هه یقیره دی: "چهینه مه ی یوت
چینه سم ، چینه مه سم شیرین قوریت ،
اوشه اوتگن کونلریم ، بولدی اونیت

کوچه دن اوتر ایدیم ، بیر باقمه دی ،
تونینی کیفتیدن آلیب باقمه دی
تونینی کیفتیدن آلسه خالی بار ،
اویگه بارسه ، قرچیغه یده ی یاری بار

گل لاله آچیلیدی رنگ-برنگ ،
آغه گینم اورته بویلی سبزه رنگ
آغه گینم نیمه کیسه یره شر ،
سبزه رنگگه یره شه دی رنگ-برنگ

گل لاله قانگه اوخشیدی آنه جان ،
چنغه راق بوستانگه اوخشیدی آنه جان ،
چنغه راق زلفی بیشیلدی آنه جان ،
یوره گیم قینه ب تیشیلدی آنه جان

گل مینن بلبل مناسیب اولتیرر ،
گل شاخه سین بلبل باسیب اولتیرر
گل ایتیه دی: سیره ، بلبلیم ، سیره ،
سیره سم ، عاشق اوزینی اولدیرر

لیلا جان تند یرگه قره ب نان یاپر ،
پاشنه بلند کاوشیدن سو آقر
پاشنه بلند کاوشیم قیلدیک گینه ،
لیلا جان یاری بیلن بیردک گینه

لاچینی یه - لاچینی یه - لاچینی ،
کوک تیره ک تگیده اوردیم ساچینی ،
بیر خیال قیلدیم که آلیب قاچ اونی ،
اوستیدن لعل و جواهر ساچ اونی

میمنه کوچه سی تارد یب ، بیغله یمن ،
 بوییمگه مناسب یار د یب بیغله یمن
 بوییمگه مناسب یارنی بیرمه سنگ ،
 امانت جانیمنی آل دیب بیغله یمن

مین باره من ، بیوفانی کورگه لی ،
 درد حالیم رومالیمگه توپگه لی
 بیوفا، رومالینگ آلگین ، مین کوره ی ،
 درد حالیم رومالینگگه توپگه لی

مین زیبامگه ، تخت روان یوباره ی ،
 خط بیتیب نامینی پنهان یوباره ی
 تولمه گن توقیز شیشه نی ، تولد یریب ،
 زیبا جان ، درد ینگگه ، درمان یوباره ی

مینی آتیم یازی دیگن بای بولر ،
 بولگن یورتیم گؤکلم قوتن سای بولر
 ای بولوت آیلنمه گین یار اوستیگه
 نونهالیم موزه "ایتیک" لری لای بولر

مینینگ یاریم پسته مغز دانه سی ،
 بیتنی پیردن تیله ب آلگن آنه سی
 یخشی کون نینگ هواسی ، ترانه سی ،
 قیزیل گل ده ی اوی ساله دی ، آنه سی

مینینگ یاریم آت مینه دی ، تویی چاغ ،
 آتینی بوینده تقر کوز مونچاغ
 آتینی بوینیکه تاقسه کوز مونچاغ
 باله جاننی آنه سی گه ، اوینچاغ

مینینگ آغم میسه نی باسیب اولتیرر ،
 بوینیکه قلمپیر آسیب اولتیرر
 بوینده گی قلمپیری مینیکی ،
 لبیده گی جوره خالی سینیکی

مین اولسم اولیگیمگه کیملر کیره ک ،
 باله م د یب بیغله ماققه آنم کیره ک
 باش اوستیمگه مهربان تاغم کیره ک ،
 و اوایلا کوترماققه آتم کیره ک

مین کویدیم ، مینگه هیچکیم کویمه دی ،
 کویگن جانیم کوییب ادا بولمه دی
 کویگن جانیم کوییب ادا بولمه سه ،
 باشیم یاستیق ، کوکسیم کورپه بولمه دی

مین کیچکینه تاملردن طباق آله ی ،
 اوزیم تینگی قیزلردن سباق آله ی

اوزیم تینگی قیزلر نینگ پُخته سمین ،
سیور یاریم آتی نینگ نُوخته سی مین

مین تاغمگه تخت روان توزه ته ی ،
خط بیتیب قلمده سوزوان اوزه ته ی
مسافر یورگن آه تاغه جانیم ،
یککه دیب یالغیزگه ، همراه اوزه ته ی

مُلاجان مُلا باشینگن آيله نه ی ،
اوسمه قویگن دال قاشینگن آيله نه ی
اوسمه قویگن دال قاشینگن ، یوسه کبتر ،
لب عقیق مرجان تیشینگن آيله نه ی

مونداغم موند یلاوچی موز بوله می ،
مونداغم دینگیلوچی قیز بوله می
هه لی باره ی آته سینی قاشیگه ،
نیچه بیر سوزلرنی آیته ی یازیگه

نی عجب دیر آسمانی بی ستون ،
بو دنیا ده بارمیکن بغری بوتون
بو دنیا ده بار بولسه بغری بوتون ،
قاغذ دن اوتین قیله ی گل دن توتون

همسایه کوچیگی ده یدی قاپه دی ،
یه شیریب قویگنلر یمنی تاپه دی
آت گیننگ دن اورگیله ی ، آغه جانیم
سیور یارینگ مینگه تهمت تاقه دی

هواده شرشر ، باران یاغه دی ،
زیبا جان چادر ده اینک ساغه دی
زیبا جان نی کوزلری قاپ قاره دیر
یازی جان نی پوره گی صد پاره دیر

یا ور چاغ تارتی دیدم ، تارتالمه دیم ،
قرنیم نینگ آچلیگیدن ، یاتالمه دیم
بو سینینگ ظالم آتنگ نینگ جوریدن ،
چپقه ریب اوچ تنگه گه ، ساتالمه دیم

یازیده بیر آتی بار جیره ن قشقه ،
اوستیده طلا ایگر بندی بشقه
بیر سلام ، ایگی سلام قرینداشگه ،
مسافرلیک توشییدی ، عزیز باشگه

یازی جان یاز ایله دی ، باز ایله دی
تاققه چقیب حققه فریاد ایله دی
قولاق سالدی ، یار آوازی کیلمه دی ،
پیچاق آلیب سینه سین چاک ایله دی

یازی جان یاققن یارینگ کیلد یا ،
 غمگه تولگن ، غمگسارینگ کیلد یا
 غمگه تولگن ، غمگسارینگ زیبا جان ،
 زیبا جان دیب سیور یارینگ کیلد یا

یازی جانم کوچه ده او ینر آشیق ،
 قلیاغینی دال قویب ایتر قوشیق ،
 قلیاغینی دال قویب ایتسه قوشیق ،
 شبر غان نینگ قیزلری اونگه عاشق

یازی جان رومال یوباردی قوش گلی ،
 من اونی قنداغ تیکه ی بو قیش کونی ؟
 هر قنداغ بولسه ، تیکه ی ، بو یازی گه ،
 یازی جان باغله ب چیقسین ایازگه

یازی جان مین سینینگ خاله نگ بوله ی ،
 سحر چاغی آچیلگن لاله نگ بوله ی
 سحر توریب سین مینی خاله د پسنگ ،
 صدقهء خاله دیگن تیلینگ بوله ی

یازی جان آتدی پلخمان تاشینی ،
 پالیز ایکدی ، سرچشمه نی باشینی
 زیبا جان کیریپ اوزر بیر جفت قاوون ،
 کیم گه کیره ک بولسه آلسین لاشینی

یازی جان آچگیل یره نگنی ، من کوره ی ،
 چولده یوریب طیب لردن مین سوره ی
 طیب ایتسه ، یوره ک قانی داری د بر ،
 خنجر آلیب بول یوره گیم نی یاره ی

یارگینم یاریم د یمه دی ، نی قیله ی ،
 قول آچدیم تنگه تپله دی ، نی قیله ی
 بیر تنگه ، ایگی تنگه ، د یر صدقه سی ،
 رومالیم اویده قالیدی نی قیله ی

یارگینم ، یار ایله دی ، باز ایله دی ،
 کوک رومال آلدی ، کوزینی باغله دی
 کوک رومال آلیب کوزینی باغله سه ،
 مینی ایلتیپ ، غمخانه گه تشله دی

یارگینم یاریم دیمه دی ، اوله من ،
 آلتی آی یاتگن کسل دیک بوله من
 آلتی آی یاتگن کسل تیرلر تورر ،
 زردالیم نینگ رنگی د یک سرغه ریم من

یارگینم مزار جانگه بارد یمیکن ،
 جایینی شمالگاه دن سالد یمیکن
 جایینی شمالگاه دن سالد یمیکن ،

يککه ياتيب اويقوسی کيلد يميکن

يارگينم رومال يوباردی آسمانی ،
اوچيگه توگيب يوباردی اوسمه نی ،
اوسمه سی خراب ايکن ، هيچ توتمه دی ،
وعده سی يلغان ايکن ، بير کيلمه دی

يارگينم حوبلی ساليیدی پست گينه ،
ايچيگه گل ايکيیدی يکد ست گينه
گل تيره ی ليک ، گل تيکاني بولمه سين ،
يار توته يليک ، طلبگاری بولمه سين

يار ديد يم ، يار ادا قيلدی منی ،
عقيق ايديم کهر با قيلدی ، مني
آته - آنه قولیده ، بير گل ايديم ،
بييرگه تشله ب کمبها ، قيلدی منی

يار ديد يم ، يار ادا قيلدی مینی ،
عقيق ايد يم کهر با قيلدی ، ميني
قطيده گی عطاری ايپک ، ايد يم ،
بييرگه تشله ب کم بهاء ، قيلدی مینی

يار ديمنگلر يار ادا قيلگن مینی ،
عقل و هوشيمدن جدا قيلگن مینی
عقل هوشيمنی او بيردن آليب ،
ساخ ايديم ديوانه قيلگن مینی

يار - يار ، يار مکارينگ بوله ی ،
يار جانيم ، برگ شفتالينگ بوله ی
کيچه لر قوينينگ توليب يارينگ بوله ی ،
کوندوزی عاشق زارينگ بوله ی

ياريم کيلدی قاش و قباغینی بيغيب ،
بيلیگه طلا قمچینی ، قيسثيريب
أولدن کويگن باشيم آز می ، مینی ،
اولتيريیدی دروازه ده ، قيچقيريب

ياريمگه رومال يوباردی - باغله سين ،
اوچيده گی خط نی کوريب ، بيغله سين
اوچيده گی خط نی کوريب ، بيغله سه ،
مين بار گونه ، يوزی خاطر سقله سين

يا خدا يا مين نيچون ديوانه من ،
تند يری قيزغين گه توشمه ی يانه من
بو دنيا ده بار ايدي ايگی دوستيم ،
بييرين کورسم ، بييرين کورمه ی اوله من

يا خدا يا بو آسمان بی ستون ،

بو دنیا ده بار میکن بغری بوتون ؟
 بو دنیا ده بار بولسه بغری بوتون ،
 کاغذ دن اوچاق قیله ی گلدن اوتین

یار گینم چوپ ارغیمچاق اوچه دی ،
 قولیده چینی کاسه چای ایچه دی
 چینینی نادانگه بیرمگ سیند یرر ،
 جیین گینم قچان کونگل تیند یرر

یوللرده چوچی مامه ، بوی بیره دی ،
 آغه جانیم او غلیگه توی بیره دی
 یوز آفرین آغم نینگ همتیگه ،
 قره میدی برنج نینگ قیمتیگه

یوللریده چوچی مامه نی سایه سی ،
 نار توغیبدی ، آغه جانیم اروانه سی
 نار میدی نارچه میدی ، اروانه سی ،
 طلاد ن بولگن میدی دروازه سی

بیغله ب - بیغله ب رومالیمنی هول ایتدی ،
 قیله دن تورگن شمالگه قوریتدی
 قیله دن تورگن شمال چنگ و غبار ،
 نی گناهیم بار ایدی پروردگار

یوگوریب چیققد یم اریق نینگ باشیگه،
 ایکیکی فیز اوسمه قویه دی قاشیگه
 آنه سی کولیب قره دی قیزیگه
 آته سی اولیم تیله دی باشیگه

یوگوریب چیققد یم اریق نینگ راشیگه
 ایاغیم، قه یریلدی، چقماق قاشیگه
 اولیم کیلدی یازی نینگ گل باشیگه
 آتینی سو غاره دی کوز یاشیگه

یوزگیننگ خالدار ایکن دور بیلمه دیم،
 باشقه نی کوردیم - کوزیم گه ایلمه دیم
 شونچه قیلد یم تال درختنی پرورش
 سایه سی بار میوه سینی کورمه دیم

یوره گیم تاییب تیشیلدی آنه جان،
 قنغیراق زلفیم بییشیلدی آنه جان
 بی وفانینگ جوری گه کویدی یوره ك
 ناله میز كوك كه قوشیلدی آنه جان

یورینگ بنگه، بيله، آت نی چاپه بلیك،
 آت نی چاپیب یازی جان نی تاپه یلیك
 یازی جانیم بوییر لرده بولمه سه
 چولگه چیقیب یازی جان نی تاپه یلیك

يورینگ قيزلر باره يليك اولياگه،
باشيميزنى اوره يليك زنجيرگا ه گه
ايزيميزدن خضر آته چيقسه لر
سلام بيرسك شاه خوبان د يسه لر

يوريب - يوريب مينگه کروان بولمه دى،
تاشقرغان شهرينگه مهمان بولمه دى
آق سوتينى ايه مه ي بيرگن آنم
بير زمان د رد يمگه درمان بولمه دى

يوقارى بارسم بوويم نينگ باغى بار،
قه يگه بارسم، شو، اوليم نينگ داغى بار
آه اوليم! قه يگه باره سن بوزگه نى
گل نى قوييب مۇغه سيني اوزگه نى

يوقاريدن كيله دى يارنى اوزى،
بيته گى چوم كشته ليك آى ديك يوزى
آتنگه سنه ب بيرسم بير مينگ قوزى
خداييم سيني قيلمس مينگه راضى

يوقاريدن كيله من سيز بيلمه يسيز،
چاد يريم كير بوليبدى سيز يومه يسيز
چاد يريمى كيرينى يامغير يوسين
يوراكيم نى دى نى خدا بيلسين

يوقاريدن كيله من كييك اوچون،
ايكى قيز اوريشه دى اييك اوچون
يا قيزلر اوريش منگلر اييك اوچون
بيگيتلر خذ مت قيلر، سيزلر اوچون

يوقاريدن كيله من آتيم تورسون،
مس توافقه سو سالى تينيب تورسين
زرگرگه يوبارگند يم طلا حلقه
ايچيگه مس قوشبيدى قولى سينسين

يوقاريدن كيله دى، آت اوينه تيب،
قُلفى تون كييد يم مين بيل باغله تيب
ينگه لر آش پيشيرينگ هول و قنتيق
ايچمه گنگه ايچيره ي درد يم آيتيب

يوقاريدن كيله من : اوقى - اوقى ،
قيرمىزى هيكل باغى توقى - توقى
قيرمىزى هيكل باغى بيللر باغى ،
يوزينگه گلر سبيه ي، قالسين داغى

يورچاقنى تارته من كانى بيلن ،
بير تاواق شوروا، كيلتير نانى بيلن

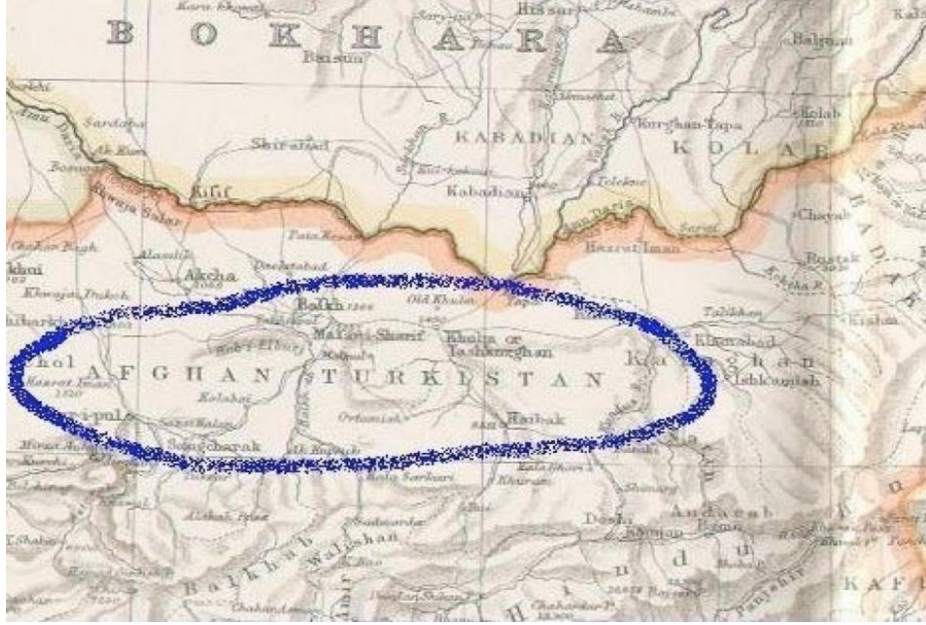
بیر تاواق شوروا گبننگه تویمه دیم
اوستیگه قتله مه، قوی، دانی بیلن

یاورچاق اوزی یخشی گردی یامان،
هر بیرده عاشق بولسه دردی یامان
عاشق بولسه معشوق بارر فاشیگه،
رومالی تولدی کوزیم نینگ یاشیگه

ینگه جان، ینگه جمالینگنی کوره ی ،
آغم گه تیکنن رومالینگ نی کوره ی
آغم گه تیکنن رومالینگ بولمه سه
بوغچه آچینگ زیب سازینگ نی کوره ی

ینگه جان، ینگه جمالینگنی کوره ی ،
آغم گه تیکنن رومالینگ نی کوره ی
آغم گه تیکنن رومالینگ بولمه سه
بوغچه آچسنگ ساز تارینگنی کوره ی

EK 2. Fotoğraflar

Fotoğraf 1. Hanlıklar Dönemi Güney Türkistan Haritası

Fotoğraf 2. Afganistan'daki azınlıkların dağılımı

Fotoğraf 3. Maymana şehrinden genel bir görünüm.

Fotoğraf 4. Maymana'da pazar yeri

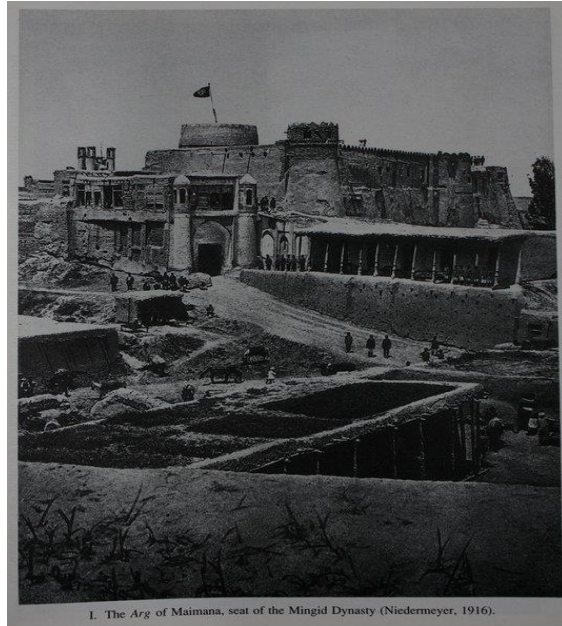
Fotoğraf 5. Taksicilik yapan atlı araba

Fotoğraf 6. Çayhane

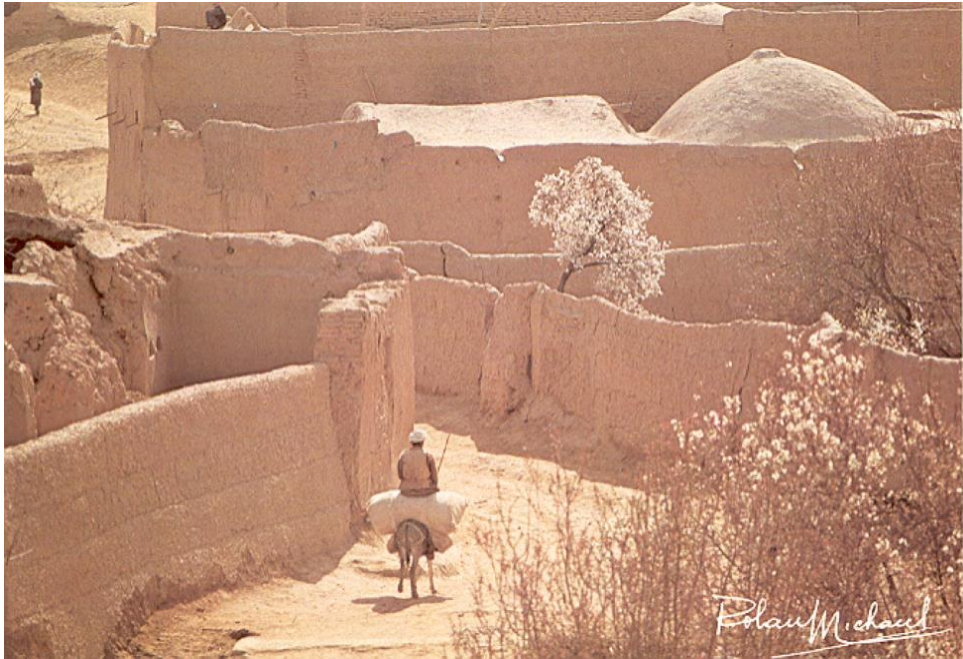
Fotoğraf 7. Köy Çayhanesi

Fotoğraf 8. Maymana Argı (Sarayı)

Fotoğraf 9. Maymana Köylerinden bir görünüm

Fotoğraf 10. Köy sokakları

Fotoğraf 11. Kıraç arazide Özbek çiftçileri

Fotoğraf 12. Kavun pazarı

Fotoğraf 13. Susam yağını çıkarma işlemi

Fotoğraf 14. Su ile çalışan un değirmeni

Fotoğraf 15. Köyde okul olmadığı için açık alanda eğitim gören kız çocukları

Fotoğraf 16. Şehirde bir kız okulunda eğitim gören liseli kızlar

Fotoğraf 17. Pazarda halı ve kilim ipliği satan bir Özbek

Fotoğraf 18. Koyun yünüden ip yapan bir köylü Özbek kadını

Fotoğraf 19. Özbek genç kızları halı dokurken

Fotoğraf 20. Özbek kadınlar çeşitli el örgüsü örürken

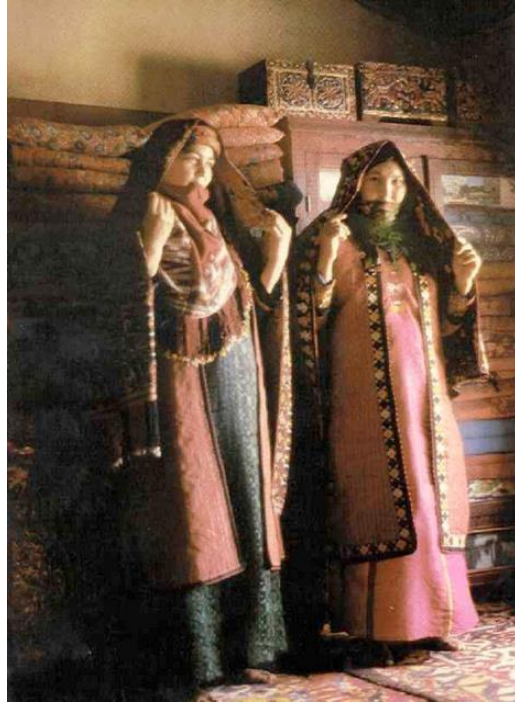
Fotoğraf 21. Özbek kilimi satan bir Özbek tüccarı

Fotoğraf 22. Yünden örülen bir kilim

Fotoğraf 23. Eski Özbek halı deseni

Fotoğraf 24. Türk boylarına mensup kadınların giydiği elbiseler

Fotoğraf 25. Özbek genç kız giyimi

Fotoğraf 26. Köylü Özbek kızlarının giydiği elbise

Fotoğraf 27. Özbek kadınlarının taktığı toppi şapkası

Fotoğraf 28. Genç Özbek kızlarının taktığı toppi şapkası

Fotoğraf 29. Maymana'da yapılan oğlak oyunu (Boz Kaşı)

Fotoğraf 30. Bahşiler ellerinde müzik aletleriyle

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Firuz FEVZİ
Doğum Yeri ve Tarihi	Afganistan 13. 03. 1981
Eğitim Durumu	
Lisans	Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Bildiği Yabancı Diller	Farsça, İngilizce, Peştunca, Özbekçe, Urduca
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Taşken Devlet Şarkşinaslık Enstitüsü Lisesi (2003), Mezar-ı Şerif Uluslararası Afgan-Türk Lisesi (2003-2006), Kabil Devlet Üniversitesi, Türkoloji Bölümü (2006-)
İletişim	
E-posta	firuz6262@gmail.com
Tarih	10. 04. 2013